

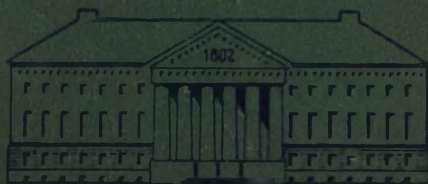
TARTU RIIGLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ALUSTATUD 1893. a.

VIHİK 202 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ в 1893 г.

TÕID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КШС
IV

TARTU 1968

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ALUSTATUD 1893. a. VIHK 202 ВПУСК ОСНОВАНЫ в 1893 г.

TOID NLKP AJALOO ALALT
ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
IV

TARTU 1968

Redaktsioonikolleegium: J. Kalits, E. Kivimaa,
V Ruus (toimetaja)

Редакционная коллегия: И. Калитс, Э. Кивимaa,
В. Руус (редактор)

О ГЕНЕЗИСЕ ВЗГЛЯДА В. И. ЛЕНИНА НА СОРЕВНОВАНИЕ

К. Когер

Кафедра истории КПСС

В последнее время перед общественными науками, в том числе и перед историко-партийной наукой, партией поставлены новые важные задачи по обеспечению научного руководства обществом, по изучению и теоретическому обобщению опыта строительства социализма и коммунизма. Среди других задач видное место занимает проблема развития социалистического соревнования.

Более близкое знакомство с положением в области научной разработки проблем социалистического соревнования, а также практического руководства соревнованием показывает, что существует еще много неясностей, недоработок. В отдельных статьях и книгах встречаются даже однобокие, неправильные толкования ленинских положений о роли соревнования в развитии общества. Особенно неопределенно изложена история развития взгляда В. И. Ленина на соревнование. Обыкновенно она ограничивается только периодом «после победы Октябрьской революции». Не принимаются во внимание высказывания В. И. Ленина о роли соревнования в партийной работе и некоторые другие принципиальные точки зрения. Свое влияние оказали годы культа личности и субъективизма. Поэтому более глубокое изучение наследства В. И. Ленина представляет большой научный и практический интерес.

В данном сообщении делается попытка выяснить основные черты и границы генезиса взгляда В. И. Ленина на соревнование. Наряду с решением основной задачи, для оживления дальнейших исследований будут подняты и такие аспекты, как идея В. И. Ленина об использовании соревнования в пар-

тейной деятельности, время и местоположение высказывания первой принципиальной точки зрения В. И. Ленина на роль соревнования в социалистическом обществе, этапы развития взгляда В. И. Ленина на соревнование, главные моменты в истории защиты В. И. Лениным своего воззрения на соревнование в социалистическом обществе и другие. Автор настоящей статьи дает себе полный отчет в том, что это лишь попытка нацелить внимание на развитие взгляда В. И. Ленина на соревнование и значение соревнования в социалистическом обществе, полное решение которой зависит от будущих коллективных усилий многих исследователей.

* * *

Даже при беглом знакомстве с произведениями В. И. Ленина можно установить, что он уделял соревнованию существенное внимание уже в своих первых сохранившихся литературных работах¹

Характерной чертой первого десятилетия (1893—1902 гг.) в развитии взгляда В. И. Ленина на соревнование является то, что Ленину приходилось в борьбе против народничества доказывать прогрессивность капиталистической конкуренции, соревнования в капиталистическом обществе вообще. При этом В. И. Ленин опирался на такие важные произведения основоположников марксизма, как «Капитал», «Нищета философии» и «Речь о свободе торговли» К. Маркса и «Положение рабочего класса в Англии» Ф. Энгельса².

¹ См., например, В. И. Ленин, Новые хозяйственные движения в крестьянской жизни (в дальнейшем — Новые хозяйственные движения), ПСС, т. 1, стр. 65—66; е го же, Что такое «друзья народа» и как они воюют против социал-демократов? (Что такое друзья народа?), там же, стр. 223, 248, 258, 263 (примечание); е го же, Экономическое содержание народничества и критика его в книге г. Струве (Экономическое содержание народничества) там же, стр. 451, 517 и другие.

² См., например, В. И. Ленин, К характеристике экономического романтизма Сисмонди и наши отечественные сисмондисты (К характеристике экономического романтизма), ПСС, т. 2, стр. 207, 248—262. С важными произведениями К. Маркса и Ф. Энгельса (особенно «Капитал», «Нищета философии») В. И. Ленин познакомился основательно уже в Казани и потом в Самаре. Важно отметить, что В. И. Ленин не только изучал произведения К. Маркса и Ф. Энгельса, но в самарский период сам читал рефераты об отдельных произведениях основоположников марксизма, в том числе и о «Нищете философии» (подробнее см. История Коммунистической партии Советского Союза в 6-ти томах. Под ред. П. Н. Поспелова и др., т. 1. Политиздат, М., 1964, стр. 149, 170—173 и Владимир Ильич Ленин. Биография, Госполитиздат, М., 1960, стр. 6, 15—20).

Накануне XX столетия В. И. Ленин уделял особое внимание разработке вопроса о капитализме и о конкуренции в сельском хозяйстве России. Это и закономерно, так как необходимо было обезоружить главного идейного противника — народничество.

Начиная со статьи «Новые хозяйственные движения в крестьянской жизни», В. И. Ленин последовательно расширял, углублял и обосновывал положение о том, что рынок, товарное хозяйство стали той основой, на которой возникли соперничество, конкуренция³ Расширение рынка систематически усиливало конкуренцию⁴

В. И. Ленин не ограничился тем, что указал на товарное производство и рынок как на основу конкуренции. Позднее он подчеркивал, что основой для возникновения и развития конкуренции является весь хозяйственно-общественный строй капитализма⁵ У В. И. Ленина анализ развития капитализма и конкуренции неотделим от таких вопросов, как рост производительных сил и обобществление труда⁶, интересы различных классов, их трезвый подсчет⁷

Определяя место и значение конкуренции, а также ее основной критерий (развитие производительных сил), В. И. Ленин требовал исторического подхода к

³ К. Маркс и Ф. Энгельс не успели специально изучить проблему соревнования в развитии общества. Не успел ее изучить в начале своей научной деятельности также В. И. Ленин. Поэтому он не определял и не проводил строгой границы между научными понятиями соревнования, соперничества и конкуренции, а пользовался ими свободно, как синонимами. Так как в задачи данной статьи не входит исследование логической, существенной стороны соревнования, то и не будем на это обращать такого внимания, которое требуется при всестороннем изучении взгляда В. И. Ленина на соревнование. Это уже задача специального исследования.

⁴ См. В. И. Ленин, Новые хозяйственные движения, ПСС, т. 1, стр. 65—66; его же, Развитие капитализма в России. Процесс образования внутреннего рынка для крупной промышленности (Развитие капитализма в России), ПСС, т. 3, стр. 66, 382, 596—600; его же, Капитализм в сельском хозяйстве. О книге Каутского и о статье г. Булгакова (Капитализм в сельском хозяйстве), ПСС, т. 4, стр. 105; его же, Марксистские взгляды на аграрный вопрос в Европе и в России (Марксистские взгляды на аграрный вопрос), ПСС, т. 7, стр. 115; его же, К деревенской бедноте. Объяснение для крестьян, чего хотят социал-демократы (К деревенской бедноте), ПСС, т. 7, стр. 142—143.

⁵ См. В. И. Ленин, К характеристике экономического романтизма, ПСС, т. 2, стр. 254—262; его же, Развитие капитализма в России, ПСС, т. 3, стр. 164 и сл.; его же, Марксистские взгляды на аграрный вопрос, ПСС, т. 7, стр. 115—116.

⁶ См. В. И. Ленин, Развитие капитализма в России, ПСС, т. 3, стр. 597 и сл.

⁷ См. там же, стр. 382; его же, К характеристике экономического романтизма, ПСС, т. 2, стр. 254—256.

данному вопросу⁸. А рассмотрение этого вопроса с исторической точки зрения показывает, что и в западноевропейских странах и в России конкуренция ускорила рост производительных сил и процесс обобществления труда⁹

В. И. Ленин доказывал народникам, что конкуренция ускорила в промышленности России технический прогресс и победу крупного машинного производства¹⁰, а также появление «прогрессивных течений в крестьянских хозяйствах»¹¹. В своей статье «Капитализм в сельском хозяйстве» В. И. Ленин называл усиление конкуренции «стимулом прогресса капиталистического земледелия»¹²

Вслед за К. Марксом В. И. Ленин резко критиковал сентиментальные осуждения конкуренции и указывал на «ее прогрессивную сторону, ее движущую силу, толкающую вперед «прогресс техники и прогресс социальный»¹³. Острые ленинской критики было направлено прогив субъективистских толкований конкуренции в пореформенной России. В. И. Ленин защищал материалистический и диалектический подход к анализу вопроса о роли конкуренции в развитии капитализма¹⁴.

Железная логика ленинского анализа указывает на противоречивость процесса развития «предприимчивости и инициативы», имеющего эксплуататорский характер, а также на то, что при конкуренции не может быть равенства¹⁵ В. И. Ленин

⁸ В. И. Ленин, К характеристике экономического романтизма, ПСС, т. 3, стр. 260.

⁹ См. там же, стр. 207—262; его же, Развитие капитализма в России ПСС, т. 3, стр. 599—601.

¹⁰ В. И. Ленин, Что такое «друзья народа»? ПСС, т. 1, стр. 223.

¹¹ В. И. Ленин, Что такое «друзья народа»? ПСС, т. 1, стр. 263—264. Например, в своей статье «Аграрный вопрос и «критики Маркса» В. И. Ленин указывает, что «еще более широкое принижение потребностей и усиление интенсивности труда является тоже орудием в «конкуренции с крупным производством» (см. ПСС, т. 5, стр. 176).

¹² В. И. Ленин, ПСС, т. 4, стр. 140. См. также В. И. Ленин, Марксистские взгляды на аграрный вопрос, ПСС, т. 7, стр. 115—116.

¹³ В. И. Ленин, К характеристике экономического романтизма, ПСС, т. 2, стр. 207, примечание.

¹⁴ См. В. И. Ленин, Экономическое содержание народничества, ПСС, т. 1, стр. 454, 517, 532.

¹⁵ См. В. И. Ленин, Что такое «друзья народа»? ПСС, т. 1, стр. 259; его же, К характеристике экономического романтизма, т. 2, стр. 127; его же, Развитие капитализма в России, т. 3, стр. 164—165; его же, К деревенской бедноте, ПСС, т. 7, стр. 142—143; его же, Замечания на первый проект программы Плеханова, ПСС, т. 6, стр. 197; его же, Конспект первого проекта программы Плеханова с некоторыми поправками к нему, ПСС, т. 6, стр. 415; его же, Первоначальный вариант теоретической части проекта программы, ПСС, т. 6, стр. 419.

опроверг рассуждения народников, которые отрицали связи, соединения, общности между людьми при капитализме и конкуренцию внутри этих связей, соединений, общностей и между ними¹⁶

Развитие в России капитализма и конкуренции параллельно с фактом технического, агрокультурного прогресса привело к усилению процесса пролетаризации, к «массовой экспроприации крестьянства». Критикуя народников, сосредоточивавших все внимание на том, как «мужик» лихорадочно искал новые приемы обработки земли, и упускавших из виду другую сторону медали — лихорадочное отделение мужика от земли, В. И. Ленин писал: «Поиски «новых приемов обработки» потому именно и становятся «лихорадочными», что хозяйственному мужику приходится вести более крупное хозяйство, с которым при помощи старых приемов не справиться; — именно потому, что к поискам новых приемов вынуждает конкуренция, так как земледелие приобретает все более и более товарный, буржуазный характер»¹⁷

Эти лихорадочные поиски новых приемов обработки земли привели к «свирепой войне друг против друга», к войне из-за денег. В обращении «К деревенской бедноте» В. И. Ленин отмечал: «Каждый старается дешевле купить, дороже продать, каждый старается обогнать другого, продать как можно больше товара, сбить цену, скрыть от другого выгодное место сбыта или выгодную поставку. Маленьким людям, мелкому ремесленнику и мелкому крестьянину тяжелее всех достается в этой общей свалке из-за денег: они всегда остаются позади богатого купца или богатого крестьянина. Попад раз в лапы какого-нибудь кулака или ростовщика, они уже редко-редко в силах выбраться из пут, а большей частью разоряются вконец. Каждый год десятки и сотни тысяч мелких крестьян и ремесленников запирают свои хаты, отдают надел обществу задаром и становятся наемными рабочими, батраками, черно-рабочими, пролетариями.»¹⁸

Конкуренция разоряла массы и обогащала немногих, освобождая производителя от средств производства. Чем дальше шло проникновение товарного производства в земледелие, чем сильнее становилась конкуренция между земледельцами, тем больше среднего и бедного крестьянства вытеснялось крестьян-

¹⁶ См. В. И. Ленин. К характеристике экономического романтизма ПСС, т. 2, стр. 202—214.

¹⁷ В. И. Ленин. Что такое «друзья народа»? ПСС, т. 1, стр. 263, примечание.

¹⁸ В. И. Ленин. ПСС, т. 7, стр. 142—143

ской буржуазией, тем ускореннее происходил процесс «раскрестьянивания»¹⁹

Анализируя роль конкуренции в развитии общества, В. И. Ленин доказывал, что конкуренция, перерастая в борьбу между классами, существует не только между «однообщественниками»²⁰, не только при пролетаризации, при процессе «раскрестьянивания», но и между богатыми крестьянами и рабочими²¹

Не преуменьшая отрицательных сторон конкуренции, В. И. Ленин указывал, что конкуренция «беспощадно разрушает» патриархальный рай мелких ремесленников и промышленников²², не тревожимых никем и ничем в их рутинном прозябании. По отношению к этим мелким промышленникам конкуренция и капитализм выполняют полезную историческую работу, вытаскивают их из их захолустья, ставят перед ними те же вопросы, которые поставлены перед более развитыми слоями населения²³. «Разрушая узкие, местные, сословные союзы средневекового общества, — писал В. И. Ленин, — создавая ожесточенную конкуренцию, капитализм в то же время раскалывает все общество на крупные группы лиц, занимающие различное положение в производстве, и дает громадный толчок объединению внутри каждой такой группы.»²⁴

Из всей совокупности ленинских положений, выдвинутых за период с 1893 по 1902 г., отметим еще некоторые наиболее значительные из них²⁵.

¹⁹ См. В. И. Ленин. Экономическое содержание народничества. ПСС, т. 1, стр. 451; его же, Развитие капитализма в России, ПСС, т. 3, стр. 66, 164—165.

²⁰ В. И. Ленин пишет: «Из-за денег и однообщественники не хуже лютых зверей борются. Денежные мужики своих собственных однообщественников теснят и грабят почище иного помещика» (К деревенской бедноте. ПСС, т. 7, стр. 149). См. его же, Развитие капитализма в России, ПСС, т. 3, стр. 165, 277.

²¹ См. В. И. Ленин, К характеристике экономического романтизма, ПСС, т. 2, стр. 259.

²² При уяснении оценки В. И. Ленина мы должны учитывать его вывод о том, что «факты вполне доказывают полную аналогию между положением мелкого крестьянства в земледелии и кустаря в промышленности при капиталистических порядках» (см. В. И. Ленин, Аграрный вопрос и «критики Маркса», ПСС, т. 5, стр. 176).

²³ В. И. Ленин. Развитие капитализма в России, ПСС, т. 3, стр. 382.

²⁴ Там же, стр. 600; см. еще В. И. Ленин, Марксистские взгляды на аграрный вопрос, ПСС, т. 7, стр. 115—116.

²⁵ Можно указать еще хотя бы на такие положения, как проблема «конкуренции» среди рабочих, конкуренция как диалектическое противоречие, субъективистские ошибки при исследовании и объяснении конкуренции, специфика «конкуренции» среди разных «общностей» и между ними и другие.

При анализе роли конкуренции В. И. Ленин поставил также вопрос о монополии. Любопытно следующее высказывание В. И. Ленина: «Главной причиной застоя Урала было крепостное право; горнопромышленники были и помещиками и заводчиками, основывали свое господство не на капитале и конкуренции, а на монополии и на своем владельческом праве.»²⁶ На примере Англии и других стран Западной Европы вопрос о монополии и конкуренции освещен В. И. Лениным в его статье «К характеристике экономического романтизма»²⁷

Вопрос о монополии и конкуренции в сельском хозяйстве разработан В. И. Лениным подробнее в его произведении «Аграрный вопрос и «критики Маркса»»²⁸

Развитие конкуренции в экономике России оказало большое влияние и на социальную, политическую и идейную стороны жизни²⁹. Уже в первое десятилетие В. И. Ленин пришел к принципиальным выводам по этому вопросу. Отметим некоторые из них.

В. И. Ленин высказал мысль о том, что отмена монополий, хлебных законов повлияла особенно на самосознание производителей³⁰. В ленинском анализе вопрос об экономической свободе, об экономическом соревновании тесно связан с вопросом о политической свободе, о возникновении новых явлений и о прогрессе во всех сферах общественной жизни в России*.

В итоге можно сказать, что с 1893 года В. И. Ленин стал развивать положения Маркса и Энгельса по вопросу о роли соревнования в развитии капиталистического общества. Он смотрел на конкуренцию (торговое соревнование) как на исторически прогрессивное явление капитализма, развитию кото-

²⁶ В. И. Ленин, Развитие капитализма в России, ПСС, т. 3, стр. 485—486. См. еще его же, Кустарная перепись в Пермской губернии, ПСС, т. 2, стр. 416—418.

²⁷ См. ПСС, т. 2, стр. 248—262.

²⁸ См. ПСС, т. 5, стр. 95—268.

²⁹ Ключом к пониманию этого могут быть слова В. И. Ленина: «Анализ экономической стороны должен быть, разумеется, дополнен анализом социальных, юридико-политических и идейных надстроек» и что «наш русский пореформенный социальный прогресс «был только следствием капиталистического, экономического процесса» (см. В. И. Ленин, Экономическое содержание народничества, ПСС, т. 1, стр. 466, примечание).

³⁰ См. В. И. Ленин, К характеристике экономического романтизма. ПСС, т. 2, стр. 262, примечание.

* Сказанное подтверждается некоторыми вышеприведенными цитатами из произведений В. И. Ленина, в которых указывается на то, что развитие конкуренции капитализма вытесняло все формы старой кабалы, разрушало средневековые связи, толкало на искание новых путей и методов развития, активизировало людей.

рой присущи диалектические противоречия. Конкуренция стала одним из импульсов, ускорителей развития общества и его членов как в сфере производства, так и в сфере надстройки.

Год 1902 является переломным годом во взглядах В. И. Ленина* на роль соревнования в развитии общества. Это дает нам повод для выделения нового этапа, новых аспектов при рассмотрении данной проблемы.

Второй этап охватывает годы с 1902 по 1917. В этот период В. И. Ленин высказал принципиальные положения об отношении социалистов к соревнованию вообще и об использовании соревнования в партийной работе и в деятельности партийных органов. Наряду с этим В. И. Ленин развил дальше взгляд на конкуренцию в капиталистическом обществе вообще и в период империализма в особенности.

Впервые свое принципиальное отношение к соревнованию В. И. Ленин высказал еще в 1902 году, а не после Октябрьской революции. Важно отметить, что свое отношение к соревнованию (точнее — отношение социалистов) было высказано В. И. Лениным еще до создания марксистской партии нового типа, до возникновения большевизма. Вот слова В. И. Ленина: «. (мы, социалисты, вовсе не отвергаем вообще всякого соревнования, всякой «конкуренции»!).»³¹

Отношение к соревнованию и оценка роли соревнования социалистами в развитии общества обоснованы В. И. Лениным исчерпывающе в 1917—1918 гг. Поэтому на этой стороне вопроса нет надобности останавливаться.

О необходимости использования соревнования в деятельности марксистов за создание партии и в работе самой партии В. И. Ленин писал в 1902 году в книге «Что делать?» следующее: «Теперь сношения между городами по надобностям революционного дела являются величайшей редкостью и, во всяком случае, исключением; тогда эти сношения стали бы правилом и обеспечивали, разумеется, не только распространение газеты, а также (что гораздо важнее) обмен опытом, материалами, силами и средствами. Размах организационной работы сразу стал бы во много раз шире, и успех одной местности поощрял (Разрядка наша. — К. К.) бы постоянно к дальнейшему усовершенствованию, к

* Так можно сказать лишь условно, ибо сказанное в силе только относительно публикаций В. И. Ленина. Многие позже высказанные мысли были В. И. Ленину, конечно, ясны уже задолго до опубликования их в статьях и книгах. Понятно и то, что высказывание одного или другого положения, касающегося соревнования, зависело от «требований времени».

³¹ В. И. Ленин. Что делать? Наболевшие вопросы нашего движения, ПСС, т. 6, стр. 170.

желанию воспользоваться готовым уже опытом действующего в другом конце страны товарища. Местная работа стала бы гораздо богаче и разнообразнее, чем теперь: политические и экономические обличения, собираемые по всей России, давали бы умственную пищу рабочим всех профессий и всех ступеней развития, давали материал и повод для бесед и чтений по самым разнообразным вопросам, поднятым к тому же и намеками легальной печати, и разговорами в обществе, и «стыдливými» правительственными сообщениями. Каждая вспышка, каждая демонстрация оценивалась и обсуждалась бы со всех сторон во всех концах России, вызывая желание не отстать от других, сделать лучше (Разрядка наша. — К. К.) других — (мы, социалисты, вовсе не отвергаем вообще всякого соревнования, всякой «конкуренции!»); — подготовить сознательно то, что в первый раз вышло как-то стихийно, воспользоваться благоприятными условиями данной местности или данного момента для видоизменения плана атаки и проч.»³²

В 1916 году В. И. Ленин призывал швейцарских левых социал-демократов к организации «открытого соревнования всех секций партии и особенно организаций молодежи (Разрядка наша. — К. К.)»³³

Поощряя соревнование между партийными организациями и секциями в их деятельности по подготовке масс к революции, В. И. Ленин в то же время (в конкретно-исторической обстановке) выступал против двух конкурирующих газет. В 1914 году в докладе ЦК РСДРП на Брюссельское совещание В. И. Ленин писал: «Признается безусловно недопустимым существование двух конкурирующих газет в одном и том же городе или месте. Меньшинство имеет право обсуждать перед всей партией программные, тактические и организационные разногласия в дискуссионном журнале, который должен быть создан особо, но не выступать в конкурирующей газете с дезорганизацией действий и решений большинства.»³⁴

При оценке этого положения нужно иметь в виду, что в принципе Ленин не был против соревнования газет, он выступал против такой конкурирующей газеты, которая содержалась

³² В. И. Ленин, Что делать? Наболевшие вопросы нашего движения. ПСС, т. 6, стр. 169—170.

³³ См. В. И. Ленин, Задачи левых циммервальдистов в швейцарской с.-д. партии, ПСС, т. 30, стр. 203 и План тезисов «Задачи левых циммервальдистов в швейцарской с.-д. партии», ПСС, т. 30, стр. 378.

³⁴ Подробнее В. И. Ленин, Доклад ЦК РСДРП и инструктивные указания делегации ЦК на Брюссельском совещании, ПСС, т. 25, стр. 387—388.

главным образом на буржуазные средства и вносила в рабочее движение «крайнюю дезорганизацию». Закрытие ликвидаторской газеты не означало ликвидации принципа соревнования между газетами и в работе газет. Не случайно В. И. Ленин предлагал создать одновременно специальный, дискуссионный журнал³⁵.

Ленинские мысли о соревновании в деятельности партии не ограничиваются только приведенными. Интересной является интерпретация В. И. Лениным «одного глубокого замечания Энгельса» — о «оспаривании роли руководителей международного социалистического движения» и о «необходимом жале французской конкуренции». После международного социалистического конгресса в Штутгарте В. И. Ленин писал, что жало французской конкуренции «действительно оказалось необходимым» и в наше время и что «русским социал-демократам особенно важно иметь это в виду»³⁶.

В эти годы В. И. Ленин не только говорил о полезности соревнования в деятельности революционеров, а показал также, как «наши герои контрреволюции» соперничали друг с другом в подлом оплевывании революционных традиций русской революции³⁷. В статье «Кадеты и октябристы» В. И. Ленин показывает, что «борьба» между кадетами и октябристами была конкуренцией между представителями одного класса, а не всего народа. Вместо принципиальной борьбы на смерть здесь шла «местническая борьба», состязание в интригах, «соревнование в приемах уловления того же, земледельческо-буржуазного большинства или снискания доверия той же старой власти»³⁸.

С точки зрения методологии соревнования большой интерес представляет ленинский анализ бонапартизма, классовой борьбы и деятельности правительства при уравнивании сил враждебных или соперничающих классов, данный в статье «Духовенство на выборах и выборы с духовенством»³⁹.

В наследии В. И. Ленина периода 1902—1917 гг. имеется еще множество других интересных мыслей и высказываний по вопросам теории, методологии и роли соревнования в жиз-

³⁵ См. В. И. Ленин, Доклад ЦК РСДРП и инструктивные указания делегации ЦК на Брюссельском совещании, стр. 388.

³⁶ См. В. И. Ленин, Международный социалистический конгресс в Штутгарте, ПСС, т. 16, стр. 80—81; его же, Предисловие к русскому переводу книги «Письма И. Ф. Беккера, И. Дитгена, Ф. Энгельса, К. Маркса и др. к Ф. А. Зорге и др.», ПСС, т. 15, стр. 245.

³⁷ См. В. И. Ленин, Против бойкота. Из заметок с. д. публициста. ПСС, т. 16, стр. 25.

³⁸ См. ПСС, т. 20, стр. 212—216.

³⁹ См. ПСС, т. 22, стр. 129.

ни общества в целом. Особенно важны высказывания В. И. Ленина о взаимоотношениях таких явлений-понятий, как «соревнование» и «борьба»⁴⁰.

Изучая и обобщая новые явления в развитии капитализма в период империализма, В. И. Ленин углублял и развивал марксистские положения о конкуренции в капиталистическом обществе, особенно в промышленности и в сфере политики. При этом он направлял острие критики против каутскианства, мелкобуржуазных и мелкобуржуазно-реакционных мечтаний о «свободной», «честной» конкуренции.

Основным стержнем ленинского взгляда на соревнование в капиталистическом обществе в эпоху империализма является вывод о том, что смена свободной конкуренции монополией «есть коренная экономическая черта, суть империализма»⁴¹.

С методологической точки зрения важно отметить еще вывод В. И. Ленина о том, что монополия «с абсолютной неизбежностью пронизывает все стороны общественной жизни»⁴² и что монополия (империализм) «вплотную подводит к самому всестороннему обобществлению производства» и является переходной ступенью от «полной свободы конкуренции к полному обобществлению», к социализму⁴³.

В. И. Ленин доказал, что монополия родилась из свободной конкуренции, органически присущей капитализму и товарному производству вообще⁴⁴. В силу того, что основные свойства капитализма стали превращаться в свою противоположность, то и свободная конкуренция стала превращаться в свою противоположность — в монополию.

Особенно важно выделить ленинскую мысль о том, что монополия как «прямая противоположность свободной кон-

⁴⁰ В качестве примера укажем лишь на некоторые работы В. И. Ленина: Новые данные о законах развития капитализма в земледелии, вып. 1; Капитализм и земледелие в Соединенных Штатах Америки, ПСС, т. 27, стр. 192—227; Империализм, как высшая стадия капитализма. Популярный очерк, ПСС, т. 27, стр. 299—426; О карикатуре на марксизм и об «империалистическом экономизме», ПСС, т. 30, стр. 77—130; Империализм и раскол социализма, ПСС, т. 30, стр. 163—179.

⁴¹ В. И. Ленин, Империализм и раскол социализма, ПСС, т. 30, стр. 163; см. еще В. И. Ленин, Социализм и война, ПСС, т. 26, стр. 313; его же, Предисловие к брошюре Н. Бухарина «Мировое хозяйство и империализм», ПСС, т. 27, стр. 95; его же, Империализм, как высшая стадия капитализма, ПСС, т. 27, стр. 305, 315, 320, 335, 385, 397, 408, 411; его же, О карикатуре на марксизм, ПСС, т. 30, стр. 93.

⁴² В. И. Ленин, Империализм, как высшая стадия капитализма, ПСС, т. 27, стр. 320, 355.

⁴³ В. И. Ленин, Империализм, как высшая стадия капитализма, ПСС, т. 27, стр. 320, 321, 335, 341—342, 411, 385—386.

⁴⁴ См. там же, стр. 314 и сл., 385—386, 411.

курении» не устраняет последую, а существует «над ней и рядом с ней, порождая этим ряд острых и крутых противоречий, трений, конфликтов»⁴⁵ Говорить об исчезновении соревнования, конкуренции в капиталистическом обществе в период возникновения и развития монополий значит допустить серьезную ошибку.

В. И. Ленин показал, что «свободная конкуренция» между предприятиями, до сих пор раздробленными и не знающими ничего друг о друге, и хозяевами ограничивается. Заменяется, устает путем диалектического развития, путем договоров и создания монополистических союзов. Прежняя «свободная» конкуренция затрудняется. Типичной становится тенденция к монополии⁴⁶

Перед нами уже не старая конкуренция мелких, технически отсталых и технически передовых предприятий, а удушение монополистами всюду и всячески не подчиняющихся монополий⁴⁷ В. И. Ленин отмечает, что появились и существуют явные черты чего-то переходного, какой-то смеси свободной конкуренции с монополией⁴⁸ что «монополия при капитализме никогда не может полностью и на очень долгое время устранить конкуренцию с всемирного рынка»⁴⁹ Наоборот, монополия во много раз усиливает конкуренцию между предприятиями, государствами.

В ином свете выглядят также колониальная проблема, национальный вопрос, кризисы. Монополия порождает новые, особенно острые противоречия, трения, конфликты⁵⁰ ибо она находится «в общей обстановке капитализма, товарного производства, конкуренции, в постоянном и безысходном противоречии с этой общей обстановкой». С другой стороны, указывал В. И. Ленин, монополия неизбежно порождает стремление к застою и загниванию, которое проявляется так же, как тенденция⁵¹

В период кризиса особенно обостряется конкуренция. Мо-

⁴⁵ Там же, стр. 385—386.

⁴⁶ См. В. И. Ленин, Предисловие к брошюре Н. Бухарина, ПСС, т. 27, стр. 95; его же, Империализм, как высшая стадия капитализма, ПСС, т. 27, стр. 305, 311, 320, 396—397.

⁴⁷ См. В. И. Ленин, Империализм, как высшая стадия капитализма, ПСС, т. 27, стр. 321, 323, 341—342, 380. Важно подчеркнуть здесь мысль В. И. Ленина о том, что противоречие между монополиями и существующей рядом с ними свободной конкуренцией есть глубокое и коренное противоречие империализма (стр. 415).

⁴⁸ Там же, стр. 335, 341.

⁴⁹ Там же, стр. 397.

⁵⁰ Там же, стр. 386.

⁵¹ Там же, стр. 396—397.

нополия не устраняет кризисов, а, наоборот, усиливает и обостряет хаотичность, свойственную всему капиталистическому производству в целом. Из ленинской постановки вопроса вытекает, что всякого рода кризисы и монополия непосредственно взаимосвязаны⁵².

В. И. Ленин учит, что «для империализма существенно соревнование нескольких крупных держав в стремлении к гегемонии» и что конкуренция «нескольких крупных империализмов» является особенностью современного империализма. Формы соревнования между крупнейшими капиталистическими государствами обусловлены, по В. И. Ленину, территориальным разделом мира⁵³.

В другом месте Ленин говорит, что если раньше монополия Англии могла быть неоспоримой на протяжении десятилетий, то при современном финансовом капитализме монополия бешено оспаривается; началась эпоха империалистических войн⁵⁴.

Ключом к пониманию проблемы соревнования в сфере политики в период империализма является положение В. И. Ленина о том, что в политической надстройке, возвышающейся над империалистической экономикой, намечается поворот от демократии к политической реакции. Если свободной конкуренции соответствовала демократия, то монополии соответствует политическая реакция⁵⁵. Это означает, что капиталистические монополии заняли решающее место не только в экономике, но и в политике.

Поучителен ленинский подход к анализу соревнования в капиталистическом обществе. В. И. Ленин выделяет различные сферы, уровни соревнования, более крупными из которых являются соревнование-соперничество между государствами (нациями); между классами; между монополиями (тресты, картели и т. д.); между монополиями и немонополизированными предприятиями, немонополизированной сферой; между предприятиями, учреждениями; между организациями

⁵² См. В. И. Ленин, Система Тейлора — порабощение человека машиной, ПСС, т. 26, стр. 369 и его же, Империализм, как высшая стадия капитализма, ПСС, т. 27, стр. 324—325.

⁵³ В. И. Ленин, Империализм, как высшая стадия капитализма, ПСС, т. 27, стр. 389—390.

⁵⁴ См. В. И. Ленин, Империализм и раскол социализма, ПСС, т. 30, стр. 174.

⁵⁵ В. И. Ленин, О карикатуре на марксизм, ПСС, т. 30, стр. 93; его же, Империализм, как высшая стадия капитализма, ПСС, т. 27, стр. 405.

(партиями), группами людей (газетами, партийными организациями), и т. д.; между крестьянами, отдельными людьми⁵⁶

Проследившая развитие отношения рабочих в период капитализма и опираясь на положения К. Маркса о том, что конкуренция раскалывает их интересы⁵⁷, В. И. Ленин показал, что эта тенденция усиливается в период возникновения и развития монополий благодаря экономической возможности подкупа верхушечных прослоек пролетариата. В ряде стран оформляется и укрепляется оппортунизм, порождается временное загнивание рабочего движения⁵⁸.

В указанные годы В. И. Ленин развил также свои положения о соревновании в капиталистическом сельском хозяйстве, и в первую очередь это касается России⁵⁹, а также стран Западной Европы⁶⁰

Уже одно неполное перечисление взглядов В. И. Ленина на соревнование говорит о том, что, учитывая эпоху империализма, он не только доказал развитие свободной конкуренции в ее противоположность, в монополию, но дал также (уже в 1902 году) принципиальную оценку соревнованию (с позиции марксистов) и указал на необходимость использования соревнования в деятельности партии в период борьбы за победу революции и в победившей социалистической революции.

Конец 1917 и первая половина 1918 гг. составляют третий этап в созревании ленинских взглядов на соревнование, этап разработки цельной теории соревнования.

В эти дни В. И. Ленин как бы возвращается к изученно-

⁵⁶ См., например, В. И. Ленин, Кадеты и октябристы, ПСС, т. 20, стр. 213—214; его же, Духовенство на выборах и выборы с духовенством, ПСС, т. 21, стр. 131—132; его же, Карл Маркс, ПСС, т. 26, стр. 78; его же, Империализм и социализм в Италии, ПСС, т. 27, стр. 15; его же, Империализм, как высшая стадия капитализма, ПСС, т. 27, стр. 320—321, 333—334, 341—426; его же, О карикатуре на марксизм, ПСС, т. 30, стр. 94—95; его же, Империализм и раскол социализма, ПСС, т. 30, стр. 174—175.

⁵⁷ См. В. И. Ленин, Карл Маркс, ПСС, т. 26, стр. 78.

⁵⁸ Этот процесс у В. И. Ленина описан почти во всех вышеуказанных его произведениях и во многих других. Для примера можно сослаться на такие произведения В. И. Ленина, как Империализм, как высшая стадия капитализма, ПСС, т. 27, стр. 402—406, 423—424; О карикатуре на марксизм, ПСС, т. 30, стр. 106—108; Империализм и раскол социализма, ПСС, т. 30, стр. 163—179.

⁵⁹ См. В. И. Ленин, Аграрная программа социал-демократии в первой русской революции 1905—1907 годов, ПСС, т. 16, стр. 193—413; его же, Аграрный вопрос в России к концу XIX века, ПСС, т. 17, стр. 57—137; его же, Капиталистический строй современного земледелия, ПСС, т. 19, стр. 319—344.

⁶⁰ Подробнее см. В. И. Ленин, Новые данные о законах развития капитализма в земледелии, вып. I. Капитализм и земледелие в Соединенных Штатах Америки, ПСС, т. 27, стр. 129—227.

му-сказанному, критически обобщает все это и формулирует тезис о месте и роли соревнования в развитии общества, в том числе и коммунистического. Опираясь на полученные выводы, В. И. Ленин намечает теперь перспективы развития соревнования в качественно новой обстановке: в обществе, где начинается строительство социализма.

Уже во время отпуска, с 24 по 27 декабря 1917 года (6—9 января 1918 г.), В. И. Ленин пишет набросок «Из дневника публициста (Темы для разработки)»⁶¹ в 13 пункте которого отмечалось «Как организовать соревнование?»⁶² В течение этих четырех дней отпуска В. И. Ленин написал три статьи, в том числе «Как организовать соревнование?»⁶³, которая была впервые опубликована 20 января 1929 года в газете «Правда».

По доказательству Н. К. Крупской, то, что за эти четыре дня отдыха было написано, Ленин считал недоделанным⁶⁴ Однако, несмотря на это, статья «Как организовать соревнование?» заслуживает самой высокой оценки, ибо в литературном наследии классиков марксизма-ленинизма она явилась первой работой, в которой решен вопрос о соревновании и его организации в социалистическом обществе. В ней впервые в истории определены задачи практической организации соревнования на социалистических началах в стране, где у власти находился пролетариат.

Задачу практической организации соревнования в советском обществе В. И. Ленин поставил официально и впервые (после победы революции) на VII съезде РКП(б), состоявшемся 6—8 марта 1918 года⁶⁵ Еще до съезда Лениным был написан и роздан делегатам его «Черновой набросок проекта программы», где говорилось: «Организация соревнования между различными (всеми) потребительско-производительными коммунами страны для неуклонного повышения организованности, дисциплины, производительности труда, для перехода к высшей технике, для экономики труда и продуктов, для постепенного сокращения рабочего дня до 6 часов в сутки, для постепенного выравнивания всех заработных плат и жалований во всех профессиях и категориях.»⁶⁶

⁶¹ См. В. И. Ленин, ПСС, т. 35, стр. 566.

⁶² Там же, стр. 188. «Из дневника публициста» впервые напечатано в 1929 году в Ленинском сборнике XI.

⁶³ См. там же, стр. 195—205.

⁶⁴ Н. К. Крупская, Воспоминания о Ленине, Госполитиздат, М., 1957, стр. 344.

⁶⁵ См. Седьмой экстренный съезд РКП(б). Март 1918 года. Стенографический отчет, Госполитиздат, М., 1962, стр. 139, 144.

⁶⁶ Там же, стр. 185. Отметим, что «Черновой набросок проекта программы» был напечатан в газете «Коммунист» № 5, 9 марта 1918 г.

Дальнейшее развитие идеи соревнования содержится еще в ряде других документов, неопубликованных при жизни Ленина. Назовем некоторые из них.

«Планы статьи «Очередные задачи Советской власти»»⁶⁷ Эти планы были написаны В. И. Лениным во второй половине апреля 1918 года и напечатаны впервые лишь в 1959 году в Ленинском сборнике XXXVI. «Первоначальный вариант статьи «Очередные задачи Советской власти»»⁶⁸ был продиктован В. И. Лениным стенографисту 23—28 марта 1918 года. 14 апреля 1929 года впервые были напечатаны X (неполностью), XI, XII, XIII главы в газете «Правда» № 86.

При жизни В. И. Ленина основным и официальным опубликованным документом, в котором была изложена его точка зрения на соревнование, являлась брошюра «Очередные задачи Советской власти». Эта брошюра была написана между 13 и 26 апреля 1918 года и опубликована 28 апреля 1918 года в газете «Правда» № 83 и в приложении к газете «Известия ВЦИК № 85»⁶⁹. К «Очередным задачам Советской власти» примыкают «Шесть тезисов об очередных задачах Советской власти»⁷⁰, которые были написаны В. И. Лениным по поручению ВЦИК после обсуждения на заседании ВЦИК 29 апреля 1918 года его доклада об очередных задачах Советской власти. Таков ход развития ленинского взгляда на соревнование в течение полугода (конец 1917 — начало 1918 гг.).

Основные идеи, выдвинутые В. И. Лениным на этом этапе, в сжатом виде можно свести к следующему.

Ленин доказал, что конкуренция является особой формой соревнования, свойственной только буржуазному обществу и связанной только с капиталистическим рынком. При частном товарном производстве конкуренция стимулирует предприимчивость, энергию, смелость почина. При монополии же предприимчивость, энергия, смелый почин подавляются, соревнование заменяется финансовым мошенничеством, nepoтизмом, прислужничеством⁷¹

⁶⁷ См. В. И. Ленин, ПСС, т. 36, стр. 543—552.

⁶⁸ См. там же, стр. 127—164.

⁶⁹ См. там же, стр. 165—208.

⁷⁰ См. там же, стр. 277—280. Отметим, что 3 мая 1918 года тезисы В. И. Ленина были с незначительными поправками единогласно приняты Центральным Комитетом партии, а 4 мая Президиум ВЦИК разослал их местным Советам, указав в циркулярном письме, что ленинские тезисы «должны лечь в основу деятельности всех Совдепов» (там же, стр. 605, примечание 115).

⁷¹ См. В. И. Ленин, Как организовать соревнование? т. 35, стр. 195; его же, Первоначальный вариант статьи «Очередные задачи Советской власти», ПСС, т. 36, стр. 150.

Уничтожение товарного производства и капитализма не устраняет соревнования, а создает предпосылки для организации соревнования в человеческих формах, для применения его в действительно массовом масштабе. Этими предпосылками являются достижения политической власти в советской республике и социалистические преобразования в экономике, т. е. условия работы на себя⁷²

В. И. Ленин еще раз подчеркнул, что марксисты осуждают только конкуренцию и не отрицают значения соревнования как такового вообще. Напротив, организация соревнования как государственная задача должна занять видное место среди задач Советской власти⁷³

Дальнейшее развитие соревнования на социалистических началах у В. И. Ленина неразрывно связано с полным уничтожением частной собственности, эксплуататорских классов и порабощения масс, с расширением демократизма, местного почина, вознаграждения⁷⁴.

Говоря о сферах использования соревнования, В. И. Ленин указывал, что в политической области это гораздо легче провести, чем в экономической, и подчеркнул при этом, что для успеха социализма важно последнее⁷⁵. В. И. Лениным были также определены те сферы, в которых должно было развернуться соревнование⁷⁶

В деле использования и руководства соревнованием В. И. Ленин придавал первостепенное значение гласности и отчетности, сравнимости деловых итогов, практическому повторению опыта, живому примеру, обмену материальными средствами и людскими силами, премированию-вознаграждению⁷⁷. Ленин был решительно против всякого шаблона и попыток установления единообразия сверху⁷⁸.

Большое значение В. И. Ленин уделял использованию воспитательной стороны хорошо организованного соревнования, которая видна из всех указанных источников данного этапа.

⁷²См. там же, т. 35, стр. 195—196; т. 36, стр. 150—151.

⁷³ См. В. И. Ленин, Очередные задачи Советской власти, ПСС, т. 36, стр. 190; его же, Как организовать соревнование? т. 35, стр. 195—196; его же, Первоначальный вариант статьи «Очередные задачи Советской власти», т. 36, стр. 150, 153.

⁷⁴ См. там же, т. 35, стр. 198—205; т. 36, стр. 151—153, 191—208.

⁷⁵ Там же, т. 36, стр. 153, 190—191; т. 35, стр. 201—203.

⁷⁶ См. В. И. Ленин, Как организовать соревнование? ПСС, т. 35, стр. 204—205.

⁷⁷ См. В. И. Ленин, Первоначальный вариант статьи «Очередные задачи Советской власти», ПСС, т. 36, стр. 153 и Очередные задачи Советской власти, там же, стр. 190—192.

⁷⁸ См. В. И. Ленин, Как организовать соревнование? ПСС, т. 35, стр. 203.

На последнем этапе (вторая половина 1918—1923 гг.) самым характерным является практическая деятельность В. И. Ленина по руководству соревнованием в процессе строительства социалистического общества и борьба за претворение в жизнь разработанных марксистских идей о соревновании.

Директивное указание о практической организации соревнования в Советской республике было дано в циркулярном письме Президиума ВЦИК от 4 мая 1918 года и в тезисах В. И. Ленина, которыми должны были руководствоваться в своей деятельности все Совдепы⁷⁹. В тезисах отмечалось, что среди важнейших задач Советской власти «на очередь дня становятся особенно меры повышения трудовой дисциплины и производительности труда. Шаги, начатые уже в этом направлении, должны быть изо всех сил поддержаны, укреплены и усилены». Среди этих шагов отмечается и «организация соревнования между отдельными производительными и потребительными коммунами»⁸⁰.

Но Ленин не ограничивался только этим. В телеграммах, письмах, статьях и т. д. он систематически давал конкретные советы и указания, уточнял ранее сказанное. Например, в письме от 2 февраля 1919 года «О мерах перехода от буржуазно-кооперативного к пролетарски-коммунистическому снабжению и распределению»⁸¹, наряду с другими практическими мерами отмечалась необходимость «вызвать соревнование всех центральных и местных учреждений Советской власти (особенно Высшего совета народного хозяйства и совнархозов, Компрода и продорганов, Центрального статистического управления и Наркомзема) в решении этой задачи»⁸².

В другом письме «В народный комиссариат просвещения»⁸³ В. И. Ленин писал, что библиотечное дело больше всего требует соревнования между губерниями, группами, читальнями и проч. и т. п. В письме содержатся конкретные рекомендации о том, как наладить систему отчетности библиотечной работы и как развертывать «соревнования библиотечных работников».

⁷⁹ См. В. И. Ленин, ПСС, т. 36, стр. 605, примечание 115.

⁸⁰ В. И. Ленин, Шесть тезисов об очередных задачах Советской власти, ПСС, т. 36, стр. 279.

⁸¹ В. И. Ленин, ПСС, т. 37, стр. 471—472. Это письмо было по указанию В. И. Ленина разослано в наркоматы продовольствия, финансов и ВСНХ. Указания Ленина нашли отражение в декрете Совнаркома «О потребительских коммунах», принятом 16 марта 1919 года. (См. там же, стр. 620, примечание 190).

⁸² Там же, стр. 472.

⁸³ Там же, стр. 474—477.

Для осуществления и ускорения такой грандиозной работы, как электрификация страны, В. И. Ленин видел большую силу в соревновании. В своем письме к Г. М. Кржижановскому (декабрь 1920 г.) он писал, что для осуществления электрификации «самое главное — надо уметь вызвать и соревнование и самодеятельность масс для того, чтобы они тотчас принялись за дело»⁸⁴

В. И. Ленин придавал большое значение соревнованию также в таких областях, как укрепление Красной Армии, помощь фронтам и подготовка к окончательной победе над контрреволюцией. В дни мобилизации и отправки лучших работников на Южный фронт против Деникина В. И. Ленин писал: «Возьмемтесь все за новую работу по примеру петроградских товарищей! Больше сил на деятельность в войске, больше почина и смелости, больше соревнования, чтобы сравняться с петроградцами, и победа будет за трудящимися, помещичья и капиталистическая контрреволюция будет добита»⁸⁵

Уже приведенные несколько примеров дают ясное представление о том, насколько многосторонне и серьезно В. И. Ленин подходил к практической организации и использованию соревнования в строительстве социализма⁸⁶. Особенно ярко проявляется это во время подготовки и проведения IX съезда партии.

На IX съезде партии⁸⁷ столкнулись два принципиально различных подхода к решению основной задачи партии — создания социалистической экономики. Троцкий требовал «коллективного принуждения класса», приказа и команды. В. И. Ленин же ориентировал партию на всемерное развитие демократизма и использование широчайшей инициативы трудящихся⁸⁸. При решении этого вопроса на съезде решалась и судьба соревнования, отношение партии к соревнованию.

Первоначальный вариант одного из подготовительных документов к съезду, тезисы ЦК «Очередные задачи хозяйст-

⁸⁴ См. В. И. Ленин, Письмо Г. М. Кржижановскому, ПСС, т. 52, стр. 39.

⁸⁵ В. И. Ленин, Пример петроградских рабочих, ПСС, т. 39, стр. 206.

⁸⁶ См. еще В. И. Ленин, Наказ от ЦО (Совета Труда и Оборона) местным советским учреждениям. Проект, ПСС, т. 43, стр. 271; его же, Наборок предложений об усилении темпов и размеров продовольственных заготовок, ПСС, т. 54, стр. 409; его же, Задачи союзов молодежи (Речь на III Всероссийском съезде Российского Коммунистического Союза Молодежи 2 октября 1920 г.), ПСС, т. 41, стр. 318.

⁸⁷ О девятом съезде см. IX съезд РКП(б). «Вопросы истории КПСС», № 4, 1965, стр. 52—65.

⁸⁸ См. там же, стр. 53.

венного строительства», был подготовлен Троцким. В своем варианте на IX съезде Троцкий совершенно игнорировал такой импульс развития общества, как соревнование⁸⁹. В. И. Ленин внес в тезисы Троцкого ряд принципиальных поправок, настоял на включении в тезисы вопроса об организации соревнования⁹⁰. В. И. Ленин писал следующее: «е) Все усилия должны быть приложены для организации соревнования»⁹¹. По настоянию Ленина в тезисы ЦК был включен специальный (четвертый) пункт «Трудовое соревнование». Этот пункт был включен также в проект резолюции IX съезда партии⁹². Проблема трудового соревнования вошла в резолюцию съезда «Об очередных задачах хозяйственного строительства»⁹³, ставшей одним из главных документов съезда.

На IX съезде партия впервые официально высказала свое принципиальное отношение к соревнованию в социалистическом обществе. Съезд закрепил победу ленинских идей о месте и роли соревнования.

В резолюции съезда говорилось, что соревнование является могущественной силой подъема производительности труда, что вопросы организации и изучения хода соревнования между заводами, районами, цехами, мастерскими и отдельными рабочими должны находиться в центре внимания профессиональных и хозяйственных органов⁹⁴.

В. И. Ленин последовательно защищал линию партии, прилагая немало усилий к проведению в жизнь принятых IX съездом решений.

В борьбе против сторонников насилия, принуждения, администрирования В. И. Ленин уделял большое внимание таким вопросам, как энтузиазм, сознание, интерес, личная заинтересованность, личная инициатива, ударность, премирование, равенство. Он раскрыл диалектическую связь между соревнованием и управлением, партийным руководством, экономикой и политикой, торговлей, кооперацией, культурой и т. д.

Самые важные аспекты ленинского взгляда на соревнование в указанный период заключаются в следующем. Ленин раскрыл сущность соперничества, состязания, конкуренции

⁸⁹ См. Девятый съезд РКП(б). Март-апрель 1920 года. Протоколы, Госполитиздат. М., 1960, стр. 91—115, 533—538.

⁹⁰ Неправильно указывается в разных исследованиях на то, будто бы В. И. Ленин требовал «развития социалистического соревнования» (см., например, IX съезд РКП(б), «Вопросы истории КПСС», № 4, 1965, стр. 55).

⁹¹ В. И. Ленин, Замечания к проекту тезисов Троцкого. Очередные задачи хозяйственного строительства, ПСС, т. 40, стр. 190.

⁹² См. Девятый съезд РКП(б), стр. 539 и 548—549.

⁹³ См. там же, стр. 407—408.

⁹⁴ См. там же, стр. 407.

между капиталистическими странами, показал, что это соперничество не дает им возможности развернуть все свои силы против Советской республики. В. И. Ленин требовал использовать соперничество между капиталистическими странами в целях затруднения их борьбы против страны Советов⁹⁵.

В новом свете встал перед В. И. Лениным вопрос о соревновании при изучении проблемы взаимоотношений между страной Советов и капиталистическими странами. Подойдя к проблеме соревнования диалектически, конкретно-исторически, В. И. Ленин указал, что состязание между молодой советской республикой и капиталистическими странами происходит и в политике, и в военном деле, и в экономике. Важно подчеркнуть, что это состязание необыкновенное, что свое главное воздействие социализм оказывает теперь своей хозяйственной работой, примером⁹⁶.

⁹⁵ См. В. И. Ленин, Черновой набросок проекта программы РКП, ПСС, т. 38, стр. 85; его же, Доклад о работе ВЦИК и Совнаркома на первой сессии ВЦИК VII созыва 2 февраля 1920 г., ПСС, т. 40, стр. 87; его же, Доклад Центрального Комитета 29 марта (на IX съезде РКП(б)), ПСС, т. 40, стр. 248; его же, Речь на соединенном заседании ВЦИК, Московского Совета, профессиональных союзов и фабрично-заводских комитетов 5 мая 1920 г., ПСС, т. 41, стр. 113; его же, Наше внешнее и внутреннее положение и задачи партии. Речь 21 ноября (на Московской губернской конференции РКП(б)), ПСС, т. 42, стр. 23; его же, Доклад о концессиях на фракции РКП(б) VIII съезда Советов 21 декабря, ПСС, т. 42, стр. 94—95; его же, Доклад о концессиях (на заседании коммунистической фракции ВЦСПС) 11 апреля 1921 г., ПСС, т. 43, стр. 171; его же, В Государственное издательство и Е. А. Преображенскому и И. И. Бухарину (письмо), ПСС, т. 51, стр. 251; его же, Политический отчет Центрального Комитета РКП(б) 27 марта (на XI съезде РКП(б)), ПСС, т. 45, стр. 70; его же, Речь на IV сессии ВЦИК IX созыва 31 октября 1922 г., ПСС, т. 45, стр. 246—247; его же, Лучше меньше, да лучше, ПСС, т. 45, стр. 402—404.

⁹⁶ См., например, В. И. Ленин, Ответ на вопросы американского журналиста, ПСС, т. 39, стр. 117; его же, Доклад о концессиях (на собрании актива Московской организации РКП(б) 6 декабря 1920 г.), ПСС, т. 42, стр. 55—78; его же, Доклад о концессиях на фракции РКП(б) VIII съезда Советов 21 декабря (1920 г.), ПСС, т. 42, стр. 110; его же, Речь при закрытии конференции 28 мая (на X Всероссийской конференции РКП(б)), ПСС, т. 43, стр. 341; его же, Политический отчет Центрального Комитета РКП(б) 27 марта (на XI съезде), ПСС, т. 45, стр. 70—72; его же, Речь на IV сессии ВЦИК IX созыва 31 октября 1922 г., ПСС, т. 45, стр. 247; его же, Лучше меньше, да лучше, ПСС, т. 45, стр. 402—404; его же, Письмо Л. Б. Каменеву, ПСС, т. 44, стр. 427—430; его же, Письмо И. В. Сталину для членов ЦК РКП(б) о монополии внешней торговли, ПСС, т. 45, стр. 229—223; его же, О монополии внешней торговли. Товарищу Сталину для пленума ЦК, ПСС, т. 45, стр. 333—387; его же, Письмо И. В. Сталину для членов ЦК РКП(б), ПСС, т. 45, стр. 338—339; его же, П. Д. Троцкому (письма), ПСС, т. 54, стр. 324—328.

В. И. Ленин разрешил проблему соревнования в период перехода к социализму, от капиталистической конкуренции к социалистическому соревнованию*. Ключом к ленинскому подходу к соревнованию является сущность новой экономической политики, изложенная в его выступлении на XI съезде РКП(б)⁹⁷

Из ленинского анализа развития соревнования в переходный период явствует, что соревнование является одной из форм борьбы противоположностей⁹⁸, что развитие соревнования в переходный период внутри страны происходит под общим государственным контролем, при государственной монополии⁹⁹

* Проблема соревнования в период перехода от капитализма к социализму в ленинской разработке очень богата своим содержанием, охватом и глубиной. Чтобы доказать хотя бы удовлетворительное развитие ленинского взгляда, требуется специальная статья. Поэтому автор ограничился здесь лишь некоторыми моментами.

⁹⁷ См. В. И. Ленин, Политический отчет Центрального Комитета РКП(б) 27 марта, ПСС, т. 45, стр. 69—116.

⁹⁸ См. В. И. Ленин, Доклад о концессиях, ПСС, т. 42, стр. 75; его же, Доклад о концессиях на фракции РКП(б) VIII съезда Советов 21 декабря, ПСС, т. 42, стр. 114; его же, Выступления при обсуждении проекта резолюции по вопросам новой экономической политики 28 мая (на X Всероссийской конференции РКП(б)), ПСС, т. 43, стр. 337; его же, Речи на совещании членов немецкой, польской, чехословацкой, венгерской и итальянской делегаций, 11 июня (на III конгрессе Коммунистического интернационала), ПСС, т. 44, стр. 60; его же, Новая экономическая политика и задачи политпросветов, ПСС, т. 44, стр. 163; его же, Доклад о новой экономической политике 29 октября (на VII Московской губпартконференции), ПСС, т. 44, стр. 199; его же, Политический отчет Центрального Комитета РКП(б) 27 марта (на XI съезде РКП(б)), ПСС, т. 45, стр. 94—96; его же, Письмо И. В. Сталину для членов ЦК РКП(б) о монополии внешней торговли, ПСС, т. 45, стр. 222; его же, О кооперации, ПСС, т. 45, стр. 375—376.

⁹⁹ См. В. И. Ленин, О свободной торговле хлебом, ПСС, т. 39, стр. 167—170; его же, Доклад о замене разверстки натуральным налогом 15 марта (на X съезде РКП(б)), ПСС, т. 43, стр. 69—71; его же, Выступление при обсуждении проекта резолюции по вопросам новой экономической политики 28 мая (на X Всероссийской конференции РКП(б)), ПСС, т. 43, стр. 337; его же, План речи о замене разверстки налогом, ПСС, т. 43, стр. 372, 377; его же, Письмо Н. Б. Каменеву, ПСС, т. 44, стр. 428; его же, Политический отчет Центрального Комитета РКП(б) 27 марта (на XI съезде РКП(б)), ПСС, т. 45, стр. 78—97; его же, Письмо И. В. Сталину для членов ЦК РКП(б) о монополии внешней торговли, ПСС, т. 45, стр. 220—223; его же, Пять лет российской революции и перспективы мировой революции. Доклад на IV конгресс Коминтерна 13 ноября, ПСС, т. 45, стр. 289—290; его же, О монополии внешней торговли. Товарищу Сталину для пленума ЦК, ПСС, т. 45, стр. 333—337; его же, О кооперации, ПСС, т. 45, стр. 370—371.

В годы нэпа Ленин считал наиболее важными сферами соревнования следующие:¹⁰⁰

- соревнование государственных (социалистических) и капиталистических предприятий (и торговых, и промышленных, русских и зарубежных);
- соревнование в смешанных обществах (частные капиталисты и коммунисты) как «практическое соревнование способов капиталистических и наших (социалистических) внутри смешанного общества;
- конкуренция между государственным капитализмом и частным капитализмом;
- конкуренция на свободном, стихийном рынке;
- соревнование стихийного рынка с организованной торговлей (с кооперативами, государством) и др.¹⁰¹

Говоря о формах капиталистического соревнования или о переходных степенях соревнования, нельзя забывать, что В. И. Ленин указал в эти годы также на элементы социализма и социалистического соревнования, особенно в области политики¹⁰².

¹⁰⁰ При выделении некоторых сфер соревнования в переходный период автор не может забыть следующих слов В. И. Ленина: «Соревнование и состязание, которое мы поставили на очередь дня, провозгласив нэп, — это есть серьезное соревнование. Кажется, что оно бывает во всех государственных учреждениях, а на самом деле это является еще одной формой борьбы двух классов, непримиримо враждебных друг другу. Это — еще одна форма борьбы буржуазии с пролетариатом, это — борьба, которая еще не завершена и даже в центральных учреждениях Москвы не превзойдена культурно.» (ПСС, т. 45, стр. 96; см. также ПСС, т. 42, стр. 75). Но было бы крайностью отнести все формы, области проявления соревнования в эти годы в счет конкуренции, в счет того вида соревнования, который связан с торговлей, с рынком, частным капиталом, который существовал между двумя противоположными «способами, формациями, хозяйствами».

¹⁰¹ См. В. И. Ленин, План письма Бакинским товарищам, ПСС, т. 42, стр. 425; его же, Выступления при обсуждении проекта резолюции по вопросам новой экономической политики 28 мая (на X Всероссийской конференции РКП(б)), ПСС, т. 43, стр. 337; его же, Речь на III Всероссийском продовольственном совещании 16 июня 1921 г., ПСС, т. 43, стр. 357; его же, Политический отчет Центрального Комитета РКП(б) 27 марта (на XI съезде РКП(б)), ПСС, т. 45, стр. 78, 81, 83—84, 96; его же, Письмо И. В. Сталину для членов ЦК РКП(б) о монополии внешней торговли, ПСС, т. 45, стр. 220—223; его же, О монополии внешней торговли. Товарищу Сталину для пленума ЦК, ПСС, т. 45, стр. 333—337; его же, Материалы к XI съезду РКП(б), ПСС, т. 45, стр. 412, 415; его же, Планы доклада «Пять лет российской революции и перспективы мировой революции» на IV конгресс Коминтерна, ПСС, т. 45, стр. 437.

¹⁰² Мы не будем повторять вышеизложенных примеров, а добавим лишь некоторые новые источники. См. В. И. Ленин, Доклад о продовольственном налоге на собрании секретарей и ответственных представителей ячеек РКП(б) г. Москвы и Московской губернии 9 апреля 1921 г., ПСС, т. 43, стр. 158; его же, Письмо С. С. Данилову, ПСС, т. 53, стр. 187.

Большое внимание уделял В. И. Ленин в эти годы таким практическим аспектам организации соревнования, как повышение роли газет, сравнимость результатов, контроль за достигнутыми успехами, роль примера и черные доски, поощрение-премирование и многие другие моменты руководства соревнованием.

В заключение хочется отметить, что В. И. Ленин не отождествлял таких явлений, как коммунистические субботники и соревнование. У него нет ни одной ссылки на то, будто коммунистические субботники являются первыми проявлениями социалистического соревнования.

Самым ценным в ленинском анализе процесса соревнования в переходный период от капитализма к социализму является указание на соревнование как на диалектический процесс, как на одну из форм борьбы противоположностей. IX съезд партии, исходя из ленинских идей о соревновании при построении социалистического общества, впервые определил конкретные задачи по развертыванию трудового соревнования в нашей стране.

* * *

В итоге, анализ развития взгляда В. И. Ленина на соревнование позволяет выделить четыре зримых этапа: это годы 1893—1902, 1902—1917, 1917—1918 и 1918—1923. Уже в своих первых сохранившихся работах В. И. Ленин уделил существенное внимание соревнованию и показал его прогрессивную роль в развитии общества, в частности, в развитии капитализма в России. При анализе соревнования В. И. Ленин всегда подходил к проблеме конкретно-исторически.

Свое первое принципиальное отношение к соревнованию, как отношению социалистов, В. И. Ленин высказал уже в 1902 году в своем произведении «Что делать?». Там он писал о необходимости использования в партийной работе такого ускорителя-стимулятора подготовки масс к революции, как соревнование. Важно здесь и то, что В. И. Ленин говорил об использовании соревнования в деятельности партии еще до того, как партия нового типа была создана в России. В будущем к вопросу соревнования в партийной деятельности В. И. Ленин возвращался неоднократно.

При анализе соревнования в эпоху империализма и в период перехода от капитализма к социализму еще более проявляются качества В. И. Ленина как великолепного диалектика-марксиста. Эти качества проступают особенно отчетливо при исследовании В. И. Лениным таких явлений, как соревнова-

ние и борьба, соревнование и монополия, виды соревнования и их диалектические переходы.

В. И. Ленин конкретизировал и развил марксистскую теорию и методологию о соревновании уже на первых этапах своей научной деятельности до пролетарской революции. Но особенно ценны его достижения в послеоктябрьский период. Ленинские идеи о месте и роли соревнования в построении социалистического общества стали новым вкладом в теорию построения коммунистического общества.

Не менее важную сторону представляет борьба В. И. Ленина за претворение в жизнь научно разработанных идей соревнования. В. И. Ленин лично занимался организацией соревнования в стране Советов и практически направлял движение за применение соревнования как в сфере производства, так и в области политики, культуры, научной работы и т. д.

История развития взгляда В. И. Ленина на соревнование очень содержательна и многогранна. Она открывает исследователям все новые, до сих пор не замеченные страницы.

V. I. LENINI VAATED VÕISTLUSELE JA NENDE VAADETE VÄLJAKUJUNEMISE AJALOOST

K. Koger

Resümee

V. I. Lenini vaadete arengu jälgimine võistluse osa kohta ühiskonna progressis võimaldab tema vaadete ajaloos eraldada vähemalt neli etappi. Need on aastad 1893—1902, 1902—1917, 1917—1918, 1918—1923.

V. I. Lenini arvamuste sisulise külje lähem tundmaõppimine näitab, et juba oma esimestes säilinud teostes pööras V. I. Lenin olulist tähelepanu võistlusele, et juba sellal tõi ta esile võistluse progressiivse osa ühiskonna, eriti vene kapitalismi arengus. Samuti selgub, et V. I. Lenin käsitles võistlust kui ühiskondlikku nähtust alati ajaloolis-konkreetselt ning püsis kindlalt marksismi positsioonidel.

Oma esmakordse printsiipiaalse arvamuse kui sotsialisti vaate väljendas V. I. Lenin võistluse kohta 1902. a. teoses «Mis teha?». Sealsamas püstitas ta ka ülesande, et masside ettevalmistamisel revolutsiooniks tuleb parteitöös kasutada ära selline kiirendav-stimuleeriv tegur nagu võistlus. Siinkohal tuleb alla kriipsutada seda, et ülesande võistlust kasutada partei tegevuse hoogustamiseks püstitas V. I. Lenin veel enne uut tüüpi marksistliku partei ametlikku loomist Venemaal. Võistluse osa juurde parteilises tegevuses pöördus Lenin hiljem veel korduvalt tagasi.

Analüüsides võistlust imperialismi ajastul ja kapitalismilt sotsialismiile ülemineku ajastul, näeme üha kirkamalt V. I. Lenini kui suurepärase dialektiku-marksisti talenti. Seda võib eriti täheldada selliste nähtuste uurimisel, nagu võistlus ja võitlus, võistlus ja monopol, võistluse alaliigid, nende dialektilised üleminekud jne.

V. I. Lenin konkretiseeris ja arendas marksistlikku teooriat-metodoloogiat võistlusest edasi juba esimestel etappidel enne revolutsiooni. Kuid eriti hinnatavad on tema saavutused 1917. aasta Oktoobrirevolutsiooni järgsel perioodil, millal ta spetsiaalselt tegeles võistluse probleemide läbitöötamisega. Leninlikud ideed võistluse kohast ja osast sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisel kujunesid uueks panuseks kommunismi ülesehitamise teoreetilisse varasalve.

Ent vähemtähtsaks ei osutunud V. I. Lenini võitlus teaduslikult läbitöötatud sotsialistliku võistluse ideede elluviimise eest. V. I. Lenin hakkas ise Nõukogudemaal organiseerima sotsialistlikku võistlust ja suunas praktiliselt võistluse rakendamiseks algatatud üritusi nii tootmissfääris kui ka poliitika, kultuuri, teaduse jt. valdkondades. Piisab, kui meenutada tema esinemist 4. mail 1918. aastal Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee Presiidiumis või V. I. Lenini osa partei IX ja XI kongressil — kõikjal saavutas, tänu V. I. Leninile, võidu marksistlik käsitus võistlusest; vastuvõetud otsuste aluseks said V. I. Lenini põhiseisukohad.

V. I. Lenini vaadete ajalugu võistlusele on väga sisurikas, mitmekülgne ja arenedes üha süvenev. V. I. Lenini vaadete ajalugu võistlusele töötab tema uurijatele ikka ja jälle üha uusi, seni tähele panemata jäänud väärtusi.

W. I. LENINS ANSICHTEN ÜBER DEN WETTBEWERB UND DIE GESCHICHTE DES WERDEGANGS DIESER ANSICHTEN

K. Koger

Zusammenfassung

Die Untersuchung der Entwicklung der Ansichten von W. I. Lenin über die Stellung und Rolle des Wettbewerbs im gesellschaftlichen Progreß ermöglicht uns, in der Geschichte seiner Ansichten mindestens vier Etappen zu unterscheiden: die Jahre 1893—1902, 1902—1917, 1917—1918 und 1918—1923.

Die nähere Betrachtung der inhaltlichen Seite von W. I. Lenins Ansichten zeigt, daß er schon in seinen ersten erhaltenen Werken dem Wettbewerb große Aufmerksamkeit geschenkt hat. Schon damals hat er die progressive Rolle des Wettbewerbs für die Entwicklung der Gesellschaft, im besonderen für die Entwicklung des russischen Kapitalismus, hervorgehoben. Ebenso

geht aus diesen Werken hervor, daß W. I. Lenin den Wettbewerb als eine gesellschaftliche Erscheinung immer historisch-konkret aufgefaßt und den marxistischen Standpunkt fest behauptet hat.

Zum ersten Mal hat W. I. Lenin seine prinzipielle Meinung als die Ansicht eines Sozialisten über den Wettbewerb im Jahre 1902 in seinem Werk «Was tun?» zum Ausdruck gebracht. Ebenda wurde von ihm die Aufgabe gestellt, daß in der Parteiarbeit während der Vorbereitung der Volksmassen zur Revolution ein so beschleunigend-stimulierender Umstand wie der Wettbewerb auszunutzen ist. Es soll noch unterstrichen werden, daß noch vor der amtlichen Schaffung einer marxistischen Partei neuen Typus in Rußland von W. I. Lenin die Aufgabe gestellt wurde, den Wettbewerb für die Intensivierung der Tätigkeit der Partei auszunutzen. Auf die Rolle des Wettbewerbs in der parteilichen Tätigkeit kam Lenin später noch oft zu sprechen.

Das Talent des ausgezeichneten Dialektikers-Marxisten W. I. Lenin offenbart sich immer glänzender bei der Analyse des Wettbewerbs während der Epoche des Imperialismus und des Übergangs vom Kapitalismus zum Sozialismus. Besonders klar kommt es zum Vorschein bei der Untersuchung solcher Erscheinungen wie Wettbewerb und Konkurrenz, Wettbewerb und Monopol, die Unterarten des Wettbewerbs, ihre dialektischen Übergänge usw.

Schon in den ersten Etappen vor der Revolution wurde die marxistische Theorie-Methodologie des Wettbewerbs von W. I. Lenin konkretisiert und weiterentwickelt. Besonders wertvoll sind seine Errungenschaften aber während der Periode nach der Oktoberrevolution im Jahre 1917. W. I. Lenin entwickelte sich zum einzigen marxistischen Klassiker, der die Möglichkeit fand, die Probleme des Wettbewerbs speziell durchzuarbeiten. Die Leninschen Ideen über die Stellung und Rolle des Wettbewerbs im Aufbau der sozialistischen Gesellschaft wurden ein neuer Beitrag in der theoretischen Schatzkammer des kommunistischen Aufbaus.

Nicht weniger wichtig erwies sich jedoch W. I. Lenins Kampf für die Verwirklichung der wissenschaftlich bearbeiteten Ideen des sozialistischen Wettbewerbs. W. I. Lenin war derjenige, der sich an die Organisierung des sozialistischen Wettbewerbs machte. Praktisch regelte er die ersten Wettbewerbsbewegungen sowohl in der Sphäre der Produktion als auch auf dem Gebiete der Politik, der Kultur und der Wissenschaft. Es genügt, wenn man sich an sein Auftreten am 4. Mai 1918 im Präsidium des Allrussischen Zentralkomitees erinnert oder an seine Rolle auf dem IX. und XI. Kongreß, wo überall, dank W. I. Lenin, die marxistische Auffassung vom Wettbewerb den Sieg davontrug,

wo W. I. Lenins Grundstandpunkte die Grundlage der angenommenen Beschlüsse wurden.

Die Ansichten W. I. Lenins über den Wettbewerb sind äußerst inhaltsreich und vielseitig, sie entwickeln sich der Tiefe nach. Die Geschichte der Ansichten W. I. Lenins über den Wettbewerb erschließt ihren Forschern immer neue, bisher unbeachtete Werte.

EESTI LEGAALNE REVOLUTSIOONILINE TÖÖLISAJAKIRJANDUS MARKSISMI-LENINISMI ÕPETUSE KAITSEL (1925—1929)

J. Ant

NLKP ajaloo kateeder

1924. a. alates väljus enamik kapitalistlikke riike sõjajärgsest majanduslikust ja poliitilisest kriisist. Algas kapitalismi suhtelise stabiliseerumise ajajärk, mis avaldas määravat mõju ka Eesti majandusele ja kodanluse poliitikale. 1923—1924. aasta kriisi tõttu algas siin majanduslik ja poliitiline areng mõnevõrra hiljem ja kodanlusel õnnestus oma positsioone kindlustada alles pärast 1. detsembri relvastatud ülestõusu verist mahasurumist, mis tõi kaasa töölisorganisatsioonide purustamise, massilised areteerimised ja aktiivsete töölisliikumise tegelaste hävitamise. Stabiliseerumine saavutati imperialistlikest riikidest järjest suureneva sõltuvuse hinnaga.¹

Iseloomustavaks jooneks neile aastaile on sotsiaaldemokraatia mõju suurenemine. Struktuurilised muutused tööstuses tõid kaasa revolutsioonilises võitluses karastunud tööliskaadri pideva vähenemise ja uue, praktiliselt kogenematu ja teoreetiliselt ettevalmistamata kaadri erikaalu tõusu. Nais- ja noortööliste osatähtsuse pidev kasv tööstuses oli stabilisatsiooni-perioodil iseloomustavaks jooneks eesti majanduses.² Suurtööstuse tagasimineku ning väike- ja kesktööstuse osatähtsuse tõus põhjustas töölistkonna killunemise, mis soodustas väikekodanluse mõju suurenemist töölistklassi hulgas.

Kodanliku maareformiga pillutati laiali endised mõisatöölised, osaliselt varustatud nüüd väikese maalapiga. Need faktorid aitasid kaasa väikekodanluse mõju tugevnemisele maaproletariaadi hulgas.

Kapitalismi ajutisele majanduslikule stabilisatsioonile oli iseloomulikuks jooneks sotsiaaldemokraatia idoloogilise mõju suurenemine kogu rahvusvahelises töölistliikumises. 1924. aastal andsid

¹ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa (aastad 1920—1940). Tallinn, 1963, lk. 121.

² O. Elango. Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929). Tallinn, 1958, lk. 36.

K. Kautsky ja R. Hilferding teoreetilise põhjenduse sotsiaaldemokraatide seas levinud ekslikule vaatele, et sotsialistliku revolutsiooni ainuvõimalik tee on reformistlik tee. Nad väitsid, et monopolide arv ja kapitali kontsentratsioon võimaldavad kapitalismi edaspidist kriisideta arengut. Töölisklass pidi saama mitte kapitalismi hauakaevajaks, vaid selle rahulikuks pärijaks.³ Oma väidete õigustamiseks moonutasid sotsiaaldemokraatia teoretikud üha rohkem marksistlik-leninlikku revolutsiooniteooriat.

Sotsiaaldemokraatide liidrid Eesti Sotsialistlikust Tööliste Parteist (ESTP) kasutasid oma propagandas 1. detsembri relvastatud ülestõusu ebaõnnestumise fakti, püüdes selle najal tõestada, et kommunistid on valesti tõlgitsenud marksismi-leninismi revolutsiooniteooriat.⁴ Õigeks peeti sotsialistliku revolutsiooni reformistliku arengu teed, kusjuures lõpptulemusena taotleti klasside koostööd, mitte aga võimu ülevõtmist proletariaadi poolt.

Arvestades 1. detsembri relvastatud ülestõusule järgnenud mõningast kõhkluse ja segaduse momenti töölisklassi ridades, samuti muutusi proletariaadi klassikoosseisus, avaldas sotsiaaldemokraatia stabilisatsiooni aastail tunduvalt mõju eesti töölisliikumisele. ESTP käsutuses olevate küllaldaste propagandavahendite tõttu oli see töölisklassile ideoloogilise võitluse seisukohalt tunduvalt ohtlikum kui kõdanluse avalik vaenulikkus proletariaadi klassivõitluse vastu.

Sügaval pörandu all olev EKP püüdis leida mitmesuguseid vorme marksismi-leninismi õpetuse rahvahulkadesse viimiseks. Üheks enamkasutatavamaks kujunes legaalne revolutsiooniline ajakirjandus, mis ilmus EKP otsesel juhtimisel.⁵ Kommunistlik Partei pööras legaalse ajakirjanduse teoreetilise külje tugevdamisele suurt tähelepanu. Eeskätt selleks, et «sotsidele, tõsiselt teaduslise paljastusega vastu astuda», kuna «väga suur on nende

³ Б. М. Лейбзон, К. К. Шприня, Поворот в политике Коминтерна, Москва, 1965, lk 27—28.

⁴ «Rahva Sõna» nr. 1, 3. jaan. 1929.

⁵ 1925—1929. a. ilmusid järgmised legaalsete revolutsioonilised ajalehed ja ajakirjad. Ajalehed: «Proletaarlane» nr. 1—2 (10. IV — 17. IV 1926); «Kiir» nr. 1—17 (12. I — 7. V 1927); «Uus Kiir» nr. 1 (13. V 1927); «Meie Kiir» nr. 1—5 (21. V — 18. VI 1927); «Tööliste Kiir» nr. 1—10 (9. VII — 9. IX 1927); «Tallinna Kiir» nr. 1—4 (1. X — 22. X 1927); «Punane Kiir» nr. 1—2 (29. X — 5. XI 1927); «Oktoobri Kiir» nr. 1—4 (10. XII — 31. XII 1927); nr. 1 (7. I 1928); «Tööraha Kiir» nr. 1—10 (14. I — 17. III 1928); «Edasi» nr. 1—17 (1. IX — 22. XII 1928); nr. 1—2 (5. I — 12. I 1929); «Uus Edasi» nr. 1—27 (26. I — 28. VI 1929); «Punane Edasi» nr. 1—4 (6. VII — 27. VII 1929); «Meie Edasi» nr. 1—5 (10. VIII — 7. IX 1929); «Töölised, Edasi» nr. 1—6 (21. IX — 6. XI 1929); «Tööliste Elu» nr. 1—3 (7. XII — 25. XII 1929); nr. 4—5 (11. I 1930 — 19. I 1930). Ajakirjad: «Noorte Hääl» nr. 1 (VIII 1927); «Võitlus» nr. 1 (XII 1927), nr. 2 (II 1928); «Raudteelane» nr. 1 (II 1928), nr. 2 (III 1928), nr. 1 (IX 1929). Kokku ilmus 128 numbrit.

arv, kes mede (s. o. kommunistide — J. A.) ja nende (s. o. sotsi-
de — J. A.) vahel elementaarsemadki lahkuminekuid ei tea.»⁶
Käesolevas artiklis püütaksegi vaadelda revolutsioonilist töölis-
ajakirjandust kui ühte marksismi-leninismi laialdase propageeri-
mise vahendit, samuti seda, kuidas legaalne töölisajakirjandus
kaitses marksismi-leninismi õpetust sotsialistlikust revolutsioonist
ja proletariaadi diktatuurist ESTP liidrite poolt levitatavate opor-
tunistlike vaadete vastu.

Nimetatud küsimust on käsitletud mitmete autorite poolt sees-
ses teiste EKP ajaloo probleemidega. «Ülevaates Eestimaa Kom-
munistliku Partei ajaloost» juhitakse tähelepanu legaalsele revol-
utsioonilisele töölisajakirjandusele kui ühele EKP ideoloogilisele
relvale tol perioodil.⁷ Revolutsioonilisele ajakirjandusele kui
marksismi-leninismi ideede propageerijale antakse põhjalikum
hindann koguteoses «Eesliinil» ja A. Liebmani artiklis «Kommun-
ismi lipukandja Eestis».⁸ Võitlust töölisajakirjanduse kõrge idee-
lisuse eest puudutatakse kogumikus «Töid EKP ajaloo alalt I»⁹
ESTP ja eriti Eesti Noorsotsialistliku Liidu (ENL) tegevust mark-
sistlik-leninliku revolutsiooniteooria moonutamisel on vaadeldud
K. Martinson.¹⁰ Loetletud väljaannetes ja artiklites käsitletakse
revolutsioonilist töölisajakirjandust üldises seoses revolutsiooni-
lise liikumise ajaloo, vaatlemata seda eraldi marksistlik-lenin-
liku õpetuse kaitsmise seisukohalt. Alljärgnevas püütakse esimene
katse selles suunas teha.

Käsitletaval perioodil vähenes tunduvalt marksistliku kirjan-
duse levik. Töölisorganisatsioonide rüüstamisel konfiskeeriti ka
neile kuulunud raamatukogud. Samuti toimiti töölisaktivistide
areteerimisel ja nende korterite läbiotsimistel. Sel kombel hävi-
tati enamik tööliste käsutuses olnud väikeseid illegaalseid raama-
tukogusid, mis olid peamiselt mõeldud enesetäiendamiseks.¹¹
K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini seisukohti tutvustavate bro-
šüüride väljaandmine katkes. Kodanlikul perioodil eesti keeles
ilmunud kirjanduse üldnimestikest selgub, et kui ainuüksi 1924. a.

⁶ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 501, l. 36.

⁷ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. II osa, lk. 187.

⁸ «Eesliinil». 50 aastat «Pravda» jälgedes. — Artikleid ja mälestusi. Tal-
linn, 1962, lk. 202. A. Liebman. Kommunismi lipukandja kodanlikus
Eestis. «Eesti Kommunist», 1962, nr. 4.

⁹ A. Liebman. Uusi andmeid revolutsioonilise tiiva võidu kohta Eesti
Tööliste Parteiis. — Töid EKP ajaloo alalt. I. Tallinn, 1965, lk. 99.

¹⁰ K. Martinson. Eesti noorsotsialistliku liikumise iseloomust ja voo-
ludest aastail 1926—1934. — Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised.
Ühiskonnateaduste seeria. 1966, nr. 1, lk. 69—84.

¹¹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 198, l. 8. Üksikutel töölisaktivistidel olid
väikesed raamatukogud siiski säilinud. Nii oli mitmeid marksismi-leninismi
klassikute teoseid sisaldavad isiklikud kogud A. Kirikalil, A. Grimpelil ja
V. Kaaveril.

avaldati Eestis revolutsiooniliste ametiühingute poolt välja antud «Tööraha Raamatukogu» ja «Töölisnoorsoo Raamatukogu» sarjades rida klassikute või neid propageerivaid töid,¹² siis järgneva 5 aasta (1925—1929) jooksul ilmus legaalselt ainult K. Marxi ja F. Engelsi «Kommunistliku partei manifest», mis oli ühtlasi selle teose kolmandaks eestikeelseks väljaandeks. Teos ilmus 2000 eksemplaris Eesti Noorsotsialistliku Liidu (ENL) häälekandja «Rünnaku» lisana.¹³

Ei saa aga väita, et eesti tööliklassile oleksid tol perioodil olnud marksismi-leninismi klassikute teosed üldse kättesaamatud. Mõningal määral leidus neid avalikes raamatukogudes, millele plaanipärast kasutamist tööliste poolt märgib O. Rästas 1928. a. jaanuaris koostatud «Teadetes agitpropaganda tööst Eestis».¹⁴ 1929. a. tegevust alustanud «Tööliste Klubi» juures töötas revolutsioonilise kirjanduse lugemislaud ning raamatukogu.¹⁵ Kirjandust püüti hankida ka välismaalt, mida aga politsei oli varmas ära korjama, eriti Nõukogude Liidust saabuvat. Näiteks konfiskeeriti teiselt eesti 1927. a. töölisdelegatsioonilt Narvas kogu Nõukogude Liidust kaasatoodud kirjandus.¹⁶ Põrandaalune parteiorganisatsioon sai marksistlikku kirjandust põhiliselt illegaalsel teel Nõukogude Liidust, mille järel see jaotati kohapeal üksikute parteigruppide vahel. Et sellest aga ei piisanud, näitab põrandaaluse organisaatori palve EKP Keskkomiteele 2. märtsist 1928 saata regulaarselt ja võimalikult rohkem marksistlikku kirjandust, kuna selle järele valitseb suur nõudmine.¹⁷ Olemasolevat kirjandust kasutati põranda all maksimaalselt. Sellega püüti varustada isegi vangimajades viibivaid seltsimehi, kes omakorda moodustasid rasketes vanglatingimustes marksismi-leninismi õpperinge.¹⁸ Samuti valmistas EKP ette legaalseid propagandiste, kes töölisorganisatsioonide kõnekoosolekutel ja õhtutel kandsid suusõnaliselt massidesse marksismi-leninismi õpetust. O. Rästase informatsiooni järgi ei piisanud aga alati ka selleks vajalikku kirjandust.¹⁹

¹² 1924. a. ilmunud väljaannetest võiks nimetada järgmisi marksistliku sisuga brošüüre: Lenin ja talurahvas. Tallinn, 1924; Lenini vaade revolutsiooni peale. Tallinn, 1924; Lenin noortele. Tallinn, 1924. jt.

¹³ «Kommunistlik Manifest». Tõlkinud N. Andresen. Tallinn, 1929. N. Andresen. Marxi ja Engelsi kodunemisest Eestis. «Kultuur ja Elu». 1966, nr. 7.

¹⁴ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 198, l. 8.

¹⁵ A. Sunila. Kodanliku «demokraatia» ja «vabaduse» sildi all. Tallinn, 1961, lk. 101.

¹⁶ «Edasi» nr. 97 (2756), 9. dets. 1927.

¹⁷ EKPA, f. 24, nim. 1, s.-ü. 33, l. 20.

¹⁸ J. Saat. Kuidas me uurisime Lenini töid kodanlikus Eestis. «Eesti Kommunist», 1960, nr. 4, lk. 47.

¹⁹ EKPA, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 198, l. 8.

Kõnealusel perioodil kujunes iseloomulikuks marksismi-leninismi klassikute tutvustamine ajalehtedes-ajakirjades. Võrreldes klassikute teoste tervikuna publitseerimisega oli ajalehevormil rida eeliseid. Siin puudutati konkreetset töölisliikumise päevakorras olevate küsimuste juurde kuuluvaid klassikute seisukohti, mis ettevalmistamatul lugejal kergendas marksismi-leninismi teooriast arusaamist. Ka oli ajakirjanduse levik kahtlemata ulatuslikum kui brošüüridel. Tekstis kasutatud klassikute seisukohad, mida sageli kommenteeriti toimetuse selgitavate märkustega, samuti mitmest erinevast teosest väljavõetu sidumine üheks terviklikuks artiklikuks, mis reeglipäraselt avaldati ilma autori nimeta, aitas politsei tähelepanu kõrvale juhtida nii artiklite tegelikust sisust kui autoreilt.²⁰ Töölisajakirjanduse väljaandjad lähtusid oskuslikult V. I. Lenini juhendist, et legaalsed revolutsioonilised ajalehed-ajakirjad peavad «nimetamata endid kommunistlikuks ja rääkimata oma parteilisest kuuluvusest kasutama vähimatki legaalsust.»²¹

Kõrvuti politsei repressioonidega tuli revolutsioonilise ajakirjanduse toimetustel ületada organisatsioonilisi ja tehnilisi raskusi marksismi-leninismi klassikute avaldamisel. Liikvelolevate eestikeelsete teoste vähesuse tõttu tuli sageli kasutada esperanto-, saksa- või venekeelseid väljaandeid. Ajakirjanduse toimetuse suhteliselt nõrga ja noore kaadri juures oli aga tõlkimine küllaltki keeruline ülesanne, mis jättis muidugi ka oma pitseri avaldatud väljavõtetele. Pealegi tuli arvestada keskkonda, kellele äratrükitu mõeldud, valida võimalikult lihtsaid väljendeid, samuti materjale, milles vajalik oli esitatud lühidalt ja populaarses vormis. Lühiduse ja kokkusuurutuse tingis juba väljaannete vähene maht. Viimasest tulenes aga ka avaldatavate materjalide lünklikkus. Puudus võimalus anda terviklikke, igakülgset analüüsivaid käsitlusi. See oli klassikute avaldamise ajalehevormi nõrgemaks küljeks, kuid ka antud kujul oli neil materjalidel suur positiivne väärtus.

Töölisajakirjandusel peaaegu puudus toimetuste alaline kaader, mistõttu enamik väljaandeid toimetati muu töö kõrvalt. Sellest tingitud kiirustamine jättis tekstidesse vigu, mida kodanlikud ja sotsligid ajalehed kasutasid töölisajakirjanduse halvustamiseks ja naeruvääristamiseks.²² Kõigist raskustest hoolimata püüti moonutamata tõlgendada ja kasutada klassikute teoseid, mistõttu esiletoodud takistavad kõrvalmõjud ei vähenda oluliselt avaldatud artiklite sisulist väärtust.

²⁰ Autori nime leiame ainult ühe artikli juurest: V. Lenin. Põhiseaduslikud illusioonid. «Uus Edasi» nr. 12, 13. apr. 1929. (V. I. Lenin. Konstitutsioonilistest illusioonidest. — Teosed, 25 kd., lk. 179—181).

²¹ V. I. Lenin. Teesid Kommunistliku Internatsionaali Teise kongressi põhiülesannetest. — Teosed, 31. kd., lk. 169.

²² Vt. näit. «Rahva Sõna» nr. 219, 25. sept. 1928.

Arvukast probleemide ringist, millede käsitlemisel töölisajakirjandus propageeris marksismi-leninismi klassikute seisukohti, puudutatakse antud artiklis ainult kahte — sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri küsimust. Siiani on autor suutnud välja selgitada, et 128 töölisajalehe ja ajakirja numbris on nimetatud küsimustes kasutatud 32 korral K. Marxi, F. Engelsi ja V. I. Lenini töid, kokku 13 K. Marxi ja F. Engelsi ning 10 V. I. Lenini erinevat teost.²³

Võrdluseks võiks tuua ESTP häälekandja «Rahva Sõna», kes reklaamis end «sotsialistliku mõtte» ja «võltsimatu tõe» propageerijana.²⁴ 1927. a. 1. märtsist, mil ajaleht alustas ilmumist, kuni 1929. aasta 31. detsembrini ilmus «Rahva Sõna» 852 numbrit, kusjuures üksiknumbri lehekülgede arv kõikus 4—16-ni. Kogu selle aja jooksul ei esitatud kordagi moonutatamatult marksismi-leninismi klassikute vaateid sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri küsimuses.

Sotsialistliku revolutsiooni teooria ümber toimus äge võitlus sotsiaaldemokraatliku ja revolutsioonilise töölisajakirjanduse vahel. Viimane, toetudes Marxi-Engelsi-Lenini õpetusele, kaitses EKP seisukohti, mis olid esitatud partei I kongressil 1920. a. ja 1929. a. jaan. konverentsil vastuvõetud programmides. EKP I kongressil vastuvõetud programmis rõhutati, et kodanliku kurna-

²³ Käesolevas artiklis on kasutatud vastavate teoste järgmisi kaasageiseid väljaandeid: K. Marx ja F. Engels. Kommunistliku partei manifest. Tallinn, 1966; K. Marx. Filosoofia viletsus. Tallinn, 1964; K. Marx. I. Weydemeyerile 5. märtsil 1852. — K. Marx ja F. Engels. Valitud teosed kahes köites. II kd. Tallinn, 1960; K. Marx. Poliitilise ökonomia kriitikast (Eessõna). Tallinn, 1965; K. Marx. Kapital. I kd. Tallinn, 1953; К. Маркс. Конфиденциальное сообщение. — К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения. Издание второе. Том 16; K. Marx — L. Kugelmannile 12. aprillil 1871. — K. Marx ja F. Engels. Valitud teosed kahes köites. II kd.; Ф. Энгельс. Об авторитете. — К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения. Издание второе. Том 18; F. Engelsi kiri A. Bebelile 1875. a. märtsis. — K. Marx ja F. Engels. Valitud teosed kahes köites. II kd.; F. Engels. Anti-Dühring. Tallinn, 1951; F. Engels. Sotsialismi arenemine utopiast teaduseks. — K. Marx ja F. Engels. Valitud teosed kahes köites. II kd.; F. Engels. Perekonna, riigi ja eraomanduse tekkimine. — K. Marx ja F. Engels. Valitud teosed kahes köites. II kd.; Ф. Энгельс. А. Бебелю (1884). К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения. Издание второе. Том 36; V. I. Lenin. Mis teha? — Teosed. 5. kd.; V. I. Lenin. Revolutsiooniline avantürism. — Teosed. 6. kd.; V. I. Lenin. II Internatsionaali krahh. — Teosed. 21. kd.; V. I. Lenin. Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium. Teosed. 22. kd.; V. I. Lenin. Konstitutsioonilistest illusioonidest. — Teosed. 25. kd.; V. I. Lenin. Riik ja revolutsioon. — Teosed. 25. kd.; V. I. Lenin. Ettekanne II Ülevenemaalisel Ametiühingute kongressil 20. jaan. 1919. — Teosed. 28. kd.; V. I. Lenin. Võitlusest Itaalia sotsialistlikus parteis. — Teosed. 31. kd.; V. I. Lenin. Ametiühingutest, käesolevast momendist ja Trotski vigadest. — Teosed. 32. kd.; V. I. Lenin. Kommunistliku Internatsionaali III kongress. — Teosed. 32. kd.

²⁴ «Rahva Sõna» nr. 1, 1. märts 1927.

missüsteemi kaotamiseks peab «revolutsiooniline proletariaat en-
nem kodanlise valitsuse kukutama, kodanlise riigikorra purusta-
ma ja võimu töörahva kätte võtma.»²⁵

See jäi eesti tööliklassile tegevusjuhendiks ka stabilisatsiooni
perioodil ning leidis kinnitust EKP 1929. a. jaanuari konverentsil
vastuvõetud partei programmis.²⁶

Sotsiaaldemokraadid püüdsid intensiivselt seda seisukohta
moonutada ning tõendada, et Eestis ei teki niipea tingimusi sot-
sialistlikuks revolutsiooniks. K. Kautsky vaadete propageerimi-
seks ja nende kohandamiseks Eesti oludele anti Töölise Kirjas-
tuse Ühisuse kaudu 1928. a. eesti keeles välja K. Kautsky «Sotsia-
lismi põhimõtted».²⁷ Tõlkija E. Joonase kirjutatud eessõnas rõhu-
tati, et Kautsky brošüüris esitatud seisukohtadele «õieti tuginebki
sotsialistlike parteide tegevus.»²⁸

Nimetatud brošüüris esinevad kokkuvõetult kõik K. Kautsky
oportunistlikud tõekspidamised sotsialistliku revolutsiooni ja pro-
letariaadi diktatuuri teoorias, mille kohta V. I. Lenin oli andnud
hävitava kriitika.²⁹ K. Kautsky esitas sotsialistliku revolutsiooni
reformistliku arengu tee kui ainsa võimaluse võimu võtmiseks
tööliklassi poolt.³⁰ Seejuures võib revolutsioon võita ainult kõr-
gelt arenenud kapitalismi tingimustes. Tööliklass saab ainult siis
muutuda valitsevaks klassiks kui ta moodustab enamuse rahvast
ja kui ta on küllalt haritud ning teadlik selleks, et võtta võimu.
Hariduse ja teadlikkuse pidi tagama tööliklassi «vaimline ise-
seisvus», mis Kautsky arvates pidigi olema klassivõitluse eesmär-
giks.³¹ Revolutsiooni rahuliku pöörde mehhanism pidi toimima
järgmiselt: sotsiaaldemokraatlik partei saab parlamendivalimistel
miinimum 51% häältest. Võit parlamendis tähendab, et enamus
rahvast hääletas sotsialismi poolt ja seega on poliitiline revolut-
sioon toimunud. Proletariaat võtab terve riigijuhtimise aparadi

²⁵ Eestimaa Kommunistliku Partei Esimene kongress. — Dokumente ja materjale. Tallinn, 1960, lk. 78.

²⁶ O. Kuuli. Eestimaa Kommunistliku Partei programm kodanliku diktatuuri ajal. — Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonna-
teaduste seeria, 1961. nr. 4, lk. 299—308.

²⁷ K. Kautsky. Sotsialismi põhimõtted (Heidelbergi programm). Tõl-
kinud E. Joonas. Tallinn, 1928. Brošüür on sisuliselt teoreetiline sissejuha-
tus Saksamaa sotsiaaldemokraatliku partei programmile, mis võeti vastu
1925. a.

²⁸ K. Kautsky. Sotsialismi põhimõtted, lk. 4.

²⁹ V. I. Lenin. Riik ja revolutsioon. — Teosed. 25. kd., lk. 355—459.
Proletaarne revolutsioon ja renefaat Kautsky. — Teosed. 28. kd.,
lk. 207—297.

³⁰ K. Kautsky. Sotsialismi põhimõtted, lk. 22.

³¹ Samas.

enda kätte ja hakkab teostama «sotsialismiseerimist», mis kestab aastakümneid.³²

Kohandades neid seisukohti Eesti oludele ja järeldades, et Eestis pole nõutavaid eeltingimusi sotsialistlikuks revolutsiooniks, leidsid ESTP liidrid, et eesti töölisklass peab võitlust pidama ainult parlamentlikes raamides, eesmärgiga parandada töörahva materiaalsel olukorda. M. Martna oli seejuures kindlal arvamusel, et Eestis ongi klassivõitluse kogu raskus kandunud parlamenti.³³ K. Asti, A. Oina jt. sotside liidrite sõnavõttudes ESTP IV kongressil 1929. a. jaanuaris ilmsid eriti selgesti kautskistlikud vaated sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri küsimustes.³⁴

Legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus seadis eesmärgiks tutvustada marksismi-leninismi klassikute õpetust sotsialistliku revolutsiooni paratamatusest, revolutsiooni eeltingimusi ja samuti revolutsiooni mehhaanikat, kaitstes sellega ka EKP programmilisi seisukohti.

Töölisajakirjandus rõhutas K. Marxi ja F. Engelsi seisukohta, et kodanlikus ühiskonnas toimub pidev klassivõitlus kord rohkem, kord vähem varjatud kujul ning et see võitlus jõuab punkti, kus ta puhkeb «avalikuks revolutsiooniks ja proletariaat rajab kodanluse vägivaldse kukutamisega oma võimu.»³⁵

Ajakiri «Võitlus» seadis vastukaaluks sotsiaaldemokraatide teesile häälteenamusest parlamendis V. I. Lenini revolutsioonilise kriisi objektiivse situatsiooni tingimused, s. t., et revolutsioon puhkeb siis, kui «alamad kihid ei taha» ja «ülemkihid ei saa elada endist viisi.»³⁶ Revolutsioonilise situatsiooni olukorras otsustavaks kujunenud subjektiivsete tingimuste käsitlus kandis väljannete legaalsusest tingitud iseloomulikke jooni. Polnud võimalik rääkida proletaarse partei valmisoleku astmest revolutsioonilise pöörde juhtimiseks. Selle asemel käsitleti töölisklassi ametiühingulise organiseerituse astet, mis teatud tingimustes moodustab olulise osa subjektiivsest faktorist ja mis V. I. Lenini väljenduse järgi on eriliseks hirmuks valitsevatele klassidele kogu maailmas.³⁷ Kodanlus toetas ametiühingulises liikumises kõigi abi-

³² Ю. М. Чернецовский, Борьба В. И. Ленина против Каутскианской ревизию марксизма. Лениздат, 1965, стр. 112—113.

³³ M. Martna. Veeseгајад ametis. «Rahva Sõna» nr. 55, 8. märts 1929. M. Martna. Parlament töölisklassi võitlusvahendina. «Rahva Sõna» nr. 97, 30. apr. 1929.

³⁴ «Rahva Sõna» nr. 1, 3. jaan. 1929.

³⁵ K. Marx ja F. Engels. Kommunistliku partei manifest. Tallinn, 1966, lk. 44—45; Marxi õpetus ja sotsid. «Uus Edasi», nr. 9, 23. märts 1929.

³⁶ V. I. Lenin. II Internatsionaali krahh. — Teosed. 21. kd., lk. 187, Leninismi küsimused ja noorsugu. «Võitlus» nr. 1, dets. 1927.

³⁷ V. I. Lenin. Kõne õmblustööstuse tööliste kongressil 6. veebruaril 1921. — Teosed. 32. kd., lk. 96—97.

nõudega reformistlikku suunda, mis nõudis ametiühingute täielikku apoliitilisust ja piirdumist ainult majandusliku võitlusega. Ametiühingute kui revolutsiooni subjektiivse faktori osa tõestuseks esitas E. Treial «Edasi» K. Marxi analüüsi 19. saj. 70-ndate aastate olukorrast Inglismaal, kus Marx nägi tol perioodil kõiki eeltingimusi sotsialistlikuks revolutsiooniks. Ühena neist iseloomustas K. Marx Inglismaad riigina, kus tööliste organiseerumine ametiühingutesse on saavutanud revolutsiooniks vajaliku küpsuse ja ulatuse astme.³⁸ Ametiühingute osa sotsialistlikus revolutsioonis analüüsis proletaarne noorkirjanik, üks töölisliikumise aktiviste Valter Kaaver, kes tutvus marksismi-leninismi teooriaga juba 1923. a.³⁹ Toetudes K. Marxi seisukohtadele näitas V. Kaaver, et ametiühingutel on tohutult suurem tähtsus kui ainult majandusliku võitluse juhtimine, et kapitalismi teatud arenguastmel saab tööliste «oma ühingute kaitsmine alatiselt ühinenud kapitali vastu veelgi vajalikumaks kui palga kaitsmine». Sellega valmistuvad ametiühingud tulevasteks klassilahinguteks. Revolutsioonilise pöörde momendil omandavad ametiühingud aga juba otsestelt poliitilise iseloomu.⁴⁰

Eesti revolutsioonilised ametiühingud toetusid kindlalt neile marksismi-leninismi seisukohtadele. 1919. a. I Eestimaa ametiühingute kongressi resolutsioonis ametiühingute ülesannete kohta märgiti, et ametiühingud peavad olema tööliste majandusliku kui ka poliitilise võitluse juhtijateks. Samuti nõuti ametiühingute muutumist «tööliste revolutsioonilisteks organisatsioonideks, kes peavad kasvatama tööliste hulgas arusaamist sotsialistliku pöörde paratamatusest.»⁴¹

ESTP liidrite kontseptsioonide järgi pidi revolutsiooniline pööre toimuma vägivaldne, kusjuures K. Freiberg väitis, et ka sel juhul, kui kukutatud klassid asuvad võitlusse, peab «proletariaat küünte ja hammastega demokraatiast kinni hoidma.» Seejuures arvas ta, et «demokraatial iseenesest ei ole poliitilise võimu vallutamises väga suurt tähendust».⁴² Töölisajalehed rõhutasid korduvalt, et sotsialistlik revolutsioon on vägivaldne akt ja vägivaldne

³⁸ E. Treial. Sots pimestab töölisi. «Edasi» nr. 6, 6. okt. 1928. a. Nagu autor kindlaks tegi, oli E. Treiali varjunime all aktiivseks töölisajalehtede kaastööliseks Eduard Pertmann. Ta töötas Viljandis kutselise ajakirjanikuna ning oli pahempoolse maailmavaataga haritlane. Suri 1933. a.

³⁹ A. Vaarandi. Mõnda Valter Kaaverist. «Kultuur ja Elu» 1965 nr. 12, lk. 16.

⁴⁰ K. Marx. Filosoofia viletsus. Tallinn, 1964, lk. 125; V Kaaver «Majandusdemokraatia» õpetus on kodanluselt üle võetud. «Uus Edasi» nr. 11, 6. apr. 1929.

⁴¹ Eestimaa Kommunistliku Partei esimene kongress, Tallinn, 1960, lk. 43

⁴² K. Freiberg. Proletariaadi diktatuur ja demokraatia. «Rahva Sõna» nr. 98, 1. mai 1929.

kasutamine kukutatud klasside vastupanu mahasurumisel on paratamatu. «Kiir» ja «Uus Edasi» esitasid selle seisukoha kinnituseks F. Engelsi poolt edasiarendatud K. Marxi mõtte vägivalla ämmaemanda osast uue ühiskonna sündimisel.⁴³ Ajalehes «Kiir» tutvustati F. Engelsi analüüsi Pariisi Kommuuni kogemustest, kus defineeriti revolutsiooni aktina «milles osa elanikkonnast sunnib peale oma tahte teise elanikkonna osale püsside, täakide ja suurtükkide abil.»⁴⁴ Vastupidi K. Freibergile näitas «Uus Edasi», kui suurt tähelepanu omistasid klassikud demokraatia osale revolutsioonilise pöörde momendil. Teatavasti selgitas F. Engels ühes oma kirjas A. Bebelile 1884. a., et demokraatia omandab pöörde momendil sellise kaitsekilbi tähenduse, mille varju peidab end kogu reaktsioon — «kõik mis oli reaktsiooniline, peitub demokraatia maski taha. Igal juhul kriisi hetkel ja järgmisel päeval on meie ainuke vaenlane reaktsiooniline mass, kes ühineb puhta demokraatia ümber ja seda ei tohi mingil juhul silmist lasta.»⁴⁵

1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõus oli kujukalt tõestanud F. Engelsi seisukoha õigsust. Eeskätt demokraatia kaitsmise sildi all uputas kodanlus ülestõusu verre. Sama sildi all ühinesid sotsiaaldemokraatia liidrid kodanlusega, olles viimasele ustavaks abiliseks terrori organiseerimisel töölisklassi vastu.⁴⁶ Seega omandas töölisajakirjanduse marksistlik analüüs demokraatia osast revolutsioonilise pöörde momentidel olulise tähtsuse ülestõusu õppetundide mõistmiseks ja töölisklassi tulevaste võitluste organiseerimisel.

Kui K. Kautsky mõistis klassivõitluse eesmärgi all töölisklassi «vaimlise iseseisvuse» saavutamist ja ESTP liidrid «töölise teaduse ettevalmistamist sotsialistliku ühiskonna jaoks», siis «Edasi» ja «Uus Edasi» esitasid selle teesi kummutamiseks väljavõtte Marxi kirjast Weydemeyerile, milles Marx rõhutab, et klassivõitluse eesmärgiks on proletariaadi diktatuur, lugedes just seda üheks enda oluliseks avastuseks ühiskonna arengu seaduspärastest.⁴⁷

⁴³ F. Engels. Anti-Dühring. Tallinn, 1951, lk. 162; Uwe. Sots ja sotsiaaldemokraat. «Kiir» nr. 9, 12. märts 1927; Marxi õpetus ja sotsid. «Uus Edasi» nr. 9, 23. märts 1929.

⁴⁴ Ф. Энгельс. Об авторитете. К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения. Том 18, lk. 305. Uwe. Sots ja sotsiaaldemokraat. «Kiir» nr. 9, 12. märts 1929. a.

⁴⁵ Ф. Энгельс — А. Бебелю. К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения. Том 36, lk. 217—218. Mutt. Kas olid Marx ja Engels demokraadid. «Uus Edasi» nr. 26, 22. juuni 1929.

⁴⁶ Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Teine trükk. Tallinn, 1957, lk. 454.

⁴⁷ K. Marx. J. Weydemeyerile 5. märtsil 1852. — K. Marx ja F. Engels. Valitud teosed. II köide. Tallinn, 1960, lk. 377; Sotsid ja proletariaadi diktatuur. «Edasi» nr. 14, 1. det. 1928; Marxi õpetus ja sotsid. «Uus Edasi» nr. 9, 23. märts 1929.

Proletariaadi diktatuuri küsimuse käsitlemise kohta toleae-ges töölisajakirjanduses tuleb märkida, et see oli sotsidele «Edasi» hinnangu järgi «kolliks, mille ees nad (s. o. sotsiaaldemokraadid — J. A.) värisevad ühes kodanlusega.»⁴⁸

EKP 1920. a. programmis näidati, et kui töölisklass on võtnud võimu, peab ta rakendama oma klassi diktatuuri, «et maha suruda ja võimetuks teha kodanluse katseid organiseeritud sõjalise jõuga või mõnel muul teel töörahva valitsuse tegevust halvata, takistada või koguni töörahva võimu kukutada».⁴⁹ Selgitati, et proletariaadi diktatuuri teostatakse nõukogude kaudu, mis asendavad kodanlikud valitsusasutused ja täidavad riiklikke ülesandeid. Vajadus proletariaadi diktatuuri järele kestab kuni «poliitiliselt ja majandusliselt lõplikult kaotatud ei ole igasuguse kurnamismõimaluse uuesti jaluleseadmine.»⁵⁰

K. Kautsky eitas proletariaadi diktatuuri vajalikkust. Tema teoreetiliste kontseptsioonide kohaselt pidi sotsialismi teostamise eelduseks ja vahendiks olema kodanlik demokraatlik riigikord, mille aparaat lastakse kõiku tööliste huvides.⁵¹

ESTP liidrid ühendasid Kautsky õpetuse propageerimisega marksismi-leninismi teooria moonutamise ja oma nõukogude-vaenulikkuse. K. Freibergi väite järgi seisis V. I. Lenini õpetuse nurgakivi selles, et «proletariaadi diktatuur otse paratamatult peab olema vähemuse võimuvalitsus enamuse üle». Veel enam. Nõukogude Liidus «ei olegi olemas proletariaadi diktatuuri kui niisugust, vaid nad mõistavad selle all ainult ühe partei. piiramatut valitsust.»⁵² Seega ESTP liidrid ei mõistnud või moonutasid tahtlikult proletaarse partei osa proletariaadi diktatuuri süsteemis.

Proletariaadi diktatuuri leninlikku käsitlust selgitas töölisajakirjanduses V. Kaaver. Ta näitas, et proletaarne partei teostab proletariaadi diktatuuri ühendades enda ümber kõige laiemad

Tänapäeva kautskistid püüavad väita, nagu tõestaks NLKP XX kongressi otsused revolutsiooni rahuliku arengu võimalusest kaasajal pöördumist K. Kautsky õpetuse poole. NLKP XX kongress, arvestades kapitalismi uldkriisi kolmanda etapi isärasusi, nentis, et on revolutsiooni rahuliku arengu võimalus mõnede maades, vastavate objektivsete ja subjektiivsete tingimuste olemasolul. Seejuures on oluliseks tingimuseks, et töölisklass koos teiste töötavate kihtidega peaks kõige aktiivsemat klassivõitlust ja et neil oleks küllalt jõudu sundida kodanlust loobuma relvastatud vastupanust. Vt. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Часть IV. Издание седьмое. Москва, 1960, lk. 130—131. Ю. М. Чернецовский, Борьба В. И. Ленина против kautskianской ревизионизма, lk. 111—112.

⁴⁸ Sotsid ja proletariaadi diktatuur. «Edasi» nr. 14, 1. dets. 1928.

⁴⁹ Eestimaa Kommunistliku Partei esimene kongress, lk. 78.

⁵⁰ Samas.

⁵¹ K. Kautsky. Sotsialismi põhimõtted, lk. 21.

⁵² K. Freiberg. Proletariaadi diktatuur ja demokraatia. «Rahva Sõna» nr. 98, 1. mai 1929.

töörahma hulga nõukogude, ametiühingute ja teiste massiorganisatsioonide vahendusel.⁵³ Seejuures on proletariaadi diktatuuri kõrgeimaks printsiibiks töölisklassi ja talurahva liit.⁵⁴ Seoses ametiühingute osa hindamisega proletaarses revolutsioonis näitas töölisajakirjandus, et ka peale revolutsiooni seisavad ametiühingute ees suured ülesanded. V Kaaver, külastanud töölisdelegatsiooni koosseisus Nõukogude Liitu, võis kinnitada V. I. Lenini väidet, et esimesel sotsialismi ehitaval maal astuvad ametiühingud üha aktiivsemalt välja «töölisklassi poliitika organiseerijatena.»⁵⁵

Proletariaadi diktatuuri kehtestamiseks on marksistliku teooria kohaselt vaja kindlasti purustada kodanlik riigiparaat ja asendada see uue proletariaadi diktatuuri aparaadiga. Seda seisukohta sotsid, nagu juba märgitud, ei tunnistanud. K. Freiberg rääkis ainult «riigiparaadi vallutamisest», «oma käes pidamisest», «oma huvides kasutamisest» jne. Samu seisukohti kaitses A. Rei «Sotsiaaldemokraatia taktika põhimõtetes».⁵⁶ «Uus Edasi» esitas sellele vastuseks K. Marxi teesi, et iga rahvarevolutsiooni eelduseks on kodanliku sõjalis-bürokratliku riigiparaadi purustamine, mitte aga selle ühest käest teise andmine.⁵⁷

Kautskistid eeldasid, et arenenud kodanliku demokraatia tingimustes on kõigil kodanikel täielik võrdsus ja vabadus, mis isenesest eeldab klassivõitluse vaibumist ka selle mõiste marksistlikus tähenduses. Nad nägid kodanlikus demokraatias mingit omaette jõudu, mis ei ole «kapitalismiga liidus ja kapitali võimu allikaks.»⁵⁸ Kautsky mõttekaaslased ESTP-st püüdsid tõestada, et Eestis olevat juba 1926. a. «demokraatia määramata poliitiliseks põhialuseks arenenud, mida mitte kõrvaldada ei suudeta.»⁵⁹ Seejuures oli möödunud ainult aasta 1924. a. 1. dets. relvastatud ülestõusule järgnenud rüüstamistest ja areteerimistest. Ajaleht «Töölise Elu» esitas V. I. Lenini seisukoha, mis täielikult kehtis

⁵³ V. I. Lenin. Ametiühingutest, käesolevast momendist ja Trotski vigadest. — Teosed. 32. kd., lk. 2; V. K/aave/r. Väikekodanluse Kastrozad marksismi tõlgitsemas. «Uus Edasi» nr. 22, 25. mai 1929.

⁵⁴ V. I. Lenin. Kommunistliku Internatsionaali III kongress. — Teosed 32. kd., lk. 464.

⁵⁵ V. I. Lenin. Ettekanne II ülevenemaalisel ametiühingute kongressil 20. jaan. 1919. — Teosed. 28. kd., lk. 300; Revolutsiooni kindlus N. S. V. L «Edasi» nr. 16, 15. dets. 1928.

⁵⁶ K. Freiberg. Proletariaadi diktatuur ja demokraatia. «Rahva Sõna» nr. 98, 1. mai 1929; A. Rei. Sotsiaaldemokraatia taktika põhimõtted. Tallinn, 1921, lk. 29.

⁵⁷ K. Marx. L. Kugelmannile. — K. Marx ja F. Engels. Valitud teosed II kd., lk. 386; Sotsid ja proletariaadi diktatuur, «Edasi» nr. 14, 1. dets 1928.

⁵⁸ K. Kautsky. Sotsialismi põhimõtted, lk. 19.

⁵⁹ M. Martna. Miks on «tugev ja püsiv valitsus» — kodanliste klasside ideaal — kättesaamatu? «Ühendus» nr. 51, 10. juuli 1926.

ka kodanliku Eesti kohta, nimelt et igasuguse poliitilise seisukorra teravnemise puhul rääkimata rahvahulkade revolutsioonilisest liikumisest, «ka kõige vabama kodanliku maa valitsus hakkab alati ähvardama legaalseste organisatsioonide laialisaatmisega, kassade konfiskeerimisega, juhtide vangistamisega ja muude selletaoliste «praktiliste tagajärgedega.»⁶⁰

Vabaduse ja võrdsuse kohta kodanlikus ühiskonnas avaldas «Uus Edasi» omaette kirjutusena pikema väljavõtte V. I. Lenini artiklist «Võitlusest Itaalia sotsialistlikus parteis». Lenin tõestas veenvalt, et seni, kuni pole kaotatud klassid, jääb jutt vabadusest ja võrdsusest enesepettekts või rõhutavate petmiseks rõhujate poolt. Selle sildi all «varjatakse tööliste, kõigi töötajate ja kapitali poolt ekspluateeritavate, s. o. kõigi kapitalistlike maade elanikkonna määratu suure enamuse faktilist, majanduslikku orjust ja ebavõrdsust.»⁶¹ V. Kaaver lisas hiljem õigesti juurde, et kodanlik võrdsus ja vabadus ongi just selleks vahendiks, millega kapitalism kasvatab üha uusi «selgrootuid Freiberge ja Joonaseid.»⁶²

Demokraatia radikaalselt erinevat sisu proletariaadi diktatuuri tingimustes käsitles ajakiri «Võitlus»: «Demokraatia rahva hiiglanemusele ja ekspluateerijate — rahva rõhujate mahasurumine jõuga, s. o. demokraatiast kõrvaldamine, — säärane on demokraatia erikuju üleminekul kapitalismilt kommunismile.»⁶³

1926. a. III Riigikogu valmiskampaanias sai ESTP kõige rohkem häáli teiste parteide ees, kindlustades sellega riigikogus arvukaima esinduse.⁶⁴ 1928. a. dets. lõppes järjekordne valitsuskriis sotsiaaldemokraatide osavõtuga valitsusest, kusjuures riigivane maks sai ESTP üks liidreid A. Rei.⁶⁵

Eestis oli seega tekkinud näiliselt olukord, kus sotsid oleksid pidanud oma «revolutsiooniteooriat» proovima rakendada. Seda soodustasid võit riigikogu valimistel ja osavõtt valitsusest, kus-

⁶⁰ V. I. Lenin. II Internatsionaali krahh. — Teosed. 21. kd., lk. 226; Kõvendame tuld paanikameeste ja paendlaste vastu. «Tööliste Elu» nr. 3, 24. dets. 1929.

⁶¹ V. I. Lenin. Võitlusest Itaalia sotsialistlikus parteis. — Teosed 31. kd., lk. 358—359; Lenin vabadusest ja sarnasusest. «Uus Edasi» nr. 7, 9. märts 1929. Artiklis kasutatakse mõiste «võrdsus» asemel «sarnasus», mis moonutab teksti sisulist mõtet.

⁶² V. K/aave/r. Väikekodanluse Kastrozzad marksismi tõlgitsemas. «Uus Edasi» nr. 22, 25. mai 1929.

⁶³ V. I. Lenin. Riik ja revolutsioon. — Teosed. 25. kd., lk. 431. Lenini küsimused ja noorsugu. «Võitlus» nr. 1, dets. 1927.

⁶⁴ ESTP sai riigikogus 24 kohta ja põllumeestekogud 23. Kõik neile järgnenud rühmitused said kohti alla 15.

⁶⁵ Peale A. Rei said ministriportfelli veel sotsid L. Johanson ja A. Oinas, kes haarasid ministriumide liitmise tulemusena enda kätte kodanliku riigi võtmepositsioonid tööstuse, kaubanduse, rahanduse, hariduse ja tööhoolekande alal. («Riigi Teataja». Lisa nr. 100, 11. dets. 1928, lk. 2449. «Riigi Teataja» nr. 28, 30. märts 1929, lk. 255).

juures küllalt suure mõjuvõimuga riigivanema koht osutus partei käes olevaks. ESTP poolt antud ohtrate lubaduste elluviimist ootasid ka selle partei mõju all olevad küllaltki laiad töölishulgad. Nende suhtumine A. Rei valitsusse oli hoopis teistsugune kui tavalisse kodanlikku valitsusse. Tegelik elu aga näitas, et sotsiaaldemokraadid ei täitnud antud lubadusi, rääkimata «sotsialismi-seerimisest».

Revolutsiooniline töölisajakirjandus paljastas halastamatult illusioone sotsiaaldemokraatide poolt juhitava valitsuse suhtes. «Vahe uue valitsuse ja vana kabineti vahel seisab selles, et enne valitsesid kodanlased ise, nüüd on aga nemad võimu jaganud oma ustavate teenritega,» märkis «Edasi».⁶⁶

Arvestades ESTP mõju all olevate masside meeleolusid, valis töölisajakirjandus A. Rei valitsuse suhtes õige taktika. «Edasis» esitati uuele valitsusele EKP poolt väljatöötatud töörahva osalised nõudmised ja nõuti nende täitmist.⁶⁷ Selline taktika aitas kaasa sotsiaaldemokraatia ja tema poolt juhitava valitsuse reetlikkuse paljastamisele töörahva silmis ning hulkade võitmisele EKP poole.

1929. a. jaanuari keskel töölisajalehe seisukohad mõnevõrra muutusid. «Klassiteadliste tööliste esitajad ei või toetada ega toeta ka mingil moel sotside valitsuses olemist, vaid võitlevad ta nagu iga teise kodanlise valitsuse vastu,» kirjutati «Edasis».⁶⁸ Seega revolutsiooniline töölisajakirjandus, mida tegelikult toetasid legaalsetes organisatsioonides töötavad kommunistid V. Kaaver, V. Rootsi jt., ühines EKP ebaõige loosungiga sots A. Rei valitsuse suhtes.⁶⁹

Toetudes V. I. Lenini teoreetilisele pärandile, püüdis legaalne töölisajakirjandus oma lugejaile IV Riigikogu valimiskampaania

⁶⁶ Kodanluse teenistuses. «Edasi» nr. 15, 8. det. 1928.

⁶⁷ Kui sots on peremees. «Edasi» nr. 17, 22. det. 1928.

⁶⁸ Sotside valitsus kui töörahva äraandmine. «Edasi» nr. 2 (19). 12. jaan. 1929.

⁶⁹ Parempoolse sotsiaaldemokraatia äärmine kommunismi vaenulikkus ja rahvusvahelises kommunistlikus liikumises levinud pahempoolsed sektantlikud hinnangud sotsiaaldemokraatiale, takistasid kommunistlikel parteidel andmast diferentseeritud hinnangut kodanlusele ja sotsiaaldemokraatiale. Ei nähtud sotsiaaldemokraatlike parteide eesmärkide ja sotsiaalse baasi erinevust kodanlikest parteidest. Sotsiaaldemokraatia samastati fašismiga. Sellest tulenes ka antud olukorras EKP ekslik loosung 1928. a. detsembris: «Maha äraandjate valitsus!» («Kommunist» nr. 4 (73), 25. det. 1928). EKP oleks pidanud toetama töölisajakirjanduse poolt esialgselt valitud taktikat. Võitluse teravik oleks endiselt tulnud suunata kodanlike reaktsiooniliste parteide (põllumeestekogud, rahvaerakond) vastu, kes alates 1925. a. taotlesid küllalt aktiivselt põhiseaduse muutmist antidemokraatlikus vaimus. Sellise taktika juures oleks ühelt poolt ära kasutatud sotsiaaldemokraatide teatud opositsiooni reaktsiooniliste rühmituste suhtes, teiselt poolt oleks selline taktika olnud primaks agitatsiooniks sotside vastu.

käigus selgitada, millist objektiivset osa etendab sotsiaaldemokraatia kodanlikus ühiskonnas. 1929. a. ilmus «Uus Edasis» pikem väljavõte V. I. Lenini artiklist «Konstitutsioonilistest illusioonidest».⁷⁰ See V. I. Lenini 1917. aasta kaksikvõimu lõpuga seotud sündmustel põhinev kirjutus sisaldas teoreetilisi üldistusi, mis mõnevõrra vastasid kujunenud olukorrale Eestis. Selle artikli abil näitas töölisajaleht, et ESTP-l polnud mingit objektiivset võimalust oma ideede elluviimiseks. Lenini artikkel aitas eelkõige mõista kuivõrd näilik oli sotside paljukiidetud enamuse ja selle enamuse nimel riigi juhtimine.

Toetudes esseeride ja menševike kodanlikust Ajutisest Valitsemisest osavõtu kogemustele 1917. a. revolutsiooni rahuliku arengu perioodil, tõestas V. I. Lenin, et enamuse reaalseks valitsemiseks on vajalik selline riigikord, «mis annaks võimaluse otsustada asju enamuse seisukohalt ja kindlustaks selle võimaluse muutumist tegelikkuseks». V. I. Lenin oli seisukohal, et kui poliitiline võim on niisuguse klassi käes, «kelle huvid enamuse huvidest lahu lähevad, siis igasugune enamuse nimel valitsemine muutub paratamatult pettuseks või selle enamuse mahasurumiseks». Tegelik poliitiline võim kuulus Eestis kindlalt kodanlusele ja selle kohta paigutas «Uus Edasi» toimetus V. I. Lenini analüüsi juurde ka vastava märkuse. Lenin jõudis järeldusele, et pettelootused «rahva nimel valitsemiseks» kodanliku riigikorra juures on tingitud väikekodanluse kõikumisest. Lõppjäreldusena kinnitas Lenin, et rahva enamuse võib saada tõeliseks enamuseks riigivalitsemisel ainult sel juhul, kui väikekodanluse enamuse liitub proletariaadiga. «Ilma selleta on enamuse fiktsioon, mis võib püsida mõni aeg, sätestada, särada, kära teha ja loorbereid lõigata, kuid millele ikkagi absoluutse paratamatusega saab osaks krahh».

Lenini artikli oskuslik valik ja selle avaldamine vahetult enne valimiskampaania algust oli EKP organiseerimistöele tõhusaks abiks töötavate masside enda poole võitmisel.

1924. a. 1. detsembril relvastatud ülestõusule järgnenud poliitilise reaktsiooni ja töölisliikumise mõõna aastatel kujunes revolutsiooniline legaalne töölisajakirjandus marksismi-leninismi õpetuse töörahva hulkadesse viimise vahendiks. EKP ideoloogilisei juhtimisel sai töölisajakirjandusest parteile ustav abilise võitluses marksistliku teooria puhtuse eest. Paljastati ESTP liidrite seisukohti, kes näiliselt revolutsioonilistena moonutasid marksismi-leninismi õpetust, taandusid klassivõitluse positsioonidelt ja

⁷⁰ V. I. Lenin. Konstitutsioonilistest illusioonidest. — Teosed. 25. kd., lk. 179—181. V. I. Lenin. Põhiseaduslikud illusioonid. «Uus Edasi» nr. 12, 13. apr. 1929.

asendasid marksistliku klassivõitluse teooria väikekodanliku oportunistmiga. Töölisajakirjandus populariseeris sotsialistliku revolutsiooni marksistlik-leninlikke seisukohti, aidates kaasa uue revolutsionääride põlvkonna ideelisele kasvatamisele. Kuigi ajalehtede ja ajakirjade veergudel esines tol ajal rahvusvahelises kommunistlikus liikumises käibel olnud mõningaid ekslikke seisukohti, oli revolutsioonilise ajakirjanduse põhisuunad marksismi-leninismi revolutsiooni teooria kaitsmisel ja propageerimisel õiged.

Marksistlik-leninliku revolutsiooniteooria tutvustamine aitas töörahval mõista 1924. a. 1. detsembri relvastatud ülestõusu ebaõnnestumise põhjusi ja teoreetiliselt ette valmistada eesti proletariaadi tulevasi klassilahinguid.

ЭСТОНСКАЯ ЛЕГАЛЬНАЯ РАБОЧАЯ ПЕЧАТЬ НА ЗАЩИТЕ МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКОГО УЧЕНИЯ

Ю. Ант

Резюме

Временной стабилизации капитализма в Эстонии (1925—1929) сопутствовал значительный рост влияния социал-демократии. Одновременно, после неудачи вооруженного восстания 1 декабря 1924 г., углубилась политическая реакция. Это проявилось, в частности, в резком уменьшении издания и распространения марксистской литературы по сравнению с предыдущим периодом и расширении реформистской пропаганды социал-демократии. Между тем аграризация страны, репрессии и разгром рабочих организаций, последовавшие за поражением восстания, вызвали изменения, создававшие особую необходимость в марксистской литературе. В этих условиях находившаяся в глубоком подполье КПЭ старалась использовать легальную революционную рабочую печать в целях пропаганды и защиты идей марксизма-ленинизма. Это было необходимо для разоблачения реформистских концепций социал-демократии и завоевания большинства рабочего класса на сторону идей марксизма.

Центральным вопросом стала марксистско-ленинская теория социалистической революции и диктатуры пролетариата, особенно искажавшаяся лидерами ЭСРП, опиравшимися на факт неудачи вооруженного восстания 1 декабря. Эстонские социал-демократы пропагандировали в своих изданиях теоретические взгляды К. Каутского, Р. Гильфердинга и других правых социал-демократов, приспособлявая их к условиям Эстонии. Легальная революционная рабочая печать в много-

численных статьях противопоставляла реформистской точке зрения на социалистическую революцию и диктатуру пролетариата взгляды К. Маркса, Ф. Энгельса и В. И. Ленина. При редактировании статей умело учитывались те трудные условия, в которые буржуазное государство поставило революционную рабочую печать.

Когда на выборах в III Государственную думу социал-демократы получили наибольшее число голосов по сравнению с другими группировками и в 1928 г. было сформировано социал-демократическое правительство, находившиеся под их влиянием трудящиеся массы надеялись, что сотсы приступят к осуществлению своих программных заявлений и постараются осуществить в стране социализм. Опираясь на положения классиков марксизма, рабочая печать показала всю несостоятельность этих надежд и разоблачила предательскую роль лидеров ЭСРП в рабочем движении. Ход истории подтвердил правильность позиций рабочей печати.

Несмотря на то, что основные направления рабочей печати были правильные, она не была еще свободна от некоторых ошибочных положений, бывших в то время в ходу в международном коммунистическом движении.

Это не помешало легальной революционной рабочей печати в те годы выполнить свою задачу — нести в массы трудящихся марксистско-ленинское учение, отстаивать его чистоту и теоретически готовить эстонский пролетариат к предстоящим классовым боям.

DIE LEGALE ESTNISCHE REVOLUTIONÄRE ARBEITERPRESSE BEIM SCHUTZ DER MARXISTISCH-LENINISTISCHEN THEORIE (1925—1929)

J. Ant

Zusammenfassung

Die zeitweilige wirtschaftliche Stabilisierung des Kapitalismus in Estland (1925—1929) wurde durch ein bedeutendes Anwachsen des sozialdemokratischen Einflusses charakterisiert. Gleichzeitig erstarkte nach dem Mißlingen des bewaffneten Aufstandes des 1. Dezembers 1924 die politische Reaktion. Infolgedessen nahm die Veröffentlichung und Verbreitung der marxistischen Literatur, mit der vorangegangenen Periode verglichen, jäh ab, während die sozialdemokratische reformistische Propaganda zunahm. Die Agrarisierung des Landes, die Zerspaltung der Arbeiterorganisationen nach dem Aufstand des 1. Dezembers und einige Veränderungen in den Reihen der Arbeiterklasse bedingten aber die

besonders dringende Notwendigkeit, marxistische Literatur herauszugeben. Unter diesen Umständen suchte die in tiefer Illegalität arbeitende KPE, die legale revolutionäre Arbeiterpresse für die Verbreitung marxistisch-leninistischer Ideen auszunutzen: so konnten die reformistischen Konzeptionen der Sozialdemokratie entlarvt und die Mehrheit der Arbeiterklasse für den Marxismus gewonnen werden.

Im Mittelpunkt standen das Problem der marxistisch-leninistischen Theorie der sozialistischen Revolution und das Problem der Diktatur der Proletariats. Beide Probleme wurden von der Spitzengruppe der Estnischen Sozialistischen Arbeiterpartei in fälschender Weise behandelt, wofür das Mißlingen des Aufstandes des 1. Dezembers den Vorwand lieferte. Die estnischen Sozialdemokraten propagierten in ihren Schriften die Ansichten K. Kautzkys, R. Hilferdings und anderer Theoretiker der Sozialdemokratie des rechten Flügels, indem sie diese Ansichten den estnischen Verhältnissen anpaßten. Die legale revolutionäre Arbeiterpresse stellte diesen reformistischen Standpunkten in zahlreichen Artikeln diesbezügliche Ansichten von K. Marx, F. Engels und W. I. Lenin entgegen. Beim Redigieren dieser Artikel wurden die Hindernisse geschickt umgangen, welche der Bourgeoisstaat der revolutionären Arbeiterpresse in den Weg legte.

Als 1926 bei den III. Parlamentswahlen die Sozialdemokraten vor allen anderen Gruppierungen die meisten Stimmen erlangten und 1928 eine von den Sozialdemokraten angeführte Regierung gebildet wurde, hoffte die unter ihrem Einfluß stehende Masse der Werktätigen, die Sozialdemokraten würden nun ihr Programm zu verwirklichen suchen und die Sozialisierung der Gesellschaft anstreben. Sich auf die Standpunkte der Klassiker des Marxismus stützend, beleuchtete die Arbeiterpresse indessen die Voreiligkeit solcher Hoffnungen und entlarvte die verräterische Rolle der Leader der ESAP in der Arbeiterbewegung. Der Verlauf des Ereignisses hat die Richtigkeit dieser Behauptungen der Arbeiterpresse bewiesen.

Ogleich die Grundrichtung der Arbeiterpresse richtig war, huldigte sie doch auch einigen Fehlern, die damals in der internationalen kommunistischen Bewegung gang und gäbe waren.

Im ganzen verhalf die legale revolutionäre Arbeiterpresse, von der KPE ideologisch gelenkt, in der besprochenen Periode die Masse der Werktätigen zum besseren Verständnis für die marxistisch-leninistische Lehre, deren Reinheit sie wahrte: so wurde das estnische Proletariat zu künftigen Klassenkämpfen theoretisch vorbereitet.

EKP TEGEVUSEST SOTSIALISTLIKU MAJANDUSE ORGANISEERIMISEL JA JUHTIMISEL (1940–1941)

V Ruus

NLKP ajaloo kateeder

V I. Lenini juhenditele ja NLKP poolt sotsialismi ehitamisele omandatud kogemustele tuginedes asus EKP nõukogude võimu taaskehtestamise aastal organiseerima sotsialistlikku majandust.

Sotsialistliku majanduse juhtimine, valitsemine ja korraldamine hõlmab laia küsimuste ringi. Kõigi nende käsitlemine ei mahu käesoleva artikli raamidesse. Seepärast vaadeldakse siin peamiselt probleeme, mis on seotud ühtsetele hindadele ülemineku ning elanikkonna varustamise ja spekulatsioonivastase võitluse organiseerimise ja juhtimisega. Nimetatud probleeme on senini meie trükisõnas väga vähe puudutatud ja nad kuuluvad uuritavas teemas kõige komplikseeritumate hulka. Pealegi on kodanlikud ajaloolased ja poliitikud ühtsete riiklike hindade kehtestamist kujutanud kui Eesti majandusliku okupeerimise abinõu, mis koos elanikkonna varustamise organisatsiooniga olevat soodustanud kaupade väljavedamist ning põhjustanud vabariigis kaubanälga.¹ Käesolev artikkel ei pretendeeri kõigi püstitatud küsimuste ammendavale käsitlusele, vaid seab ülesandeks EKP tegevussuundade ja poliitika näitamise, kuivõrd seni väljaselgitatud arhiivianndmed seda teha võimaldasid. Kuid ka need materjalid on diametraalses vastuolus kodanlike autorite võltsingutega.

Rahvamajanduse plaanipärane juhtimine ei ole mõeldav ühtsete riiklike hindade kehtestamiseta. Hindade süsteemi abil mõjutavad Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus kaupade nõudmist ja pakkumist, stimuleerivad vajalike toodanguliikide väljalaske suurendamist ja sortimendi laiendamist, ühtsed riiklikud hinnad võimaldavad reguleerida elanikkonna ostuvõimet.

Et vanemates liiduvabariikides olid nii töötasud kui ka kaupade hinnad nominaalsuuruselt kõrgemad, siis kehtestati Eesti

¹ Vt. Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas III, Stockholm 1956.

NSV-s ühtsed riiklikud jaehinnad hindade ja töötasude tõstmise teel.

Esimene hindade reguleerimine teostati NSVL Rahvakomissari Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee 1940. aasta 21. septembri määruse alusel 1. oktoobrist 1940.

Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse määruse täitmiseks töötati välja NSV Liidus ja Eesti NSV-s kehtivate hindade võrdlemise tabelid, mille alusel tehti hindade reguleerimise ettepanekuid EKP Keskkomiteele ja vabariigi valitsusele. Vastavalt ettepanekutele anti 26. septembril 1940 välja kaupade ümberhindamise tabel, millele olid alla kirjutanud EKP Keskkomitee esimene sekretär ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimees.² NSVL Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee määruses esitatud proportsioonide alusel tehti tabelis suurem hinnakõrgendus tööstuskaupadele (kuni 50%) ja väiksem toidukaupadele (kuni 25%). Nii nähti ette tõsta masinate, kemikaalide, ehteasjade ning teiste tööstus- ja luksuskaupade hindu ca 50 protsenti, toiduainete hindu aga 10—20 protsenti, kusjuures mitmete tarbekaupade (sool, tikud, petrooleum, majapidamisseeb) hinnad jäeti endiseks. Teistest tööstuskaupadest suhteliselt vähem tõusid põllutööriistade (25%) ja koolitarvete hinnad (20%).³ Kodanlus, kes kasutas oma rahakapitale kallihinnaliste kaupade kokkustuks, pidi nende eest maksma nüüd tunduvalt rohkem kui varem.

Et töötava rahva ostujõud hindade reguleerimise tagajärjel ei langeks, nägi NSVL Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee 21. septembri määrus ette ka palkade tõstmise. Määruse alusel anti 25. septembril välja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(e)P⁴ Keskkomitee otsus riiklike ettevõtete ning asutuste tööliste ja ametnike töötasu tõstmise kohta. Otsus avaldati «ENSV Teatajas» 27. septembril 1940 ja see nägi ette tõsta alates 16. septembrist 1940 töötajate töötasu 30—45 protsenti.⁵ Ühtlasi kaotati⁶ meeste ja naiste töö tasustamisel valitsenud ebavõrdsus.⁷

Seoses palkade ja hindade reguleerimisega tuli teha ulatuslikku selgitustööd, sest kodanlus kasutas hindade tõstmist vastupropagandaks. EKP Valgamaa Komitee teatas 1940. aasta oktoobris EKP Keskkomiteele, et seoses hindade reguleerimisega on rahulolematust avaldanud väikekodanlikud elemendid, niisamuti ka ebateadlik osa töölistkonnast.⁸ Nähti ainult hindade tõusu, kuid

² EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 661, l. 2 ja 15.

³ Sealsamas.

⁴ Eestimaa Kommunistlik (enamlaste) Partei.

⁵ «ENSV Teataja» 1940, nr. 14, art. 136.

⁶ 16. septembrist 1940. a.

⁷ «ENSV Teataja» 1940, nr. 17, art. 173.

⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 60, l. 57.

vaikiti palkade tõstmisest ja teistest töötava rahva ainelise heaolu parandamise abinõudest. Nõukogude võimule vaenuliku ideoloogia levitamist võimaldas ka asjaolu, et EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määrus palkade tõstmise kohta anti hindade tõstmise määrusest mõned päevad varem. Seoses palkade tõstmise otsuse avaldamisega korraldati septembri lõpul asutustes ja ettevõtetes miitinguid, kus käsitleti partei ja valitsuse otsuseid ainuüksi palkade tõstmise aspektist. 1. oktoobril toimunud hindade tõstmine tekitas seetõttu teatava pettumuse. Neil kaalutlustel olnuks õigem viia palkade ja hindade reguleerimine läbi ü h e a e g s e l t ja informeerida sellest aegsasti k o h a l i k e parteikomiteede sekretäre.

Selle taktikalise vea parandamiseks võttis EKP Keskkomitee tarvitusele mitmeid abinõusid. Hindade reguleerimise küsimusi analüüsiti parteikoosolekutel ja nõupidamistel, asutustesse ja ettevõtetesse suunati EKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse juhtivaid töötajaid ning tõhustati vastavat selgitustööd ajakirjanduse kaudu. 3. oktoobril 1940 toimus näiteks EKP linna- ja maakonnakomiteede sekretäride nõupidamine, kus hindade reguleerimisest ja sellega seotud küsimustest tegid ettekande H. Allik ja N. Ruus.⁹ 4. oktoobril kõneles J. Lauristin V. Kingissepa nimelise teraviljakombinaadi töötajale¹⁰, 5. oktoobril ilmus «Kommunistis» artikkel «Klassivõitlusest majanduslikul rindel»¹¹ jne. Peamiselt vähese tööstusproletariaadiga maakonnalinnades tekkinud kõmu vaibus ning töötajad kiitsid partei ja valitsuse sammud heaks.

Hindade reguleerimine 1. oktoobril 1940 lähendas küll Eesti NSV-s kehtivaid hindu vennasvabariikide omadele, kuid täielikuks üleminekuks ühtsetele hindadele tuli teha veel suur töö.

Jätkati vanemates liiduvabariikides kehtivate hindade uurimist ja kohaldamist vabariigis toodetavate kaupade jaoks. Ühtsele üleliidulisele hinnakirjale ülemineku ettevalmistamiseks anti 24. oktoobril 1940 EK(b)P Keskkomitee sekretariaadi ja Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu juures asuva Majandusnõukogu määrus NSV Liidus kehtivatele hindadele vastavate hindade kehtestamise kohta. Aluseks võeti rahvakomissar H. Alliku sellekohased esitised, mis paluti NSVL Rahvakomissaride Nõukogul kin- nitada.

Võttes arvesse EKP Keskkomitee ja Eesti NSV valitsuse poolt tehtud ettepanekuid, andsid NSVL Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee 22. novembril 1940 määruse,¹² mille

⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 191, l. 13—18.

¹⁰ «Kommunist» nr. 94, 5. oktoober 1940, lk. 2.

¹¹ Sealsamas, lk. 1.

¹² EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 385, l. 4—5.

põhjal Eesti NSV pidi põhiliselt üle minema NSV Liidus kehtivatele palkadele, hindadele, maksudele, sotsiaalkindlustusele ja valuutale. Vastavalt sellele määrusele andsid Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee 24. novembril 1940 määruse, millega töötajate töötasu tõsteti alates 10. novembrist 1940 NSV Liidu teistes vabariikides kehtivate töötasunormide tasemele.¹³ Samast kuupäevast anti Eesti NSV RKN-i teadaanne Nõukogude valuuta käibelelaskmise kohta¹⁴ ja määrus ühtse hinnakirja jõustumisest 25. novembrist 1940.¹⁵ 10. novembrist 1940 kehtestati töötavale rahvale tasuta arstiabi,¹⁶ muudeti seniseid korteriüüri norme ja makse¹⁷ ning seati sisse riiklik sotsiaalkindlustus.¹⁸

Et mobiliseerida kommuniste partei ja valitsuse 24. novembri otsuseid täitma, korraldati sel päeval kogu vabariigis parteiorganisatsioonide erakorralised koosolekud. Kohalikele parteiorganisatsioonidele informatsiooni andmiseks võtsid neist osa EKP Keskkomitee ja Eesti NSV valitsuse esindajad. Nii suunas EKP Keskkomitee Tartumaale EKP Keskkomitee kooliosakonna juhataja A. Raua ja kaubanduse rahvakomissari esimese asetäitja V Jaanuse, Läänemaale töö rahvakomissari esimese asetäitja P. Vihalema ja Valgamaale EKP Keskkomitee põllumajandusosakonna juhataja A. Abeni.¹⁹ Koos kohalike parteiorganisatsioonide sekretäridega selgitasid EKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse esindajad reformide vajalikkust ja vastasid üleskerkinud küsimustele. «N. Liidus peab olema üks valuuta, sest on raske reguleerida rahalisi vahekordi. Palkade normid, ka samuti kaupade hinnad peab tõstma samale tasemele, mis on kehtivad N. Liidus,» teatas EKP Narva Komitee sekretär A. Pauk Narva parteiorganisatsiooni erakorralisel koosolekul 24. novembril 1940.²⁰ Põhjendades uutele kõrgematele hindadele ülemineku vajadust, selgitas A. Raud EKP Tartumaa organisatsiooni erakorralisel koosolekul, et hindade tõstmine on sihitud kodanluse vastu, kel on rahatagavarad. Keskmiselt tõuseb hindade tase 52 protsenti, kuid seejuures tõusevad ka palgad.²¹

¹³ «ENSV Teataja» 1940, nr. 53, art. 624.

¹⁴ ENSV ORKA f. R—1, nim. 2, s.-ü. 3, l. 385—386.

¹⁵ «ENSV Teataja» 1940, nr. 53, art. 622.

¹⁶ «ENSV Teataja» 1940, nr. 53, art. 621.

¹⁷ «ENSV Teataja» 1940, nr. 53, art. 620 ja 623.

¹⁸ «ENSV Teataja» 1940, nr. 55, art. 656.

¹⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 27, l. 4; s.-ü. 5, l. 28; s.-ü. 30, l. 52—53 ja A. Abenilt saadud andmeil.

²⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 8, l. 79.

²¹ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 27, l. 4.

Ühtsetele hindadele ülemineku praktiliseks korraldamiseks anti esialgu välja 11 hinnakirjaraamatut,²² mille alusel tõsteti tööstuskaupade hinnad põhiliselt NSV Liidus kehtivate hindade tasemele. Vabariigi iseärasustest lähtudes, üleminekuperioodi raskuste jõudsamaks ületamiseks määrati põhiliste toidukaupade hinnad vanemates liiduvabariikides kehtivatest madalamad.

Tõsiseid raskusi ühtsetele hindadele üleminekul tekitas asjaolu, et üleliidulised standardid ja konditsioonid olid vabariigis alles juurutamisel. Hinnakirjades aga ei võetud aluseks mitte kohapeal toodetud kaubad nende kvaliteedi ja valmistamiskulude eripärasustega, vaid üleliidulised tariifid, kuhu ühe või teise hinna alla püüti paigutada kohalik toode. Ettevõtetes, kus toodang ei vastanud standarditele, ei olnud seetõttu kauba tegelikud tootmiskulud ettenähtud hinnaga kooskõlas. Sellelt seisukohalt oleks olnud otstarbekam määrata esialgu kindlaks üldised hinnakõrgendusindeksid, mille alusel oleks kohapeal välja töötatud üleliidulistele keskmistele vastavad hinnad. Täielik üleminek üleliidulistele hinnakirjadele oleks pidanud toimuma vastavalt sellele, kuidas jõuti kohalike kaupade valmistamiseks kehtestada üleliidulisi standardeid ja konditsioone.²³

Ühtsetele hindadele ülemineku esialgseid tulemusi ja seejuures ilmnenu puudusi arutas üksikasjaliselt EKP Keskkomitee büroo 24. jaanuaril 1941. Konstateeriti, et tööstuskaupade hindade määramisel on kohandatud NSV Liidu hinnakirju, kusjuures ebaõigesti on tõstetud mõnede teistest liiduvabariikidest saabunud ja importkaupade hindu. Büroo võttis vastu otsuse hindade kontrolli teostamise ning tööstus- ja toidusaaduste hinna kindlaksmääramise korra kohta. Üldiselt tuli kaupade hinnad määrata kogu NSV Liidus kehtivate hinnakirjade alusel. Nendele kohaliku päritoluga kaupadele, mille hind ei olnud viimastes kindlaks määratud, pidi selle määrama vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu.²⁴ Hindade kujundamisega seotud küsimuste lahendamiseks nähti ette hindade komisjoni asutamine Rahvakomissaride Nõukogu juurde ja hindade büroode organiseerimine tööstuslike rahvakomissariaatide juurde. Keelati kaupade väljalase ja müük ilma valitsuse poolt kinnitatud hinnata. Järelevalvete partei ja valitsuse otsuste täitmise üle kohustati süstemaatiliselt hooldt kandma, et ettevõtetes arvestataks kehtivaid hindu ja võetakse kohtulikule vastutusele isikud, kes rikuvad nõukogude hinnapoliitikat.²⁵

²² EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 662, l. 83 ja ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 374, l. 29—31.

²³ Vt. ka EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 393, l. 38—39.

²⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 178, l. 126—131 ja ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 590, l. 23—24.

²⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—3, s.-ü. 178, l. 129.

EKP Keskkomitee büroo otsuse kohaselt tugevdasid partei ja nõukogude organid kontrolli ühtsete hindade juurutamise ja neist kinnipidamise üle. Nii kuulask EK(b)P Tartumaa Komitee pleenum 1. veebruaril 1941 ära parteikomitee sekretäri informatsiooni EKP Keskkomitee eeltoodud otsuse kohta ning tegi ülesandeks organiseerida hindade kontrollimist ja partei otsuse täitmist.²⁶ Hinnaprobleeme arutati ka EKP Tallinna organisatsiooni konverentsil.²⁷ J. Lauristin ütles selle kohta EKP IV kongressil: «Üheks raskemaks küsimuseks on hindade küsimus, mis pole veel seni lõplikult lahendatud. . . » Avaldatud hinnakirjad « . . . ei haara kõiki kaupu ja mõned hinnad olid kõrgemad teistes liiduvabariikides kehtivaist hindadest. . . ».²⁸ Ühtlasi kritiseeris J. Lauristin tööstustevõtete hinnakalkulatsioonide aeglast läbivaatamist.

Puuduste kõrvaldamiseks ja EKP Keskkomitee otsuse täitmiseks asutati valitsuse määrusega 15. veebruarist 1941 vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu juurde Hindade Komisjon. Komisjoni peamiseks ülesandeks sai rahvakomissariaatide poolt esitatavate hinnakalkulatsioonide läbivaatamine ja kontrollimine ning nende alusel esitiste tegemine hindade kohta Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogule. Komisjoni koosseisu pidi kuuluma esimees ning Kergetööstuse, Kaubanduse, Kohaliku Tööstuse, Rahanduse ja Põllutöö Rahvakomissariaadi ning Riikliku Plaanikomisjoni esindajad.²⁹ Vajaduse korral võttis komisjoni tööst osa ka EKP Keskkomitee esindaja. Hindade Komisjoni tegevusse asumisega kiirenes kohalike toodete hindade väljatöötamine ja kinnitamine. Näiteks tööstustoodete väljalaske- ja jaemüügihindu kinnitati Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu määrustega 28. veebruarist ning 4., 7., 18. ja 25. märtsist 1941. Ühtlasi määrati kindlaks hinnalanduste ja juurdehindluste tariifid ja kord.³⁰ 1. maist 1941 pandi kehtima uued täpsustatud hinnakirjad.³¹

EKP Keskkomitee büroo otsust järgides tugevdasid rahvakomissariaadid hindade kontrollimist. Kergetööstuse rahvakomissari käskkirjas 8. märtsist 1941 nõuti käitistelt hindade kohta käivate juhendite täitmisel äärmist täpsust ja omavoliliselt tõstetud hindade alandamist hinnakirjades kinnitatud tasemele.³² Sedasama eesmärki teenis 12. märtsil 1941 rahvakomissaride A. Veimeri ja H. Alliku vahel kooskõlastatud käskkiri tööstuskaupade hindade

²⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 29, l. 16.

²⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 24, l. 184.

²⁸ J. Lauristin, Esimene nõukogude aasta Eestis. Tallinn 1946, lk. 120

²⁹ «ENSV Teataja» 1941, nr. 23, art. 297.

³⁰ «ENSV Teataja» 1941, nr. 46, art. 702.

³¹ ENSV ORKA, f. R-1424, nim. 1, s.-ü. 3, l. 106—109 ja f. R-13, nim. 1, s.-ü. 568, l. 38.

³² ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 581, l. 47.

kohta.³³ Hindade Inspektor täpsustas jaemüügi hinnakirju ja juurdehindluste norme, jälgis, kuidas hindu kontrollitakse, ning koostas sellealaseid juhendeid vabariigi kontrollorganeile.

Seoses hindade kontrollimisega tuli jälgida ka väljalastava toodangu kvaliteeti ja võidelda ettevõtetes veel esineva erakapitalistliku kasumitendentsi vastu. «Kui tuleb ette, et mõni tööstus saadab välja halvema kvaliteediga kaupa kui see, millele vastav hind määratud,» ütles kaubanduse rahvakomissar H. Allik 26. jaanuaril 1941 toimunud nõupidamisel «tuleb asjale anda seaduslik käik».³⁴ EKP Pärnumaa Komitee koosolekul 3. märtsil kritiseeriti mitmeid kohalikke tööstusettevõtteid, kes võtsid kaupadelt kõrgemat hinda, kui hinnakirjas ette nähtud. Komitee otsustas nõuda täitevkomiteelt ja miilitsaorganeilt «teravat kaubahindade kontrollimist. .», aidates ühtlasi kaasa miilitsaametnike sellealasele instrueerimisele.³⁵

Kuid kontroll kaupade hinna ja kvaliteedi üle oli nõukogude võimu taaskehtestamise aastal veel puudulik.

Rida Kergetööstuse Rahvakomissariaadi vabrikuid, tunnistas J. Lauristin Eesti NSV Ülemnõukogu istungjärgul (7. aprillil 1941), on hakanud nüüd sellest toorainest, mida nad kasutasid ka möödunud aastal, valmistama kvaliteedilt madalamat ja kallimat toodangut. Vähesse kontrolli tagajärjel on hakatud turule laskma madalamat sorti kaupa esimese sordi kaubana.³⁶

Esines puudusi ka hindade määramise korralduses. Vabariigi Rahvakomissaride Nõukogul tuli tegelikult kinnitada kaupade hinnad kogu olemasoleva sortimendi ulatuses, seetõttu oli tööd väga palju ja hinnakalkulatsioon ei suudetud sageli õigeaegselt läbi vaadata. Kinnitatud hindade puudumise tõttu seisis osa kaupu müümata.³⁷

Raskustele vaatamata kehtestati vabariigis riiklikud hinnad juba ühe nõukogude aastaga. See etendas suurt osa rahvamajanduse plaanipärase juhtimise kindlustamisel ühtses NSV Liidu sotsialistlikus majandussüsteemis.

Sotsialistlikku majandust organiseerides ja juhtides tuli Eesti-maa Kommunistlikul Parteil lahendada ka palju varustus-küsimusi. Kohalikud parteikomiteed informeerisid EKP Keskkomiteed olukorrast kohalikul kaubaturul, näidates ära elanikkonna vajadusi ja varustamise puudujääke. Sellise informatsiooni alusel kontrollis EKP Keskkomitee nõukogude ja majandusorga-

³³ ENSV ORKA, f. R-13, min. 1, s.-ü. 581, 1.46.

³⁴ ENSV ORKA, f. 13, nim. s.-ü. 590, l. 23—24.

³⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 19, l. 78—87.

³⁶ J. Lauristin, Esimene nõukogude aasta Eestis, Tallinn 1946 lk. 130—131.

³⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 393, l. 39.

nite tegevust ning aitas puudusi kõrvaldada. Vastuseks EKP Keskkomitee sellekohastele kirjadele (näiteks 31. oktoobrist ja 4. novembrist 1940) teatasid asjaomased asutused Hiiumaa ja Valga varustamise otstarbekamaks korraldamiseks tarvitusele võetud abinõudest,³⁸ Saaremaa, Hiiumaa ja Paldiski rajooni baasitöölise tootlustamise ja varustamise küsimuste paremast lahendamisest.³⁹

EKP Keskkomitee ja vabariigi valitsuse juhendite kohaselt selgitati ka kütteturu olukorda ja kavandati abinõusid laiatarbekaupade tootmise suurendamiseks. Kirjas Kergetööstuse Rahvakomissariaadile 2. septembrist 1940 hoiatatakse, et on karta raskusi elamute varustamisel küttega, sest tootmise laienemise tõttu on tööstusettevõtete kütusetarvidus suurenenud. Tehti ettepanek tehased üle viia põlevkiviküttele.⁴⁰ EKP Võrumaa Komitee arutas 18. detsembril 1940 Võru linna varustamist küttematerjaliga ja kohustas linnavalitsust tagavarasid kokku ostma.⁴¹ Rahvakomissaride ja parteikomiteede ettepanekuid arvestades avaldas Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu 25. oktoobril 1940 otsuse küttevarede soetamise⁴² ja 20. detsembril määruse kütteinena varustamise kohta.⁴³

Töötajate paremaks varustamiseks kaupadega andsid Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EKP Keskkomitee 27. novembril 1940 vastava määruse.⁴⁴ Selle alusel moodustati komisjon, kes pidi välja selgitama võimalused toodangu suurendamiseks ja uute artiklite valmistamiseks.⁴⁵ Komisjoni koosseisu kuulusid EKP Keskkomitee, mitmete rahvakomissariaatide, plaani-, rahandus- ja väliskaubandusorganite esindajad.⁴⁶ Üksikute toidu- ja tarbekaupade tarviduse uurimiseks ning nende tootmise võimaluste selgitamiseks moodustati allkomisjonid. Näiteks organiseeriti Kohaliku Tööstuse Rahvakomissariaadis komisjon, kelle ülesandeks oli uurida tarbijate varustatust toiduainetega. Viimane selgitas välja, et mitmete toidukaupade järele on siseturu tarvidus tunduvalt tõusnud. Kui 1939. aastal läks siseturule kõigest 9,3 protsenti «Võiekspordi» poolt varustatud võist ja 1940 aasta esimesel poo-

³⁸ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 38, l. 19 ja 30.

³⁹ Sealsamas, l. 95—96.

⁴⁰ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 131, l. 152.

⁴¹ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 39, l. 44.

⁴² «ENSV Teataja» 1940. nr. 59, art. 725.

⁴³ «ENSV Teataja» 1940. nr. 69, art. 938.

⁴⁴ Vt. ENSV Rahvakomissaride Nõukogu ja EK(b)P Keskkomitee määrus töötajate masstarbekaupadega varustamise kohta. EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 661, l. 4.

⁴⁵ Määruses öeldakse: «Ette nähes suurenevat nõudmist masstarbekaupadele seoses töötajate palkade tõstmisega, leida võimalusi masstarbekaupade toodangu suurendamiseks ja uute artiklite valmistamiseks.»

⁴⁶ ENSV ORKA, f. R-973, nim. 1, s.-ü. 75, l. 23.

lel 34,3 protsenti, siis augustis läks siseturule juba 49,6 protsenti, septembris 39,9 protsenti, oktoobris-novembris ligi 100 protsenti varutud võist.⁴⁷ Siseturu vajaduste kasvu põhjustasid või odav hind ja töötajate palkade tõus. Komisjoni ettepanekul katkestati sellepärast ajutiselt või ekspordi lepingud. Teistesse liiduvabariikidesse ja välismaale veeti ainult neid toidu- ja tarbekaupu, mis jäid siseturu vajaduse rahuldamisest üle.⁴⁸

Tänu partei ja nõukogude organite aktiivsusele varustusküsimuste lahendamisel ei esinenud 1940. aastal elanikkonna varustamisel tõsisemaid häireid. Väiksemaid takistusi tuli ette ostupalaviku perioodil, mil kaupade tagavarasid ei suudetud igakord küllalt kiiresti täiendada. Kaubanduse Rahvakomissariaadi varustusosakonna aruandes 20.—31. oktoobrini 1940 öeldakse, et kauplustes tuli puudus soolast, sest suurenenud nõudmise tõttu ei suudetud seda nii kiiresti kohale vedada.⁴⁹ Selle osakonna aruandes 20.—30. novembrini 1940 teatati kuulduste levimisest krooni peatse kehtetuks tunnistamise kohta, mis tekitasid üldise ostupaanika. Paljudes kohtades ei suudetud kaupade tagavara puht-tehnilistel põhjustel täiendada nõudmisele vastavalt.⁵⁰ Teatavate kaubaartiklite ajutine puudus, kirjutas H. Allik aruandes EKP Keskkomiteele,⁵¹ oli tingitud eelkõige operatiivpersonalil vilumatusest, ootamatult erakordselt suureks kasvanud nõudmisest, kaubandusaparaadi ülekoormatusest ja transpordi ummistumisest.⁵²

Varustusküsimusi tuli EKP-l ja vabariigi valitsusel rohkesti lahendada ka 1941. aastal.

Seoses üleminekuga NSV Liidu ühtsele plaanimajandusele kaotati 14. jaanuarist 1941 puutumatute tagavarade hoidmise kohustus⁵³ ja soovitati kaupade müüki intensiivistada. Kui varem seoses ostupalavikuga müüki pidurdati, siis pärast kindlale valuutale ja stabiilsetele hindadele üleminekut ning ostupalaviku vähenemist tuli seda igati soodustada. «Sellepärast on aeg anda meie müügipoliitikale otsustavalt uus (minu sõrendus — V R.) suund». Ülesandeks on «müüki mitte pidurdada, vaid forsseerida».⁵⁴ Kritiseerides liiga aeglast ümberlülitumist müügi piira-

⁴⁷ ENSV ORKA, f. R-973, nim. 1, s.-ü. 78, l. 5—6.

⁴⁸ ENSV ORKA, f. R-973, nim. 1, s.-ü. 78, l. 23 ja H. Arumaalt saadud andmetel.

⁴⁹ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 29, l. 16.

⁵⁰ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 129, l. 38—39 ja EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 61, l. 54.

⁵¹ 12. jaanuaril 1940. a.

⁵² EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 662, l. 88.

⁵³ «ENSV Teataja» 1941, nr. 6, art. 76 ja ENSV ORKA, f. R-1, nim. 2, s.-ü. 16, l. 22.

⁵⁴ Vt. Tallinna linnavalitsuse ringkiri usaldusmeestele, ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 27, l. 9.

mise poliitikalt selle forsseerimise poliitikale, leidis H. Allik,⁵⁵ et kuigi nõudmine kaupade järele on elav, on kaubaringe alles aeglane. Keldrid «on kaupa täis, aga üles ei juleta tuua».⁵⁶

Kaupade pideva juurdevoolu tagasid vabariigi tööstuse ja põllumajanduse kiired edusammud ning majanduslikud sidemed teiste liiduvabariikidega. Kaubanduse Rahvakomissariaadi kaubandusosakond teatas aruandes oma tegevuse kohta 1.—10. veebruarini 1941, et NSV Liidust saabus 1437 tonni sukrut, 18 tonni riisi ja 12 tonni mannat ning peale selle kruupe, soola ja muud.⁵⁷ Kaubanduse Rahvakomissariaadi aruandes 21.—28. veebruari kohta 1941 öeldakse, et ajutine suhkru puudus likvideeriti 1550 tonni suhkru saabumisega NSV Liidust ning sissevedu NSV Liidust rahuldab pikemaks ajaks ka nõudmise majatarvete järele.⁵⁸ Kergetööstuse Rahvakomissariaadi Naha- ja Keemiatööstuse Peavalitsuse tegevus — aruandes 27. aprillist 27. maini 1941 öeldakse, et «materjale ja toormaterjale saabub normaalselt».⁵⁹ «Endisel ajal saime keemiatööstuse tarvis toorkummit USA-st 120 tonni aastas. Nüüd aga Liidust saame 200 tonni toorkummit, mis võimaldab kummivabriku toodangut tohult suurendada.»⁶⁰

Kuid üleliiduliste varustusorganisatsioonide töös esines ka puudujääke. Aruandes EKP Keskkomiteele 11. märtsil 1941 juhtis H. Allik tähelepanu sellele, et teistest liiduvabariikidest sisseveetavaid kaupu eraldataks fondidest kiiremini ja nende väljasaatmisel peetakse kinni tähtaegadest.⁶¹ Mõned üleliidulised organisatsioonid ei võtnud ka küllaldaselt arvesse meie kohalike nõudmiste iseärasusi.⁶²

Kuigi kaupade keskmised laoseisud olid nõukogude võimu taaskehtestamise aastal küllaldaselt, ei tähendanud see, et kõike oleks jätkunud nõudmisele vastavalt. Defitsiitsus tekkis järsult kasvanud nõudmise ja ebasoodsate põllumajandusaastate tagajärjel. Mõju avaldasid ka mitme kauba ebaõiged hinnasuhted ja mõnede majandusorganisatsioonide funktsioonide puudulik piiritletus ning ülesannete ebaregulaarne täitmine. EKP Virumaa Komitee informeeris 14. aprillil 1941 EKP Keskkomiteed, et põlevkivitööstuse piirkonnas suureneb lihasaaduste puudus ja levitatakse kuuldusi, nagu laseks valitsus liha välja vedada.⁶³ Olukorra pa-

⁵⁵ 26. jaanuaril 1941. a. toimunud nõupidamisel.

⁵⁶ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 590, l. 24.

⁵⁷ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 374, l. 26.

⁵⁸ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 1, s.-ü. 381, l. 23.

⁵⁹ ENSV ORKA, f. R-1, nim. 3, s.-ü. 128, l. 47.

⁶⁰ ENSV ORKA, f. 1, nim. 1, s.-ü. 374, l. 1—16.

⁶¹ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 662, l. 53a.

⁶² Vt. näiteks ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 597, l. 1—5.

⁶³ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 63, l. 17.

randamiseks arutas EKP Virumaa Komitee 1941. a. juunis kohalike varustusorganisatsioonide tegevust. Leiti, et tööstuskeskuste puudulikku varustamist lihaga põhjustavad muuhulgas riiklike ja kooperatiivsete organisatsioonide töö kooskõlastamatus ja Virumaaale määratud lihakontingentide mittevastavus kohaliku elanikkonna ostujõulisele nõudmisele. Lihafondi suurendamiseks otsustati paluda EKP Keskkomitee kaasabi.⁶⁴ 15. aprillil 1941 teatas EKP Valgamaa Komitee EKP Keskkomiteele, et «Lihaekspordi» Valga osakonna tegevuses on lünki liha jaotamise planeerimises. Tõrva ja Pikasilla algkool ei saa küllaldaselt liha õpilaste ühiskondliku toitlustamise tarbeks ja Tsirgulinna tööstusrajoon jäeti lihaga varustamise plaanist täiesti välja.⁶⁵

Liha vähesema turuletoomise peamiseks põhjuseks oli 1941. aasta kevadel siiski loomasööda ikaldumine eelmistel aastatel, kuid ühtlasi ka liha ja kala hindades tekkinud disproportsioonid. Kui varem seisis talupojal igapäevases toiduratsioonis tähtsal kohal kala, liha aga müüdi ära, siis nüüd osteti kala suhteliselt kõrgema hinna tõttu vähem ja tarvitati selle asemel odavahinnalist liha.⁶⁶ Disproportsioonide kõrvaldamiseks liha ja kala hindades tegi Kaubanduse Rahvakomissariaat vastavad ettepanekud, mis kiideti EKP Keskkomitees heaks ja saadeti läbivaatamiseks ÜK(b)P Keskkomiteele.⁶⁷

Kaubandusvõrgus tekkis 1941. aasta kevadel puudus (peamiselt kohalike vabrikute väikese tootmisvõimsuse tõttu) ka puuviljast kangastest ja õmblustoodetest. Seoses sellega pöörduti⁶⁸ NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu esimehe asetäitja A. Kosõgini poole, et vabariiki veetakse nimetatud kaupu juurde teistest liiduvabariikidest.⁶⁹ Varustusküsimuste lahendamiseks kohtadel kuulasid parteikomiteed oma istungitel majandusorganisatsioonide ja täitevkomiteede aruandeid ning kritiseerisid varustustegevuse puudujääke. EKP Saaremaa Komitee kuulas 10. märtsil 1941 ära ettekande saarte varustamisest tarbekaupadega. Aruande ja läbirääkimiste põhjal otsustas komitee nõuda asjaomastelt asutustelt paremate võimaluste loomist kaupade transportimiseks saartele ja nende pikemaajaliseks säilitamiseks.⁷⁰ EKP Paldiski Komitee arutas varustusküsimusi 13. mail 1941. Otsustati nõuda laste paremat varustamist piimaga.⁷¹

⁶⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 63, l. 41—42.

⁶⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 60, l. 40a.

⁶⁶ Vt. ka EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 189, l. 27.

⁶⁷ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1—1, s.-ü. 597, l. 1—5.

⁶⁸ 1941. a. mais.

⁶⁹ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 597, l. 1—5.

⁷⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 22, l. 34—35.

⁷¹ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 662, l. 25—30.

Parteikomiteedes ja -konverentsidel tehtud märkused ning ettepanekud said aluseks valitsuse vastavatele sammudele. EKP Läänemaa organisatsiooni konverentsil 25. jaanuaril 1941 leiti, et tööstusettevõttes «Hiiu Tekstiil» (Kärdlas) takistab kahe vahetuse töölerakendamist värvide vähesus. Vahetustele üleminek kõrvaldaks ka osalise tööpuuduse naistööliste seas.⁷² Vabariigist esitatud nõudmiste alusel kohustas NSVL Rahvakomissaride Nõukogu esimehe asetäitja A. Kossõgin 29. aprillist 1941 NSV Liidu Tekstiili-, Kerge- ja Keemiatööstuse Rahvakomissariaate moodustama Eesti tekstiilitööstuse regulaarseks varustamiseks küllaldased riidevärvi ja kemikaalide tagavarad.⁷³

Partei ja nõukogude organite tegevus varustusküsimuste lahendamisel aitas majandusorganeil üle saada varustamisel esinevaist raskustest ja puudustest ning tagada töötava rahva regulaarne varustamine toidu- ja tarbekaupadega kogu nõukogude võimu taaskehtestamise aasta jooksul.

Töötava rahva vajaduste rahuldamise kindlustamiseks pidas V. I. Lenin vajalikuks halastamatult võidelda spekulatsiooniga. «Spekulant, marodöör... monopolist, oõnestaja on meie peamine «sisemine» vaenlane, nõukogude võimu majanduslike abinõude vaenlane,» kirjutas ta⁷⁴ teoses ««Pahempoolsest» lapsikusest ja väikekodanlikkusest».⁷⁵ Seepärast osutas ka Eestimaa Kommunistlik Partei majandusliku tegevuse juhtimisel suurt tähelepanu võitlusele spekulatsiooni ja kaupade kokkuostu vastu.

Kaupade kokkuostu ja spekulatsiooni vältimiseks andis vabariigi valitsus 2. oktoobril 1940 sellekohase määruse. Keelati normaalset tarvidust ületav kaupade müük isikuile, kes ei omanud äritunnistust ning nõuti rangemat kontrolli kaupade edasimüümise ja kehtivate hinnakirjade rikkumise vältimiseks. Spekulatsiooni ja kaupade kokkuostu asju pidid prokuratuur ja miilits juurdlema kõige kiiremas korras, kusjuures kohtuorganitelt nõuti sellealaste süüasjade läbivaatamist viie päeva jooksul.⁷⁶ Ühtlasi täiendati⁷⁷ kriminaalseadustikku. Ilma loata põllumajandussaaduste või massitarbeesemete ülesostjaid ja kasusaamise eesmärgil edasimüüjaid ootas 5—10-aastane vanglakaristus ühes vara täieliku või osalise konfiskeerimisega.⁷⁸ Vastavalt valitsuse määrusele

⁷² EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 7, l. 22.

⁷³ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 190, l. 21.

⁷⁴ 1918. a. mais.

⁷⁵ V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 304.

⁷⁶ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 9, l. 119 ja «ENSV Teataja» 1940, nr. 17, art. 189.

⁷⁷ Eesti NSV ajutise Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 2. oktoobril 1940. a.

⁷⁸ «ENSV Teataja» 1940, nr. 17, art. 204.

pani kaubanduse rahvakomissar ajutiselt kehtima müüginormid rea tähtsamate toidu- ja tööstuskaupade kohta.⁷⁹ Kaubandusettevõtetest võis ühele isikule müüa toidu- ja tööstuskaupu normaalse tarvidusele vastava normi⁸⁰ piires, kusjuures suuremad tööstuskaupade ostud tuli märkida ostja isikutunnistusele. «Tööartelide, laevameeskondade ja rahva toitlustamise asutiste. .» varustamiseks kaupadega anti välja ostuload.⁸¹

Üheaegselt ostude piiramisega võeti tarvitusele abinõud defitsiitsete kaupade varude suurendamiseks. «Elanikkonna ohjeldamatute ja mõttetute ostude pidurdamiseks», teatatakse kaubanduse rahvakomissari ringkirjas 16. novembrist 1940, «tuleb hakata suurendama defitsiitsete tööstuskaupadega laotagavarasid. Müüjate kohuseks on ostjaid rahustada ja neid mõjutada ostupalaviku vähendamiseks. Akkumuleerida ei tule esmajärgulise tähtsusega toidukaupasid».⁸² Ringkirja kohaselt informeeriti usaldusmehi,⁸³ kes rakendasid abinõusid nimetatud ülesande täitmiseks. Kuid kodanluse poolt provotseeritud kuulujuttude mõjul oli kaupade kokkuost ikkagi massiline.

Kuulujutud olid seotud enamasti EKP ja Nõukogude valitsuse poolt läbiviidavate reformidega. EKP Viljandimaa Komitee teatas 1940. aasta oktoobri algul EKP Keskkomiteele, et levivad jutud, nagu tõuseksid hinnad lähema kahe nädala jooksul 30 protsendi võrra.⁸⁴ Ühtlasi teatas komitee, et endised Põltsamaa juhtivad tegelased räägivad peatselt saabuvast tööpuudusest ja hindade tõusust, tekitades sellega ärevust elanikkonnas.⁸⁵ EKP Valgamaa Komitee informeeris EKP Keskkomiteed 30. novembril 1940, et seoses uue valuuta kehtestamisega levisid kuuldused Eesti krooni maksvuse kaotamisest, mistõttu on tekkinud suur ostupalavik.⁸⁶ Analoogilise sisuga teateid andis 1. detsembril EKP Virumaa Komitee.⁸⁷ EKP Tartumaa Komitee teatas 27. novembril EKP Keskkomiteele, et kaupluste ja pankade uste taga seisavad

⁷⁹ Kaubanduse rahvakomissari käskkirj nr. 5, «ENSV Teataja» 1940. nr. 19, art. 217. Analoogilise sisuga käskkirja andis ka Tallinna garnisoni ülem jaekaubandusvõrgust sõjaväelastele müüdavate kaupade koguste normeerimiseks. EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 662, l. 65.

⁸⁰ Ühele isikule võis isiklikeks vajadusteks korraka müüa: 500 g võid, 2 kg nisupüüli, 1 karp konserve, 1 paar jalatseid, 1 palitu jne. «ENSV Teataja» 1940, nr. 19, art. 217.

⁸¹ «ENSV Teataja» 1940, nr. 36, art. 423.

⁸² ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 16, l. 36.

⁸³ Vt. näiteks ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 13, l. 19.

⁸⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 62, l. 7.

⁸⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 62, l. 5.

⁸⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 61, l. 54.

⁸⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 63, l. 53.

kapitalistid, kes tahavad rahast lahti saada. Ostupalavik on suur.⁸⁸

30. novembril 1940 anti Eesti NSV ajutise Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus võitluse tugevdamiseks spekulantide ja nõukogude kaubanduse desorganiseerijate vastu: «Silmas pidades, et desorganiseerimise otsarbeks. on sagenenud esimese järgu tarbe- (tööstuse- ning toitainete) kaupade kokkuostu ja peitmise juhused», öeldakse seadluses, võetakse suurte «. tagavarade soetajaid ning esimese järgu tarbeainete kokkuostjaid ja peitjaid spekulantidena» karmile kriminaalvastutusele.⁸⁹

Suurt osa kaupade kokkuostu ja spekulatsiooni vastases võitluses etendasid kohalikud parteikomiteed. Nad andsid käitiste ja kaubandusettevõtete usaldusmeestele juhtnõore spekulantide avastamiseks, kontrollisid miilitsaorganite tööd ja selgitasid kokkuostu õhutavate kuulujuttude alusetust.

Nii kritiseeriti 4. oktoobril 1940 EKP Tallinna Linnakomitee istungil «Globuse» jalatsitööstuse komissari ja parteiorganisaatori tegevust, kes lubasid käitise töötajail töö ajal sisseoste teha, soodustades niiviisi ostupalaviku teket.⁹⁰ Partei Viljandimaa Komitee informatsioonis EKP Keskkomiteele 14. oktoobril 1940 teatati, et spekulatsiooni ärahoidmiseks on antud usaldusmeestele korraldus «valjult kinni pidada spekulatsiooni vastu võitlemise määrusest ja piinliku hoolega jälgida neid, kes püüavad kaupa kokku osta suuremal hulgal».⁹¹ Viljandimaa Komitee aruandes 1. detsembrist öeldakse: ostupalavikku soodustav kuulujutt sai aluse pankade ustele väljapandud teadaandest, et kroone rubladeks ümber ei vahetata. Olukorda on püütud parandada selgitustööga partei ja ametiühingu liikmete kaudu.⁹² 23. detsembril 1940 otsustas EKP Narva Komitee parteist välja heita miilitsaosakonna assistendi, sest viimane oli jaotanud osa spekulandilt konfiskeerimisele määratud esemeid kaastöötajate vahel.⁹³

EKP ja Nõukogude valitsuse poolt tarvitusele võetud abinõude selgitamises etendas tähtsat osa ajaleht «Kommunist». Juhtkirjas «Spekulatsioonile tuleb teha lõpp» (4. oktoobril 1940) kirjutatakse:

⁸⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 59, l. 25—26. Kuid liikus ka palju teise-laadseid kuuldusi. EKP Valgamaa Komitee informatsioonis 8.—14. detsembril kohta 1940 teatati, et on levinud kuulujutud, nagu võetavat ära õmblusmasinad ja jalgrattad ning venelased otsivad talud läbi ning võtavad ära liha ja teised toiduained. Selle kuulduse tõttu on esinenud toidukraami maa sisse peitmise juhtumeid. EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 60, l. 8. Kuuldustest, et karusnahku ei lubata enam kanda ning kõik hõberebased viiakse Moskvasse, teatas 1940. aasta oktoobri esimesel poolel EKP Viljandimaa Komitee. EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 62, l. 7.

⁸⁹ «ENSV Teataja» 1940, nr. 57, art. 674.

⁹⁰ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 23, l. 64.

⁹¹ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 62, l. 96—97.

⁹² Sealsamas, l. 125.

⁹³ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 8, l. 111.

«Viimased päevad on näidanud, et poliitilise võimu juurest minema pühitud ja majanduselu juhtimiselt kõrvaldatud tagurlikud ja kapitalistlikud ollused ei ole pannud maha vana võitlusrelva — kapitali. Kapitalismi jäänused püüdsid tekitada üldist paanikat ja seega halvata sotsialistliku majanduse ülesehitamist.» Artiklis öeldakse, et Kaubanduse rahvakomissari poolt antud käskkiri isiklikuks vajaduseks müüdavate kaupade osalise normeerimise kohta on täienduseks «.Rahvakomissaride Nõukogu määrusele spekulatsioonile vastu võitlemiseks ja kokkusu- haide seina äärde surumiseks».⁹⁴ 18. oktoobril 1940 teatas «Kommunist», et Tartus karistati üht äriomanikku 5-aastase vangistusega, sest ta oli kõrvaldanud 1000 krooni väärtuses kaupa.⁹⁵ 1940. aasta 12. novembril avaldas «Kommunist» fotosüüdistusi spekulantidelt äravõetud kaupadest,⁹⁶ 2. detsembril toodi ära Eesti NSV prokuratuuri artikkel «Halastamatult karistada spekulante».⁹⁷

Otsene spekulatsioonivastane võitlus lasus kohtu- ja prokuratuuriorganitel, kuid nõukogude kohtu- ja prokuratuurisüsteem oli 1940. aastal vabariigis kujundamisel. Alles aasta viimastel kuudel moodustati prokuratuuri ja rahvakohtuorganid ning võeti kasutusse Vene NFSV-s kehtivad nõukogude kriminaalseadused.⁹⁸ Kohtunikeks said paljud endised jaoskonnakohtunikud, kohtute koosseisus oli väga vähe kommuniste.⁹⁹ Seetõttu esines kohtu- ja prokuratuuriorganite tegevuses veel palju puudusi. Näiteks selgus EKP Tartumaa organisatsiooni konverentsi aruandest 28. jaanuaril 1941, et Tartu ringkonna- ja jaoskonnakohtutes oli 1. juulist 1940 kuni 7. jaanuarini 1941, hoolimata kaupade kokkuostu intensiivsusest, 10 404-st arutatud kohtuasjast kõigest 83 seotud spekulatsiooniga.¹⁰⁰ Endised kodanlikud kohtunikud suhtusid spekulatsioonile liberaalselt, kohati aga tõlgendasid spekulatsioonina müügieeskirjade rikkumisi, mis olid tingitud kogemuste vähesusest.

1941. aastal muutus spekulatsioonivastane võitlus mõnevõrra

⁹⁴ «Kommunist» nr. 94, 4. oktoober 1940, lk. 1.

⁹⁵ «Kommunist» nr. 107, 18. oktoober 1940, lk. 4.

⁹⁶ «Kommunist» nr. 130, 12. novembril 1940, lk. 3.

⁹⁷ «Kommunist» nr. 150, 2. detsember 1940, lk. 4.

⁹⁸ Eesti NSV Prokuratuur moodustati 23. oktoobril 1940, Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus kodanliku kohtusüsteemi likvideerimise ja nõukogude kohtute loomise kohta anti 16. novembril 1940. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium võttis vastu seadluse Vene NFSV kriminaalkodeksi ajutise kehtestamise kohta Eesti NSV-s 16. detsembril 1940 ning seadluse Vene NFSV tsiviilkodeksi ajutise kehtestamise kohta Eesti NSV-s 30. detsembril 1940. Rahvakohtu kaasistujate ja rahvakohtunike valimised toimusid 1940. a. detsembris. 1940. a. sotsialistlik revolutsioon Eestis (dokumente ja materjale), lk. 473—474.

⁹⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 393, l. 67—68.

¹⁰⁰ Vrd. EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 28, l. 95.

tagajärjekamaks. Seda soodustas asjaolu, et seoses NSV Liidus kehtivatele hindadele, palkadele ja valuutale üleminekuga ning spekulatsioonivastaste vahendite rakendamisega oli kodanluse os-tujõud selle aasta alguseks tunduvalt langenud ja tegevussfäär kitsenenud. EKP Viljandimaa Komitee sekretär G. Abori ütles maakonna parteiorganisatsiooni konverentsil 29. jaanuaril, et alles «N.-Liidu valuutale üleminekuga ja karmide abinõude tarvitusele võtmisega spekulantide suhtes stabiliseerus kaubandus ja on juba lühikese ajaga saavutanud rohkem tulemusi kui enne 21. juu-nit».¹⁰¹ Arvesse võttes massilise kokkuostu võimaluste vähenemist, kaotati 11. jaanuarist 1941 tähtsamate tööstuskaupade ostmise isi-kutunnistusele märkimise nõue.¹⁰² Kitsendused pandi uuesti keh-tima 22. aprillist 1941,¹⁰³ mil rahvusvahelise olukorra teravnemise ja kuulujuttude mõjul oli alanud jälle ostupaanika.

Senisest rohkem arutasid 1941. aastal spekulatsiooniküsimusi kohalikud parteiorganisatsioonid. Parteikomiteed kontrollisid kohtu- ja prokuratuuriorganite tööd ning analüüsisid puudujääke spekulatsioonivastase võitluse organiseerimises. Parteioorganisat-siooni sellealaseid ülesandeid peegeldas ilmekalt EKP Tallinna organisatsiooni konverents (1.—2. veebruaril 1941). Märgiti, et partei Tallinna komitee on küll arutanud spekulatsiooniküsimus.. kuid mitte nii, nagu olukord nõuab. Poliitiline juhtimine peab ole-ma korraldatud selliselt, et partei kontrollib nõukogude asutuse tegevust ja jälgib partei ja valitsuse otsuste täitmist.¹⁰⁴ Spekulante soosijaid nõukogude majandusorganeid paljastati 25. veebrua-riil 1941 EKP Narva Komitees toimunud koosolekul,¹⁰⁵ kohalike miilitsa- ja prokuratuuriorganite tegevust arutas 18. juunil EKP Pärnumaa Komitee.¹⁰⁶

Mõnevõrra paranes kõnesoleval aastal ka kohtu- ja prokura-tuuriorganite tegevus. Endised kohtunikud suudeti asendada uute-ga ja kommunistide arv kohtuaparaadis tõusis 1941. aasta juuniks 15 protsendini.¹⁰⁷ Kohtunike klassikoosseisu muutumine aitas spe-kulatsiooniasju lahendada vastavuses nõukogude seadusandlusele. Tihenes prokuratuuri, nõukogude ja majandusorganite koostöö.

Kuid kogemuste nappuse ja teadliku ning kõrge kvalifikatsioo-niga erialase kaadri suhtelise vähesuse tõttu oli spekulatsioonivas-tase võitluse korraldamises ka 1941. aastal tõsiseid puudujääke. Pärnu maakonna rahvakohtutes, nagu selgus Pärnumaa prokuröri

¹⁰¹ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 34, l. 42—43.

¹⁰² ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1, s.-ü. 565, l. 8.

¹⁰³ ENSV ORKA, f. R-13, nim. 1—1, s.-ü. 567, l. 78.

¹⁰⁴ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 24, l. 94—95.

¹⁰⁵ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 10, l. 34—36.

¹⁰⁶ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 19, l. 320—329.

¹⁰⁷ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 393, l. 68.

aruandest parteikomiteele 18. juunil 1941, oli 1. jaanuarist kuni 1. juunini 1941 läbi vaadatud ainult 4 spekulatsiooniasja, kusjuures kahe kohta neist esitas prokuratuur protesti liialt pehme karistusmäära pärast. Prokuratuur ja miilits unustavad, ütles komitees EKP Pärnumaa Komitee sekretär K. Männikson, et meil on veel igasuguseid spekulante, erakaupmehi, väiketööstureid ja hallparuneid. Komitee tunnistas prokuratuuri ja miilitsa tegevuse spekulatsioonide vastu võitlemise alal nõrgaks ja kohustas nimetatud organeid edaspidi erilist tähelepanu pöörama spekulatsioonide allikate väljaselgitamisele, «mis sageli peituvad kaubanduslikes ja tööstuslikes ettevõtetes ning mujal». Ühtlasi nõuti kahe kohtuniku tagandamist ja koosteti prokuratuuri esindajaid osa võtma kõigist spekulatsioonialastest kohtuistungest.¹⁰⁸

20. juunil 1941 saatis EKP Keskkomitee kõigile maakondadele ringkirja, milles juhiti tähelepanu sellele, et Keskkomitee andmeil on viimasel ajal järjest sagedamini toimunud sotsialistliku omandi omandamist ja riisumist mitmetes majandusorganisatsioonides. Selle «peamiseks põhjusteks on puudulik kontroll aineliselt vastutavate isikute tegevuse üle. Kaadri halb valik, juhtivate töölise liberaalne suhtumine raiskajatesse, kohtuorganite pehme karistuspoliitika, jälitustöö nõrk kvaliteet, kohtute seesuguste asjade läbivaatamise pikad tähtajad». Ringkirjaga kohustati kõiki partei linna- ja maakonnakomiteesid tugevdama kontrolli majandusorganisatsioonide tegevuse üle. Kohalikud parteiorganid pidid perioodiliselt ära kuulama majandusorganisatsioonide juhatajate, samuti kohalike rahvakohtunike ja prokuröride aruandeid ning arutama koos ettevõtetes ja organisatsioonides töötavate kommunistidega efektiivsemate abinõude tarvitusele võtmist sotsialistliku omandi riisujate ja raiskajate vastu.¹⁰⁹ Analoogilisi puudusi tõi välja kohtu rahvakomissar, kohustades oma käskkirjas 23. juunist 1941 tugevdama võitlust spekulantide ja riisujate vastu. Kõigil kohtunikel, öeldakse käskkirjas, tuleb pidevalt «... olla kõige tihedamas kontaktis kohalike parteiliste ja nõukogude organitega».¹¹⁰

Kuigi nõukogude võimu taaskehtestamise aastal esines spekulatsioonide ning kaupade kokkuostu vastu võitlemisel tõsisemaid puudujääke, aitasid EKP ja vabariigi valitsuse poolt tarvitusele võetud abinõud puhastada noort nõukogude majandust spekulantidest ja teistest kuritahtlikest elementidest. Sellest oli palju kasu töötava rahva regulaarsel varustamisel esmajärguliste toidu- ja tarbeainetega ning klassivaenlase provokatsioonide vastu võitlemises revolutsiooniliste ümberkorralduste pingerikkal perioodil.

¹⁰⁸ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 19, l. 320—329.

¹⁰⁹ EKPA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 245, l. 65—67.

¹¹⁰ ENSV RAKA, f. R-434, nim. 1, s.-ü. 7, l. 307—309.

*
*

Nõukogude Eesti sotsialistliku majanduse organiseerimise edukust tõendavad kokkuvõtted rahvamajanduse saavutustest esimesel nõukogude aastal. Vaatamata sõjaolukorrale Euroopas, revolutsiooniliste ümberkorralduste perioodile vabariigi poliitilises ja majanduselus, loomasööda ikaldumisele eelmisel põllumajandusaastal, kogemuste vähesusele ning muudele puudujääkidele kasvav tööstustoodang 66,8 protsenti (1941. a. hindades)¹¹¹ ja jaekaubakäibe füüsiline maht ligikaudu 40—50 protsenti viimase kodanliku aastaga võrreldes.¹¹² See kõik ei jäta emigrantlikele ajaloolastele ja poliitikutele mingeid argumente oma võltsingute õigustamiseks. Eesti NSV rahvamajanduse edusammud näitavad vabariigi töötajate ostujõu tõusu ning noore nõukogude majanduse üleolekut kodanliku vabariigi kapitalistlikust majandussüsteemist. Kuid samuti peegeldavad need majandusliku tegevuse, sealhulgas ka ühtsetele hindadele ülemineku, varustustegevuse ja spekulatsioonivastase võitluse organiseerimise oskuslikku juhtimist Kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse poolt.

NLKP kogemustest tulenevate seaduspärasuste arvestamisele ja NSV Liidu teiste rahvaste abile tuginedes korraldati majandus sotsialistlikele alustele nii Eesti NSV-s kui ka teistes Balti vabariikides juba esimesel nõukogude aastal.

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КП ЭСТОНИИ ПО ОРГАНИЗАЦИИ И РУКОВОДСТВУ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИМ ХОЗЯЙСТВОМ (1940—1941)

В. Рүүс

Резюме

Деятельность Коммунистической партии по организации социалистического хозяйства охватывает широкий круг вопросов. В статье рассматриваются наиболее сложные из них: переход к общим ценам, организация и руководство снабжением населения, борьба со спекуляцией. Буржуазные авторы выдают это за экономическую оккупацию. Хотя при переходе к общим ценам встречались трудности и недостатки (недостаточно учитывались особенности предприятий, работающих на импортном оборудовании и сырье; неоднократно и не всегда своевременно проводилось регулирование цен и зарплаты), но за

¹¹¹ А. Веймер, Комплексное развитие и специализация Эстонского экономического административного района, Таллин, 1961, стр. 85.

¹¹² ENSV ORKA, f. 1, nim. 1—1, s.-ü. 393, l. 35.

короткий срок были установлены единые государственные цены, которые играли важную роль в обеспечении планомерного руководства народным хозяйством в единой экономической системе СССР. Введение единых цен сыграло также положительную роль в организации снабжения населения и в борьбе со спекуляцией. Несмотря на военную обстановку в Европе, неурожай кормовых культур в предшествующем сельскохозяйственном году, напряженный период преобразований во всей политической и экономической жизни республики и недостаток опыта, за один год было достигнуто повышение промышленного производства на 67⁰/₀, физический объем товарооборота возрос на 40—50⁰/₀ и было обеспечено регулярное снабжение населения товарами. Это опровергает утверждения буржуазных авторов и свидетельствует о преимуществе социалистической системы хозяйства уже в ту пору и подтверждает соответствие экономической политики КПЭ объективным экономическим законам социализма.

Благодаря использованию опыта КПСС и экономической помощи других братских республик СССР в Эстонии и других прибалтийских республиках социалистическое хозяйство было создано уже в первый год советской власти.

ACTIVITIES OF THE COMMUNIST PARTY IN THE SOCIALIST ORGANIZATION OF ECONOMY IN THE ESTONIAN S.S.R. IN 1940—1941

V. Ruus

S u m m a r y

The activities of the Communist Party of Estonia in the socialist reconstruction of economy comprise a wide range of problems. The present paper deals with the most complicated of these: transition to standard prices, organization of supplies for the population, struggle against speculation. These measures have been regarded by bourgeois authors as means of the economic occupation of Estonia. Regardless of various difficulties and shortcomings in the transition to standard prices, state prices were established within a relatively short period of time. These prices played an important role in the organization of a systematic management of the socialist economic system of the U.S.S.R. The transition to standard prices had a favourable influence on the supplying of the population and also on the struggle against speculation. Regardless of the war conditions in Europe and a bad harvest in the previous year, in spite of intense reconstruction

work in the political and economic life throughout the Republic, regardless of a marked lack of experience, there was a rise of 67 per cent in the total industrial output and a rise of 40—50 per cent in the physical volume of commercial circulation. Thus a regular supply could be guaranteed to the population.

The above facts serve to prove the groundlessness of the claims of various bourgeois authors. They also demonstrate the advantages of the socialist economic system and the conformity of the economic policy of the C. P. of Estonia to the objective economic laws of socialism.

Thanks to the experience of the C.P.S.U. and the economic aid of the other peoples of the U.S.S.R. a socialist economy was established both in the Estonian S.S.R. and in the other Baltic Republics already in the first year of Soviet power.

ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ ПАРТИЙНОЙ И КОМСОМОЛЬСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ПО УЛУЧШЕНИЮ ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ (1956—1963 гг.)

И. Волков

Кафедра научного коммунизма

Коммунистическая партия проявляет постоянную заботу о развитии высшего образования и подготовке высококвалифицированных кадров во всех областях экономики и культуры. Создание многочисленных кадров специалистов является одним из крупнейших достижений социалистического строя в СССР. Осуществляя указание В. И. Ленина о необходимости связывать учение с практической работой по переустройству промышленности, сельского хозяйства, с борьбой за культуру и просвещение народа, высшая школа в Эстонской ССР внесла свой вклад в социально-экономические преобразования республики. Она играет важную роль в деле коммунистического воспитания трудящихся, в борьбе за торжество марксистско-ленинской идеологии и воспитание нового человека.

Переход к коммунизму предполагает подготовку и воспитание коммунистически сознательных и высокообразованных людей. В связи с этим обобщение опыта работы высшей школы имеет не только теоретическое, но и практическое значение. Особую актуальность в последнее время приобрела проблема воспитания молодежи в вузах. Настоящая статья, являясь одной из первых попыток изучения этой проблемы, не претендует на всестороннее и глубокое освещение всех вопросов. В ней рассматриваются лишь некоторые стороны деятельности партийной и комсомольской организации Тартуского государственного университета по улучшению учебно-воспитательной работы.

Партийная организация ТГУ за время с 1955 по 1963 год значительно выросла и окрепла организационно. Ее ряды увеличились со 163 до 314 коммунистов.¹ Комсомольская организация за указанный период выросла с 1612 до 2323 человек.²

¹ Партархив КП Эстонии, ф. 151, оп. 12, ед. хр. 2, л. 80.

² Справка комитета ЛКСМЭ ТГУ

Руководствуясь ленинским положением о том, что во всякой школе идейно-политическое направление преподавания определяется составом лекторов,³ партийная организация ТГУ большое внимание уделила улучшению профессорско-преподавательских кадров и повышению их идейно-политического уровня. В основу идейно-политической работы были положены решения XX—XXII съездов партии, постановление ЦК КПСС от 9 января 1960 года «О задачах партийной пропаганды в современных условиях», постановление ЦК КПСС «О работе ЦК КП Эстонии с интеллигенцией», а также решения ЦК КП Эстонии по идеологическим вопросам.

Вопрос о повышении идейно-теоретического уровня преподавательского состава неоднократно рассматривался на общеуниверситетских и факультетских партийных собраниях, а также заседаниях партийного комитета ТГУ. Так, в марте 1958 года на партбюро был заслушан отчет ректора о подготовке преподавательских кадров и мерах по улучшению их состава.⁴ В январе 1959 года в партбюро рассматривался вопрос о повышении квалификации преподавательских кадров,⁵ в декабре 1959 года на общеуниверситетском партсобрании обсуждался вопрос о воспитании и расстановке кадров преподавателей.⁶

Главной формой повышения идейно-теоретического уровня профессорско-преподавательского состава являлись философские семинары. Если в 1956 году в университете работало 13 семинаров⁷, то в 1963 году — уже 19, в которых участвовало 450 человек.⁸ Тематика семинаров увязывалась с задачами развития науки и с практикой коммунистического строительства. На юридическом факультете, например, в 1961—1962 учебном году изучались темы: «О путях сближения двух форм собственности», «Роль общественности в борьбе с преступностью». На историко-филологическом факультете темами семинаров были: «В. И. Ленин о чистоте языка», «Проблемы воспитания интернационализма», на медицинском факультете — «Кибернетика и деятельность мозга», на физико-математическом — «О соотношении эксперимента и теории в современной физике» и ряд других.⁹ Живые дискуссии на философских семинарах были вызваны такими темами, как

³ См. В. И. Ленин, Соч., т. 15, стр. 435.

⁴ ПА КПЭ, ф. 151, оп. 12, ед. хр. 31, л. 35.

⁵ ПА КПЭ, ф. 151, оп. 12, ед. хр. 43, л. 43.

⁶ ПА КПЭ, ф. 151, оп. 12, ед. хр. 44, л. 182.

⁷ Годовой отчет ТГУ за 1956/57 уч. г.

⁸ «Tartu Riiklik Ülikool», 16 октября 1964 г.

⁹ «Tartu Riiklik Ülikool», 5 марта 1965 г.

«Основы этики и морали советского врача», «Взаимная зависимость химии и биологии и их значение в строительстве коммунизма» и др. Кроме участия в семинарах, ряд преподавателей повышали свой теоретический уровень в вечернем университете марксизма-ленинизма при Тартуском ГК КП Эстонии.

В повышении идейно-теоретического уровня положительную роль сыграло привлечение профессорско-преподавательского состава к пропагандистской работе. В 1961 году при ТГУ была создана первичная организация общества «Знание». В 1963 году ее ряды насчитывали 255 человек (одна треть всех лекторов города Тарту), которыми было прочитано около 2 тысяч лекций.¹⁰

После XX съезда КПСС парторганизация университета стала более конкретно руководить научной работой. Для усиления влияния партийной организации в научной и воспитательной работе была создана партийная группа ученого совета ТГУ. Широкое распространение получили такие формы партийной работы, как совместные заседания партийного комитета и ученого совета университета, а также ученых советов факультетов.

На общих партийных собраниях университета в 1956—1959 гг. неоднократно обсуждались вопросы о состоянии научной работы и о путях ее улучшения.¹¹ Парторганизация наметила ряд конкретных мер по преодолению раздробленности и многопредметности научных исследований. Сблизились тематика научных исследований и решение практических задач. На медицинском факультете, например, большинство исследовательских проблем связано с практикой клинической работы. Научные исследования юристов связаны с законодательством Эстонской ССР. Математики, физики, химики, геологи, биологи решали различные вопросы, поставленные перед народным хозяйством республики. Непосредственно к практике народного хозяйства приблизились научные работы экономического факультета. Была установлена тесная связь с исследовательскими институтами Академии наук Эстонской ССР: Институтом физиологии имени Павлова, Ленинградским медицинским институтом и другими исследовательскими учреждениями.

Проделанная партийной организацией работа положительно сказалась на улучшении состава профессорско-преподава-

¹⁰ Там же.

¹¹ ПА КПЭ. ф. 151, оп. 12, ед. хр. 2, л. 43; ед. хр. 17, л. 16.

тельских кадров. За период с 1956 по 1963 год в университете увеличилось количество доцентов с 51 до 84, а кандидатов наук со 125 до 161.¹² Партийная прослойка среди преподавательского состава возросла с 87 до 156 коммунистов.¹³

Повышение уровня научных исследований и улучшение состава преподавательских кадров позволили улучшить всю учебно-воспитательную работу в университете. По инициативе партийной организации после XX съезда была осуществлена перестройка учебно-методического процесса. Главное внимание было обращено на организацию самостоятельной работы студентов. Учитывая наличие учебников и других пособий, кафедры сократили курс обязательных лекций примерно на 20 и более процентов. За счет этого значительно увеличено время самостоятельной работы студентов. Учебные планы всех факультетов приближены к требованиям развития народного хозяйства республики.

Под руководством факультетских парторганизаций кафедры занялись подготовкой лекций и учебных пособий, использование которых улучшило возможности для самостоятельной подготовки студентов. За период с 1958 по 1963 год объем изданных учебных пособий возрос более чем в пять раз.¹⁴ Много различных пособий издано на юридическом, историко-филологическом и биолого-географическом факультетах.

При организации учебной работы большое внимание было уделено студентам первых курсов, где обучалось много молодежи, пришедшей в вуз с производства.* Например, в 1960/61 учебном году с двухгодичным стажем производственной работы в университет было принято 162 человека, что составило около 20 процентов всех поступивших на первый курс. В следующем учебном году процент рабочей молодежи, поступившей в университет, увеличился до 37.¹⁵ К чтению лекций на первых курсах привлекались квалифицированные профессора и преподаватели. На собраниях кафедр и открытых партсобраниях заслушивались отчеты преподавателей о самостоятельной работе студентов и о мерах контроля за ней.

¹² По данным годовых отчетов ТГУ

Количество профессоров и докторов в университете до 1963 года не увеличилось. Однако, следует отметить, что в эти годы было подготовлено несколько докторских диссертаций, защищенных в последующий период.

¹³ На основании справок партийного комитета ТГУ

¹⁴ Годовой отчет ТГУ за 1957/58 и 1962/63 уч. гг.

* Для оказания помощи рабочей молодежи в подготовке к вступительным экзаменам в Таллине и Тарту работали консультационные пункты государственного университета, при которых в общей сложности занималось около 450 человек.

¹⁵ Годовой отчет ТГУ за 1960/61 и 1961/62 уч. гг.

Партийная организация ТГУ усилила свое внимание к вопросам учебной и производственной практики студентов. Были улучшены базы для производственной практики. Медицинский факультет, например, использовал городские и районные больницы, отделение фармации и стоматологии — поликлиники и аптеки Таллина и Тарту. Студенты юридического факультета проходили производственную практику в прокуратуре Таллина, Тарту, Эльва, а студенты 5-х курсов — в прокуратуре ЭССР, Верховном суде, президиуме Верховного Совета, Министерстве юстиции Эстонской ССР. Студенты-химики практиковались на Средне-Уральском медеплавильном заводе, Харьковском заводе химических реактивов, на Ленинградском заводе «Красный химик». Во время учебно-производственной практики организовывались экскурсии на передовые предприятия нашей республики — завод «Пунане Рет», «Ээсти Каабель», «Вольта», «Уус Калев» — в Таллине. «Техник», «Вьйт» — в Тарту, на Нарвскую электростанцию. сланцевый комбинат в Кохтла-Ярве, цементный завод в Кунда, а также на предприятия братских союзных республик.

В многогранном процессе воспитания будущих специалистов особо важную роль играет постановка преподавания общественных наук. Изучение идейного наследия Маркса, Энгельса и Ленина, практической деятельности партии помогает молодым специалистам глубже понять явления современной жизни, лучше видеть перспективы развития, успешнее решать задачи коммунистического строительства. Изучение общественных наук дает возможность основательно изучить марксистско-ленинскую теорию и формировать мировоззрение будущих специалистов.

В прошлом в работе кафедр общественных наук имелись серьезные недостатки. Не были изжиты догматизм и начетничество в преподавании, лекции и семинарские занятия проводились зачастую на низком идейно-теоретическом уровне, а важнейшие проблемы общественных наук нередко излагались в отрыве от практики коммунистического строительства.*

На работе кафедр истории СССР и истории партии Тартуского государственного университета, в частности, отрицательно сказалось то обстоятельство, что Институт истории партии при ЦК КПЭ с большим опозданием приступил к выпуску очерков по истории Компартии Эстонии. Слабо велась работа по публикации научных исследований, по истории революционного движения в Эстонии. Культ личности и связанное с ним чрезмерное засекречивание многих исторических документов и статистических материалов тормозили исследовательскую работу общественных кафедр.

Недостатки научно-исследовательской работы являлись причиной того, что преподаватели на занятиях мало использовали материалы из жизни республики, не связывали преподавание теории с практическими задачами.

После XX съезда партии было принято ряд мер по улучшению преподавания общественных наук. Были изданы более совершенные учебные программы, подготовлены учебники и другие пособия. Положительную роль сыграли межвузовские научные конференции по общественным наукам.

Вопросами улучшения работы кафедр общественных наук постоянно занимался Центральный Комитет КП Эстонии, а также Тартуский горком партии. Большую помощь оказало решение Тартуского горкома КПЭ от 18 марта 1957 года «О состоянии и мерах улучшения политико-воспитательной работы среди студентов Тартуских высших учебных заведений».¹⁶ Выполняя это решение, парторганизация университета стала активно бороться за повышение теоретического уровня лекций и семинаров, обеспечила непосредственное участие преподавателей в воспитательной работе со студентами. В 1958 году в университет была направлена бригада ЦК КП Эстонии¹⁷, которая оказала большую помощь в улучшении работы кафедр общественных наук. Вопрос о работе этих кафедр заслушивался также на бюро ТГУ в 1958 году.¹⁸

В целях улучшения преподавания общественных наук проводились совместные совещания преподавателей этих кафедр, секретарей парторганизаций факультетов при участии комсомольского актива.¹⁹ Накануне совещаний, как правило, проводилось посещение лекций и семинаров ряда преподавателей, выяснялись положительные стороны и недостатки в их работе.

По инициативе партийного бюро было укреплено руководство кафедрами общественных наук. В 1960 году был объявлен конкурс на замещение должностей заведующих кафедрами политэкономии, философии и истории партии. Приход новых руководителей положительно сказался на улучшении научной и учебно-методической работы. Преподаватели кафедр стали работать над такими важными научными проблемами, как дальнейшее совершенствование социалистической демократии в период строительства коммунизма, вопросы коммунистического воспитания трудящихся, создание материально-технической базы коммунизма.

Дальнейшее улучшение учебно-воспитательного процесса

Лекции и семинары не были свободны от схемы и шаблона. Часто употреблялись такие стандартные выражения, как «исторические решения», «огромные достижения» и пр., но глубоко и по существу теоретическая и практическая деятельность партии не раскрывалась.

¹⁶ ПА КПЭ, ф. 148, оп. 42, ед. хр. 11, л. 57

¹⁷ ПА КПЭ, ф. 151, оп. 12, ед. хр. 31, л. 4.

¹⁸ Там же, л. 62—69.

¹⁹ ПА КПЭ, ф. 148, оп. 42, ед. хр. 11, л. 7.

хорошо видно на примере кафедры истории КПСС. Коллектив этой кафедры значительно повысил идейно-теоретический и методический уровень лекций. Учитывая наличие нового учебника и других материалов по истории партии, преподаватели излагают в лекциях лишь узловые и наиболее сложные вопросы истории и теории КПСС. В отличие от прошлых лет, большое внимание уделено истории Коммунистической партии Эстонии. По инициативе кафедры на семинарских занятиях стали практиковаться рефераты. Это приобщает студентов к самостоятельному анализу и обобщению тех или иных явлений, прививает навыки творческого мышления, лучше готовит будущих специалистов к общественной деятельности. Для более тесного увязывания преподавания с жизнью кафедра организовала экскурсии на передовые предприятия, а также просмотр документальных и художественных фильмов.

На всех общественных кафедрах усилен контроль за качеством лекций и семинарских занятий. Больше внимания стали уделять кафедры организации самостоятельной работы студентов и оказанию им помощи.

Тартуский госуниверситет является одним из крупных центров подготовки педагогических кадров в Эстонской ССР. Однако в прошлые годы в подготовке педагогов были серьезные недостатки. На III Пленуме ЦК КП Эстонии в 1956 году отмечалось, что в университете не уделялось необходимого внимания овладению навыками педагогической работы. Многие молодые учителя зачастую стояли в стороне от пионерской и комсомольской работы в школе. Выпускники недостаточно знали историю, географию и экономику Эстонской ССР²⁰

Расширенное бюро ТГУ обсудило в феврале 1957 года вопрос о подготовке педагогических кадров.²¹ На основе его рекомендаций на факультетах были разработаны новые учебные планы подготовки педагогов. Наряду с общетеоретической подготовкой, большое внимание уделено изучению педагогической психологии, школьной гигиены, методики преподавания спецпредмета. Кроме того, значительно расширилась подготовка будущих педагогов за счет приобретения дополнительных специальностей. Физики, например, кроме своего предмета, могут преподавать математику, черчение, машиноведение и электротехнику. Биологи могут преподавать дополнительно химию и сельскохозяйственное производство, географы — черчение и картографию.

Студенческие годы связаны с поисками жизненных путей,

²⁰ ПА КПЭ, ф. 1, оп. 157, ед. хр. 131, л. 80.

²¹ ПА КПЭ, ф. 151, оп. 12, ед. хр. 16, л. 19.

становлением характера, они полны размышлений, увлечений и разочарований. Студент ежедневно воспринимает жизнь, идеи, факты, события. Понять этот процесс, направить искания молодежи в правильное русло может только творчески мыслящий, глубоко убежденный преподаватель, имеющий постоянное общение со студентами не только во время занятий, но и вне учебного времени. Поэтому понятно, какую важность приобретает личный пример, авторитет профессоров и преподавателей и их контакт со студентами. В Тартуском университете перед студентами часто выступали ректор, проректоры и деканы, они проводили беседы со старостами курсов, секретарями комсомольских организаций. Преподаватели вместе со студентами участвовали в экскурсиях на производственные предприятия, посещали общежития, выступали перед студентами в лекториях, на вечерах вопросов и ответов. Преподаватели-коммунисты показывали личный пример в проведении общественных мероприятий.

Партийным бюро ТГУ были организованы встречи студентов с руководящими работниками республики. Перед студентами выступали секретари и руководящие работники аппарата ЦК КП Эстонии, министр просвещения, министр здравоохранения ЭССР, секретари Тартуского горкома партии и другие руководящие работники.

Одной из форм воспитания студенчества являлись политинформации. Партийные организации факультетов проводили методические семинары для политинформаторов, индивидуальные консультации, обмен опытом. Под руководством комсомольских организаций студенты сами готовили выступления, а по отдельным вопросам привлекались преподаватели и специалисты. На политинформациях рассказывалось о решениях съездов и пленумов ЦК КПСС, о международных событиях, о работе советской делегации в ООН, о сущности и значении революции на Кубе, о борьбе народов Африки против колониализма и др.

Партийной и комсомольской организациями проведен ряд мероприятий, посвященных 90-летию со дня рождения В. И. Ленина, празднованию 20-й годовщины Эстонской ССР 40-й годовщины ВЛКСМ. Заметно улучшилось воспитание студентов в духе революционных традиций Коммунистической партии и советского народа. По инициативе комитета комсомола ТГУ и факультетских комсомольских организаций в ленинские дни перед студентами выступали старые революционеры — доцент А. Ломбак, педагог Д. Брайнис, которые лично встречались с В. И. Лениным. Рассказы старых большевиков оставили глубокое впечатление у студентов. Были также организованы выступления тех преподавателей университета,

которые в нем учились в годы буржуазной диктатуры в Эстонии. Например, профессора Вихалем и Линкберг рассказали студентам об условиях учебы в университете в буржуазное время.²²

Большое воспитательное значение имело общение студентов с рабочей молодежью, борющейся за звание бригад коммунистического труда, и оказание ей помощи в учебе. Комсомольцы отделения физики проводили консультации на курсах усовершенствования машинистов железнодорожного узла станции Тарту, встречались с коллективами коммунистического труда в общежитиях, в клубе. Студенты старших курсов читали им лекции по математике. Студенты-химики оказали помощь рабочим бригады коммунистического труда гребеночной фабрики в разрешении некоторых технологических вопросов. Филологи и математики установили связи с бригадой коммунистического труда на фабрике «Сангар». Студенты оказали помощь членам бригады в изучении эстонского языка и математики.²³

По инициативе комсомольской организации при университете создан клуб дружбы народов. Частыми гостями являлись студенты Ленинграда, Прибалтийских республик, Белорусской ССР, Пскова. Проводились вечера дружбы и другие совместные мероприятия эстонских и русских студентов. Комитет комсомола ТГУ организовал встречу со студентами Германской Демократической Республики, обучающимися в Ленинграде. Перед студентами выступала делегация работников ЦК комсомола Польши, которая приезжала в Тарту знакомиться с работой университета и его комсомольской организации.

В воспитании будущих специалистов важная роль принадлежит студенческому научному обществу (СНО). К 1963 году в университете работало 70 кружков СНО, в которых участвовало 1711 студентов.²⁴ Участие в работе СНО содействовало не только повышению теоретической подготовки специалистов, но и воспитанию их в духе интернационализма и дружбы народов. Так, в 1963 году на XVIII конференции СНО участвовал 1231 человек, из них 59 студентов из других республик. На VI объединенной студенческой научной конференции высших учебных медицинских заведений Прибалтийских республик и Белорусской ССР (ноябрь 1963 г.) с докладами выступили 17 студентов из Тартуского университета.²⁵ В 1963

²² ПА КПЭ, ф. 148, оп. 42, ед. хр. 11, л. 13.

²³ «Tartu Riiklik Ülikool», 29 апреля 1959 г.

²⁴ Отчет о научно-исследовательской работе ТГУ за 1963 г., л. 233.

²⁵ Там же, л. 239.

году студенты ТГУ выступали на научных конференциях в Ленинграде, Киеве, Каунасе и других городах СССР.

Положительная работа проведена в ТГУ по эстетическому воспитанию студентов. При кафедре педагогики открыт кабинет музыки, прикладного искусства и домоводства. Большую пользу принесли факультативные лекции по эстетике, а также проводимые в университетском клубе-кафе встречи с руководителями работниками культуры и искусства. Комсомольские организации филологического и юридического факультетов выступили организаторами соревнования за лучшее учебное помещение. Благодаря их стараниям, был приведен в отличное состояние ряд аудиторий в главном здании.

Важной формой воспитания является художественная самодеятельность, которой к 1963 году было охвачено около тысячи студентов. В коллективах художественной самодеятельности, в хорах и ансамблях народного искусства созданы комсомольские группы. Ежегодно под руководством комитета комсомола организовывались общеуниверситетские культурно-массовые мероприятия и выступления художественной самодеятельности. Далеко за пределами ТГУ известен женский хор университета, общий мужской хор Тартуского государственного университета и Эстонской сельскохозяйственной академии. Ансамбль народного искусства принимал участие в декаде литературы и искусства Эстонской ССР в Москве. Всеобщее признание получил студенческий симфонический оркестр. На факультетах работало свыше 20 певческих, танцевальных и других ансамблей, которые часто выступали на курсовых и факультетских вечерах.

Молодой специалист должен не только знать свое дело, но и уметь вести воспитательную работу. Однако встречались и такие выпускники университета, которые ограничивались лишь исполнением своих служебных обязанностей. Чтобы выяснить участие молодых специалистов в общественной деятельности, комитет комсомола ТГУ совместно с кафедрой педагогики разослал письма по месту работы выпускников. Со многих отделов народного образования писали, чтобы в университете при подготовке педагогов больше внимания обращали на организацию внеклассной работы.

Весной 1960 года VIII комсомольская конференция ТГУ приняла решение создать прочную основу для приобретения опыта в общественной работе. Студенты стали направляться в школы пионервожатыми, работали на предприятиях и в учреждениях пропагандистами и консультантами. В 1961 году только по линии общества «Знание» студентами было прочитано 324 лекции, в том числе циклы лекций о решениях XXII

съезда КПСС, о решениях XIII съезда ВЛКСМ, о комсомоле и его авангардной роли. В 1962 году в подготовке к проведению выборов в Верховный Совет СССР принимало участие свыше 300 студентов. Силами университета обслуживалось два агитпункта.²⁶

В 1963 году студенты-медики выполняли общественные работы в Доме санпросвещения и в обществе Красного Креста. Юристы работали общественными консультантами при домоуправлениях. Более 50 студентов руководили кружками в школах.²⁷

Во многих вузах страны созданы факультеты и школы общественных профессий. Большой размах это движение получило в вузах Украинской ССР, где молодым специалистам вместе с дипломом вручались удостоверения общественных организаторов художественной самодеятельности, спортивной работы, лекторов-беседчиков, руководителей кружков технического творчества. Этот передовой почин получил распространение и в Тартуском университете, где также создан факультет общественных профессий.

Видное место в воспитании студенчества принадлежит университетской газете «Тарту Рийклик Юликооль».²⁸ В газете печатались материалы о коммунистическом воспитании молодежи, о тесных связях студентов с коллективами производственных предприятий, рассказывалось о дружбе с ленинградскими, белорусскими, латышскими и другими студентами, освещалась работа студентов на стройках. Газета поддерживала и широко пропагандировала приобретение студентами общественных специальностей, публиковала портреты передовых студентов-общественников. Через газету к выпускникам обращалось партийное и комсомольское бюро, деканы. «Вместе с дипломом, — писала газета, — ты берешь на себя и ответственность. Диплом — это документ относительно того, что тебе доверено строить коммунизм в том секторе, которому соответствует твоя специальность. Ты должен оправдать это доверие. Хорошо знай, что ты отвечаешь перед своей Родиной, которая дала тебе возможность учиться, перед преподавателями, перед старым университетом, чье хорошее имя ты должен высоко держать. Ты отвечаешь перед своими однокурсниками, которые интересуются тобой на твоей работе.»²⁹

Однако газета могла бы сделать несравненно больше. Очень

²⁶ По материалам X комсомольской конференции ТГУ. 1962 г.

²⁷ Годовой отчет ТГУ за 1963/64 уч. г.

²⁸ Орган ректората, партийной, комсомольской и профсоюзной организаций ТГУ Газета начала выходить в 1948 г.

²⁹ «Tartu Riiklik Ülikool», 24 июня 1960 г.

мало освещалась работа общественных организаций университета. Мало публиковалось материалов о самостоятельной работе студентов, воспитательной работе в общежитиях, о кружках самостоятельности. Много интересного и полезного могли бы рассказать специалисты, окончившие университет, но к ним газета обращалась крайне редко.

Высшая школа должна давать не только знания, но и воспитывать у молодежи органическую потребность в труде как моральное качество нового человека. В основе воспитания молодежи должна лежать неразрывная связь труда по усвоению знаний с активным участием в производственной деятельности. Обращаясь к молодежи на III Всероссийском съезде РКСМ, В. И. Ленин указывал, чтобы Коммунистический союз молодежи свое образование, свое учение и свое воспитание соединил с трудом рабочих и крестьян. «Перед вами задача строительства, — говорил В. И. Ленин, — и вы можете решить, только овладев всем современным знанием, умея превратить коммунизм из готовых заученных формул, советов, рецептов, предписаний, программ в то живое, что объединяет вашу непосредственную работу, превратить коммунизм в руководство для вашей практической работы. Вы должны быть первыми строителями коммунистического общества среди миллионов строителей, которыми должны быть всякий молодой человек, всякая молодая девушка.»³⁰

Ниже мы более подробно рассмотрим деятельность партийной и комсомольской организаций ТГУ по трудовому воспитанию студентов. Серьезной школой трудового воспитания являлось участие студентов в уборке урожая на целинных землях. В июне 1956 года ЦК ВЛКСМ обратился с воззванием к комсомолу и всей молодежи — помочь убрать урожай на целине. Через два дня после этого обращения в университете появились первые заявления добровольцев. Пионерами этого почина были комсомолки медицинского факультета Марья Юксаск и Малле Эверт. Их примеру последовали комсомолцы экономического и других факультетов. В уборке урожая на целине в 1956 году участвовал 121 студент.³¹

Партийное бюро и комитет комсомола сформировали штаб по руководству группой целинников. В состав штаба вошли 6 человек. Начальником штаба стал секретарь комитета комсомола ТГУ тов. О. Кулли.

На целину студенты ехали в одном эшелоне с рабочей

³⁰ В. И. Ленин, Соч., т. 31, стр. 265.

³¹ «Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilased uudismaal 1956.—1957. aastal», ТГУ 1958, стр. 22.

молодежью Тарту, Нарвы, Кохтла-Ярве, а также со студентами Таллинского политехнического и педагогического институтов. Сам факт совместной поездки рабочей молодежи и студентов, а также то, что им в течение 8 суток пришлось проехать большой путь через Киров, Пермь, Свердловск, Троицк, Тобол — имел воспитательное значение. Студенты своими глазами видели великие созидательные дела советского народа, громадные просторы и неисчислимыя богатства нашей Родины.

Студенты университета была распределены между двумя бригадами Московского совхоза Акмолинской области. Этот совхоз возник в 1954 году на месте голой степи. Через два года здесь был уже создан совхозный центр с несколькими десятками жилых домов, столовой, школой, больницей, двумя магазинами и пр. Студентов приняли тепло и дружелюбно. Кроме них сюда еще прибыло более сотни человек рабочей молодежи из Горького. Студенты сами построили себе жилье и включились в работу совхоза. Вместе со студентами в Московском совхозе работал поэт Манивальд Кесамаа, который еще со времени поездки стал неразлучным членом студенческой семьи.

В следующем году число заявлений добровольцев превысило 500. Комитет комсомола отобрал для поездки на целинные земли только 440 студентов.³² В связи с увеличением количества отъезжающих был увеличен и штаб целинников до 11 человек. Всего из Эстонской ССР на уборку урожая в 1957 году выезжало 2500 юношей и девушек.³³ Целинники из Тартуского университета были направлены в совхозы имени Белинского и имени Абая Кустанайской области. Несколькo позже одна группа работала на элеваторе станции Тобол.

Большинство студентов выполняли обязанности механизаторов, работали на токах. Студенты сами их строили, потом принимали на токах зерно, очищали и сушили его. Большой популярностью пользовались работы по ремонту и строительству сараев, отрыванию и очищению колодцев. Девушки в совхозе имени Абая работали на комбайнах. Особенно отличилась копнильщица Мильви Мюрсепп из отделения иностранных языков. Ее комбайн убрал 1000 гектаров хлеба. Комбайнер был награжден орденом Ленина, а Мильви — значком «За освоение целинных земель».³⁴

³² ПА КПЭ, ф. 151, оп. 12, ед. хр. 17, л. 104.

³³ «Tartu Riikliku Ülikooli üliõpilased uudismaal 1956.—1957. aastal», ТГУ, 1958, стр. 22.

³⁴ Там же, стр. 37.

По инициативе студента-комсомольца Энна Анупыльда на целине в селе Ушорка работал ансамбль «Красный Кустанай», которым в течение лета было дано несколько концертов. Ансамбль посещал также соседние села, установил тесный контакт с местными школами. Студенты рассказывали детям о жизни и работе эстонских школьников.

В 1957 году комсомольцами и молодежью ТГУ была выполнена следующая работа: построено 8 токов и очищено на них 30 тысяч тонн зерна, вместе с механизаторами совхозов убрано 3600 гектаров зерновых, вспахано 6 тысяч гектаров пашни, вывезено соломы и половы 3000 тонн, построено и отремонтировано 27 зданий, выкопано 13 колодцев. В среднем каждый студент на целине заработал (не включая стоимости питания) по 700—800 рублей, а в лучших группах — по 1800 рублей в старом исчислении.³⁵

За активное участие в работе на целине в 1957 году шесть студентов университета были награждены медалями «За освоение целинных земель», 35 студентов награждены нагрудными значками.³⁶

Десятки студентов участвовали в уборке урожая два и три года подряд. Их по праву называли ветеранами. Вот что они сами рассказывают. Юло Вооглайд, которого все целинники называли капитаном: «Приходилось быть грузчиком строителем, старшим группы. Замечательно было. На целине плохо лишь постольку, поскольку сам не умеешь или не хочешь сделать свою жизнь более содержательной и интересной. А если ты не совсем маменькин сынок и хочешь видеть мир и жизнь, работать и зарабатывать, то обязательно используй эту возможность».³⁷

По решению комсомольской конференции ТГУ был издан альбом «Комсомольцы Тартуского государственного университета на целине в 1956—1957 гг.» Издание этого богато иллюстрированного альбома имело большое воспитательное значение для всего студенческого коллектива и содействовало дальнейшему вовлечению молодежи в трудовую деятельность.

В 1958 году на целинных землях работало 360 студентов ТГУ, более 200 из них награждены медалями, нагрудными значками и грамотами.³⁸ Коллектив всего университета награжден значком ЦК ВЛКСМ «За освоение целинных земель», выпелом Кустанайского областного комитета комсомола и

³⁵ Там же, стр. 53.

³⁶ Там же, стр. 54.

³⁷ Там же, стр. 59.

³⁸ По данным комитета ЛКСМЭ ТГУ

телевизором. Однако не только награды говорят о большой работе комсомольцев на целине. Об этом говорят реальные дела, а также теплые, дружеские чувства, которые оставили о себе студенты у жителей целинного края.

Своеобразной школой трудового воспитания являлось оказание помощи в проведении сельскохозяйственных работ в Эстонской ССР. Ежегодно осенью около полутора тысяч студентов и преподавателей помогали колхозам республики в уборке урожая. Работа на полях колхозов и совхозов республики содействовала также лучшему изучению экономики, культуры, колхозной жизни эстонской деревни.

Одной из славных традиций партии и комсомола является участие в великих стройках нашего общества. Началом этой традиции в университете можно считать 1959 год. В феврале этого года собрание комсомольского актива ТГУ обратилось с призывом ко всем комсомольцам и всей молодежи университета, а также ко всем студентам высших учебных заведений Союза ССР принять участие во время летних каникул в важнейших стройках семилетки. Студенты сменили учебники и конспекты на гребки и лопаты.

В течение лета 1959 года 1388 студентов принимали участие в строительстве 16 объектов, в том числе Балтийской электростанции, Тартуского завода железобетонных изделий, общежития ТГУ спортивной базы университета в Кяэрику и других.³⁹ Студенты выполнили общественно-полезных работ на сумму 2,6 миллиона рублей (в старом исчислении).

Бригада ТГУ, работавшая на Балтийской ГЭС, заняла первое место в соревновании среди студентов Таллинского поли-За самоотверженный труд многие студенты награждены почетным грамотами и Ленинградского технологического институтов. четными грамотами ЦК ЛКСМЭ, а комсомольцы Э. Рейстник, Ю. Сальм и Н. Труу — значком «Передовик семилетки». Целые группы студентов были премированы путевками на Выставку достижений народного хозяйства в Москву, на вторую спартакиаду народов СССР, путевками в дома отдыха.

На вечере строителей в октябре 1959 года было принято новое обращение ко всем студентам университета — участвовать в период летних каникул в строительстве важнейших объектов семилетки в республике. К 1 июня 1960 года в комитет комсомола было подано свыше тысячи заявлений добровольцев. 4-го июля первая смена — 580 — человек приступила к работе, а 1-го августа начала работу вторая смена — 491 человек.⁴⁰

³⁹ «Esimesi kokkuvõtteid 1959. a. suvistest töödest». Tartu, 1950, стр. 6.

⁴⁰ По данным комитета комсомола ТГУ

В центре всех работ находился строительный объект цементный завод «Пунане Кунда» — важнейшая стройка всесоюзного значения. Комсомольцы и молодежь университета приложили свои усилия по претворению в жизнь лозунга партии «Больше цемента стране!» Рука об руку с многонациональным коллективом строителей «Пунане Кунда» в течение трех смен работали и студенты ТГУ. Достойный вклад внесла молодежь университета в дело пуска второго и третьего турбогенераторов Балтийской ГЭС, Тартуского завода железобетонных изделий и других строек.

Комсомольским штабом и бригадами руководили сами студенты. Начальниками штаба работали Аво Вайн, Таево Тамм, Анатолий Сивенков, Хиллар Кала, Юрий Гончаров, Карл Адамсон и другие. Лучшими бригадирами были Хельви Коппель, Мати Тарум, Татьяна Моченова, Виктор Федосеев, Юло Суйк, Айно Нигол, Эрна Наэль и ряд других.

В университете было немало студентов, которые принимали участие в уборке урожая на целине и ежегодно работали на стройках. Такими «ветеранами» труда являлись Эстер Линн, Эйну Рейтсник, Лембит Бартельс, Михкель Виркус, Валентина Кютт и другие. Они заслужили всеобщее уважение университетского коллектива.

Активное участие в летних работах принимали и преподаватели Юло Халдна, Эвальд Мязпалу, Юхан Унгер, Владимир Кильк, Эдуард Вяяри, Юрий Егоров, Айгар Вахеметса и другие.

Во время работы на стройках у студентов установились прочные связи с кадровыми строительными рабочими, которые высоко ценили студентов и оказывали им товарищескую помощь. В этой дружбе с рабочими молодежь лучше познавала трудовую жизнь. Большую заботу о студентах проявили также руководители строек и комсомольские комитеты.

За активное участие в строительных работах в 1960 году 83 студента награждены грамотами ЦК ЛКСМ Эстонии, 76 студентов — грамотами Тартуского горкома ЛКСМЭ, 17 — грамотами Нарвского горкома, 48 — грамотами Раквереского райкома ЛКСМЭ, 19 студентов награждены грамотами строительной организации «Пунане Кунда», 14 студентам выданы денежные премии.⁴¹

Летом 1961 года в трудовой деятельности принимало участие 1227 студентов, а в 1962 году — 906 человек.⁴² Как и в прошлые годы, студенты выезжали на стройки целыми группами и курсами. На всех строительных объектах были приня-

⁴¹ Годовой отчет ТГУ за 1960/61 уч. г.

⁴² По данным комитета ЛКСМЭ ТГУ

ты социалистические обязательства в честь XXII съезда КПСС. Эти обязательства студенты выполнили с честью. Особенностью этих лет было то, что студенты на объектах проводили большую политическую и культурную работу. Были организованы лекции-беседы, концерты, вечера отдыха, экскурсии. Агитбригада юристов выступила на тему «Полет в будущее», другая бригада показывала самодеятельность на тему «Свободный мир — как он есть».⁴³

Проделанная партийной и комсомольской организацией воспитательная работа способствовала повышению сознательности и политическому росту студенчества. Лучшие представители комсомола пополнили ряды КПСС. Только за период с 1961 по 1964 год в ряды партии было принято 148 комсомольцев.⁴⁴

Партийная и комсомольская организации университета продолжают совершенствовать формы и методы воспитания студентов. Их усилия направлены на то, чтобы лучше подготовить студентов к их будущей специальности и труду, воспитать их в духе эпохи. Они заботятся о том, чтобы в стенах университета выросла смелая и жизнерадостная смена строителей коммунизма.

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI PARTEI- JA KOMSOMOLI-ORGANISATSIOONI KOGEMUSTEST ÜLIÕPILASTEGA TEHTAVA KASVATUSTÖÖ PARANDAMISEKS AASTAIL 1956–1963

I. Volkov

Resümee

Sotsialistliku korra üheks suuremaks saavutuseks Nõukogude Liidus on rohkearvulise spetsialistide kaadri loomine. Oma panuse sotsiaalmajanduslikeks ümberkujundusteks on andnud ka Eesti NSV kõrgemad koolid. Nad etendavad tähtsat osa vabariigi töötajate kommunistlikul kasvatamisel, marksistlik-leninliku ideoloogia võidukäigu tagamisel, uue inimese kujundamisel.

Seoses sellega, et üleminek kommunismile eeldab kommunistlikult teadlike ja haritud inimeste ettevalmistamist ning kasvatamist, omandab kõrgema kooli noorsoo kasvatamise alaste kogemuste üldistamine erilise tähtsuse. Käesolevas artiklis püüabki autor tutvustada Tartu Riikliku Ülikooli partei- ja komsomoli-organisatsiooni kogemusi üliõpilasnoorsoo kasvatamisel.

Töö kirjutamisel on autor tuginenud nii NLKP XX, XXI ja

⁴³ По материалам X конференции ЛКСМЭ ТГУ 1962 г.

⁴⁴ Справка партийного комитета КПЭ ТГУ

XXII kongressi, NLKP Keskkomitee ja tema pleenumite kui ka EKP kongresside ning EKP Keskkomitee ja tema pleenumite otustele. Töö on kirjutatud EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi, TRÜ partei- ja komsomolikomitee jooksva arhiivi ning ülikooli aastaaruannete materjalide alusel. Kasutatud on ka ajakirjanduses avaldatud andmeid.

Artiklis on üksikasjalikumalt analüüsitud Tartu Riikliku Ülikooli parteiorganisatsiooni ja rektoraadi tegevust õppejõudude koosseisu tugevdamise ja nende kvalifikatsiooni tõstmise alal ning abinõusid õppeprotsessi täiustamiseks. Lähemalt käsitletakse üliõpilaste õppevälist kasvatustööd ning üksikasjalikumalt peatatakse sellisel uuel tendentsil üliõpilastega teostatavas kasvatustöös, nagu osavõtt ühiskondlikult kasulikest tööddest (uudismaa, seitseaastaku'löökehitused jt.).

AUS DER ERFAHRUNG DER ARBEIT DER PARTEI- UND KOMSOMOLOGANISATION DER STAATLICHEN UNIVERSITÄT ZU TARTU BEI DER ERZIEHUNG DER STUDENTEN

I. Wolkow

Zusammenfassung

Im vorliegenden Aufsatz verallgemeinert der Autor auf Grund des Studiums der Dokumente des Parteiarchivs der KP Estlands, der Materialien des Partei- und Komsomolkomitees der Staatlichen Universität zu Tartu und der Jahresberichte der Universität die Tätigkeit der Partei- und Komsomolorganisationen der Staatlichen Universität zu Tartu bei der Erziehung der Studentenschaft.

Zur Grundlage der ideologischen Erziehungsarbeit wurden die Beschlüsse der XX.—XXII. Parteitage, Resolutionen des ZK der KPdSU und des ZK der KPE in ideologischen Fragen genommen.

Im Aufsatz wird ausführlich die Tätigkeit der Partei- und Komsomolorganisationen der Tartuer Staatlichen Universität in bezug auf die Erhöhung der Qualifikation der Lehrkräfte und die Verbesserung deren Bestandes analysiert. Näher befaßt sich der Autor mit der außerunterrichtlichen Erziehungsarbeit der Studenten, und solche neue Tendenzen in der Erziehungsarbeit der Studentenschaft — wie z. B. die Teilnahme an der gesellschaftlich-nützlichen Arbeit — werden eingehend behandelt.

EKP TEGEVUSEST RAHVUSLIKU FILMIKUNSTI ARENGU SUUNAMISEL JA JUHTIMISEL AASTAIL 1961—1965

I. Ševtšuk

NLKP ajaloo kateeder

Nõukogude ühiskonna vaimse elu üheks nurgakiviks on palju-rahvuseline filmikunst. Partei on seda alati pidanud väga tähtsaks rahva kasvatamise vahendiks. «Kõigist kunstidest on meile tähtsaim kino,» ütles Lenin.¹ Filmikunsti nimetatakse õigusega miljonite kunstiks. Kino massilisusest rääkides peame silmas mitte ainult tema leviku ulatust, vaid ka filmikeele universaalsust ja mõjujõudu. Eriti on kinokülastajate arv kasvanud viimasel aastakümnel (1953. a. — 1,6 miljardit, 1964. a. — 4 miljardit 112 miljonit inimest).²

Pärast partei XX kongressi toimunud sügavad muutused kajastusid ka kinematograafias. Kõige iseloomulikum oli seejuures filmimeistrite pöördumine tänapäeva teemade juurde. Ka filmikunstis tõusis tähelepanu keskpunkti kommunismi ehitav inimene.

NLKP Keskkomitee otsus «Abinõudest kunstilise kinematograafia arengu juhtimise parandamiseks»³ sai ka meie vabariigi parteiorganisatsiooni tegevusjuhendiks võitluses Nõukogude Eesti realistliku filmikunsti ideelise puhtuse eest.

EKP tegevus rahvusliku filmikunsti juhtimisel ja suunamisel on lahutamatult seotud partei leninliku rahvusprogrammi elluviimisega. Nõukogude rahvuskultuuride vastastikune rikastumine saab toimuda ainult rahvuskultuuride kõrge taseme juures; mis lubab igal rahvusel võrdõiguslikel alustel tuua kaasa oma käekiri.

Allpool võetaksegi vaatluse alla EKP tegevus rahvusliku kinematograafia arendamisel aastail 1961—1965. Et artikli maht ei võimalda haarata probleemi kõiki külgi, pidas autor otstarbekaks peatuda ainult kõige aktuaalsemail: 1) filmidramaturgia areng ja rahvusliku režissööride kaadri loomine; 2) partei sellealane ideoloogiline ja organisatsiooniline tegevus.

¹ А. В. Луначарский. О кино, М., 1965, lk. 41

² «Советская культура», 24. november 1965.

³ «Коммунист» 1962, № 12, lk. 71—73.

Et õigesti hinnata Nõukogude Eesti kinematograafia arengut ja saavutusi, peame meenutama, millise taseme oli saavutanud filmikunst kodanlikus Eestis. Rahvusliku filmikunsti loomise katsed lõppesid kodanlikus Eestis ebaõnnestumisega, sest puudus nii materiaalne baas kui ka spetsialistide kaader. «Välismonopolistid läksid isegi nii kaugele, et sundisid kodanlikku valitsust välja andma seaduse, mis keelas ära igasuguse riikliku abi ja toetuse andmise kohalikele kunstiliste filmide loojatele. finantseerivad aktsionääride ühingud läksid tihti pankrotti juba filmi loomise ajal,» kirjeldatakse toleaeagseid raskusi.⁴

Ka dokumentaalsed ringvaatefilmid kujunesid enamikus elupiltide kiretuks, kiiruga kokkulapitud kroonikaks. Harva võib neis leida õnnestunud lahenduse, huvitava operaatoridetaili, elamusliku saateteksti. Sageli pole nad mitte kokku monteeritud, vaid lihtsalt kokku kleebitud. «Kui «suursündmustest», võib-olla aga lihtsalt võimalust neid jäädvustada puudu tuli, kleebiti Eestiainelistele lõikudele juurde välismaa kroonikat».⁵ Ainult üks kord kogu kodanliku perioodi jooksul jäädvustati eesti tööliisklassi, sest kaamerad olid allutatud kodanluse klassihuvidele ja filmisid ainult talle meelepäraseid objekte.

Meenuvad V. I. Lenini sõnad: «...kino, seni, kui ta on alatute spekulantide käes, toob rohkem kahju kui kasu. Ja alles siis, kui kino saab töörahva omandiks ja kui ta on tõeliste sotsialistlike kultuuritegelaste kätes, muutub ta üheks võimsamaks rahvahulka valgustamise vahendiks.»⁶

Nõukogude kord lõi soodsad eeldused kõigi, nii suurte kui väikeste rahvuste filmikunsti arenguks. Filmitöötajate aktiivi üleliidulisel nõupidamisel (1962. aasta detsembris) teatas NSV Liidu kultuuriminister J. A. Furtseva, et meie maal lastakse välja kaugele üle saja filmi aastas (1950. a. valmis neid ainult 9) ning rohkem kui pooled neist on vabariiklike stuudiote looming.⁷

Nõukogude Eesti kinematograafia on aastast aastasse kasvanud ja arenenud. Tallinna filmistuudio hakkas kümmekond aastat tagasi esimesena Balti liiduvabariikides kunstilisi filme tootma. Ühesimesena Nõukogude Liidus hakkas ta alates 1957. aastast valmistama laiekraanifilme, 1960. aastal aga alustati NSVL Kultuuriministeeriumi ülesandel koostöös Moskva Dokumentaalfilmide Keskstuudioga maailma esimese kunstilise panoraamfilmide loomist.

EKP on olnud filmikunsti arendamisel ideeliseks suunajaks ja

⁴ L. Laks, Fakte, kilde, võrdlusi meie kultuurielu eelsest, tänasest, homsest, 1963, lk. 40.

⁵ I. Kosenkranus, Eesti kino minevikuradadelt, Tallinn, 1964, lk. 68—69.

⁶ В. Д. Бонч-Бруевич, Ленин о кино, «Кинофронт» № 13—14, М., 1927, lk. 3—4.

⁷ «Rahva Hääl», 7. detsember 1962.

organisaatoriks. EKP XIII kongressil (1961. a. septembris) määrati, et paljudes kunstiteostes pole meil veel raskuspunkt koondatud uue ehitajatele, vaid mineviku igandite kandjatele, lõhestatud hingega inimestele.⁸ Õeldu kehtis ka mõnede eesti kunstiliste filmide kohta. EKP XIV kongress (1964. a. jaanuaris) kohustas EKP Keskkomiteed, ENSV Kultuuriministeeriumi ning loominguliste liitude parteiorganisatsioone ja juhatusi parandama ideelist kasvatustööd loomingulistest organisatsioonides, kasvatama ja edutama noori talente, järgima kõrvalekaldumatult kunstiloomingu parteilisuse ja rahvalikkuse printsiipi ning kaitsma meie kirjanlust ja kunsti kodanlike vaadete sissetungi eest. «Kirjandus- ja kunstitegelaste aukohus on näidata kunstiliste kujundite kaudu nõukogude inimeste poolt kommunismi triumfi nimel tehtavate kangelastegude suurust,» öeldakse kongressi resolutsioonis.⁹

Rõhutamist väärrib EKP Keskkomitee VII pleenum (1961. a. juunis), kus tähelepanu keskpunktis oli vabariigi parteiorganisatsiooni töö intelligentsi, eriti loomingulise intelligentsi hulgas. Pleenumil mõisteti hukka mõnede meie stsenaaristide praktika, kujutada sotsialistlike suhete võidu ja kindlustamise kunstilise kajastamise asemel situatsioone, millest jäi mulje, et elu ümberkujundamine sotsialistlikel alustel ei muuda oluliselt inimestevahelisi suhteid ning et mineviku mõju inimesele on ületamatu (filmid «Veealused karid», «Pöördel»)¹⁰

Kommunismiajastu inimese kasvatamine oli keskseks probleemiks EKP Keskkomitee II pleenumil (1962. a. veebruaris). Pleenum kutsus vabariigi kirjanikke, kunstnikke, kino-, teatri-, raadio- ja televisioonitöötajaid ning vabariigi arvukat ajakirjanike peret mitte piirduma vaatleva hoiakuga, mitte jääma kaitsele, vaid hoopis julgemalt asuma pealetungile ideoloogilisel rindel, kunsti vahedat relva oskuslikumalt kasutades.¹¹ EKP Keskkomitee VII pleenumi (1963. a. juulis) otsuse alusel kavandati abinõud ideoloogilise töö edasiseks parandamiseks vabariigis, sealhulgas kinematograafiaalase tegevuse aktiveerimiseks.¹²

Tallinna studio kunstilisi filme analüüsiti üksikasjalikult EKP Keskkomitee büroo istungeil (15. oktoobril 1957 ja 30. mail 1961) ja EKP Keskkomitee sekretariaadi nõupidamisel 1960. aasta

⁸ Vt. EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudi Parteiarhiiv (edaspidi EKPA), f. 1, nim. 205, s.-ü. 3, l. 93.

⁹ EKP Keskkomitee jooksev arhiiv. EKP XIV kongressi resolutsioon 8. jaanuarist 1964. a. l. 15.

¹⁰ EKPA, f. 1, nim. 198, s.-ü. 55, l. 47.

¹¹ EKPA, f. 1, nim. 205, s.-ü. 8, l. 40—41.

¹² Vt. EKP Keskkomitee jooksev arhiiv. NLKP Keskkomitee juunipleenumi otsuse «Ideoloogilise töö järjekordsetest ülesannetest» täitmise abinõude plaan.

mais, kus kavandati mitmed abinõud kunstiliste filmide loomisel esinevate puuduste likvideerimiseks.¹³

Seoses kultuurielu üldise elavnemisega NLKP XXII kongressi järgsel aastal pidas EKP otstarbekaks Eesti Kinematograafiatöötajate Liidu asutamiskongressi kokkukutsumist.¹⁴ Asutamiskongress (1962. a. detsembris) oli suursündmuseks vabariigi kultuurielus, eriti aga eesti filmikunsti ajaloos. Kongressil kujunes asjalik kõnelus rahvusliku filmikunsti arenguprobleemidest. On ju eesti filmikunsti areng üks osa sellest uuest, mida meie rahva ellu tõi nõukogude võim, ta sai tuule purjedesse tänu vennasrahvaste igakülgsele toetusele, leninliku rahvuspoliitika viljakale toimele. Kongressil analüüsiti seniseid tulemusi ja otsiti teid selleks, et muuta meie filmikunst nõukogude inimese tõeliselt heaks, ustavaks sõbraks, kes partei lähema abilisena suunab ja juhib kommunismi ehitamist. EKP Keskkomitee andis tervituses kongressist osavõtjaille, kõigile meie vabariigi filmitöötajaille tegevusprogrammi, määrates käesoleva perioodi arengusuuna.¹⁵ Eesti kinematograafiatöötajate nimel teatasid kongressi delegaadid läkituses EKP Keskkomiteele: «Meie, Nõukogude Eesti kinematograafistid, ei ole kõrvaltvaatajaks kommunismi eest peetavas võitluses. Meie sihiks on oma loominguga anda vääriline panus sellesse ajaloolisse üritusse. Selleks tugevdame me edaspidi veelgi sidemeid rahva eluga, võitleme veel visamalt oma kunstimeisterlikkuse täiustamise eest, suunates kõik oma püüdlused sotsialistliku tegelikkuse ja mitmekesiduse kujutamiseks ekraanil nii, nagu õpetab meid kommunistide leninlik partei. . . Meie kunsti vankumatuks loosungiks on — rahvas ja rahvale.»¹⁶

Rääkides EKP tööst rahvusliku kinokunsti arendamisel, tuleb tingimata märkida EKP Keskkomitee presiidiumi otsust luua Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Kinematograafia Komitee, kes hakkaks senisest operatiivsemalt ja tulemusrikkamalt lahendada vabariigi kinokunsti probleeme.¹⁷ Komitee loomine 1963 aasta sügisel lõi soodsamad tingimused kinematografistide loominguilise initsiatiivi kasutamiseks.

Filmikunst on kollektiivne kunst. Tema väärtus sõltub otseselt sellest, kuidas on organiseeritud kõigi filmiloojate (kinematografistide, kirjanike-stsenaristide, näitlejate, heliloojate, kunstnike) koostöö. Eriti tähtis on aga režissööride ja kirjanike koostöö. On tuntud tõe, et halvad filmid saavad alguse halvast stsenaariu-

¹³ EKPA, f. 1, nim. 157, s.-ü. 177, l. 40—43; nim. 198, s.-ü. l. 151; nim. 199, s.-ü. 141, l. 30—33.

¹⁴ EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 181, l. 13.

¹⁵ «Rahva Hää!», 21. detsember 1962.

¹⁶ «Rahva Hää!», 22. detsember 1962.

¹⁷ EKPA, f. 1, nim. 210, s.-ü. 7, l. 204.

mist. Annab ju filmile hinge kirjanduslik materjal, tulevase filmi alus. Et meil puudub professionaalsete filmidramaturgide kaader, siis tuli stsenaariumide saamiseks rakendada Eesti NSV Kirjanike Liidu liikmeid. Paraku on just see olnud meie filmikunsti kitsaskohaks.

Juba 1957. aasta oktoobris, kui EKP Keskkomitee arutas kunstiliste filmide loomise olukorda vabariigis, nimetati ühe põhilisema puudusena halbu stsenaariume. Stuudio juhtkond pühendas liiga vähe tähelepanu stsenaaristide ettevalmistamisele, Kirjanike Liidu juhatus aga ei aidanud stuudiot küllaldaselt kirjanike kaasatömbamisel filmistsenaariumide kirjutamisele. EKP Keskkomitee vastav otsus kohustas ENSV Kultuuriministeeriumi, kinostuudiot ja Kirjanike Liidu juhatust rakendama stsenaariumide loomiseks vabariigi parimaid kirjanikke, et valmiks ideeliselt ja kunstiliselt kõrgetasemelisi stsenaariume, mis peegeldavad tõtruult eesti rahva tänapäeva.¹⁸

Pärast küsimuse arutamist EKP Keskkomitees hakkasidki paljud autorid tööpoolest stsenaariume kirjutama, kuid enamikku neist töödest iseloomustab hall keskpärasus, standardne lähene mine elunähtustele, isikupärase vaatenurga ja käekirja puudumine. Süüdistada ei või siiski ainuüksi stsenaariste. Filmikunst nõuab süžee hoolikat läbitöötamist nii dramaturgiliselt kui ka kinematograafiliselt. Areng ei toimunud võitluseta ega kibedate kogemusteta. Vabariigi nimekate kirjanike (A. Jakobson, A. Hint, P. Rummo, R. Sirge jt.) sõnavõttudest ajakirja «Eesti Kommunist» veergudel ilmneb, et kinostuudio juhtkonna asjatundmatuse tagajärjel raisati lubamatult mõnede kirjanike energiat ja aega.¹⁹ Juhtus sedagi, et filmispetsiifikas end kodus tundva režissööri «abi» puhastas stsenaariumi sellest vähesestki värskusest, mis seal esialgu peitus. Nii oli lugu «Juhusliku kohtumisega», mille esialgne stsenaarium oli parem kui film; mitmeid vigu poogiti hiljem külge.²⁰ Vaja polnud mitte niisugust «abi», vaid koostööd.

Kuigi «Tallinnfilmi» ümber oli koondunud teatud stsenaaristide aktiiv ja ekraanile jõudis 1962. aastal mitu märkimisväärset teost, astus stuudio 1963. aastasse niiviisi, et tal polnud peaaegu ühtki töökõlblikku stsenaariumi.

Eesti NSV Kinematograafiatöötajate Liidu I pleenumil (1964. a. veebruaris) kirjeldas liidu juhatuse esimene sekretär K. Kiisk tabavalt olukorda, mis viimase ajani oli raskendanud stuudios «Tallinnfilm» kunstiliste filmide loomist: kirjanikud deklareerisid, et nad ei kirjuta filmi jaoks enne, kui stuudio hakkab tegema korralikke filme. Tekkis skolastiline vaidlus: head stsenaariumi ei ole

¹⁸ EKPA. f. 1, nim. 157, s.-ü. 177, l. 41—43.

¹⁹ Vt. «Eesti Kommunist» 1959, nr. 1, lk. 68—76.

²⁰ «Õhtuleht». 24. juuli 1961.

enne õigust nõuda, kui on tehtud hea film, head filmi ei saa aga teha ilma hea stsenaariumita.²¹ Filmikunsti spetsiifika nõuab stsenaristi ja režissööri tihedat koostööd filmi loomise kõigil etappidel. Endastmõistetavalt ei piirdu niisugune koostöö üksnes tehniliste vahendite ja võimaluste arvestamisega, vaid nõuab ka teineteise loomingulise individuaalsuse austamist ja silmaspidamist. Vajadusele võidelda terve õhkkonna eest loominguliste töötajate peres juhiti tähelepanu ka EKP Keskkomitee VII pleenumil 1963. a. juulis ning mitmetel loominguliste töötajate nõupidamistel.

Et parandada kirjanike ja filmistuudio koostööd ja vaagida mõlemaid pooli huvitavaid küsimusi, kutsus EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee 1962. aasta märtsis kokku kirjanike ja kinematograafia loominguliste töötajate nõupidamise. Mingeid kirjallike otsuseid seal vastu ei võetud, kuid niisugune vestlus aitas siiski paremini üksteist mõista ja parandas koostööd filmitöötajate ja kirjanike vahel.²² Ometi jäi stsenaariumide probleem endiselt rohkem kui murettekitavaks. Stsenaariumide osakond oli lõplikult komplekteerimata ja — mis veelgi halvem — tal puudus loominguline perspektiiv ning otsustav sõnaõigus. Sellest tulenevalt ei suutnud osakond leida õigeid mooduseid autorite aktiiviga töötamiseks ega võinud kirjanikes äratada huvi filmidramaturgia loomise vastu. Peale selle ilmnas kollegiaalse tööstiili vähene juurdumine, kollektiivi seisukohtade mitteküllaldane arvestamine. Eriti kujukalt avaldus see «Sinise antiloobi» («Jalggrattataitsutajad») puhul, mille madal ideelis-kunstiline kvaliteet oli ammugi teada, peaaegu kogu stuudio loominguline kollektiiv ja kunstinõukogu olid selle stsenaariumi alusel filmi väntamise vastu. Ometi anti stsenaarium tootmisse. Õigustatult küsis kommunist B. Körver: «Milleks siis üldse kunstinõukogu, kui tema seisukohad küll protokollitakse, aga jäetakse arvestamata?»²³ Niisuguse tööstiiliga kaasnes riiklike vahendite pillamine. Stuudio küllaltki mahukast stsenaariumide portfelist, mis 1964. aasta 1. juuni seisuga sisaldas 26 lepingut, kanti täiesti kõlbmatuna maha 8 stsenaariumi, millele stuudio raamatupidamise andmeil oli tehtud 18 640 rubla ulatuses kulutusi (ligi 45⁰/₀ kõigist stsenaariumidele tehtud kulutustest).²⁴

²¹ Eesti NSV Kinematograafiatöötajate Liidu jooksev arhiiv. I pleenumi ettekanne.

²² Sealsamas. Informatsiooniline materjal Eesti NSV Kinematograafiatöötajate Liidu organiseerimisbüroo senisest tööst, 1962. a. november.

²³ «Sirp ja Vasar», 28. detsember 1962.

²⁴ Nimetatud küsimust uuris üksikasjalikumalt EKP Keskkomitee ja ENSV Ministrite Nõukogu Partei- ja Riigikontrolli Komitee komisjon, kelle vastavat otsust «Riiklike vahendite pillavast kulutamisest kunstiliste filmide tootmisel stuudios «Tallinnfilm»» arutas stuudio parteikoosolek 1964. a. novembris. Vt. «Eesti Kommunist» 1965, nr. 3, lk. 20.

Palju abi eespool nimetatud puudustest ülesaamisel oli NLKP Keskkomitee otsusest «Abinõudest kunstilise kinematograafia arengu juhtimise parandamiseks»,²⁵ mida arutati eesti filmitöötajate aktiivi koosolekul (1962. a. oktoobris)²⁶ ja kiideti üksmeelselt heaks Eesti NSV Kinematograafiatöötajate Liidu asutamise kongressil, kus tekkis mõttevahetus kirjanike, filmirežissööride, näitlejate, heliloojate ja kunstnike vahekorras.²⁷ NLKP Keskkomitee nimetatud otsuses rõhutati, et kõrgetasemeliste filmistsenaariumide loomine on nõukogude kirjanduse üks tähtsamaid ülesandeid, ning soovitati moodustada toimetuse kolleegium ja töö stuudios ümber korraldada selliselt, et kogu loomingulisel kollektiivil oleksid selged perspektiivid. Täisvereliste stsenaariumide saamine tunnistati kongressil pakilistemate probleemide hulka. Seoses sellega peeti väga tähtsaks toimetuse kolleegiumi moodustamist. Praktika oli näidanud, et filmikunsti edasiminekuks on vaja tihedamat koostööd teiste loominguliste liitudega. Oli tarvis ühendada erinevate loominguliste töötajate jõupingutused filmi dramaturgia teenistusse. Eriti rõhutati kongressil, et toimetuse kolleegiumi peaksid kuuluma ka teiste loomingulist liitude esindajad, kes eesti filmikunsti arendamise oma südameasjaks võtnud.²⁸

Kuni 1963. aasta märtsini puudus stuudiol keskus, kes sisuliselt oleks suunanud kunstiliste filmide loomist. Seni eksisteerinud stsenaariumide osakonnal oli praktiliselt võimatu koordineerida tööd filmiloojate kollektiivi kõigi lülide vahel. Juhindudes NLKP Keskkomitee otsusest «Abinõudest kunstilise kinematograafia arengu juhtimise parandamiseks» pidas EKP vajalikuks «Tallinnfilmis» toimetuse kolleegiumi moodustamist varem eksisteerinud stsenaariumide osakonna asemele. Ümberkorraldus sai teoks 1963. aasta märtsis²⁹ ja oli kahtlemata sammuks edasi. Toimetuse kolleegiumil on suured õigused kõigi ideeliste ja loominguliste probleemide lahendamisel. Kolleegiumi töötajatele loodi soodsad materiaalsed tingimused, et sellesse tööloiku saaks rakendada võimekaid kirjanikke, kriitikuid ja ajakirjanikke. See garanteerib kontakti kirjanduse ja kirjanikega ning stsenaariumide ettevalmistamistöö oskusliku juhtimise.

Tallinna filmistuudio toimetuse kolleegium juhib tegelikult stuudio loomingulist tööd, koordineerib temaatilisi ja režissööride

²⁵ «Коммунист» 1962, № 12, lk. 72–73.

²⁶ «Sirp ja Vasar», 26. oktoober 1962.

²⁷ Vt. Eesti NSV Kinematograafiatöötajate Liidu jooksev arhiiv. Asutamiskongressi stenogramm.

²⁸ ENSV Kinematograafiatöötajate Liidu jooksev arhiiv. Asutamiskongressi stenogramm.

²⁹ «Советская Эстония», 24. märts 1963.

isiklikke plaane, autorite ja režissööride koostööd ning kindlustab kogu tegevuse plaanipärasuse.

Toimetuse kolleegium on keskus, kus lahendatakse kõik kunstilise filmi loomisega seotud probleemid.

Toimetuse kolleegiumi loomine oli õigeaegne ja vajalik, kuid peab tunnistama, et vastne kolleegium ei tulnud stuudio loominguilise töö juhtimisega algul hästi toime. Selle tõttu ei läinud õigeaegselt tootmisse A. Saare stsenaarium «Me olime kaheksateistkümnendaastased», hilines V. Panso stsenaarium «Mäeküla piimamees» järgi filmi väntamine.³⁰

Mainitud puudujääkides etendas oma osa asjaolu, et toimetuse kolleegiumis puudus kollegiaalne tööstiil ja nõudlikkus stsenaariumide tähtajalise valmimise ja tootmisse andmise vastu. Kolleegiumi liikmed eesotsas peatoimetajaga ei leidnud õigeid mooduseid autorite aktiivi koondamiseks stuudio ümber. «Tallinnfilmi» partei-algorganisatsioon mõistis niisuguse teguviisi teravalt hukka. «NLKP Keskkomitee initsiatiivil on loodud toimetuse kolleegium selleks, et aidata kaasa otsustavale kvalitatiivsele muudatusele stsenaariumide põuas, et luua täshinnalisi, kunstiküpsid teosed,» öeldakse stuudio parteibüroo 1962.—1963. aasta aruandes ja jätkatakse: «. ainult küllaldase stsenaariumide reservi puhul on võimalik teostada filmide temaatilist planeerimist».³¹

Partei-algorganisatsioon kohustas stuudio parteibürood võtma toimetuse kolleegiumi töö oma kontrolli alla. Iseäranis oluline on see Eesti NSV 25. aastapäeva, Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva ning V. I. Lenini 100. sünni-aastapäeva perioodil. Nendeks tähtpäevadeks «teeb ettevalmistusi stuudio parteiorganisatsioon juba täna, et väärikalt peegeldada meie revolutsioonilist minevikku ja kangelaslikku tänapäeva,» rõhutati partei-algorganisatsiooni üldkoosolekul 1963. aasta oktoobris.³² See on ka täiesti mõistetav, sest kutsus ju NLKP Keskkomitee oma otsuses «Abinõudest kunstilise kinematograafia arengu juhtimise parandamiseks» kinostuudioid jäädvustama töörahvahulkade ajaloolise kangelasteo suurust, kasutades selleks kõiki nende käsutuses olevaid vahendeid.³³

Vajaliku hulga kvaliteetsete stsenaariumide muretsemine on jäänud tänini stuudio üheks kõige pakilisemaks ülesandeks. «Tallinnfilmi» lähemaks eesmärgiks on oma professionaalse stsenaris-

³⁰ ЕКР Keskkomitee jooksev arhiiv. Õiend kunstiliste filmide tootmise olukorrast filmistuudios «Tallinnfilm» ja abinõudest selles tööloigus esinevate puuduste likvideerimiseks, 1964. a. juuli.

³¹ ЕКР Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Filmistuudio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni koosoleku protokoll 21. oktoobrist 1963.

³² Sealsamas.

³³ «Коммунист», 1962, nr. 12, lk. 72.

tide grupi väljakujundamine. Kõigepealt tuli parandada kirjanike ja filmimeeste koostööd. Stsenariumiprobleemi arutamisele sellest aspektist oligi pühendatud «Tallinnfilmi» ja ENSV Kirjanike Liidu parteiorganisatsiooni ühine koosolek (1964. a. veebruaris).³⁴ Et kunstiliste filmide tootmist on võimatu suurendada kvaliteetsete stsenariumideta, siis leiti kõnesoleval ühisel koosolekul, et tuleks korraldada filmistsenaariumide kavandite võistlus. Kirjanike Liidu parteiorganisatsioon kohustus kandma moraalset vastutust võistluse kordamineku eest. Kirjanikud-kommunistid juhtisid tähelepanu ka sellele, et studios pole veel täiesti üle saadud venitamise eesmärgist esitatud stsenariumidele hinnangu andmisel.

Peale selle soovitasid kirjanikud stuudio ekraniseeringute kaudu tutvustada üleliidulisele kinopublikule senisest rohkem meie kirjandusklassika paremikke. 1964. aasta märtsis kiitis EKP Keskkomitee presiidium heaks kirjanike ja kinematograafide ühise otsuse korraldada filmistsenaariumide libretode saamiseks võistlus,³⁵ mis saigi teoks veel sellel aastal. Parteikoosolek andis kirjanikele parema ülevaate Tallinna filmistuudio perspektiividest ja mitmetest kinematograafia spetsiifilistest küsimustest. «Tallinnfilmi» ja Kirjanike Liidu partei-algorganisatsiooni ühine koosolek on hea näide selle kohta, et loominguliste liitude parteiorganisatsioonide jõupingutuste ühendamine võib osutada üsnagi viljakaks.

Et suurendada «Tallinnfilmi» partei-algorganisatsiooni osatähtsust toimetuse kolleegiumi töö organiseerimisel, võitluses täisväärtusliku repertuaari eest ning Eesti NSV 25. aastapäeva ja Suure Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva tähistamisel, kuulati EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee bürool «Tallinnfilmi» partei-algorganisatsiooni informatsiooni nimetatud küsimustes. Büroo tõi päevavalgele mitmeid puudusi stuudio parteiorganisatsiooni töös repertuaariga ja kavandas abinõud nende likvideerimiseks.³⁶

1964. aasta juunis arutati Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Kinematograafiakomitee istungil stuudio loominguliste töötajate ja administratsiooni osavõtul «Tallinnfilmi» stsenariumide

³⁴ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. ENSV Kirjanike Liidu ja stuudio «Tallinnfilm» parteiorganisatsiooni ühise koosoleku protokoll 28. veebruarist 1964; Vt. ka «Rahva Hää!», 3. märts 1964.

³⁵ Текущий архив ЦК КПЭ. Решение Президиума ЦК КПЭ «О конкурсе на лучшее либретто для сценария полнометражного художественного кинофильма», 31 марта 1964.

³⁶ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Büroo otsus «RAT «Estonia», Riikliku Filharmoonia ja stuudio «Tallinnfilm» parteiorganisatsiooni osa repertuaari ja ürituste ettevalmistamisel seoses Eesti NSV 25. aastapäeva ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäevaga» 9. veebruarist 1965.

toimetuse kolleegiumi tööd ja filmitootmise perspektiive aastail 1965—1966. Üksikasjalikult analüüsiti senist tööd pidurdanud tegureid. Puuduste likvideerimiseks otsustati: 1) suurendada nõudlikkust ja kontrolli toimetuse kolleegiumi liikmete üle, muuta nad isiklikult vastutavaks filmide tähtajalise käikulaskmise eest; 2) korraldada toimetuse kolleegiumi töö ümber selliselt, et oleks tagatud tähtsamate loominguliste küsimuste kollegiaalne arutamine kõigi toimetajate ja loomingulise aktiivi osavõtul; 3) komplekteerida toimetuse kolleegium; 4) määrata kindlaks iga toimetaja konkreetsed ülesanded ja isiklik vastutus perspektiivsete stsenaariumide tootmiseks ettevalmistamise eest, normaalseks pidades aastas iga toimetaja poolt vähemalt kahe stsenaariumi ettevalmistamist. Peale selle nähti ette operatiivsed abinõud viljakama kontakti loomiseks vabariigi kirjanikega ja neile stsenaariumide loomisel kvalifitseeritud abi osutamiseks. Peeti vajalikuks püsivat kontrolli kunstiliste filmide valmistamise üle kogu tootmistsükli kestel. Filmide planeerimisel kohustati režissööre lähtuma mitte üksnes oma individuaalsetest soovidest, vaid eelkõige stuudio vajadustest.

Nukufilmide loojatel soovitati suuremat tähelepanu osutada kaasaja temaatikale, žanrilisele mitmekesisusele ja dramaturgilisele originaalsusele. Kunstinõukogu uue koosseisu komplekteerimise tähtajaks määrati 1. juuli 1964.³⁷ 1964. aasta suvel määrati filmistuudio toimetuse kolleegiumi peatoimetajaks kommunist L. Rimmelgas.

1964. aasta sügisel arutati Eesti NSV Riikliku Kinematograafia Komitee istungil filmistuudio «Tallinnfilm» perioodika ja dokumentaalsete kroonikafilmi tootmist ja perspektiive 1965/1966. aastaks.³⁸ Ajaloolis-revolutsioonilise temaatikaga populaarteaduslike filmide loomist käsitleti eraldi komitee istungil 1965. aasta aprillis.³⁹

Eesti NSV 25. aastapäevaks ekraanile lastavate filmide tootmise käik oli komitees veel kord päevakorras 1965. aasta juunis.⁴⁰ Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva tähistamiseks korraldatud kunstiliste filmide libretode võistluse tulemusi arutati komitees 1964. aasta novembris.⁴¹

Võistluste tulemuste kohta märkis žürii põhjendatult, et laekunud libretod olid tagasihoidliku kunstilise tasemega, mille

³⁷ Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Kinematograafia Komitee jooksev arhiiv. Käskkiri «Kunstiliste filmide stsenaariumide ettevalmistamisest filmistuudios «Tallinnfilm» ja filmitootmise perspektiividest aastail 1965/66», nr. 93, 22. juunist 1964.

³⁸ Sealsamas, Komitee istungi protokoll 21. oktoobrist 1964.

³⁹ Sealsamas, Komitee istungi protokoll 7. aprillist 1965.

⁴⁰ Sealsamas, Komitee istungi protokoll 21. juunist 1965.

⁴¹ Sealsamas, Komitee istungi protokoll 27. novembrist 1964.

tõttu ei saadud I ja II auhinda välja anda, piirduti ainult kahe III (L. Prometi «Tütarlaps mustas» ja A. Kaalepi «Reede») ja kahe ergutusauhinnaga. Arvestades ürituse esmakordsust tuleb siiski konstateerida, et võistluse käigus selgitati välja rida lootustandvaid autoreid (L. Promet, A. Kaalep, A. Liives, A. Uustulnd). Märkimist väärisid ka P.-E. Rummo, S. Rannamaa ja M. Unt, kellega filmistuudio toimetuse kolleegiumil soovitati jätkata tööd, et luua noorte kirjanike hulgas autorite aktiiv.

Kõigi eespool nimetatud abinõude tulemusena paranes studio tegevus märgatavalt. Pandi alus normaalsemale koostööle kirjanike ja filmimeeste vahel. Juba Eesti NSV Kinematograafiatöötajate Liidu I pleenumi (1964. a. veebruaris) ettekandes tunnistatakse, et veel mõni aeg tagasi valitses kirjanike hulgas teatav umbusaldus «Tallinnfilmi» vastu. Võimekad kirjanikud ei tahtnud kuuldagi koostööst filmimeestega. Nüüd on olukord sootuks teine. Kirjanikud seisavad studiolle lähemal kui kunagi varem. Võib kogu ni kuulda etteheiteid, et mõningaid autoreid ei kasutata küllaldaselt, stsenaariume valitakse liigse nõudlikkusega.⁴²

Režissööri K. Kiisa ja kirjaniku A. Saare tiheda koostöö viljana valmisid kunstilised filmid «Jäljed» ja «Me olime kaheksateistkümneaastased». V. Panso ja L. Laius töötasid käsikäes «Mäeküla piimamehele» stsenaariumi loomisest peale. Sedasama peab ütleva ka V. Käsperi ja A. Romovi koostöö kohta filmi «Supernova» stsenaariumi ümbertöötamisel. Koostöös G. Kromanoviga valmis kirjanik P. Kuusbergil filmistsenaarium «Andres Lapeteuse juhtum» jne.

Kirjanike ja filmimeeste vahelise kontakti süvenemist tuleb pidada olulisel määral «Tallinnfilmi» toimetuse kolleegiumi ja partei-algorganisatsiooni aktiivsema tegevuse tulemuseks. Viimasel ajal on täheldatud nihkeid paremuse poole toimetuse kolleegiumi töö organiseerimisel, milles on suuri teeneid peatoimetajal L. Rimmelgal.

* * *

Teine ja mitte vähem tähtis probleem, millega parteiorganid on pidevalt tegelnud, on rahvuslike režissööride ja operaatorite kaadri loomine.

Arutades studio tööd kunstiliste filmide tootmisel, märkis EKP Keskkomitee büroo 1957. aasta oktoobris tõsiseid puudusi sel alal. Peapõhjusena tõi EKP Keskkomitee esile mitte ainult stsenaariumide halba ettevalmistamist, vaid ka režissööride madalal kvaliteedilist tööd ja studio kunstilise juhtimise nõrkust. Vastuvõetud otsuses kohustati Eesti NSV Kultuuriministeeriumi stuu-

⁴² Vt. Eesti NSV Kinematograafiatöötajate Liidu jooksev arhiiv. I pleenumi stenogramm. Vt. ka «Noorte Hääl», 27. veebruar 1964.

dio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni tugevdama stuudio-kunstilist juhtkonda asjatundliku kaadriga, parandama tööd režissööride ja operaatorite valimisel ja ettevalmistamisel. Vastavalt EKP Keskkomitee otsusele loodi studios kunstilise juhi ametikoht.⁴³ EKP Keskkomitee sekretariaadi otsuses 16. maist 1960 juhi veelkordselt tähelepanu eespool nimetatud küsimustele ja võeti tarvitusele täiendavaid abinõusid filmimeeste kaadri tugevdamiseks.⁴⁴

1961. aasta kevadeks oli Tallinna filmistuudio välja lasknud 14 kunstilist filmi, sealhulgas 9 täismetraazilist, 1 lühi- ja 4 nukufilmi. Meie filmide kunstilises tasemes võis märgata teatavat tõusu. Suurenes režissööride ja operaatorite professionaalne meisterlikkus. Nagu tunnistati ka EKP Keskkomitee bürool (1961 aasta mais), ilmus ekraanile rida huvitavaid kunstilisi filme: «Kutsumata külalised», «Esimese järgu kapten», «Vallatud kurvid».⁴⁵

Stuudio hakkas suuremat tähelepanu osutama kaasaegse teemaatikaga ja žanriliselt mitmekesisemate kunstiliste filmide loomisele. Laiekraanifilmide loomine, samuti esimese nõukogude panoraamifilmi «Ohtlikud kurvid» valmistamine koostöös «Mosfilmi» ja «Lenfilmiga» pälvis positiivset hinnangut. Kuid vaatamata teatud edusammudele, jäi otsustav murrang filmistuudio töös saavutamata. Filmide tase oli viiekümnendate ja kuuekümnendate aastate vahetusel ikkagi madalavõitu. Kinoteosed ei vastanud täiel määral neile nõuetele, mida partei esitas nõukogude kinole kommunismi ehitamise perioodil. Stuudio «Tallinnfilm» oli ekraanile lasknud mitu skemaatilist, käsitöenduslikkuse pitsert kandvat teost.

Meie kunstilisi filme kritiseeriti õigustatult rahva revolutsioonilise mineviku ja nõukogude tegelikuse pinnalise kujutamise pärast. Töölise, kolhoosnikute ja haritlaskonna töökangelasteod seitsme aasta plaani täitmisel ei olnud leidnud väärilist kajastamist, ei avatud küllaldaselt nõukogude inimese sisemist rikkust. Filmis «Juunikuu päevad» kadusid 1940. aasta revolutsiooni sündmused armuintriigide varju. Positiivsete kujude halluse tõttu jäi nõrgaks kasvatuslik mõju filmis «Vihmas ja päikeses». «Juhuslik kohtumine» on labane ja trafaretne, väikekoodanlikule maitsele apelleeriv, ilma kindla peaülesande ja eesmärgita film, mis sai õigustatud kriitika osaliseks.⁴⁶

Suur süü langes siin stuudio partei-algorganisatsioonile, kes ei olnud küllalt nõudlik filmide ettevalmistamisel, unustades V. I. Lenini õpetuse, et kunst kuulub rahvale. «Ta peab ühendama

⁴³ EKPA, f. 1, nim. 157, s.-ü. 177, l. 42.

⁴⁴ EKPA, f. 1, nim. 198, s.-ü. 52, l. 151.

⁴⁵ EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 141, l. 30.

⁴⁶ «Sirp ja Vasar», 4. august 1961; «Ohtuleht», 24. juuli 1961.

ja tõstma nende hulkade tundeid, mõtteid ja tahet. Ta peab ellu äratama neis hulkades kunstnikke ja arendama neid,» ütles V. I. Lenin vestluses K. Zetkiniga, lisades samas: «Kas me peaksime tühisele vähemusele serveerima magusaid rafineeritud biskviite, samal ajal kui töölised ja talupojad tunnevad puudust harilikust leivast? Arusaadavalt ütlen seda ma niihästi selle sõna otsees kui ka kaudses tähenduses: meil peavad alati silme ees olema töölised ja talupojad. Nende pärast peame õppima majandama ja arvestama. See käib samuti kunsti ja kultuuri kohta.»⁴⁷

Nimetatud filmides käsitleti karaktereid ainult kui sündmustiku arendamiseks vajalikke vahendeid. Seepärast kujunes neis tänapäev odavaks raamistikuks, filmid aga meie tegelikkuse mannetuks illuustratsiooniks. V. I. Lenin õpetab, et igal kunstnikul, igapähele, kes ennast selleks peab, on õigus luua vabalt, vastavalt oma ideaalile, millestki sõltumatult. See ei tähenda aga, et kommunistid võiksid istuda käed rüpes. «Me peame täiesti plaanikindlalt juhtima seda protsessi ja kujundama tema tulemusi,» ütles V. I. Lenin.⁴⁸ Õeldu on veel suurema tähtsusega praegu, mil kunsti erikaal meie elus on võrratult kasvanud.

EKP Keskkomitee büroo arutas 1961. aasta mais «Tallinn-filmi» poolt viimase 4—5 aasta jooksult toodetud kunstiliste filmide ideelis-kunstilist taset. Kuigi vabariigis valmistatud filmidest enamik käsitles kaasaegset Nõukogude Eestit, ei saanud Keskkomitee märkimata jätta, et tänapäevaseid teemasid käsitletakse alles pealiskaudselt, väheütlevalt, minnes mööda rahva elu kõige tähtsamatest probleemidest.

EKP Keskkomitee oli arvamusel, et saavutatut ei vasta nõukogude paljurahvuselise kinokunsti võimalustele. Puuduste üheks põhjuseks pidas EKP Keskkomitee büroo püsiva professionaalsete kogemustega režissööride kaadri puudumist. Režissööride kaadri ettevalmistamisega ei olnud asjad korras. Kritiseeriti Eesti NSV Kultuuriministeeriumi, kes ei olnud õigeaegselt rakendanud abinõusid režissööride kaadri ettevalmistamiseks ega analüüsinud põhjalikult kinostuudio tööd. Leiti, et EKP Keskkomitee büroo otsust 15. oktoobrist 1957 ja EKP Keskkomitee sekretariaadi otsust 1960. aasta maist pole täidetud küllalt täpselt. Kinostuudio partei-algorganisatsioon oli vähe huvi tundnud stuudio loominguliste probleemide ning filmigruppide majanduslik-finantsilise tegevuse vastu ega ilmutanud vajalikku poliitilist valvsust kaadri valikul.

Ka EKP Tallinna Linnakomitee ja Keskkrajooni Komitee ei olnud stuudio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni kaadri vali-

⁴⁷ Kustumatuid mälestusi, Tallinn, 1959, lk. 52.

⁴⁸ Sealsamas.

kul ja kasvatamisel konkreetselt abistanud. Ülalöeldut arvestades kohustas EKP Keskkomitee büroo parteiorganeid, Eesti NSV Kultuuriministeeriumi ja «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni likvideerima esinevad puudused kunstiliste filmide loomisel ning täitma NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrust «Abinõude kohta kinotöötajate ja kinostuudio materiaalse huvitatuse tõstmiseks kõrgelt ideelis-kunstiliste filmide loomisel» (24. veebruarist 1961).

«Vabariigi kinotöötajate ülesandeks on järjekindlalt tõsta väljalastavate kinofilmide ideelis-kunstilist taset, kujutada tõetruult meie rahva võitlust nõukogude võimu eest ja väärikalt kajastada kommunismiehitajate elu, tööd ja sisemist rikkust, kasvatada suurte kunstiliselt üldistatud positiivsete kujude abil meie töörahvast proletaarsete internatsionalismi ja rahvaste sõpruse üllate ideede vaimus,» öeldakse EKP Keskkomitee büroo otsuses.⁴⁹ Nii siis peeti rahvusliku filmikunsti arendamisel kõige tähtsamaks tähelepanu kontsentreerimist kaasajale, vajadust ekraniseerida senisest rohkem ja paremini nii kaasaegseid tippteoseid kui ka klassikat, anda eesti rahva revolutsioonilist minevikku kajastavaid lavastusi.

Tallinna filmistuudio töö analüüsimisel ja suunamisel koondas EKP Keskkomitee nii 1957., 1960. kui ka 1961. aastal peatähelepanu tööle režissööride kaadriga kui ühele tähtsamale probleemile. Partei seadis ENSV Kultuuriministeeriumi ja kinostuudio partei-algorganisatsioonile konkreetse ülesande: luua heade kogunud režissööride kaader ja üldse püsiv professionaalsete filmimeeste kaader, sest kunsti ei saa teha komandeeringu korras.

60-ndaiks aastaiks olid eeldused selleks juba olemas. Kui 1959. aastal lõpetas Üleliidulise Riikliku Kinematograafia Instituudi režissööride fakulteedi ainult üks meie vabariigist suunatud noor, siis 1960. aastal oli neid juba 3, peale selle veel kaks operaatorite fakulteedi lõpetajat. Eesti filmikunst sai 5 professionaalse ettevalmistusega töötajat. Stuudio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsioon ja ENSV Kultuuriministeerium reageerisid EKP Keskkomitee kriitikalale õigesti. Stuudio kommunistid ei säästnud jõudu režissööri, operaatori või mõne muu filmispetsialisti tööks sobivate kandidaatide leidmiseks ja õppima suunamiseks. 1962. aastal õppis Üleliidulises Kinematograafia Instituudis 10 meie vabariigi esindajat (peale selle 7 Leningradi Kinoinseneride Instituudis).⁵⁰

Tänapäevalgi pole ju aegunud V. I. Lenini õpetus, et meie loosungiks on: «Vähem juhtimist», rohkem praktilist tööd, see tähendab vähem üldisi arutlusi, rohkem fakte ja kontrollitud

⁴⁹ EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 141, l. 32—33.

⁵⁰ Vt. EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Oänd spetsialistide töö kohta Tallinna Kinostuudios 24. veebruarist 1963.

fakte, mis näitavad, milles, millistes tingimustes, mil määral me liigume edasi või seisame paigal või läheme tagasi kommunist. kes *arutleb* «juhtimisest» ja kes ei oska rakendada spetsialiste praktilisele tööle, kes ei oska saavutada nende edu praktikas, ei oska ära kasutada praktilisi kogemusi, säärane kommunist ei kõlba mitte kusagile.»⁵¹

Viies ellu EKP otsuseid filmitootmise kohta vabariigis hakkas stuudio partei-algorganisatsioon ja juhtkond usaldama noortele režissööridele vastutusrikkaid ülesandeid — esimesi iseseisvaid režissööritöid, uute teemade ja probleemide käsitlemist.

Moskva Lunatšarski-nimelise Teatrikunsti Instituudi kasvandiku Kaljo Kiisa esimeseks iseseisvaks režissööritööks sai Suure Isamaasõja sündmusi kajastava kunstilise filmi «Jääminek» loomine. Debüüt osutus väga edukaks. Sügavalt psühholoogiline, uudne režissöörikäsitluselt, võitis film 1962. aastal nõukogude filmide hulgas tunnustuse kui üks aasta parimaid.

«Jääminek» andis meile andeka režissööri. Möödunud sõja sündmused on filmis näidatud lihtsalt, jõuliselt — kaasaegselt,» kirjutas Moskva filmiajakiri «Sovetski Ekran».⁵² Sedasama kinnitati terves reas artiklites nii kesk- kui ka vabariiklikus ajakirjanduses.⁵³

Praegu on K. Kiisk «Tallinnfilmi» üheks kandvamaks režissööriks. Tal valmis aastail 1962—1965 kolm täismetraažilist kunstilist filmi. Eespool nimetatule lisandusid «Jäljed» (1963. a.) ja «Me olime kaheksateistkümneaastased» (1965. a.). Esimene neist on pühendatud küla kommunistidele, käsitledes raskeid sõjajärgseid aastaid (1947—1957) Eesti külas, kolhooside asutamist, klassivõitlust ja sellele järgnenud ajajärku. Teine on kinojutustus nõukogude võimu esimesest aastast Eestis — seni käsitlemata teema meie kunstilises kinematograafias.

Analoogilisi näiteid võib tuua ka teiste režissööride tööst. 1962. aastal jõudis ekraanile Üleliidulise Riikliku Kinematograafia Instituudi diplomandi J. Müüri režissööri-lavastaja- ja H. Rehe operaatoritöö viljana kalurielust jutustav film «Ühe küla mehed» (stsenaristid Aimeé ja Vladimir Beekman). 1964. aastal usaldasid stuudio juhtkond ja parteiorganisatsioon kommunist J. Müürile ja Lunatšarski-nimelise Riikliku Teatrikunsti Instituudi lõpetanud G. Kromanovile vastutusriikka ülesande: luua film A. H. Tammsaare teose «Põrgupõhja uus Vanapagan» järgi ja panna alus eesti kirjandusklassika linastamisele, et viia see üleliidulisele ekraanile. 1962. aastal edukalt debüteerinud (filminovell «Õhtust hommiku-

⁵¹ V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 105.

⁵² «Советский экран», 1962, № 23, lk. 11.

⁵³ «Искусство кино», 1962, № 11, lk. 50—53; «Советское кино», veebruar 1963; «Советская Эстония», 18. detsember 1962, jt.

ni») Moskva kinoinstituudi kasvandikule režissöör Leida Laiusele anti ekraniseerida teine klassikalavastus, Ed. Vilde 100. sünniaastapäevale pühendatud «Mäeküla piimamees» (stsenarist V Panso).

Ka noorele režissöörile Veljo Käsperile oli 1965. aasta lõpul valminud täismetraažiline kunstiline film «Supernova» esimeseks suuremaks tööks. Režissöör G. Kromanov hakkas 1965. aastal lavastama oma esimest iseseisvat täismetraažilist kunstilist filmi P. Kuusbergi romaani «Andres Lapeteuse juhtum» järgi. Esimest korda asus iseseisvalt tööle täismetraažilise kunstilise filmiga ka Jüri Müür, kes lavastas J. Smuuli «Kirjad Sõgedate külast».

Peab rõhutama, et studio partei-algorganisatsioon ei näinud oma ülesannet ainult üha suuremate, rohkem vastutust nõudvate ülesannete andmises noortele režissööridele, vaid abistas ja suunas neid seejuures pidevalt.

«Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni aruandes (1964.—1965. aasta kohta) öeldakse, et parteibüroo hakkas tähelepanelikumalt suhtuma tootmisse, sagedamini analüüsima parteikoosolekutel loomungulisi küsimusi.⁵⁴

Tuleb märkida, et kõiki viimastel aastatel valmistatud kunstilisi filme on arutatud studio partei-algorganisatsioonis. Ja mis eriti oluline: praktikasse on juurdunud lahtised parteikoosolekud kui suurepärane parteitute töötajate kasvatamise moodus. 1964.—1965. aruandeaastal oli 13 parteikoosolekust lahtisi 8. Lahtistel koosolekutel on analüüsitud aastail 1961—1965 loodud filme «Ühe küla mehed», «Jääminek», «Jalgrattataltsutajad» («Sinine antiloop»), «Jäljed», «Pörgupõhja uus Vanapagan», «Me olime kaheksateistkümnenaastased», «Mäeküla piimamees» jt. Mõni neist oli kõneaineks korduvalt, näiteks filmiga «Me olime kaheksateistkümnenaastased» seotud materjale vaeti kahel lahtisel parteikoosolekul (1965. a. aprillis ja augustis).⁵⁵ Sellised koosolekud on muutunud aastast aastasse sisutihedamaks. Kunstilise filmi «Ühe katuse all» analüüsimisel partei-algorganisatsiooni lahtisel koosolekul peatus 8 koosolekust osavõtjat pikemalt filmi voorustel ja puudustel, iseäranis üksikasjalikult Mari ja Arro kujul.⁵⁶ Veelgi elavam oli arutluskoosolek «Sinise antiloobi» puhul, kus esines 17 sõnavõtjat. Analüüs näitas, et lavastaja polnud suutnud läbi viia ühtset stiili. Film oli mõeldud ekstsentrilise komöödiana, kuid materjalis prevaleeris lame situatsioonikoomika, mida mingil

⁵⁴ Studio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni jooksev arhiiv. Üldkoosoleku protokoll 24. septembrist 1965. (Aruanne.)

⁵⁵ Sealsamas. Lahtise koosoleku protokollid 21. aprillist ja 27. augustist 1965.

⁵⁶ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Studio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni koosoleku protokoll 24. augustist 1962.

määrar ei kompenseerinud näitlejate mäng. Ainult näitleja Borissov tõusis ekstsentrilise komöödia tasemele.

Koosolek soovitas stuudio administratsioonil peatada «Sinise antiloobi» filmivõtted ning mõelda koos loominguliste töötajate aktiivi ja kunstinookoguga läbi, kuidas filmigrupi tööd otsustavalt parandada, teha muudatusi stsenaariumis ja töötada hoopis rohkem näitlejatega.⁵⁷

1965. aasta mais toimus stuudio partei-algorganisatsiooni poolt ettevalmistatud koosolek, kus vaadati läbi ja arutati noore režissööri V Käsperil teoksil oleva kunstilise filmi «Supernova» materjale. Koosolekul tunnistati filmi naturis võetud materjali kunstiline tase mitteküllaldaseks. Ebaõnnestumise peamised põhjused arvati peituvat lavastaja-režissööri ebapiisavas töös näitlejatega, esmajoones filmi peategelastega, samuti stsenaariumi ideelis-kunstilise kontseptsiooni ja karakterite väheses mõtestatuses, mistõttu mitmed stseenid olid omandanud võõra kõla ega iseloomustanud õigesti või küllalt veenvalt tegelaste vahekordi.

Stuudio kommunistid ei pidanud õigeks režissööri üldist tendentsi eelistada formaalset, pildilist lahendust mõttelisele. Seepärast leidis koosolek vajaliku olevat pöörduda direktiooni poole palvega tugevdada režissuuri teise režissööriga.⁵⁸ Partei-algorganisatsioon hakkas filmigrupi edaspidist tegevust (paviljonivõtete järku) pidevalt jälgima.

Stuudio kommunistid võtsid oma kontrolli alla ka kunstiliste filmide «Andres Lapeteuse juhtum» ja «Kirjad Sõgedate külast» loomise.

Stuudio «Tallinnfilm» noored režissöörid õigustasid partei-organisatsiooni lootusi. Nende saavutuste üle võib uhkust tunda. NSV Liidus kehtiva neljapallilise hindamissüsteemi järgi on Eestis viimaste aastate jooksul valmistatud kunstilised filmid arvatud teise või isegi esimesse kategooriasse, s. t. hinnatud ainult «hea» või «väga heaga». «Jääminek» oli esimene eesti kunstiline film, mis atesteeriti esimese kategooriaga, kuhu kuuluvad Nõukogude-maa filmikunsti sellised šedöövrid, nagu «Selge taevas», «Ballaad sõdurist», «Ühe aasta üheksa päeva» jt. K. Kiisa filmi «Jäljed» grupi head tööd märgiti ära ja filmigruppi premeeriti NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riikliku Kinematograafia Komitee esimehe käskkirjas. Filmile «Me olime kaheksateistkümneaastased» anti teine kategooria.

Kõrge hinnangu osaliseks sai eesti esimene klassikalinastus

⁵⁷ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Stuudio «Tallinnfilm» lahtise parteikoosoleku protokoll 24. augustist 1962.

⁵⁸ Sealsamas. Stuudio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni lahtise koosoleku protokoll 28. maist 1965.

«Pörgupõhja uus Vanapagan», millele Baltimaade ja Valgevene stuudiote ning nendega 1965. aastal ühinenud Moldaavia filmistuudio ülevaatusel anti žürii peauhind «Suur merevaik» ja esimese järgu diplom.⁵⁹ Eesti filmiloomingut rikastas ka meie tein klassikalavastus «Mäeküla piimamees», mille Riiklik Kinematograafia Komitee määras II kategooriasse. Filmide hindamise põhimääruse järgi antakse II kategooria filmile, mis «paistab silma oma ideelis-kunstilise taseme ning kõrgema professionaalse meistrikkuse poolest».

Stuudio parteiorganisatsioon ei ole kahe silma vahele jätnud ka dokumentaal- ja kroonikafilme. Parteibüroo laiendatud koosolekul (1962. a. veebruaris) kuulati kroonikasektori toimetajate P. Ojamaa ja Ü. Tambeki aruannet sektori senisest tööst ja edaspidistest kavatsustest.⁶⁰

NLKP XXII kongressi eel valmisid dokumentaalfilmid «Maa sool», «Inimesed eesliinil» jt. Teemaatika muutus mitmekesisemaks («Sügismotiivid», «Kohtumised tänaval»).

Kuid dokumentaalfilmide temaatilisel planeerimisel esines siiski veel ebakindlust, mille tõttu autoritele ei antud õigeaegselt ülesandeid, stsenaariumid hilinesid ja läksid käiku lõplikult viimistlemata. Ringvaadete ja dokumentaalfilmide kujundus jättis soovida muusikalise toimetaja puudumise ja muusikafonoteegi piiratud tõttu. 1961. aastast alates puudusid ringvaadetes peaaegu täielikult algupärased lahendused, filmiportreed. Seepärast märkis parteibüroo, et sektori loominguilisel kollektiivil pole veel küllalt tihedaid sidemeid vabariigi eluga. «Ringvaadete ja dokumentaalfilmide temaatika aluseks on peamiselt ajalehtedes ilmunud artiklid, mitte otsene kokkupuude eluga.»⁶¹ Sellest tingituna kujunesid ringvaated sageli ajakirjanduses ja televisioonis ilmunud materjali kordamiseks. Nimetatud puuduste kõrvaldamiseks nägi parteibüroo ette mitmeid abinõusid. Kroonikaosakonda ja stuudio direktiooni kohustati dokumentaalfilme õigeaegselt temaatiliselt planeerima, moodustama kroonikaosakonna juurde toimetuse nõukogu välisaktiivi osavõtul ja taotlema kinostuudiole muusikalise toimetaja kohta.

Kroonikaosakonna tööd analüüsiti jälle üksikasjaliselt 1964. aastal lahtisel parteikoosolekul, kus tehti kokkuvõtteid 1965. aasta ja 1964. aasta esimese poole tööst.⁶²

⁵⁹ «Sirp ja Vasar» 2. aprillist 1965.

⁶⁰ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Stuudio «Tallinnfilm» parteibüroo laiendatud koosoleku protokoll 19. veebruarist 1962.

⁶¹ Sealsamas.

⁶² EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Stuudio «Tallinnfilm» partei-organisatsiooni lahtise koosoleku protokoll 22. juulist 1964.

Stuudio kommunistid hakkasid oma lahtistel koosolekutel arutama ka üksikute dokumentaal- ja kroonikafilmi loomisega seotud materjale, kavandama viise, kuidas nendegi kvaliteeti parandada.

Nii võeti kõne alla Eesti NSV 25. aastapäevaks ettevalmistatavas täismetraažilises dokumentaal-kroonikafilmis «Kivid ja leib» esinevad puudused. Esialgu filmitud ja reastatud materjal, mis lahtisel parteikoosolekul läbi vaadati ja arutati, sai õiglase kriitika osaliseks, sest filmi loojatel ei olnud korda läinud täita neid loomingulisi ja ideelisi ülesandeid, mis stuudio oli püstitanud.

Juba stsenaariumi kinnitamisele eelnenud ja sellega kaasneva aruteludel juhiti autorite tähelepanu reale puudustele ja nõuti nende kõrvaldamist. Ent autorite edasises töös koos filmigrupiga jäid need soovitusel täitmata. Lahtisel parteikoosolekul märgiti, et režissööri ja operaatori töö on hall ja ilmetu, nad pole leidnud paljudele episoodidele huvitavaid ja meeldejäävaid kinematograafilisi lahendusi. Vana kroonikamaterjali ja tänapäevaste võtete kõrvutamisel ei olnud saavutatud vajalikku efekti. Filmigrupp polnud leidnud oma stiili, puudus meie inimeste loova töö ja saavutuste poetiseerimine, esitatava materjali sotsiaalne lahtimõtestamine.⁶³

Parteikoosolek leidis, et senisel viisil tööd filmi juures jätkata ei või. Seepärast peeti vajalikuks, et filmigrupp koos autoritega lõpetaks kuu aja jooksul stsenaariumi, määraks kindlaks filmi ideelis-kunstilise kondikava, kavandaks lõpuni kompositsiooni plaani, mille kohaselt reastatakse ja monteeritakse filmistatud materjal.⁶⁴ Film töötati vastavalt parteiorganisatsiooni soovitusetele ümber. Õige ideelise suunitlusega anti stsenaariumile uus sisu ja vorm. Kui esialgu oli ette nähtud täismetraažilise filmi stsenaarium, siis pärast arutelu läks ühe stsenaariumi asemel töösse mitu. Praegu on see mitmest novellist koosnev täismetraažiline dokumentaal-kroonikafilm «Kivid ja leib» (režissöör-operaator S. Skolnikov) jõudnud kinopublikuni kui suurepärase ülevaade Nõukogude Eesti tänapäevaste tagasivaatete revolutsioonilise võitluse ajalukku, Suure Isamaasõja päevadesse ning sõjajärgsesse taastamisperioodi. Film pälvis suure tunnustuse ja läks kohe üleliidulisele ekraanile esimese kategooria filmina.

Stuudio parteiorganisatsiooni suunav tegevus kroonika- ja dokumentaalfilmide loomisel on täiustunud ja muutunud konkreetsemaks, haarates mitte ainult üksikuid teoseid, vaid ka üksikisikute loomingulist tegevust. Nii oli 1965. aasta veebruaris lahtisel

⁶³ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Stuudio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni lahtise koosoleku protokoll 25. septembrist 1964.

⁶⁴ Sealsamas. Stuudio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni lahtise koosoleku protokoll 25. septembrist 1964.

parteikoosolekul päevakorras ainult üks küsimus — noore kroonikafilmi režissööri kommunist Valeria Andersoni loominguline aruanne.⁶⁵ Analoogilisi koosolekuid korraldas parteiorganisatsioon teisiigi.

Selliste aruannete-arutluste korraldamine osutus heaks abinõuks partei-algorganisatsiooni mõju süvendamiseks, et tema juhtiv osa ulatuks iga loomingulise töötajani. Studio parteiorganisatsioon peaks edaspidi veelgi põhjalikumalt ette valmistama niisuguseid parteikoosolekuid, mille päevakorras on mõne töötaja loominguline aruanne, et näidata talle ta töös esinevaid puudusi ja anda seltsimehelikult nõu, kuidas neist kõige parem oleks üle saada.

Eriti oluline on see töös režissuuriga, kus töötavad eranditult noored spetsialistid. Pooled neist (L. Laius, V. Käsper, G. Kromanov) hakkasid 1965. aastal iseseisvalt looma oma esimest täismetraazilist kunstilist filmi ja ega ka K. Kiiska, J. Müüri jt. ei saa nimetada lõplikult väljakujunenud režissöörideks.

Oleks muidugi vääri piirduda ainult parteikoosolekutega. Tuleks korraldada koos Eesti NSV Kinematograafiatöötajate Liiduga režissööride ja teiste loovate töötajate loomingulisi õhtuid senise töö sihipäraseks analüüsimiseks, unustamata seejuures ka kinokülastajat.

Studio parteiorganisatsioon hakkas suuremat tähelepanu osutama ka kroonikafilmi kunstimeisterlikkuse tõstmisele. «Panna erilist rõhku käsitletavate teemade kunstilisele tasemele, rakendada kroonikakollektiivi loominguline jõud kinematograafia vahendite täiuslikumale kasutamisele ja viljakatele vormiotsingutele niihästi üksikuis palades kui ka dokumentaalfilmides»,⁶⁶ märgitakse kroonikafilmi kohta tehtud otsuses. Praktika kinnitab, et tegemist ei ole mingi formaalse otsusega, vaid tegevusjuhendiga, mille täitmise eest on studio kommunistid pidevalt hoolitsenud. Kõige veenvamalt räägivad sellest filmid ise.

«Tallinnfilmi» otsingud on Baltimaade, Valgevene ja Moldaavia kinostudiote dokumentaalfilmide festivalidel pälvinud juba mitmel aastal tähelepanu. 1962. aastal sai Vilniuses esimese preemia V Gorbunovi film «Silikaltsiit». Suurt tähelepanu on studio partei-algorganisatsioon osutanud ka põllumajanduse küsimuste käsitlemisele kroonikas. Kaheosaline dokumentaalfilm «Visa töö vili» (autorid V Gorbunov, P Ojamaa, V. Pant, H. Martinson) tunnistati parimaks populaarteaduslikuks filmiks 1963. aastal ja ta võitis Minski filmifestivalil 1964. aasta kevadel esikoha. Sealsaa-

⁶⁵ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Studio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni lahtise koosoleku protokoll 26. veebruarist 1965.

⁶⁶ Sealsamas. Studio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni koosoleku protokoll 6. märtsist 1964.

mas tunnistati ka Ü. Tambeki ja V Gorbunovi üheosaline film «Killuke kodumaad» parimaks dokumentaalfilmiks.

Operaator S. Školnikov valmistas 1963. aastal Kuubas filmitud materjali alusel kolmeosalise värvifilmi «Seal, kus elas Hemingway». Kirjanik K. Simonovi kommentaaride varal jutustas film meie kinopublikule suure ameerika kirjaniku viimastest eluaastastest Kuubas, tema sõbralikest sidemeist kohalike kaluritega.

Huvitavast loominguilisest käekirjast kõnelevad noore režissööri A. Andersoni filmid, millest märkigem eeskätt «Kivist hällilaulu» kui uudse ja huvitava lahendusega ning hea helikujundusega teost ja 1965. aastal valminud «Tagasitulekut», mis on pühendatud meie baleriinile Helmi Puurile. Viimast demonstreeriti dokumentaalfilmide festivalil Leipzgis (1965. a. veebruaris) parimate Nõukogudemaa filmide hulgas.

Võistluses Leedu, Läti, Valgevene ja Moldaaviaga on tulnud žurnaal «Nõukogude Eesti» viis aastat järjest sotsialistliku võistluse võitjaks. Rändauhind «Höbeliud» ja esimese järgu diplom anti 1965. aasta kevadel Tallinnas toimunud festivalil kroonikafilmile «Nõukogude Eesti» nr. 25.⁶⁷ Kõik see kõneleb meie ringvaadete silmapaistvalt kõrgeastemest, teemade ajakohasusest, originaalsetest lahendustest ja heast rütmist.

Loetelu võiks veelgi jätkata, kuid selletagi peaks selge olema, et parteiorganisatsiooni järjekindlal juhtimisel löid meie dokumentalistid aastail 1961—1965 kõrgeväärtuslikke filmikroonikaid, milles kajastub ilmekalt vabariigi elu.

Lähtudes partei nõudest luua rahvale ei ole «Tallinnfilm» unustanud ka meie kõige nooremaid kinosõpru. Ühe esimese vabariikliku kinostuudiona alustati eesotsas režissöör E. Tuganoviga 1957. aastal multiplikatsioonifilmide tootmist. Kõigest 7 aastat tagasi jõudis ekraanile esimene eesti nukufilm «Peetrikese unenägu», kuid juba 1965. aasta septembriks oli stuudio bilansis 15 selle žanri ekraaniteost («Ott kosmoses», «Talent», «Põhjakkonn», «Metsamuinasjutt», «Mina ja Murri» jt.). Eesti nukufilmid läksid üleliidulisele ekraanile ja said seal kiitva hinnangu. Selle veenvaimaks tõendiks on I preemia määramine parimate kinofilmide üleliidulisel festivalil Leningradis (1964. a.) multifilmile «Ott kosmoses».⁶⁸

Stuudio partei-algorganisatsioon ja direktsioon astusid samme ka nukufilmide režissööride kaadri laiendamiseks. Vanameister E. Tuganovi kõrvale on võrsunud andekas režissöör Heino Pars. Tema «Operaator Kõps seeneriigis», mis tänu režissööri vormiot-singuile ja omapärasele probleemiasetusele on huvitav igas vanu-

⁶⁷ K. Riik, Suur Merevaik, «Kultuur ja Elu» 1965, nr. 5, lk. 21—22.

⁶⁸ Vt. «Rahva Hääli», 12. august 1964.

ses inimestele, saavutas 1965. aasta kevadel toimunud traditsioonilisel Balti vabariikide, Valgevene ja Moldaavia filmifestivalil esikoha populaartheaduslike filmide sarjas. Stsenariumi eest anti H. Parsile veel eridiplom.

Mitmeid meie multifilme on linastatud paljudes välisriikides, mõned on jõudnud isegi kümneid välisreise teha. Eriti populaarseks on väljaspool Nõukogudemaa piire saanud «Ott kosmoses». Viimane tõi «Tallinnfilmile» esimese rahvusvahelise auhinna — suure karika 1963. aastal Deauville'is (Prantsusmaa) organiseeritud esimeselt lennunduse- ja kosmonautikateemaliste filmide festivalilt, millest võttis osa 32 riiki umbes saja filmiga.

Meie noorsugu ootab huvitavaid ning õpetlikke filme. Nende loomiseks on edaspidi vaja rakendada uusi jõude, luua meie nukufilmide režissuur, kasutades selleks oskuslikult juba omandatud kogemusi. Küsimus on seda aktuaalsem, et eesti multifilmide järel valitseb suur nõudmine.

* * *

Pärast «Tallinnfilmi» töö arutamist EKP Keskkomitee bürool (1961. a. mais) hakkas stuudio parteiorganisatsioon endisest suuremat tähelepanu osutama loomingulise kaadri ideelis-poliitilisele ja erialasele kasvatamisele.

1962. aasta aprillis arutati parteikoosoleku otsuse «Kaadrite valikust, kasvatamisest ja paigutamisest kinostuudios» (24. aprillist 1961) täitmist.⁶⁹

Parteioorganisatsiooni ideelis-poliitilise, erialase ja ühiskondliku kasvatustöö suunamist analüüsiti EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee bürool (1963. a. veebruaris).⁷⁰

Partei- ja ametiühinguorganisatsioon olid koos administratsiooniga organiseerinud kollektiivile rea loenguid nii üldpoliitilistel kui ka erialastel teemadel. Et meie vabariigis vastavaid spetsialiste ei ole, siis täiendati loominguliste töötajate erialaseid teadmisi Moskvast, Leningradist ja Kiievest kutsutud teadlaste ja režissöörade loengute ning ettekannete abil. Vastavalt EKP Keskkomitee sekretariaadi otsusele loodi «Tallinnfilmi» juurde ühiskondlikel alustel töötav õppestuudio.⁷¹ Kuid parteiorganisatsioon ei olnud veel noorte filminäitlejate kaadri ettevalmistamiseks kasu-

⁶⁹ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Stuudio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni koosoleku protokoll 20. aprillist 1962.

⁷⁰ Sealsamas. Büroo otsus «Tallinna Kinostuudio parteiorganisatsiooni tegevusest töötajate kommunistlikul kasvatamisel» protokoll 19. veebruarist 1963.

⁷¹ ЕКРА, ф. 1. nim. 157, s.-ü. 177, l. 43; vt. ka На общественных началах, «Советское кино», 17. veebruar 1963.

tanud kaugeltki mitte kõiki võimalusi. Kõige tõsisemaks puuduseks partei-algorganisatsiooni töös loominguks kaadriga oli see, rõhutati EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee büroo istungil, et ta ei olnud suutnud teha ideelis-poliitilist kasvatustööd pidevalt ja nendele spetsiifilistele tingimustele vastavalt, mis on omased Tallinna filmistuudio tööle.

Ebarahuldavalt oli seni kulgenud töö filmigruppides, mis olid nii parteiorganisatsiooni, ametiühingukomitee, komsomoliorganisatsiooni kui ka administratsiooni poolt jäetud omapead. Büroo kohustas partei-algorganisatsiooni leidma mooduseid ja võimalusi ideelis-poliitilise kasvatustöö parandamiseks nii Tallinnas kui ka ekspeditsioonidel viibivates filmigruppides.

Partei-algorganisatsioon ei olnud loengulist tööd koordineerinud küllaldaselt Eesti NSV Kinematograafiatöötajate Liiduga. Selle tõttu esines selles plaanipäratust. Loengud, eriti üldpoliitilistel teemadel, olid temaatikalt kitsad, neist osavõtt jäi väheks (20%).

Bürool leiti, et filmistuudio kunstinõukogu ei ole küllaldaselt tegelnud kasvatustöö ning erialase kvalifikatsiooni tõstmise küsimustega.⁷²

Märgitud puuduste operatiivse kõrvaldamisega näitas Tallinna filmistuudio parteiorganisatsioon, et ta suudab oma tööd suhteliselt kiiresti parandada. Abinõud olukorra muutmiseks kavandati parteibüroos ja arutati üksikasjalikult läbi lahtistel parteikoosolekutel.

Kui lahtisel parteikoosolekul 1962. aasta märtsis analüüsiti poliitilise kasvatustöö olukorda stuudios tervikuna,⁷³ siis 1964. aasta aprillis valmistasid kommunistid ette lahtise koosoleku, mis oli pühendatud kasvatustöö parandamisele filmistuudio noorte hulgas.⁷⁴

Et süvendada noortes teadmist, et filmistuudio on kommunistlike ideede massidesse viimise tähtsamaid keskusi, luges parteiorganisatsioon lubamatuks pisemagi distsiplineerimatus, kasvatamatus ja ebateadlikkuse avalduse, mis olid (tõsi küll, harva) üksikute töötajate juures ilmnenu. Koosolekul kavandati hulk konkreetseid abinõusid noorte poliitilise ja üldise silmaringi laiendamiseks, kvalifikatsiooni tõstmiseks, kommunistliku teadlikkuse kasvatamiseks. «Et ehitada kommunismi, on vaja õppida

⁷² EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Büroo otsus «Tallinna Kinostuudio parteiorganisatsiooni tegevusest töötajate kommunistlikul kasvatamisel», protokoll 19. veebruarist 1963.

⁷³ Sealsamas. Stuudio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni lahtise koosoleku protokoll 23. märtsist 1962.

⁷⁴ Sealsamas. Stuudio «Tallinnfilm» partei-algorganisatsiooni koosoleku protokoll 22. aprillist 1964.

Jätkata noorte õppima suunamist kesk-eri- ja kõrgematesse õppeasutustesse. Teostada pidevalt ja regulaarselt kontrolli õppeedukuse ja distsipliini üle õppivate noorte hulgas,» öeldakse ulatuslikus otsuses. Terava kriitika osaliseks sai komsomoliorganisatsioon, kelle töös esines rutiini ja passiivsust. Komsomolitöö elavamaks muutmiseks ja kõigi noorte kaasatõmbamiseks soovitati korraldada rohkem mitmesuguseid üritusi, sealhulgas kirjandusvõistlusi, viktoriine, kohtumisõhtuid, esteetikaalaseid konkursse jne. Komsomolikomitee tähelepanu juhiti muu hulgas ka sellele, et noortele antaks huvitavamaid ülesandeid, mis nõuavad teatavat pingutust, eeldavad olemasolevate teadmiste täiendamist, on «täitja võimete piiril või pisut sellest üle.»⁷⁵

Järgides partei-algorganisatsiooni juhtnööre, muudeti kasvatus töö konkreetsemaks; stuudio töötajate osavõtt seminaridest ning loengutest kasvas. Kui veel 1963. aasta algul võttis esteetikaseminaridest osa 6—8 inimest (seminaride nimekirjas oli 38) ja loengutel käis üldse 20 protsenti liikmetest,⁷⁶ siis 1964. aastal võtsid poliitharidusvõrgu õppustest osa juba enamik töötajaid (300 inimest).⁷⁷

Paranes erialase kvalifikatsiooni tõstmine. Eriti soodsad eelused andis selleks tihedate sidemete loomine Eesti NSV Kinematograafitöötajate Liiduga.

Kõik eespool mainitud abinõud soodustasid stuudio töötajate loomingulise aktiivsuse tõusu ning esinenud puuduste õigeaegsemat kõrvaldamist selle või teise filmi loomisel. Pidev hoolitsus meie kinematografistide loomingulise, ideelis-poliitilise ja erialase kasvatus eest, üha suuremate ja vastutusrikkamate ülesannete andmine noortele spetsialistidele tugevdas «Tallinnfilmi» partei-algorganisatsiooni sidemeid parteitute režissööride, toimetajate, operaatorite jt. loovtöötajatega. Sellest annab tunnistust stuudio parimate töötajate astumine parteisse. Parteiga on oma elu sidunud noored režissöörid J. Müür, V. Anderson, kroonikaosakonna vanemtoimetaja P. Ojamaa ja mitmed teised spetsialistid. Ka 1964/65. aruandeaasta jooksul kasvasid parteiorganisatsiooni read mitme loovtöötaja — režissööri, operaatori jt. võrra. Nii võeti sel aastal NLKP liikmeks vastu «Tallinnfilmi» nimekaim režissöör K. Kiisk, liikmekandidaatideks operaatorid J. Garšnek, M. Dorovatovski jt.

⁷⁵ EKP Tallinna Linna Keskrajooni Komitee jooksev arhiiv. Studio «Tallinnfilm» lahtise koosoleku protokoll, 22. aprillist 1964.

⁷⁶ Sealsamas. Öiend Tallinna kinostuudio parteiorganisatsiooni tegevuse kohta ideelis-poliitilise, ühiskondliku ja erialase kasvatus töö teostamisel kinostuudio kollektiivi hulgas, 15. veebruarist 1963.

⁷⁷ Sealsamas. Öiend Tallinna Kinostudios läbiviidud poliitõppuste käigu kontrollimise tulemuste kohta, 19. veebruarist 1964.

Partei-algorganisatsiooni tugevdamine loominguliste töötajatega, iseäranis noorte spetsialistidega, on väga aktuaalne praegu, mil eriti vastutusrikas osa langeb kommunistidele ning loominguliste liitude parteiorganisatsioonidele. «Just nemad on kutsutud võitlema. tõelise, loomingulise õhkkonna loomise eest,» öeldakse «Pravda» toimetuse artiklis «Kunstniku kõrge kohustus». ⁷⁸

Et studios leidub selles osas veel kasutamata reserve, siis on vajalik parteiorganisatsiooni nõudlikum suhtumine eelkõige spetsialistide loomingulisse töösse.

«Tallinnfilmi» partei-algorganisatsioonil tuleks edaspidi veel otsustavamalt, veel julgemalt aktiveerida studio parteituid selt-simehi vastutusrikaste loominguliste ja ühiskondlike ülesannetega. «On aeg maha jätta see eelarvamus, nagu võiksid ainult kommunistid teatava tööga toime tulla,» märkis V. I. Lenin juba 1918. aastal. ⁷⁹ Õeldu on veelgi aktuaalsem tänapäeval, mil meie kaader on saanud mitmekülgse ettevalmistuse nii oma erialal kui ka ühiskonnateaduste valdkonnas.

Käsitletud materjal näitab kommunistide kasvavat osa rahvusliku kinokunsti edasiviimisel, režissööride kaadri probleemi lahendamisel, soodsate eelduste loomisel eesti filmidramaturgia arenguks.

Edusammudest hoolimata on vabariigi parteiorganisatsiooni vaja teha veel palju, et eesti filmikunst vastaks nõuetele, mis partei on seadnud talle kaasajal.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЭСТОНИИ ПО РУКОВОДСТВУ РАЗВИТИЕМ КИНОИСКУССТВА (1961—1965 гг.)

И. Шевчук

Резюме

В деле осуществления ленинской национальной политики партии важное место отводится киноискусству как самому массовому и самому универсальному из всех видов искусства.

На основе архивных материалов ЦК КП Эстонии и местных партийных органов автор настоящей статьи обобщает опыт партийного руководства и направления эстонского национального киноискусства.

На конкретных примерах автор показывает возрастающую роль республиканской партийной организации в развитии на-

⁷⁸ «Pravda», 27. november 1964.

⁷⁹ V I Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 351.

ционального киноискусства, в разрешении проблем режиссуры и создания благоприятных предпосылок для развития национальной кинодраматургии.

Хотя эстонское киноискусство развивается в основном успешно, все же необходимо усилить партийную работу среди кинематографистов республики как в деле разрешения проблемы режиссуры, так и в деле обеспечения киностудии «Таллинфильм» полноценными в идейном и художественном отношении сценариями.

THE ACTIVITY OF THE COMMUNIST PARTY OF THE ESTONIAN S.S.R. IN DIRECTING AND CONTROLLING THE DEVELOPMENT OF NATIONAL CINEMATOGRAPHIC ART

I. Shevchuk

Summary

In the implementation of the Leninist national program by the party, cinematographic art as the most universal one, and bearing upon the largest masses of people, plays an important role. In the period of the construction of Communism, the significance of national cinematographic art, as a means of bringing peoples closer together is steadily growing.

The higher the level of a nation's cinematographic art, the closer are its ties with other peoples. The present paper considers the activity of the C.P.E. in directing and controlling the development of national film production over the period of 1961—1965.

An analysis shows an increase in the role of the Communists in the advancement of our cinematographic art, in the solution of the problem of providing qualified national film producers, and in creating favourable preconditions for further scriptwriting.

Although Estonian cinematographic art is making good headway it is necessary for the party organs, and, in particular the Communists of the «Tallinnfilm» Studio to do much in order to enhance the leading role of the Communists in its further development.

EKP TEGEVUS KOOLIVÕRGU VALJAARENDAMISEL VABARIIGIS AASTAIL 1958—1965

S. Lepik

NLKP ajaloo kateeder

Materiaalse baasi loomine koolide õppe- ja kasvatustöök, selle baasi edasine laiendamine ja tugevdamine on kogu nõukogude kooli ajaloo vältel olnud Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja valitsuse tähelepanu ning hoolitsuse objektiks.

NLKP programmis on öeldud, et «partei kavatseb ellu viia koolide ja kultuurhariduslike asutuste ehitamise laialdase programmi, mis täielikult vastab kasvatuse- ja haridustöö nõuetele»¹

Kommunistlik Partei ongi asunud püstitatud ülesande lahendamisele, lähtudes ühelt poolt kommunismi ehitamise nõuetest tervikuna, teiselt poolt aga meie riigi konkreetsetest võimalustest, silmas pidades põhimõtet, et kõigi kommunismi ehitamisel kerkivate ülesannete lahendamine on võimalik ainult sedamööda. «kuidas valmivad ning küpsevad materiaalsed ja vaimsed eeldused, juhindudes sellest, et ei tohi üle hüpata vajalikest arengustmetest».²

Juba V. I. Lenin kinnitas: «Et rajada kooliharidus soliidsemale alusele, selleks on vaja terve rida materiaalseid muudatusi: koolimajade ehitamine, õpetajate valik, sisemised reformid pedagoogilise personali organiseerimise ja valiku alal.

Need kõik on asjad, mis nõuavad pikaajalist ettevalmistust.»³

Ajavahemikku 1958—1965 tulebki käsitleda kui üldharidusliku kooli arendamise üht teatavat etappi, mil rajatakse juba osa kommunistlikule koolile vajalikke materiaalseid ja vaimseid eeldusi. Selle näiteks on sotsiaal-kultuurilisteks vajadusteks eraldatavate summade pidev kasv. NSV Liidus on eraldatud sotsiaal-kultuurilisteks vajadusteks summasid (miljardites rublades):⁴

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1962, lk. 114—115.

² Sealsamas, lk. 61.

³ V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 347.

⁴ Народное хозяйство СССР в 1962 году, М., 1963, lk. 637.

Kulutuste liik	1958	1959	1960	1961	1962
Sotsiaal-kultuurilisteks vajadusteks üldse	24,2	26,4	23,3	30,9	32,9
Sealhulgas haridusele	10,4	11,5	12,6	14,0	15,2

Kulutused haridusele riigieelarve alusel (miljonites rublades):⁵

Kulutuste liik	1952	1958	1959	1960	1961	1962
Sotsiaal-kultuurilisteks vajadusteks:	12 276	21 418	23 118	24 937	27 137	28 967
Sealhulgas haridusele:	5 851	8 603	9 412	10 323	11 349	12 435
Sellest üldharidusele ja üldhariduslikule tööle täiskasvanute hulgas:	3 165	3 979	4 435	5 002	5 614	6 208
Ainult üldhariduslikele koolidele:	2 315	2 779	2 998	3 262	3 599	3 913

Neist arvudest näeme, et kõige suurem osa sotsiaal-kultuurilistest assigneeringutest läheb hariduse, eeskätt üldhariduse heaks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse tähelepanu haridus- ja kultuuritaseme tõstmisele kinnitab ka 1965. aasta riigieelarve, milles sotsiaal-kultuuriliste vajadute rahuldamiseks ettenähtud summad on kasvanud rohkem kui kunagi varem ja moodustavad 37,4 miljardit rubla.⁶

See aga ei tähenda veel kooli materiaal-tehnilise baasi probleemi lahendamist.

Määravat osa etendab Kommunistliku Partei võitlus riigi majanduslike võimaluste otstarbekama kasutamise eest, ehk täpsemalt öeldes, Kommunistliku Partei loov, teaduslik juhtimine. Järgnevalt püüame analüüsida mõningaid kooli materiaal-tehnilise baasi loomise ja tugevdamisega seotud probleeme Eesti NSV üldhariduslike keskkoolide arendamisel saadud kogemuste valgusel.

Materiaal-tehniliste tingimuste loomine on laiaulatuslik ja suure riikliku tähtsusega ülesanne, sest õpetamise kaasajaks nõuab koolide materiaal-tehnilise baasi tugevdamist, nende varustamist moodsa teaduse ja tehnika saavutustega.

Kõnesoleval probleemil on ühtlasi ka suur ideoloogiline tähtsus, kuna selle lahendamisest oleneb tunduvalt, kas meie noortest kasvavad energilised ja töökad uue ühiskonna ehitajad või pas-

⁵ Народное хозяйство СССР в 1962 году, М., 1963, lk. 637.

⁶ A. N. Kossõgin, NSV Liidu rahvamajanduse arendamise riiklikust plaanist (ettekanne NSV Liidu Ülemnõukogu viiendal istungjärgul 9. detsembril 1964), «Rahva Hääli», 10. detsember 1964.

siivsed elust eemalseisjad, kommunistlikust ülesehitustööst kõrvale hoidvad kodanikud.

Koolide materiaal-tehnilise baasi loomise ja tugevdamise vajadused jagunevad 2 liiki:

1) üldisteks, mis on seotud kooli ja elu lähendamise üldiste põhiprobleemidega ning on omased kogu NSV Liidu ja ka teiste sotsialismimaade koolidele vaadeldaval etapil;

2) spetsiifilisteks, mis tulenevad otseselt Eesti NSV koolide ja majanduselu kohalikest iseärasustest.

Esimest liiki vajadusi põhjustasid üldharidusliku kooli struktuuri muutused, mida tingis seadus kooli ja elu sidemete tugevdamise kohta. 1. Üldharidusliku kooli esimese astme õppeaja pikendamine ühe aasta võrra nõudis uusi klassiruumi, rohkem õppevahendeid jne. 2. Õpetamise polütehneerimine, töökasvatuse sisseviimine üldhariduslikku kooli tekitas vajaduse vastavate õpetetöökodade, -kabinettide ja -vahendite järele. 3. Kogu õpetamise ja kasvatamise tihedam seostamine tootmistöö ning eluga nõudis omakorda lisa õppekabinettidele (bioloogia, keemia, füüsika, joonestamise jne.), läks tarvis vastavaid õppematerjale ja tehnilisi vahendeid. 4. Töökasvatus andis aga võimaluse õpilaste õpetamiseks ja kasvatamiseks tootmistegevuses (baaskäitised).

Teist liiki vajadused tulenevad, nagu öeldud, Eesti NSV kohalikest arenemistingimustest. Üleminek uuele koolisüsteemile nõudis: 1) kodanliku Eesti stiihilise hoonestamise mõjude likvideerimist kooliehituses; 2) Saksa okupantide tekitatud kahjude lõplikku kõrvaldamist; 3) Eesti NSV tööstusliku ja põllumajandusliku tootmise iseärasuste arvestamist; 4) eestikeelsete õpikute ja muude õppematerjalide koostamist või tõlkimist.

Eesti NSV üldharidusliku kooli materiaal-tehnilise baasi rajamisel on keskseks probleemiks vabariigi koolivõrgu väljajarendamine, uute koolihoonete rajamine.

Nõukogude võimu aastatel on õpilaste arv Eesti üldhariduslikes koolides suurenenud 80 protsenti, kusjuures 9.—11. klassis õppijate arv on kasvanud 5,5-kordseks.⁷ Eriti märgatavalt kasvas õpilaste arv üldhariduslikes koolides koolireformi aastate jooksul. See on ka loomulik, sest viime ju ellu 8-klassilist kohustuslikku haridust ja alates 1970. aastast asume kohustusliku täieliku keskhariduse teostamisele. Tõmbame võrdlusjooni kodanliku Eesti hariduselu korraldusega. 1936. aastaks ei suudetud realiseerida kohustusliku 6-klassilise alghariduse programmi. 42 protsenti õpilastest lahkus koolist algharidust saamata.⁸

⁷ J. Käbin, Uutele võitudele kommunismi ehitamises, «Rahva Hää!», 27. september 1964.

⁸ Eesti NSV andmete kogumik, Tallinn, 1959, lk. 282.

Terav kontrast on ka õpilaste arvus.⁹

Koolitüüp	Kodanlik kool	Nõukogude kool					
	1939/40	1940/41	1950/51	1959/60	1961/62	1963/64	1964/65
Üldhariduslike koolide õpilasi (tuh.)	116,0	121,1	156,5	178,1	192,1	208,7	214
neist töölis-, maanoorte ja kaugõppekoolide õpilasi (tuh.)	1,2	1,5	7,8	16,2	22,4	27,7	31

Õppijate arvu pidev kasv tekitab vajaduse uute koolimajade ja õpperuumide järele, rääkimata sellest, et õpetamise kaasaegsed meetodid ja sisu nõuavad niikuinii uudsete nõuete kohaselt ehitatud ja sisustatud koolihooneid. Allpool näeme, et kodanliku Eesti kooli materiaalse baasi puudulikkuse ja stiihilise hoonestamise tagajärjed etendasid oma osa, rääkimata hulgalistest kahjustustest, mida tekitasid koolihoonetele okupatsioon ja sõda.

Laskem rääkida kooliehitusest kodanliku Eesti enda allikatel.

Eesti Haridusministeeriumi 1930. aasta 29. oktoobri kirjas nr. 34 427 Majandusministeeriumile öeldakse, et «see, mis koolimajade kohta on öeldud selles kirjas, on peaaegu täiel määral kehtiv veel praegugi ja näitab, kui vana ja kui akuutne see küsimus ühtlasi on. Selgub, et 7 aasta jooksul ei ole meie koolimajade alal palju edasi jõudnud.

Raskemaid küsimusi hariduse alal on olnud ja on veel praegugi kooliruumid.»¹⁰

Faktid annavad ilmeka tunnistuse kodanliku Eesti hariduspoliitika küündimatusest koolide materiaalse baasi rajamisel.¹¹

Mida tegelikult kujutasid endast tollal ümberehitatud «koolimajad», see ilmneb ka kodanliku Eesti enda allikatest.¹²

Pitseri on vajutanud kooliehitusele ka kodanliku aja planeerimise stiihia, mistõttu koolimajade asukohad on ebasobivad. Eriti torkab see silma Tallinna südalinnas.¹³

⁹ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul, Tallinn, 1960., lk. 93 ja ENSV Haridusministeeriumi jooksev arhiiv, aastaaruanded 1959.—1964. a kohta.

¹⁰ Koolimajade ehitamise plaanimajandus, Eesti Vabariigi Haridusministeerium, Tartu, 1937, lk. 5.

¹¹ Aastail 1914—1920 uusi koolimaju ei ehitatud. 1924. aastal oli 77% koolimajadest ehitatud enne 1875. aastat. 1920.—1936. a. ehitati juurde 216 koolimaja, neist 183 aga ümber- ja juurdeehitamise teel. Nii et tegelikult uusi koolimaju saadi 16 aasta vältel juurde ainult 33. Sealsamas, lk. 5.

¹² Koolimajade ehitamise plaanimajandus, Eesti Vabariigi Haridusministeerium, Tartu, 1937, lk. 13—14.

¹³ H. Reinop, Kool ja kommunismi ehitamine, «Nõukogude Õpetaja», nr. 10, 1961, lk. 726.

Ka uued koolimajad, mis maale ehitati, olid üldiselt 3 klassi-ruumiga, ilma õppekabinettideta, -töökodadeta ja internaatideta. Paljud neist ei vasta oma paiknevuse poolest enam tänapäeva nõuetele.

Okupandid tegid maatasa 119 koolimaja. 773 koolimaja sai nii rängalt kannatada, et nad olid kõlbmatud õppetöö alustamiseks, 315 koolimaja purustati aga osaliselt. Õppevahenditest hävis fašistide käe läbi 75 protsenti, rääkimata muudest kahjudest, mis otseselt või kaudselt pidurdasid koolide materiaal-tehnilise baasi arengut.

Vahetult pärast Eesti vabastamist okupantide ikkest asus EKP energiliselt organiseerima koolihoonete taastamist ja ehitamist. Lastevanemate ja ühiskondlike organisatsioonide abiga seati korda ja taastati 1946. aastaks 918 koolimaja, 1945.—1952. aastani ehitati aga vabariigis 72 uut koolimaja.¹⁴ Järgnevate aastate jooksul täienes koolide materiaalne baas veelgi 53 koolihoone näol.¹⁵

Aastatel 1951.—1958. ehitatud koolimajadest olid 27 keskkoolid, mis andsid küll juurde 24 136 õpilaskohta, kuid õpilaste arvu kasv käis tunduvalt ees koolimajade ehitamise tempost. Kui 1945. aastal oli vabariigis 55 keskkooli ja 1950 — 77, siis 1957. aastal oli juba 138 keskkooli ning 1958. aastal 146, s. o. 2,7 korda rohkem kui 1945. aastal ja 2 korda rohkem kui 1950. aastal.

Tunduvalt suurenes ka õpilaste hulk keskkoolides. 1958. aastaks oli keskkooliõpilaste arv kasvanud 3-kordseks, võrreldes kodanliku Eestiga.¹⁶ Normaalseste töötingimuste loomiseks, s. t. eelkõige uue koolireformi poolt dikteeritud õpetamise ja kasvata-mise eluga tihedamalt seostamise nõude täitmiseks oli vaja ära kasutada kõik võimalused. Hoolikalt tuli läbi kaaluda ja maksimaalselt tarvitusele võtta kõik reservid — nii materiaalsed vahendid kui ka koolide ehitustegevuse efektiivsemas juhtimises, planeerimises ja organiseerimises peituvad potentsiaalsed jõud.

EKP mõistis koolide ees seisvaid ülesandeid ja asus energiliselt looma soodsaid tingimusi nende täitmiseks.

Esimeseks sammuks selles suunas oli eelarveliste summade läbivaatamine ja senisest suurema osa eraldamine haridusele, sealhulgas ka koolide ehitamisele.

Kui 1950. aastal eraldati vabariigis koolide ehituseks 5,2 miljonit rubla, siis 1958. aastal olid eraldised selleks 7,8 korda suuremad — 41 miljonit. Koolimajade, muude õppehoonete ja tööko-dade rajamise edukus sõltus nüüd suurel määral sellest, kuidas suudetakse vastavad plaanid realiseerida.

¹⁴ ENSV Haridusministeeriumi jooksev arhiiv. kapitaalehitusosakonna aastaaruanded 1945—1952.

¹⁵ ENSV Haridusministeeriumi jooksev arhiiv. kapitaalehitusosakonna aastaaruanded 1951—1958.

¹⁶ «Eesti NSV Teataja» 1958, nr. 11, lk. 344.

1958. aasta augustis tuli kokku Eesti NSV Ülemnõukogu neljanda koosseisu seitsmes istungjärg, kus arutati koolide materiaalse olukorra küsimusi ja võeti vastu otsused seni esinenud puuduste järk-järguliseks kõrvaldamiseks.

Istungjärgul tunnistati, et koolide ehitamisel seisneb peamine puudus üldsuse eemalejäämisest sellest tööst, ja rõhutati vajadust kohalikke rajoonide ja linnade ettevõtteid-asutusi senisest oskuslikumalt kaasa tõmmata.

EKP Keskkomitee ja ENSV Ministrite Nõukogu määrus 28. jaanuarist 1958 seadis ülesandeks kasutada koolide materiaaltehnilise baasi rajamisel kohalike kolhooside vahendeid, nagu oli tavaks saanud teistes vennasvabariikides, eriti Vene NFSV-s ja Ukraina NSV-s. ENSV Ministrite Nõukogu 1958. aasta 6. juuni määrusega kohustati kohalike nõukogude täitevkomiteesid läbi vaatama küsimus üldhariduslike koolide, internaatide ja töökodade ehitamisest kolhooside vahenditega ja esitama nimekirjad kolhooside kohta, kes on nõus koolihoonete ehitamist finantseerima ja teostama.

Rajoonide parteikomiteede ja kolhooside partei algorganisatsioonide juhtimisel alustasidki kolhoosid koolihoonete ehitamist. Esimeste hulka kuulusid Jõgeva, Harju, Võru ja Paide rajoon. Jõgeva rajoonis olid energilisemad algatajad kolhoosid «Sirp ja Vasar», «Rahvaste Sõprus» ja «Tõusev Koit», Paide rajoonis kolhoos «Koit».

Paljudes keskkoolides ehitati ajakohaseid töökodasid ja teisi abihooned kooli šeffide — linna või rajooni ettevõtete-asutuste abiga. Märjamaa keskkooli abistas kohaliku tööstuse kombinaat, Tallinna 21. keskkooli — tubakavabrik «Säde», Tallinna 16. keskkooli — ETKVL-i Kaubandusliku Inventari Tehas, Võru I Keskkooli — Võru Metsatööstuskeskus jne.¹⁷ Tõhusat tuge andsid ka kolhoosid, sovhoosid ja külanõukogud. Harju rajooni kolhoosid ehitasid õpetajatele 3 elumaja, Jõgeva rajooni Sadala külanõukogu initsiatiivil ehitati Sadala koolile 2-korruseline juurdeehitis, Rapla rajooni kolhoosid «Uus Elu» ja «Vambola» abistasid Lohu ja Kabala kooli.¹⁸ Suur töö tehti ära ka Valga rajoonis. Valga 1. Keskkooli remontimisel abistasid lapsevanemad kooli ligi 10 000 rubla väärtuses. 90 000 rubla ulatuses varustasid šefid rajooni koole inventariga.¹⁹

Tunduvalt aitas olukorda parandada ka partei rajooni- ja lin-

¹⁷ ENSV Ülemnõukogu 4. koosseisu 7. istungjärgu materjalid, «Rahva Hääl», 29. august 1958.

¹⁸ Vt. ENSV Ülemnõukogu 4. koosseisu 7. istungjärgu materjalid, «Rahva Hääl», 29. august 1958.

¹⁹ A. Valner, Rõõmustavad tulemused, «Nõukogude Õpetaja», 27. september 1958.

nakomiteede ning täitevkomiteede ettevõtlikkus ja leidlikkus kooliruumide vabastamisel seal elunevatest perekondadest või asutustest. Näiteks astus Rakvere linna parteikomitee energiliselt samme linna polikliiniku ehitamiseks, et selle alt vabaneva endise koolihoone saaks anda Rakvere 2. Keskkooli käsutusse.²⁰

Ent vaatamata kõigile 1958. aastal appivõetud vahendeile kulges uute koolihoonete ehitamine ebarahuldavalt, koolide aina kasvavaid vajadusi ei suudetud rahuldada.

ENSV Ülemnõukogu 4. koosseisu 7. istungjärgul leiti, et paljud asutused, ettevõtted, kolhoosid ja sovhoosid ilmutavad ükskõiksust koolide abistamise vastu, enamik neist seisab eemal koolide materiaal-tehnilise baasi rajamise muredest. Näiteks toodi Keila, Põlva ja Räpina rajooni majandeid.²¹

Uut hoogu koolide materiaalse baasi tugevdamisele andis NLKP Keskkomitee 1958. aasta novembripleenum.

1959. aastast alates võttis koolivõrgu väljaehitamine plaanipärasema ja konkreetsema ilme. Niisugune positiivne olukord on kooliehituses püsinud tänini.

ENSV Haridusministeerium kavandas koos rajoonide ja linnade tööraha saadikute nõukogudega koolivõrgu ümberkorraldamise esialgse plaani aastaiks 1959—1963.

Mainitud plaani kohaselt tuli reorganiseerida neljaklassilisteks üksikud seitsmeklassilised kääbuskoolid, mis ei õigustanud end ei majanduslikult ega pedagoogiliselt ja muuta kaheksaklassilisteks koolideks üksikud elujouetud keskkoolid. Uues süsteemis pidi töötama jääma umbes 628 algkooli, 370 kaheksaklassilist kooli ja 214 üldhariduslikku keskkooli.

Esialgsele plaanile vastava koolivõrgu loomiseks tuli mõne aasta jooksul ehitada juurde 486 klassiruumi, laiendada internaatide elamispinda 21 700 m² võrra ning juurde soetada 100 õpettöökoda ja hulk kabinette koos sisustusega.²²

Selleks aga, et likvideerida kõigis üldhariduslikes koolides teine vahetus, oleks vaja juurde ehitada 1950 klassiruumi.

Riiklike kapitaal mahutuste perspektiivplaani alusel tuli aastail 1959—1962 juurde ehitada 425 klassiruumi.²³ Lisaks sellele nägi eri-allikaist laekunud kasumitest finantseeritavate kapitaal mahutuste plaan ette ehitada veel 190 klassiruumi, seega kokku 615 klassiruumi. 1965. aastaks määras plaan ehitada 1241 klassiruumi.²⁴

²⁰ Vt. EKPA f. 1, nim. 192, s.-ü. l. 65.

²¹ Vt. ENSV Ülemnõukogu 4. koosseisu 7. istungjärgu materjale, «Rahva Hääl», 29. august 1958.

²² Vt. ENSV Ülemnõukogu 5. koosseisu I istungjärgu stenogramm, lk. 24

²³ Sealsamas, lk. 25.

²⁴ Vt. ENSV Ülemnõukogu 5. koosseisu 1. istungjärgu stenogramm 23.—24. aprill 1959, Tallinn, 1959, lk. 25.

Järelikult oleks kolhoosidelt ja ettevõtetelt laekuvate summa-
dega tulnud ehitada 1335 klassiruumi, et kohe likvideerida mitme
vahetusega õppetöö.

Toodud arvutused näitavad, kui ulatuslik oli vabariigi üldhari-
duslike koolide võrgu väljaarendamise töö. Keskkoolide võrgu
väljaarendamine — käesoleva uurimuse objekt — on aga sõltuv
üldhariduslike koolide võrgu väljaarendamisest tervikuna. Tule-
nevalt 8-klassilise kohustusliku hariduse elluviimise nõudest
omandas 8-klassiliste koolide võrgu väljaarendamine esmajärgu-
lise tähtsuse.

Orienteerudes püstitatud ülesannetele, alustati kogu vabariigis
ulatuslikku tegevust koolide materiaal-tehnilise baasi laiendamiseks
ja tugevdamiseks. Kohalikud partei linna- ja rajoonikomiteed
hakkasid sellealastele probleemidele panema suuremat rõhku. Nii
kavandati paljudes rajoonides rajoonisisesed koolivõrgu arenda-
mise plaanid, milles nähti ette abinõud nii ehitustöö hoogustami-
seks, üldsuse kaasatõmbamiseks kui ka koolidele ruumide juurde
hankimiseks.

Suurt ja eeskuju andvat tööd tegi EKP Võru Rajoonikomitee.
1960. aasta alguseks töötati välja rajooni koolivõrgu kujundamise
plaan ja vastavalt sellele asuti uute koolihoonete, juurdeehituste,
õppekabinettide jm. rajamiseks.²⁵

Nii anti 1960. aastal õigeaegselt eksploatatsiooni Võru I Keskkooli ja Meremäe Keskkooli hooned, klassiruumide juurdeehitamine kulges pidevalt (Misso ja Võru Keskkool). Antsla ja Misso Keskkoolile ehitati kaasaja nõuetele vastavad õppetöökojad ja varustati need moodsate seadmetega.

Esiletõstmist väärib see, et Võru rajoonis mindi esimesena vabariigis üle vahetusteta õppetööle (1961. a.).²⁶

Võru II Keskkool oli üks esimesi vabariigis, mis hakkas tegutsema pikapäevakoolina. Mitme teisegi kooli juurde moodustati pikapäevavarühmad. Hästi on Võru rajooni koolides organiseeritud õpilaste toitlustamine. Umbes 50 protsenti rajooni õpilastest saab koolis tasuta lõunasööki. Peamiselt on siin tegemist kolhooside ja sovhooside hoolitsusega.

Niisuguste tulemuste saavutamisel etendas peamist osa EKP Võru Rajoonikomitee ja koolide partei-algorganisatsioonide töö oskuslik organiseerimine.

Eelkõige pööras partei Võru Rajoonikomitee suurt tähelepanu

²⁵ Vt. Võru Rajooni TSN Täitevkomitee istungjärgu materjale 24. apr. 1960, «Tööraha Elu», 26. aprill 1960.

²⁶ Vt. Tehti kokkuvõtteid Võru rajooni saavutustest (ENSV Haridusministeeriumi kontrollbrigaadi töö kokkuvõte), «Nõukogude Õpetaja», 11. veebruar 1961.

olmasolevate riiklike eelarvesummade otstarbekale ja tähtajalisele kasutamisele.²⁷ Määrav osa oli kogu rajooni ehitusorganisatsioonide töö korraldamisel tervikuna: kaadri valikul, väljaõpetamisel, paigutamisel. Kasutati leidlikult mitmesuguseid võimalusi. Näiteks Eesti NSV Kohaliku Majanduse Ministeeriumi abiga saadi Kohtla-Järvelt abiks müürseppi ja kraana laepaneelide paigaldamiseks, Võru kommunaalmajanduse kontor andis oskustöölisi kanalisatsiooni ehitamiseks, ehitustöödele kutsuti vanemate klasside õpilased ja lastevanemad. Ekskavaatoritega tulid appi tööstuskombinaat «Tamura» ja koondise «Eesti Põllumajandustehnika» Võru osakond.

Teiseks oluliseks abinõuks, mille varal Võru rajoon jõudis üldharidusliku kooli üleminekul vahetusteta õppetööle teistest rajoonidest ette, oli rajooni sisemiste reservide oskuslik kasutamine. Nii ehitati Kärgula 8-klassiline kool rajooni sisemiste reservide arvel. Tsiistre, Kuldre ja Lepistu koolile ehitati rajooni ja ühiskondlike vahenditega internaadihooned, Linnamäe koolile töökoda. Kokku ehitati Võru rajoonis 1960. aastal rajooni sisemiste reservide ja ühiskondlike jõududega ligi 100 000 rubla väärtuses juurde kooliruumi. Et ühiskondlikus korras ja ühiskondlike vahenditega ehitamine arenes nii edukalt, selles etendas suurt osa EKP Võru Rajoonikomitee oskus ühendada ideoloogilist tööd organisatsioonilisega. Kooliehituse plaanide kavandamisel arvestasid EKP Võru Rajoonikomitee ja TSN Täitevkomitee majandite võimalusi, ega jaotanud ehitamisest osavõtu kohustust administratiivkorras majandite vahel. Ühiskondlike vahenditega ehitamise plaanide koostamine algas altpoolt, seejärel koolikõlastati need, silmas pidades võimalusi ja vajadust uute koolihoonete järele. Kõik toimus hoolika ideoloogilise töö kaudu, mis hõlmas terve kompleksi mitmesuguseid ettevõtmisi ja aktsioone. Näiteks selgitati koolide materiaalse baasi loomise vajadusi eelkõige rajooni majandite ja ettevõtete juhtidele, kes kutsuti osa võtma partei rajoonikomitee aktiividest; laialdase aktiivi tutvustamine koolide ees seisvate ülesannetega toimus ka rajoonis uudse töövormina tekkinud saadikutepäevadel, täitevkomitee väljasõiduistungitel, samuti EKP Võru Rajoonikomitee mittekoosseisulise kooliosakonna väljasõiduistungitel rajooni koolidesse.²⁸ Kõnesolevaid probleeme käsitleti laialdaselt elavates ajalehtedes kultuurimajades ja lastevanemate piirkondlikel koosolekutel, mis olid rajoonis populaarseks saanud.²⁹ Kogu

²⁷ Vt. EKP Võru Rajoonikomitee büroo istungite protokoll nr. 14, 24. juuni 1961. ja EKP Võru Rajoonikomitee ühiskondliku koolideosakonna protokoll nr. 5, 26. november 1962.

²⁸ Vt. EKP Võru rajooni ühiskondliku kooliosakonna väljasõiduistungite protokoll 22. veebruarist 1963. Jooksev arhiiv.

²⁹ Vt. Kõik lastevanemate koosolekule, «Tööraha Elu», 27. august 1960.

seada tööd kroonisid tähelepanuväärsed saavutused, millest eespool oli juttu.

Mõndagi uut algatati koolide võrgu väljaarendamiseks ka vabariigi teistes rajoonides. Suure tõuke andis selleks Valga rajooni partei-, nõukogude, majandus- ja haridustöötajate aktiivi üleskutse vabariigi kõigile rajooni- ja linnanõukogudele, ühiskondlikele organisatsioonidele ja haridustöötajatele. Valgalased tegid ettepaneku organiseerida NLKP XXIII kongressi auks koolide uueks õppeaastaks ettevalmistamiseks ja uue kooliseaduse elluviimiseks sotsialistlik võistlus.³⁰

Üleskutse organiseeriv jõud seisnes selles, et ta mobiliseeris laia üldsuse koolide ees seisvate ülesannete lahendamisele. Üleskutse hõlmas peaaegu kõiki kooli tegevussfääre. Tähtsat osa etendas sealjuures koolide materiaal-tehnilise baasi kindlustamine. Loetletud kohustused, mis lähtusid Valga rajooni konkreetsetest vajadustest, olid eeskujuks vabariigi kõigile rajoonidele. Nii oli üleskutses nimetatud kohustus paigutada kooliehitusse rajooni täitevkomitee, tarbijate kooperatiivi, kolhooside ja ettevõtete sisetest reservidest umbes 80 000 rubla; püstitada reale koolidele juurdeehitisi; elektrifitseerida koole, osalt kolhooside arvel; ehitada ühiskondlikus korras kasvahooneid, geograafiaväljakuid, spordiplatse; teha ühiskondlikus korras sanitaarremonti, varuda kütet, muretseda täiendavalt õppevahendeid ja kindlustada õpetajad vajalike kommunaalteenustega.³¹

Valga rajooni üleskutse vallandas kogu vabariigis hoogsu kampaania. Elavat vastukaja leidis see Tartu linnas ja rajoonis EKP Tartu Linnakomitee ja ELKNÜ Tartu Linnakomitee eestvõttel arutati valgalaste üleskutset kõigis linna koolides ja koolide baasettevõtetes ning kaaluti konkreetseid võimalusi sellele järgimiseks. 14. mail 1961 tulid Tartus kokku linna õpetajate aktiivile ühiskondlike organisatsioonide, koolide ja ettevõtete kollektiivide esindajad.³² Üleskutse arutati läbi ja võeti vastu rida kohustusi, kusjuures väärrib märkimist, et Tartus mobiliseeriti komсомoliaktiivi kaudu laialdaselt koole abistama noori endid asutustest ja ettevõtetest.³³ Energilise organiseerimistöö tulemusena kohustused Tartu koolid 1961. aasta suvel ühiskondlikus korras töötama 21 000 tundi.³⁴ Innukalt järgnesid üleskutsele ka Tallinna

³⁰ Vt. «Nõukogude Õpetaja», 15. aprill 1961.

³¹ Vt. «Nõukogude Õpetaja», 15. aprill 1961.

³² Vt. Võeti vastu valgalaste üleskutse, «Edasi», 16. mai 1961.

³³ Vt. ELKNÜ Tartu Linnakomitee büroo istungi protokoll nr. 19. 16. mai 1961. Jooksev arhiiv.

³⁴ Vt. Võeti vastu valgalaste üleskutse, «Edasi», 16. mai 1961.

linna,³⁵ Harju rajooni,³⁶ Pärnu rajooni³⁷ ning teiste rajoonide ja linnade koolid. Peab tunnistama, et vabariigis organiseeriti üleskutsele järgnemist ja vastuvõetud kohustuste täitmist keskselt ning plaanipäraselt. EKP Keskkomitee ja ENSV Haridusministeerium pöörasid sellele vajalikku tähelepanu. 1961. aasta augustis toimus EKP Keskkomitee Sekretariaadi istung, kus arutati, kuidas rajoonid täidavad vastuvõetud kohustusi, ja kutsuti vabariigi keskorganeid neile senisest suuremat abi osutama.³⁸

Antud otsuse alusel, mis töötati välja EKP Keskkomitee Sekretariaadi istungil, kohustati partei rajooni- ja linnakomiteesid, ENSV Haridusministeeriumi ning ENSV Kaubanduse ja Kohaliku Majanduse Ministeeriumi informeerima EKP Keskkomiteed koolide uueks õppeaastaks ettevalmistamise küga kohta.

Valgalaste üleskutsele järgimine võttis vabariigis sellise hoo, et kujunes rajoonide, linnade ja koolide vaheliseks sotsialistlikuks võistluseks.³⁹

Nii ehitati ja laiendati näiteks üksi Võru rajoonis 1960. aastal sisemiste reservide arvel ja ühiskondlike jõududega kooliruumi ligi 100 000 rubla väärtuses. Kingissepa rajoon eraldas täiendavalt eelarvelistele summadele 63 300 rubla, endine Väike-Maarja rajoon 31 500 rubla. Tartu rajoonis moodustati kohalike vahenditega ehitatavate koolihoonete finantseerimiseks kooliehituste fond, kuhu koguti haridusosakonna eelarvelised kapitaalremondisummad, rajooni üleplaaniliste laekumiste summad ja 1 protsent kolhooside rahalist sissetulekutest. Peipsi kalurikolhoos ehitas omal kulul Meerapalu 8-klasilise Koolile uue hoone. Valga rajoonis paigutati lisaks riiklikele summadele kooliehitusesse ligi 8000 rubla rajooni täitevkomitee, kolhooside, sovhooside ja tarbijate kooperatiivide liidu poolt.

Ainuüksi 1961. aastal ulatusid täitevkomiteede, kolhooside, sovhooside ja tööstusettevõtete poolt kooliehitusesse paigutatud kapitaalmahutused 21,87 miljoni rublani.⁴⁰

Nimetatud algatuste ja uute töövormide kõrval, mis kiirendasid vabariigi koolide materiaal-tehnilise baasi tugevnemist, võtsid

³⁵ Vt. P. Paju, NLKP XXII kongressi auks, «Nõukogude Õpetaja», 27. mai 1961.

³⁶ A. Suurvärav, Harju rajoon uue õppeaasta eel, «Nõukogude Õpetaja», 12. august 1961.

³⁷ M. Arust, Sotsialistlikku võistlust tuleb paremini organiseerida, «Nõukogude Õpetaja», 8. detsember 1962.

³⁸ Vt. EKP Keskkomitee Sekretariaadi istungi protokoll Nr. 50, § 2, 21. VIII 1961, EKPA f. 1, nim. 198, s.-ü. 65, l. 192.

³⁹ Vt. ENSV Ministrite Nõukogu ja ENSV Ametiühingu Nõukogu presiidiumi määrust 14. III 1960, nr. 96, ENSV Haridusministeeriumi käskkirjad ja juhendid, nr. 3, 1960.

⁴⁰ EKPA f. 1, nim. 148, s.-ü. 4820, l. 223.

kohalikud parteiorganid ette palju muudki, et tõsta ka tööde kvaliteeti. Nii näiteks sündis Tartu rajoonis kogu vabariigile eeskuju pakkuv algatus: rajooni parteikomitee initsiatiivil moodustati kooliehituse kvaliteedi kontrolli grupp.⁴¹ Grupp kontrollis tööde kvaliteeti iga näidala lõpul ja tegi ettepanekuid selle parandamiseks. Niisugune ühiskondlik kontrollgrupp töötas Luunja 8-klassilise Kooli ehitamisel. Grupi koosseisu kuulusid mehhaniseeritud ehituskolonna peainsener, töödejuhatajad, sanitaartechnikute ja elektrikute brigadirid, haridusosakonna ning kooli esindajad ja järelevalveinsenerid. Kasu oli silmanähtav. Iganädalase töö kontrollimise põhjal antud hinnang innustas ehitajaid, näitas kätte kitsaskohad ja puudused; töödejuhatajate iganädalane aruandmine omakorda stimuleeris neid ehitustegevust paremini juhtima; kontrolligrupi initsiatiivil korraldati ja juhiti ka õpilaste tööd ehitusplatsil ning jälgiti materjalidega varustamist.

Kontrolli ehituse üle teostasid koolide partei- ja ametiühinguorganisatsioonid paljude koolihoonete ehitusplatsidel,⁴² kuid tavaliselt olid need kontrollpostid moodustatud kas ainult kooli parteiorganisatsiooni või ametiühinguorganisatsiooni esindajatest ega olnud nii efektiivsed nagu Tartu rajooni laiaulatuslike funktsioonidega kontrollgrupp, milles tähtsat osa etendas kooli ühiskondlike organisatsioonide ja ehitusorganisatsioonide juhtivate töötajate koostöö.

Ühiskondlikel alustel töötavate kontrollgruppide moodustamine koolide ehitamise kontrollimiseks ja hõlbustamiseks väärrib jäljendamist kogu vabariigis. Neisse võiks kooli lastevanemate komitee kaudu edukalt kaasa tõmmata õpilaste vanemaid ning koolides, kus õpilased ehitustöödest ise osa võtavad, ka õpilasorganisatsioonide esindajad.

Kogu ühiskonna poolt osutatud abi ja kooliehituse juhtimise ja organiseerimise uute mooduste leidmine soodustas ja kiirendas koolivõrgu väljaarendamist.

Tulemused on silmanähtavad. Kui vabariigis ehitati 15 eelmise aasta jooksul (1945—1961) 151 koolimaja, siis 6 järgmise aasta ehitustegevus ületas selle tempo tunduvalt (1959.—1964. a. ehitati 90 koolimaja).⁴³ Koolireformi elluviimise 6 aasta jooksul täienes vabariigi koolivõrk uute, kaasaja nõuetele vastavate koolihoonetega, milles on 47 808 õpilaskohta;⁴⁴ nende hulgas sai vabariik 44 uut keskkoolihoonet 35 338 kohaga.⁴⁵

⁴¹ Vt. V. Johanson, Luunja kooli ehituselt. «Nõukogude Õpetaja», 18. juuli 1964.

⁴² Vt. Kontrollpost ehitusel, «Nõukogude Õpetaja», 13. juuni 1961.

⁴³ Vt. ENSV Haridusministeeriumi kapitaalehitusosakonna jooksev arhiiv.

⁴⁴ Sealsamas, aruanded ehitustööde teostamise kohta a. 1959—1964.

⁴⁵ Sealsamas.

Täpsema ülevaate kooliehituse kulgemise kohta annab järgnev tabel.⁴⁶

	1959	1960	1961	1962	1963	1964
Uusi koolihooneid	7	18	13	18	17	17
Õpilaskohti	2900	9750	9520	6090	9412	9136
Neist keskkooli	4	11	11	3	8	7
Õpilaskohti	2200	7170	8260	2980	7080	7648

Esitatud tabel peegeldab küll uute koolihoonete ehitamise kasvu aastate lõikes, kuid mitte kooliehitust tervikuna. Viimasest annab täielikuma pildi kogu ehitustegevuse detailsem analüüs. Vabariigi koolivõrgu arendamise vajadused nõuavad kompleksset ehitustegevust, kus paralleelselt koolihoonetega rajatakse ka vajalikud abihooned, ühiselamud õpilastele ja õpetajate korterid. Neid vajadusi on vabariigis silmas peetud ja ehitatud komplekselt. Ülevaate saamiseks kogu koolivõrgu arendamisest koolireformi aastate jooksul lisagem koolihoonete ehitust kajastavatele arvu-
dele andmed õpilaste ühiselamute, õppeabihoonete ja õpetajate elamute püstitamise kohta:⁴⁷

Ehitati abihooneid	1959	1960	1961	1962	1963	1964
Ühiselamuid	1	3	6	12	6	—
Neis õpilaskohti	100	760	1980	2363	1270	—
Elamuid õpetajatele	11	4	3	5	6	6
Neis pindala m ²	2278	1274	704	395	1500	868

Toodud tabelist nähtub, et koolivõrgu arendamine on vabariigis viimase 6 aasta vältel toimunud intensiivsemalt kui kunagi varem. Kuid et samal ajal on niisama intensiivselt kasvanud õpilaste arv üldhariduslikes koolides, ei võimalda ehitustegevuse senised tulemused veel vabariigis tervikuna üle minna vahetusteta õppetööle. Kui vaadelda keskkooli eraldi, siis selgub, et 44 keskkooli valmimise ja olemasolevatele koolihoonetele juurdeehitiste tegemise tulemusena kasvas klassitubade arv järgmiselt:⁴⁸

Aasta	Linnakoolides	Maakoolides	Kokku	Juurdekasv eelmise aastaga võrreldes
1959	1445	382	1827	—
1960	1433	431	1864	+ 37
1961	1524	413	1937	+ 73
1962	1705	402	2107	+170
1963	1792	408	2110	+ 3
1964	1734	355	2089	— 21

⁴⁶ Vt. ENSV Haridusministeeriumi kapitaalehitusosakonna jooksev arhiiv.

⁴⁷ Vt. ENSV Haridusministeeriumi kapitaalehituse osakonna jooksev arhiiv, aasta aruanded 1959—1964.

⁴⁸ Andmed on toodud aasta 1. jaanuari seisuga.

Klassiruumide väike juurdekasv on tingitud eelkõige sellest, et uute keskkoolide valmimisel ei jäänud vanad, varem juhuslikult kasutusel olnud hooned enam koolide valdusse, vaid läksid osalt üle teistele asutustele, osalt muudeti koolide töökodadeks või muudeks abiruumideks. Nii et kokkuvõttes said koolid juurde ajakohaseid õppekabinette, võimalaid ja palju muid vajalikke abirume. Nii pranesid viimase 6 aasta jooksul tunduvalt õppe- ja kasvatustöö tingimused keskkoolides.

Seejuures esines ka hulk puudusi, mis on takistanud koolimajade tähtaegset valmimist või vajutanud pitseri ehituste kvaliteedile.

Suurimaks puuduseks tuleb tunnistada planeerimise ebateaduslikkus. Koolivõrgu arendamise plaan peaks olema kogu rahvamajanduse arendamise plaani lahutamatuks koostisosaks, kõigutamatuks seaduseks. Kui võrrelda ehitustegevuse senist kulgemist ENSV Haridusministeeriumi poolt koostatud ning EKP Keskkomitee ja Ministrite Nõukogu kinnitatud üldhariduslike koolide ehitamise plaanidega⁴⁹, siis ilmneb, et plaanides ei ole arvestatud küllaldaselt reaalseid võimalusi, kõiki komponente komplekselt.

Kõnesolevad plaanid nägid ette ehitada riiklike kapitaalmahutuste arvel vabariigis uusi koolihooneid või teha vanadele juurdeehitisi: 1961. aastal 7560, 1962. aastal 7870 ja 1963. aastal 10 573 õpilaskoha ulatuses.⁵⁰

Internaate oli plaanis ehitada:⁵¹

	1961	1962	1963
Õpilaskohti	2 310	1460	1470
Elamispiinda m ²	10 257	7306	6767

Internaatkoole tuli selle plaani järgi ehitada:⁵²

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Arvuliselt	10	10	14	19	19	22	27
Neis õpilaskohti	2040	3010	5000	7200	8060	10 040	12 020

Tegelikult täideti uute koolihoonete, juurdeehitiste ja ühiselamute püstitamise plaani vaadeldaval perioodil selliselt:

	1961	1962	1963
Koolimajade ehitamine	125%	76%	88%
Ühiselamute ehitamine	85%	168%	86%

⁴⁹ Vt. EKPA, f. 1, nim. 198, s.-ü. 48, l. 219—222.

⁵⁰ Sealsamas, l. 219.

⁵¹ Sealsamas, l. 222.

⁵² EKPA, f. 1, nim. 198, s.-ü. 27, l. 55—56.

Internaatkoole ehitati tegelikult:

	1959	1960	1961	1962	1963	1964
Arvuliselt	9	11	12	15	16	17
Õpilaskohti	2019	2858	3874	5772	6384	7424
Plaani täitmine õpilaskohtade alal	98%	94%	78%	80%	79%	74%

Koolihoonete ehitamise plaanist mahajäämist ja selle töö ebarahuldavat edenemist on arutatud korduvalt EKP Keskkomitee büroo,⁵³ samuti linna- ja rajoonikomiteede büroode istungitel.⁵⁴ Tarvitusele võetud abinõude efektiivsus on olnud küll suur, kuid nagu näitab lähem analüüs, ei peitu plaani mittetäitmise põhjused ainult ehitusorganisatsioonide halvas töös või küllaldase kontrolli puudumises ehitustööde kvaliteedi üle.

1. Kooliehitus on killustatud paljude eri alluvussüsteemi ehitusorganisatsioonide vahel,⁵⁵ mis paratamatult muudab kooliehituse tsentraliseeritud juhtimise väheefektiivseks ja keeruliseks ning pidurdab ehitustegevust kohtadel, sest ühel ja samal objektil töötavad mitmed eri alluvusega ehitusorganisatsioonid ja -asutused.⁵⁶

2. Kooliehituse laiahaardelisus, ja selle juhtimine mitmete eri alluvussüsteemis seisvate asutuste poolt muudavad keeruliseks ehitustööde õigeaegse finantseerimise. Ilma küberneetiliste

⁵³ 29. märtsil 1960, vt. EKP f. 1, nim. 199, s.-ü. 87, l. 14; 16. septembril 1960, vt. EKPA, f. 1, nim. 198, s.-ü. 48, l. 217; 11. oktoobril 1960, vt. EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 91, l. 171; 6. novembril 1960, vt. EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 90, l. 209; 15. mail 1961, vt. EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 129, l. 199—203; 8. märts, 1962, vt. EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 193, l. 65; 12. juuni 1962, vt. EKPA, f. 1, nim. 199, s.-ü. 166, l. 166; EKP KK Presiidiumi otsus 24. maist 1963, «Noorte Häälel», 26. mai 1963; ENSV Ülemnõukogu Alalise ja Kommunaalmajanduse Komisjoni istungist informatsioon 5. juulil 1963, «Nõukogude Õpetaja», 13. juuli 1963 jne. jne.

⁵⁴ Keskorganite otsused on linna- ja rajoonikomiteedes läbi arutatud ja nende põhjal konkreetsed otsused vastu võetud.

⁵⁵ Osa ehitusorganisatsioone allub ENSV Ehitusministeeriumile, osa ENSV Kohaliku Tööstuse Ministeeriumile, osa ENSV Põllumajanduse Ministeeriumile, osa ENSV Autotranspordi ja Maanteede Ministeeriumile jne. Kooliehituse finantseerimisega tegelevad ENSV Riiklik Plaanikomisjon, ENSV Haridusministeerium, ehituste projekteerimise kaudu on aga kooliehitused sõltuvad ENSV Ministrite Nõukogu Riiklikust Ehituskomiteest, projekteerimisinstituutidest jne.

⁵⁶ Näiteks Räpina Keskkooli hoone ehitamine sõltus Tartu Üldehitustrusti, Võru Ehitusvalitsuse ja trusti «Santehnmontaž» tööst. Et igal asutusel on oma töödegraafik, siis on kõigi ehitajate vahel head koostööd organiseerida väga raske, rääkimata vastutusest tööde kvaliteedi eest, regulaarsest materjalidega varustamisest jms. Analoogilisi näiteid võib tuua peaaegu iga suurema ehitusobjekti kohta.

arvutusmeetodite kasutamiseta on võimatu täpselt kindlaks määrata ehituse finantsplaane kvartalite kaupa, arvestades iga teostatava organisatsiooni võimalusi ja tööjõudlust. Et ehituste finantseerimine on kooliehituse teiseks suuremaks kitsaskohaks, see viitab samuti kompleksse planeerimise puudumisele. Kooliehituse käigu korduv analüüs EKP Keskkomitee büroo ning linna- ja rajoonikomiteedes, ENSV Haridusministeeriumis ja koolides endis on näidanud, et sageli ei teki plaanist mahajäämus objektidel mitte summade puudumise või vähesuse, vaid nende kasutamata jätmise tõttu.⁵⁷

Vahel näib ehituse mitteplaanipärase valmimise põhjus olevat viimistlustööde, sanitaar-tehniliste ja elektriseadmete paigaldamise liiga aeglasel kulgemisel, tegelikult aga seisab selle taga finantside ebaratsionaalne jaotamine. Näiteks Rakvere rajoonis eraldati 1961. aastal Kunda Keskkooli ehitamiseks 110 000 rubla, ehitajad aga kasutasid selle summa täielikult ära juba aasta esimesel poolel ning tegid veel 15 000 rubla eest ehitus- ja montaažitöid. 1962. aastaks oli sellele ehitusele eraldatud 209 000 rubla, millest ehitajad juba augusti kuuks olid ära kulutanud 136 200 rubla.⁵⁸ Samal ajal oli aga mõne teise ehitusobjekti jaoks antud liiga suured summad, millest palju jäi kasutamata, sest tööde raskuspunkt langes hoopis järgmisele aastale vms.⁵⁹ Järelikult tuleks tunduvalt parandada ehitustegevuse juhtimist: lõpetada ebaratsionaalne finantseerimine ja ümber korraldada kogu kapitaal-ehituse teostamise süsteem vastavalt rahvamajanduse teaduslikult põhjendatud vajadustele. Erilist tähelepanu tuleks aga pöörata ehitustegevuse planeerimise probleemidele.

Nagu kogu sotsialistliku ühiskonna majanduselu plaanipärase ja proportsionaalse arendamise kogemused on näidanud, võib ainul igakülgsest läbimõeldud kompleksne lähenemine planeerimise probleemidele anda õige, kaasaja nõudmisi arvestava lahenduse.

NLKP programmi kohaselt peavad meie linnad ja alevid «endast kujutama inimeste tööks, igapäevaseks eluks ja puhkuseks parimaid tingimusi tagavate tootmistsoonide, elamurajoonide, ühiskondlike ja kultuuriasutuste võrgu, elukondlike ettevõtete, transpordi, inseneriliste seadmete ja energeetika ratsionaalset kompleksset organisatsiooni»⁶⁰

⁵⁷ Vt. EKPA, f. 1, nim. 198, s.-ü. 48, l. 209—211.

⁵⁸ Vt. EKP Rakvere Rajoonikomitee büroo otsuseid ja protokolle (20. juuli 1962 ja 17. august 1962). Rajoonikomitee jooksev arhiiv.

⁵⁹ A. Kivilo, Koolihooned valmigu õigeaegselt, «Rahva Hää!», 11. juuli 1964.

⁶⁰ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 87.

Ka linnade, alevite ja maa-asulate perspektiivne planeerimine peab neid nõudmisi silmas pidama. Koolivõrgu planeerimine peab niisiis olema rahvamajanduse kompleksse planeerimise üheks organiliseks osaks, seda enam, et nende probleemide õigesti lahendamiseks sõltub tingimuste loomine kasvava põlvkonna igakülgselt arenemiseks.

Lähtudes asulate kompleksse väljaarendamise põhimõttest, peab koolivõrgu planeerimisel arvestama ka oletatavat õpilaste arvu teatud aastate perspektiivis. Sealjuures ei tohiks aluseks võtta Eesti NSV-s elanike stiihiliselt väljakujunenud paiknevust.⁶⁷

Uute koolihoonete komplekside ehitamine teadlikult valitud ja teaduslikult põhjendatud kohtadesse aitaks omakorda elanikkonna paiknemist mõjutada. Selles võib veenduda praegust stiihiliselt väljakujunenud rahvastiku paiknemist uurides.⁶² ENSV Teaduste Akadeemia Majanduse Instituudis on vabariigi rahvamajanduse arendamise perspektiive aluseks võttes ja rahvastiku senisest väljakujunenud paiknevust arvestades kavandatud maa-asulate, sovhoosi- ja kolhoosikeskuste optimaalse suuruse näitajad. «Eesti Maaehitusprojekt» on aga koostanud maa-asulate paiknemise perspektiivskeemid.⁶³ Taoliselt tuleks moodustada ka teaduslike töötajate kollektiiv, kes sotsiaalseid ja majanduslikke tingimusi ja vajadusi aluseks võttes küberneetilise arvutustehnika abil teostaks nii vabariigi linnade (koos mikrorajoonidega) kui ka maa-asulate teaduslikult igakülgselt põhjendatud perspektiivplaanide väljatöötamist.

Vabariigi parteiorganisatsiooni esmaseks ülesandeks kooli materiaal-tehnilise baasi arendamise alal on juhtida teaduslike uurimisasutuste kollektiivide tähelepanu vajadusele kooliehituse perspektiivsed plaanid teaduslikult läbi töötada.

EKP tegevus koolivõrgu väljaarendamisel rahvamajanduse ümberkorraldamise perioodil peegeldab märgatavat edasiminekut. Kaasaegsete koolihoonete hoogne ehitamine loob eeldused õppe- ja kasvatustöö paremaks korraldamiseks, eelkõige õpetamise seostamiseks kasvatamisega ning õppe- ja kasvatusprotsessi lähendamiseks elule.

⁶¹ Vt. K. Laas, Eesti NSV rahvastiku paiknemise probleemidest, «Eesti Kommunist» 1964, nr. 12, lk. 18–19.

⁶² Eesti NSV-s on viimase rahvaloenduse andmete järgi 47 asulat, kus on vähem kui 10 000 elanikku. Üldse on aga vabariigis 33 linna ja 24 asulat.

⁶³ K. Laak, Eesti NSV rahvastiku paiknemise probleemidest, «Eesti Kommunist» 1964, nr. 12, lk. 15.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КП ЭСТОНИИ ПО РАЗВИТИЮ ШКОЛЬНОЙ СЕТИ РЕСПУБЛИКИ (1958—1965 гг.)

С. Лепик

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые аспекты деятельности КП Эстонии и советских органов по развитию школьной сети республики. Автор исходит из конкретных потребностей и условий школьного строительства в республике, дает анализ организационно-идеологической работы партии как по руководству плановыми мероприятиями советских органов, так и по мобилизации широкой общественности учреждений, предприятий, колхозов и совхозов.

Успешная деятельность партии отражается в своевременной сдаче в эксплуатацию новых учебных зданий, производственных мастерских и жилого фонда учащихся и учителей.

Наряду с достижениями, автор указывает на существующие недостатки и намечает пути их устранения.

DIE TÄTIGKEIT DER ESTNISCHEN KOMMUNISTISCHEN PARTEI BEI DER AUSBILDUNG DES SCHULNETZES DER REPUBLIK (1958—1965)

S. Lepik

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel behandelt man einige Aspekte der Tätigkeit der EKP und der Sowjetorgane bei der Ausbildung des Schulnetzes der Republik.

Der Verfasser geht von den konkreten Bedürfnissen und Voraussetzungen der Republik bei der Ausbildung des Schulnetzes aus, analysiert die organisatorische und ideologische Arbeit der Partei sowohl bei der Lenkung der planmäßigen Arbeiten der sowjetischen Organ wie auch beim Heranziehen der Institutionen, der Betriebe und der kollektiven Wirtschaften der Bezirke.

Den günstigen Verlauf der Tätigkeit der Partei widerspiegelt die termingerechte Herstellung der neuen Schulhäuser, Unterrichtswerkstätten und der Wohngebäude für Schüler und Lehrer.

Hand in Hand mit der Erwähnung der Errungenschaften weist der Verfasser auch auf vorhandene Mängel hin und entwirft die Mittel zu ihrer Beseitigung.

ИЗ ОПЫТА РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАЧАЛ В ИДЕОЛОГИЧЕСКОЙ РАБОТЕ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЭСТОНИИ (1961—1964 гг.)

И. А. Сорокин

Кафедра истории КПСС

Программа КПСС указывает, что в современных условиях важнейшей задачей партии является воспитание человека коммунистического общества. На различных этапах социалистического строительства партия вела борьбу на идеологическом фронте. В. И. Ленин писал, что «... для коммунистической партии, как авангарда в борьбе, должно быть основной задачей — помочь воспитанию и образованию трудящихся масс, чтобы преодолеть старые привычки, старые навыки, оставшиеся нам в наследие от старого строя, навыки и привычки собственнические, которые насквозь пропитывают толщу масс. Эта основная задача всего социалистического переворота никогда не должна быть упускаема. ...»¹

В условиях строительства коммунистического общества решается задача полного уничтожения пережитков капитализма в сознании советских людей, задача создания человека коммунистического общества. Важнейшую роль в решении этой задачи играет идеологическая работа партии. Задачи коммунистического строительства требуют постоянного улучшения содержания этой работы, совершенствования ее форм и методов. Одним из действенных средств повышения уровня идеологической работы является расширение общественных начал, привлечение коммунистов к партийной работе на общественных началах.

Идеологическая работа партии сложна и многогранна. И раньше она проводилась с помощью актива, который работал на общественных началах, помогал штатному аппарату. Так, для лекционной пропаганды городские и сельские партийные комитеты создавали внештатные лекторские группы. В отдельных парткоммах имелись постоянные группы докладчиков

¹ В. И. Ленин, Соч., т. 31, стр. 340.

из партийного актива. Сеть политического просвещения все время комплектовалась и работала на общественных началах. А многие партийные комитеты привлекали коммунистов к идеологической работе путем временных комиссий и отдельных поручений.

Но до 1959 года постоянных форм применения общественных начал в этой области партийной работы было мало. Зачастую даже члены партийных комитетов не вели систематически идеологической работы.

Вступление нашей страны в период строительства коммунизма знаменуется появлением новых форм общественных начал во всей партийной работе, в том числе и в идеологической.

Общественные начала получили развитие и в деятельности партийной организации Эстонской ССР. Большой отряд коммунистов привлекается в ней к идеологической работе при помощи новых организационных форм. В городских и сельских организациях КП Эстонии возникли новые постоянные формы привлечения коммунистов к работе партийных органов по воспитанию трудящихся масс, внедрение которых происходило в творческих поисках. При этом был учтен и опыт в развитии общественных начал партийных организаций других союзных республик.

Одной из первых форм привлечения коммунистов к идеологической работе в КП Эстонии стали идеологические комиссии партийных комитетов. В конце 1959 года была создана идеологическая комиссия в Тартуском горкоме партии.²

В 1960—61 годах постоянные комиссии и советы были созданы также в некоторых других райкомах и горкомах КПЭ. Но это было только начало.

Важнейшим этапом развития общественных начал в идеологической работе КПЭ стал XXII съезд КПСС. Приняв Программу КПСС, съезд взял курс на широкое развитие внутрипартийной демократии. Решения съезда явились стимулом развития общественных начал и в партийной работе по коммунистическому воспитанию масс.

Развитие общественных начал в идеологической работе партийных организаций КП Эстонии после XXII съезда КПСС выразилось, прежде всего, в широком распространении новых форм привлечения коммунистов к участию в воспитании масс. Если до съезда постоянные формы были созданы только в 8 городских и сельских парткомах, то к сентябрю 1962 года не

² «Rahva Hääl», 13 апреля 1960 г.

было ни одного парткома, где не применялись бы в идеологической работе новые формы общественных начал.³

В 1963 году в партийных комитетах КП Эстонии, в постоянных комиссиях, внештатных отделах и советах по различным отраслям идеологической работы на общественных началах работало около тысячи человек.⁴ К тому времени постоянные комиссии, советы, внештатные отделы заняли прочное место в системе органов партийных комитетов как в городе, так и на селе.

Количество постоянных комиссий, советов и внештатных отделов в парткомах КПЭ в 1963 году⁵

Название	Число	Количество членов
Постоянные комиссии	33	около 507
в том числе:		
1) комиссии по идеологической работе	19	около 350
2) комиссии по научно-атеистической работе	7	73
3) комиссии по учебно-воспитательной работе	2	38
4) комиссии по наглядной агитации	1	11
5) прочие комиссии	4	37
Советы	18	270
в том числе:		
1) методические	13	188
2) по идеологической работе	2	37
3) прочие	3	45
Внештатные отделы	15	145
в том числе:		
1) школьные отделы	9	77
2) идеологические отделы	2	18
3) прочие	4	50

В развитии общественных начал в партийных комитетах КП Эстонии сложились три основные формы привлечения коммунистов к идеологической работе: постоянные комиссии, советы и внештатные отделы. Возникновение этих форм изменило структуру идеологических органов партийных комитетов. Так, в идеологическом отделе Тартуского горкома партии на общественных началах в различных комиссиях и советах работает свыше 80 коммунистов, в то время как в штатном отделе — всего 5 работников. Даже из этого простого сопоставления видно как выросли возможности горкома в прове-

³ По данным текущего архива ЦК КПЭ.

⁴ По данным текущего архива ЦК КПЭ.

⁵ Таблица составлена на основе данных текущего архива ЦК КПЭ.

дении идеологической работы благодаря развитию новых форм общественных начал. Развитие общественных начал в Тартуском горкоме КПЭ не является исключением. Во всех партийных комитетах КПЭ работают те или иные комиссии, советы и отделы. Так, в Нарвском ГК в 1963 году функционировали: идеологическая комиссия, комиссия по работе среди женщин, методический совет.⁶ В Раквереском парткоме работали: идеологическая комиссия, комиссия по работе среди женщин, научно-атеистический сектор, внештатный школьный отдел и методический совет.⁷

Характерной чертой периода после XXII съезда является то, что новые формы общественных начал внедрены во всех звеньях партии. В Центральном Комитете КП Эстонии был создан на общественных началах ряд комиссий и совет. Эти органы проделали важную работу. Так, научно-атеистическая комиссия при отделе агитации и пропаганды ЦК КПЭ стала центром по руководству всей атеистической работой в республике. В составе комиссии — работники, непосредственно связанные с атеистической пропагандой, энтузиасты борьбы с религиозными предрассудками. В комиссию входят: доктор медицинских наук Боговский, декан естественно-математического факультета ТГУ Митт, поэт Суйслепс, лектор отдела агитации и пропаганды ЦК КПЭ Оя, преподаватель ТПИ Виммсааре и др.⁸

Главной задачей комиссии является координация и руководство проведением научно-атеистической пропаганды в республике.

Комиссия уделяет серьезное внимание подготовке и образованию атеистических кадров в республике. Заботясь о постоянном пополнении рядов активных атеистов, способных успешно вести атеистическую работу среди населения, комиссия за период своего существования организовала в Таллине и Тарту две одногодичные школы, которые работают и сейчас. Помощь в организации этих школ выразилась в том, что комиссия разработала программы занятий, помогла провести комплектование. Многие члены комиссии читают лекции для слушателей, контролируют работу.

Наряду с организацией атеистических школ, комиссия стремится распространить положительный опыт организации учебы атеистических кадров в республике. Так, Кохтла-Ярве-

⁶ Текущий архив ЦК КПЭ, справка о развитии общественных начал в партийных комитетах за 1963 год.

⁷ Текущий архив ЦК КПЭ, там же.

⁸ Текущий архив ЦК КПЭ, справка об общественном совете и комиссиях при ЦК КПЭ.

ский горком партии организовал на предприятиях города вечерние школы атеистов.⁹ В подготовке активных атеистов там достигнуты серьезные успехи. Комиссия решила изучить опыт работы Кохтла-Ярвского горкома с атеистическими кадрами. Специальная бригада, составленная из членов комиссии, выехала в Кохтла-Ярве, ознакомилась с работой атеистических школ и обобщила опыт работы для распространения в других районах республики.

Одной из задач комиссии является улучшение научно-атеистической пропаганды в районах республики. Для выполнения этой задачи систематически проводится анализ состояния атеистической работы в районах республики. В 1963 году комиссия провела, например, проверку в Рапласком районе.¹⁰ Члены комиссии тт. Раяла и Эллер познакомились с атеистической работой. В ходе проверки были выявлены недостатки, члены комиссии оказали на месте помощь в их ликвидации, посоветовали как наладить работу и поделились опытом других районов. Другая бригада из членов комиссии проверила постановку атеистической пропаганды в Пыльваском районе.¹¹ И там была оказана конкретная помощь в улучшении атеистической работы.

Научно-атеистическая комиссия при отделе агитации и пропаганды ЦК КПЭ уделяет большое внимание внедрению в жизнь новых советских обрядов. Роль комиссии заключается, прежде всего, в координации и обобщении опыта в этой области. Методы работы комиссии по внедрению новых обрядов различны. Так, члены комиссии принимают участие в организации, например, летних дней молодежи в республике. В начале 1963 года на заседании комиссии были рассмотрены итоги проведения летних дней молодежи; комиссия приняла конкретные рекомендации по улучшению их проведения в 1963 году.¹²

При непосредственном участии комиссии тиражом в 20 тысяч экземпляров был издан сборник «Красиво, незабываемо!», в котором популяризировались новые гражданские обряды. Сборник имел успех, об этом свидетельствует хотя бы тот факт, что он разошелся в короткий срок. Комиссия проделала большую работу по распространению новых советских обрядов. Атеисты всей республики были ознакомлены с опытом

⁹ «Ohtuleht», 12 ноября 1963 года.

¹⁰ Текущий архив ЦК КПЭ, справка об общественном совете и комиссиях при ЦК КПЭ.

¹¹ Текущий архив ЦК КПЭ, справка об общественном совете и комиссиях при ЦК КПЭ.

¹² Текущий архив ЦК КПЭ, там же.

вырусских, тартуских атеистов по проведению летних дней молодежи, по проведению церемонии свадьбы, обряда гражданских похорон, гражданской панихиды и т. д. В результате распространения новых обрядов в республике был нанесен серьезный удар по церковному влиянию. Резко сократилось число церковных браков, крестин новорожденных в церкви. И безусловно, что в этих успехах атеистической работы есть и заслуга научно-атеистической комиссии при отделе агитации и пропаганды ЦК КП Эстонии.

Комиссия ищет новые формы своей организации и работы. В 1964 году было решено организовать внутри комиссии секции, которые возглавили бы определенные участки научно-атеистической работы в республике. Было создано 7 секций. А состав комиссии расширился за счет привлечения новых активистов до 65 человек.¹³

Анализ деятельности научно-атеистической комиссии при отделе агитации и пропаганды ЦК КП Эстонии показывает, что применение новых форм общественных начал также в центральном органе КПЭ делает партийное руководство более действенным и целеустремленным.

При отделе агитации и пропаганды ЦК КП Эстонии на общественных началах работает комиссия по социологическим исследованиям. Она создана в июне 1964 года.

В последние годы в республике резко повысился интерес к социологическим исследованиям. Был проведен ряд исследований по различным вопросам. Так, на Таллинском заводе ртутных выпрямителей им. Калинина в течение четырех лет проводился анализ работы сети партийного просвещения.¹⁴ Историками был проведен анкетный опрос по различным вопросам на двух тартуских заводах и т. д. В связи с ростом социологических исследований появилась потребность в организационном центре, способном координировать и упорядочить эту работу. Этим центром стала комиссия.

В составе комиссии на общественных началах работают преподаватели высших учебных заведений Таллина и Тарту, работники радио и журнала «Коммунист Эстонии», сотрудники Академии наук ЭССР, партийные работники и др. Всего в комиссии 19 человек.

Комиссия провела некоторую работу по популяризации социологических исследований, по распространению методов их проведения. В 1964 году ею был организован сбор материалов о проделанных в республике социологических исследова-

¹³ Текущий архив ЦК КПЭ, список членов научно-атеистической комиссии.

¹⁴ «Советская Эстония», 14 мая 1965 года.

ниях. На основе этих материалов было проведено собрание актива, на котором с докладом «Конкретные социологические исследования в республике и стоящие перед нами задачи» выступил доктор исторических наук И. Каак. В декабре 1964 года для ознакомления с методами проведения социологических исследований и обмена опытом в этой области комиссия организовала собрание актива, на котором выступил представитель лаборатории социологических исследований Ленинградского государственного университета.¹⁵

На постоянных ежемесячных собраниях комиссия решает текущие вопросы по организации конкретных исследований. В целях координации социологических исследований в республике на этих собраниях комиссия рассматривает вопросы проведения конкретных исследований и дает разрешение на их проведение. Так, на заседании 14 августа 1964 года было разрешено провести исследование комиссией по исследованию родного края АН ЭССР.¹⁶ На заседании 9 января 1965 года комиссия нашла целесообразным проведение исследования среди молодежи комбината «Коммунар» по вопросам использования свободного времени.¹⁷

Своей работой комиссия оказывает помощь отделу пропаганды и агитации ЦК КПЭ. Результаты проводимых исследований поступают в комиссию, используются в работе отдела. Будущее этой комиссии видится в том, что она может стать научным органом по социологическим исследованиям, необходимым для осуществления партийного руководства и проведения партийной работы.

Как уже указывалось, важную роль в улучшении идеологической работы играют новые формы общественных начал и в партийных комитетах КП Эстонии. Партийный актив привлекается в них к идеологической работе посредством различных форм. Одной из самых распространенных из них являются идеологические комиссии.

Постоянные идеологические комиссии в партийных комитетах КП Эстонии с самого начала сформировались как самостоятельные органы. Они, как правило, утверждаются пленумом парткома и работают под руководством секретаря партийного комитета. В крупных партийных организациях идеологические комиссии имеют в своем составе секции, которые создаются партийным комитетом исходя из условий и специфики работы. Так, в Морском РК г. Таллина были созда-

¹⁵ Текущий архив ЦК КПЭ, план работы комиссии по социологическим исследованиям на 1964 г.

¹⁶ Текущий архив ЦК КПЭ, протокол заседания комиссии № 2.

¹⁷ Текущий архив ЦК КПЭ, протокол заседания комиссии № 6.

ны четыре секции: пропаганды, агитмассовой работы, школьной работы и культурно-просветительной работы.¹⁸ В составе идеологической комиссии Кохтла-Ярвского горкома КПЭ создана даже группа социологических исследований.¹⁹ В состав идеологических комиссий входят в основном члены партийного комитета, но во многих парткомах к работе комиссий привлекаются и другие активные коммунисты. Так, в идеологической комиссии Тартуского ГК КПЭ, кроме членов горкома, работают преподаватели, пропагандисты, работники культуры и др.²⁰

Идеологические комиссии оказывают помощь партийным комитетам в проведении идеологической работы. Многие участки этой работы находятся в ведении комиссий. Так, идеологическая комиссия Тартуского горкома партии помогает осуществлять партийное руководство в деле политического просвещения, в агитационно-массовой работе, в культурно-массовой работе, а также в научно-атеистической пропаганде.

Идеологическая комиссия Тартуского горкома накопила в своей работе большой положительный опыт, свидетельствующий о пользе, которую приносит привлечение партийного актива к осуществлению коммунистического воспитания.

Комиссия в своей работе уделяет внимание вопросу повышения теоретического уровня кадров идеологических работников. Для этого применяется такая форма, как теоретические конференции. В 1961/1962 учебном году силами комиссии была подготовлена и проведена конференция для активистов коммунистического труда, работников культуры и здравоохранения, партийных, профсоюзных и комсомольских работников. Темой конференции было «Воспитание нового человека в коллективе коммунистического труда». К проведению конференции комиссия привлекла научные силы из Тартуского университета.²¹ Конференция прошла интересно, в ней приняло участие около 200 человек.

Члены комиссии организовали в 1964 году конференцию по обмену опытом в пропагандистской работе. На этой конференции присутствовало 300 пропагандистов города и района. В ходе конференции выступили лучшие пропагандисты города, которые поделились опытом своей работы, показали, какие методы применяют в проведении занятий.

Вопросам повышения теоретического уровня пропагандист-

¹⁸ Текущий архив Морского РК КПЭ, постановление бюро Морского РК от 26 декабря 1961 г.

¹⁹ «Советская Эстония», 23 мая 1964 года.

²⁰ «Vahetame mõtteid», V. Tallinn, 1963, стр. 13.

²¹ «Vahetame mõtteid», V. Tallinn, 1963, стр. 14.

ских кадров была посвящена конференция в марте 1965 года, подготовленная идеологической комиссией. С теоретическими докладами на ней выступили преподаватели Тартуского государственного университета Матров, Криналь, Блюмфельд. Эта конференция помогла пропагандистам в их практической деятельности.

Одним из участков идеологической работы, где комиссия оказывает помощь горкому партии является сеть политического просвещения. Вопросами политпросвещения занимается секция комиссии, состоящая из семи человек. Секция осуществляла систематический контроль за качеством занятий. Члены секции посещают занятия и на месте оказывают помощь пропагандистам. Так, в середине 1962 года члены секции посетили целый ряд заключительных занятий в кружках и семинарах. Были посещены занятия на лесокombинате, во 2-ой средней школе и т. д.²² В результате проверки были выявлены недостатки в организации занятий, которые были учтены при организации сети политпросвещения в следующем учебном году.

Секция комиссии оказывает пропагандистам помощь не только советами. Некоторые члены комиссии, обладающие большим опытом, сами показывают, как нужно проводить занятие. Так, член комиссии В. Матин помог подготовить занятия кружка конкретной экономики на комбинате «Аренг» и сам провел несколько занятий.²³

В поле зрения комиссии не только сеть политического просвещения. Идеологическая комиссия стремится улучшить лекционную пропаганду в городе. Для этого члены комиссии изучают постановку лекционной пропаганды на предприятиях. Результаты проверки обобщаются и вырабатываются меры по их ликвидации, которые затем горком партии рекомендует партийной организации предприятия. Комиссия в свою очередь помогает проводить их в жизнь. Такая работа была проделана в 1963 году, например, на Тартуском кожевенном комбинате.²⁴

Активно работает и секция агитационной работы идеологической комиссии. Эта секция приложила много усилий для оживления наглядной агитации на предприятиях города. В 1962 году силами членов секции был организован общегородской смотр стенных газет предприятий промышленности и транспорта.²⁵ С целью выявления недостатков и их устранения

²² См. текущий архив Тартуского ГК КПЭ, информация о посещении итоговых занятий на лесокombинате и справка о посещении занятия семинара во 2-ой средней школе.

²³ «Vahetame mõtteid», V, Tallinn, 1963, стр. 17.

²⁴ Текущий архив Тартуского ГК КПЭ, план работы секции политпросвещения и пропаганды на I полугодие 1963 года.

²⁵ «Vahetame mõtteid», V, Tallinn, 1963, стр. 19.

члены секции проводят проверку состояния наглядной агитации на предприятиях. В 1963 году таким путем секция помогла улучшить наглядную агитацию на авторемонтном заводе.²⁶ Силами членов секции горком партии осуществляет контроль за работой постоянно действующих агитпунктов, а в период выборов привлекает секцию к руководству деятельностью агитпунктов.

В секции научно-атеистической пропаганды идеологической комиссии работают 9 коммунистов. Своей работой члены секции помогают улучшать атеистическую пропаганду в городе. Для повышения действенности атеистического воспитания молодежи секция подготовила и провела в 1962 году конференцию на тему²⁷ «Атеистическое воспитание в школах». Конференция помогла учителям, познакомила их с формами и методами проведения атеистической работы в школе.

Члены секции помогают горкому партии осуществлять контроль за постановкой атеистического воспитания на предприятиях города. Например, в конце 1963 года членами секции был проведен подробный анализ осуществления атеистического воспитания на заводе стройматериалов.²⁸ Такая деятельность помогает партийным организациям получить квалифицированную помощь в налаживании атеистической работы.

Секция научно-атеистической пропаганды постоянно ищет новые формы, обобщает опыт и распространяет его в работе по внедрению новых советских обрядов. Для организаторов внедрения этих обрядов на предприятиях секция идеологической комиссии систематически устраивает семинары и проводит учебу.²⁹ На этих занятиях определяются новые формы советских обрядов, порядок их проведения, проводится обмен опытом. Одно из таких занятий было, например, посвящено вопросу техники речи при выступлении.³⁰

Таким образом, секции идеологической комиссии проделали большую работу в своей области. Но идеологическая комиссия Тартуского горкома не только ведет работу на определенных участках. Комиссия помогает и в подготовке вопросов для обсуждения на пленуме и бюро горкома партии.

²⁶ Текущий архив Тартуского ГК КПЭ, план работы секции агитации на II полугодие 1963 года.

²⁷ Текущий архив Тартуского ГК КПЭ, справка о работе идеологической комиссии.

²⁸ Текущий архив Тартуского ГК КПЭ, план работы секции научно-атеистической пропаганды на II полугодие 1963 года.

²⁹ Текущий архив Тартуского ГК КПЭ, справка о работе идеологической комиссии.

³⁰ Текущий архив Тартуского ГК КПЭ, план работы секции научно-атеистической пропаганды на II полугодие 1963 года.

Успешная деятельность комиссии обогатила практику работы партийного комитета новыми формами, помогла улучшить содержание идеологической работы.

Положительный опыт есть у идеологических комиссий многих других партийных комитетов КП Эстонии. Такой опыт имеет, например, идеологическая комиссия Морского райкома г. Таллина. Для работы этой комиссии характерно то, что она занималась не только текущими вопросами. Так, в 1962 году в плане работы комиссии предусматривалось решение нескольких крупных вопросов. Этот перспективный план был составлен на год. В плане стоял вопрос об улучшении партийного руководства стенной печатью и радиогазетами. Секция агитмассовой работы комиссии силами своих членов организовала исследование вопроса на предприятиях района. Каждый член секции получил конкретное задание. Были проанализированы стенгазеты на 15 предприятиях района.³¹ Были выявлены недостатки в работе парторганизаций, для устранения которых комиссия сделала очень многое. Для редакторов стенгазет секция провела на основе материалов проверки специальный семинар. Затем был организован районный смотр стенных газет. На предприятиях были проведены партийные собрания, посвященные руководству стенной печатью. Все эти мероприятия комиссии помогли партийным организациям улучшить работу

В этом же году комиссия занялась вопросом об улучшении работы постоянно действующих агитпунктов. Силами членов комиссии была проверена деятельность 8 агитпунктов.³² На основе конкретного анализа работы агитпунктов секция комиссии организовала семинар для заведующих на тему «Агитпункт — центр политмассовой работы». В дальнейшем комиссия контролировала работу агитпунктов. А в 1963 году была вновь проверена работа агитпункта на целлюлозно-бумажном комбинате.

Культурно-просветительная секция комиссии в 1962 году занималась двумя крупными вопросами: состоянием партийного руководства спортом на предприятиях района и работой клубных учреждений. На предприятиях района работают 5 клубов. Секция провела проверку работы этих клубов. Для обобщения их деятельности и повышения теоретического уровня клубных работников секцией был организован семи-

³¹ «Советская Эстония», 5 октября 1962 года.

³² Текущий архив Морского РК КПЭ, план работы идеологической комиссии на 1962 год.

нар.³³ Члены секции помогли улучшить работу клубов.

В 1963 году секция основательно проанализировала и помогла улучшить работу библиотек района.

Работа идеологической комиссии Морского райкома партии помогла установить парткому более тесную связь с партийными организациями, оказывать им более конкретную помощь.

В деятельности идеологических комиссий партийных комитетов есть и недостатки, ликвидация которых позволила бы повысить эффективность их работы. Иногда в некоторых партийных комитетах комиссии занимаются лишь «текущими вопросами», т. е. теми вопросами, которые возникают в ходе текущей работы. Безусловно, комиссия должна в какой-то мере помогать парткому и в разрешении этих вопросов. Но когда текущие вопросы становятся основой деятельности комиссии, это сужает роль идеологической комиссии, снижает ее значение. Примером тому может служить деятельность идеологической комиссии Йыгеваского райкома партии. Комиссия этого райкома партии проделала важную работу. Она используется часто для подготовки вопросов на пленум и бюро райкома. Так, в конце 1963 года комиссия участвовала в проверке выполнения решений Июньского Пленума ЦК КПСС 1963 года.³⁴ Этот вопрос готовился к пленуму райкома партии. В начале 1965 года члены идеологической комиссии готовили для пленума вопрос об улучшении агитмассовой работы в районе.³⁵

Однако, если проанализировать деятельность комиссии за 1963—1964 гг., то видно, что у комиссии нет вопросов, которыми бы она занималась перспективно. В 1963 году комиссия занималась более, чем десятью вопросами, но основными в ее деятельности были такие вопросы, как комплектование сети политпросвещения, комплектование школ сельской молодежи, подписка на газеты и журналы.³⁶ В первом квартале 1964 года комиссия вновь занималась этими вопросами.³⁷ При таком характере деятельности помощь со стороны комиссии райкому партии небольшая. А ведь в районе есть участки идеологической работы, которые требуют к себе внимания; комиссия

³³ Текущий архив Морского РК КПЭ, дневник секции культурно-просветительной работы.

³⁴ Текущий архив Йыгеваского РК КПЭ, справки о проверке.

³⁵ Текущий архив Йыгеваского РК КПЭ, протокол 3-го пленума Йыгеваского РК от 28 мая 1965 года.

³⁶ Текущий архив Йыгеваского РК КПЭ, план работы комиссии на IV квартал 1963 года.

³⁷ Текущий архив Йыгеваского РК КПЭ, план работы комиссии на I квартал 1964 года.

могла бы там сделать гораздо больше и принести большую пользу.

Идеологические комиссии партийных комитетов КПЭ были созданы сравнительно недавно. Большинство их было организовано в 1962 году. Горкомы и райкомы партии не ограничены в создании тех форм, которые наиболее отвечают потребностям партийной работы в данном городе или районе. Но в некоторых случаях наблюдается формальное отношение к организации идеологической комиссии. Так, в Выруском партийном комитете в апреле 1963 года была создана идеологическая комиссия. В составе этой комиссии пленумом парткома были утверждены секция педагогики, секция атеизма и др. В то же время при парткоме уже активно работали внештатный школьный отдел и внештатный отдел научно-атеистической пропаганды. В составе секций идеологической комиссии и этих двух отделов находятся почти одни и те же люди.³⁸ При таком положении идеологическая комиссия обречена на существование лишь на бумаге. А в сентябре 1963 года в этом же парткоме был создан методический совет. И в его состав вновь включены члены идеологической комиссии (Аадла, Кальюеве, Оясоо, Арна, Казесалу).³⁹

В некоторых партийных комитетах КП Эстонии идеологические комиссии слишком большие по составу, с большим количеством секций. В этом случае, как нам кажется, проявляется стремление переложить на комиссию все руководство идеологической работой, освободив от него штатные органы партийного комитета. Так, в составе Таллинского горкома партии в идеологической комиссии работает 11 секций.⁴⁰ В Морском РК г. Таллина в 1964 году состав комиссии был расширен до 67 человек, а число секций было увеличено до 8.⁴¹ Руководить таким большим органом трудно. Конечно, партийный комитет вправе определять численный состав, исходя из собственного опыта, но как показывает практика работы партийных комитетов КП Эстонии, слишком большой состав комиссии только усложняет ее работу. Опыт показывает, что комиссия функционирует эффективно, если в ее составе 15—25 человек. Такой же опыт есть и в других партийных организациях, например, Украины.⁴²

³⁸ Текущий архив Выруского РК КПЭ. списки членов идеологической комиссии и внештатных отделов.

³⁹ Текущий архив Выруского РК КПЭ, решение бюро от 20 сентября 1963 года.

⁴⁰ «Tõelised entusiastid», Tallinn, 1965, стр. 11.

⁴¹ «Советская Эстония», 21 июля 1964 года.

⁴² Общественные начала в партийной работе, Киев, 1962, стр. 99.

Наряду с идеологическими комиссиями в партийных комитетах КП Эстонии получили распространение постоянные советы. Важное место в привлечении коммунистов к идеологической работе парткома занимают методические советы.

Методические советы созданы на общественных началах при кабинетах политического просвещения партийных комитетов. Основной задачей методического совета является оказание помощи пропагандистам в улучшении методики, распространение лучшего опыта пропагандистской работы. Как правило, методический совет работает под руководством отдела парткома. К работе в методических советах партийные комитеты привлекают опытных пропагандистов, педагогов, партийных работников и т. д.

Методические советы в парткомах организационно построены по-разному. В малочисленных по составу советах секций нет. Так строит свою работу, например, методический совет Вырусского парткома. Нет секций и в совете Йыгеваского РК КПЭ. В численно больших советах, как правило, существуют секции. Однако они организуются по различным принципам. Каждый партком организует их так, как считает наиболее целесообразным в своих условиях. Так, в методическом совете Пярнуского ГК КПЭ были организованы 4 секции. Созданы они были в соответствии с формами кружков, семинаров.⁴³ Несколько по-иному построен методический совет Тартуского горкома партии. В совете созданы секции по работе кружков, методики семинарских занятий, наглядности учебных занятий, а также группа текущего контроля.⁴⁴ Думается, что организация методического совета Тартуского ГК КПЭ более целеустремленная, позволяющая строить работу совета более действенно.

Методические советы ведут большую работу по улучшению преподавания в сети политического просвещения. В центре внимания советов находятся вопросы повышения мастерства пропагандистов, повышения их теоретического уровня. В 1962—1964 годах методические советы применяли такую форму учебы пропагандистов, как постоянные семинары. На них опытные лекторы, часто члены методического совета, читали теоретические лекции, посвященные очередной теме занятий. Семинары оказывали пропагандистам помощь в методической разработке занятий, в подборе дополнительной литературы. При этом во многих советах уделяли внимание молодым пропагандистам. Методический совет Морского райкома система-

⁴³ «Pärnu Kommunist», 22 февраля 1964 года.

⁴⁴ «Edasi», 28 марта 1964 года.

тически занимался вопросами обучения молодых пропагандистов. Так, в сентябре 1962 года им был организован семинар специально для молодых пропагандистов. На нем опытом работы поделился старый пропагандист, много лет работавший в кружках, т. Грачев.⁴⁵ В октябре 1963 года был проведен семинар для пропагандистов, работавших впервые. К проведению этого семинара были привлечены опытные пропагандисты, члены методического совета, Крийск и Филимонов.⁴⁶

Молодым пропагандистам уделял внимание и методический совет Тартуского ГК КПЭ, который организовал специальные занятия по обмену опытом в конце 1963 года.⁴⁷

В работе многих методических советов парткомов КП Эстонии есть творческие поиски, стремление сделать работу совета более эффективной. Так, методический совет Морского РК в 1962—1963 гг. особенно много сделал в деле обеспечения сети политпросвещения наглядными пособиями. Эта работа осуществлялась непосредственно членами совета. Член совета Грачев составил и изготовил ленты для диафильмов,⁴⁸ которые были использованы пропагандистами на занятиях.

И в других вопросах работы члены методического совета Морского РК стремились найти наиболее действенные формы. Так, чтобы сделать семинары пропагандистов более полезными и интересными, совет стал проводить их с 1962 года непосредственно на предприятиях. В октябре 1963 года, например, такой семинар был проведен на фабрике им. Клементи. Перед семинаром его участники познакомились с производством, побывали в цехах, а затем на семинаре выступил главный экономист фабрики.⁴⁹

Проведение постоянных семинаров пропагандистов стремился сделать более полезным и методический совет Тартуского горкома партии. С января 1964 года совет вместо постоянных семинаров, которые собирались в послерабочее время, стал устраивать «день пропагандиста». 6-го января 1964 года в горкоме партии с утра были собраны пропагандисты различных кружков и для них был прочитан цикл лекций.⁵⁰

⁴⁵ Текущий архив Морского РК КПЭ, отчет о работе сети политпросвещения за 1962/1963 учебный год, стр. 6.

⁴⁶ Текущий архив Морского РК КПЭ, план работы совета на IV квартал 1963 года.

⁴⁷ «Edasi», 28 марта 1964 года.

⁴⁸ Текущий архив Морского РК КПЭ, план работы совета на сентябрь 1962 — январь 1963 года.

⁴⁹ Текущий архив Морского РК КПЭ, планы проведения семинаров пропагандистов на 1963/64 учебный год.

⁵⁰ «Edasi», 10 января 1964 года.

Перед пропагандистами выступил секретарь горкома Мейстер; преподаватель университета т. Калитс прочел лекцию о наглядных пособиях и умелом их использовании. Это был первый опыт проведения учебы пропагандистов в такой форме. В дальнейшем «день пропагандиста» стал проводиться систематически.

Опыт работы методических советов партийных комитетов КП Эстонии показывает, что и в такой важной области идеологической работы, как политическое просвещение, применение общественных начал является действенным средством улучшения партийного руководства воспитанием масс.

Партийные комитеты КП Эстонии используют общественные начала как средство для улучшения и расширения научно-атеистической пропаганды. Во многих партийных комитетах созданы на общественных началах органы, которые осуществляют руководство борьбой с религиозными предрассудками. В некоторых парткомах руководство атеистической работой осуществляется секциями идеологических комиссий, но в других созданы самостоятельные органы, в которых работают на общественных началах члены парткома и активные коммунисты.

Большой положительный опыт в своей деятельности накопил внештатный отдел научно-атеистической пропаганды Вырусского райкома партии. До создания отдела атеистической работой в районе руководил отдел агитации и пропаганды райкома, а в самом отделе непосредственно вопросами этой работы занимался один штатный работник. Для помощи райкому в конце 1961 года на общественных началах был организован внештатный отдел. В 1963 году в составе отдела работал 21 коммунист.⁵¹ Среди этих коммунистов — семь директоров школ района, 3 партийных работника, работник здравоохранения и др.

Деятельность внештатного отдела организована на основе того, что каждый член отдела имеет свой участок там, где он живет (например, сельсовет). Здесь он и ведет повседневную работу. Но, кроме этого, ему даются и систематические поручения в соответствии с планом работы отдела.

Создание руководящего центра в лице внештатного отдела парткома внесло конкретность в атеистическую работу в Вырусском районе, а привлечение коммунистов к партийной работе на общественных началах обеспечило в этой работе и определенные успехи.

⁵¹ Текущий архив Вырусского РК КПЭ, решение бюро райкома от 25 января 1963 года.

Внештатный отдел научно-атеистической пропаганды Вырусского парткома взял под свой контроль узловые участки атеистической работы в районе. Учитывая, что действенность атеистической работы зависит от подготовки кадров, отдел уделял постоянное внимание учебе активных атеистов. С помощью парткома отделом была организована районная школа атеистов, которая начала занятия с 1962 года.⁵² В 1963 году в этой школе занимались 38 человек. Для чтения лекций в школе привлекаются опытные атеисты. Отдел сумел привлечь к чтению лекций и преподавателей Тартуского госуниверситета: с лекциями выступали преподаватели Митт, Калитс, Саарма.⁵³

Много внимания отдел уделял проведению лекционной пропаганды. Члены отдела систематически выступают с атеистическими лекциями перед трудящимися района, а также организуют выступления квалифицированных лекторов. Но лекторская деятельность — это лишь один из аспектов работы отдела. Внештатный отдел научно-атеистической пропаганды является наряду со штатными отделами и исполнительным органом парткома. Поэтому он осуществляет контроль за положением с атеистической работой на предприятиях, в школах, колхозах и совхозах, в частности, отдел много сделал для улучшения атеистического воспитания в школах района. При прямом участии членов отдела на общественных началах при районном педагогическом кабинете была создана атеистическая методическая группа, а во многих школах — атеистические секции в родительских комитетах.⁵⁴ Опираясь на эти органы, отдел ведет работу в школах района. В апреле 1963 года отделом была подготовлена и проведена районная конференция для родителей и учителей на тему: «Атеистическое воспитание детей в школе и дома».

Одним из основных направлений в деятельности внештатного отдела является работа по внедрению в жизнь новых советских обрядов и традиций. Благодаря деятельности членов отдела в Вырусском районе получили широкое распространение такие новые традиции, как торжественное празднование детских именин, дня поступления ребенка в школу, получения паспорта, наступления совершеннолетия и др.

⁵² Текущий архив Вырусского РК КПЭ, «Об атеистической работе и опыте создания новых семейных традиций в Вырусском районе».

⁵³ Текущий архив Вырусского РК КПЭ, учебная программа школы атеистов на 1963/64 учебный год.

⁵⁴ Текущий архив Вырусского РК КПЭ, «Об атеистической работе и опыте создания новых семейных традиций в Вырусском районе».

Некоторые новые традиции родились непосредственно в Выру и внештатный отдел принимал участие в их выработке и оформлении. Так, с участием членов отдела был разработан и проводился в жизнь обычай открытия новых общественных и жилых зданий и вручения ключей новоселам. Когда был построен новый 32-квартирный дом, было решено устроить торжественный вечер вручения ключей от новых квартир. В назначенный день в саду дома культуры собрались строители и новоселы. Вечер открыл председатель райисполкома. С речью выступил также представитель отдела научно-атеистической пропаганды. Новоселы благодарили строителей дома, а затем были вручены ключи от новых квартир. Лучшие строители были награждены грамотами. Специально для строителей новоселы изготовили торт в виде выстроенного дома, который был торжественно вручен. После торжественной части были устроены танцы. Обычай торжественного приема выстроенного дома в дальнейшем вошел в жизнь.

Создание внештатного отдела партийного комитета и его работа оживили атеистическую пропаганду в Выруском районе. В результате активной деятельности атеистов были достигнуты ощутимые реальные успехи в борьбе с религиозными предрассудками. Одним из показателей ослабления влияния церкви является то, что все меньше и меньше люди стали посещать церковь. Уже в 1962 году по Вырускому району были сняты с регистрации два общества и две церкви.⁵⁵ Они закрылись потому, что люди перестали туда ходить. Активная работа атеистов, распространение в жизни района новых советских обрядов и традиций привели к тому, что в районе все меньше совершается церковных обрядов. В достижении этих результатов велика также заслуга коммунистов — членов внештатного отдела.

Серьезных успехов в научно-атеистической пропаганде добился и научно-методический совет по атеистической работе Кохтла-Ярвского горкома партии, а также внештатные органы некоторых других партийных комитетов КП Эстонии.

Анализ деятельности постоянных комиссий, советов, внештатных отделов позволяет заключить, что развитие новых форм общественных начал является важным средством улучшения идеологической работы партии. Новые формы применения общественных начал помогают расширить масштабы идеологической работы, укрепить связь партийных организа-

⁵⁵ Текущий архив Выруского РК КПЭ, «Об атеистической работе и опыте создания новых семейных традиций в Выруском районе».

ций с массами, привлечь к проведению этой работы большой и активный отряд коммунистов.

Осуществляя творческие поиски в развитии общественных начал, партийная организация Эстонской ССР вносит свой вклад в дело развития внутривластной демократии и активизации трудящихся масс.

EKP TÖÖKOOGEMUSTEST ÜHISKONDLIKE ALUSTE ARENDAISEL IDEOLOOGILISES TÖÖS (1961–1964)

I. Sorokin

Resümee

Kommunismi ehitamise tingimustes omab tähtsat kohta partei ideoloogiline töö. Kommunistlik partei võtab järjest rohkem kasutusele uusi ideoloogilise töö organiseerimise vorme.

Arhiivi- ja ajakirjanduse materjalide põhjal on artiklis näidatud ühiskondlike aluste kasutamist Eesti NSV parteiorganisatsioonide ideoloogilises töös. Parteiorganisatsiooni kõikides lülides leidsid kasutamist uued organisatsioonilised vormid kommunistide kaasatõmbamiseks ideoloogilisele tööle. EKP parteikomiteedes peale XXII kongressi levisid sellised organisatsioonilised vormid nagu alalised komisjonid, nõukogud, mittekoosseisulised osakonnad jne. Mõnede EKP parteikomiteede ideoloogiliste komisjonide ja nõukogude töö varal on artiklis näidatud nende osa ideoloogilises, -teaduslik-ateistlikus töös ja poliitharidusvõrgu organiseerimisel. Artiklis on tehtud mõningad ettepanekud nende organisatsiooniliste vormide töö parandamiseks.

ÜBER DIE ARBEITSERFAHRUNGEN AUF DEM GEBIETE DER ENTWICKLUNG GESELLSCHAFTLICHER GRUNDLAGEN IN DER IDEOLOGISCHEN ARBEIT DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ESTLANDS (1961–1964)

I. Sorokin

Zusammenfassung

Die ideologische Parteiarbeit nimmt im Aufbau des Kommunismus einen wichtigen Platz ein. Die Kommunistische Partei benutzt immer mehr neue organisatorische Formen der ideologischen Arbeit.

Der Artikel stützt sich auf das Archiv — und Pressematerial bei der Anwendung gesellschaftlicher Grundlagen in der ideologischen Arbeit der Parteiorganisationen der Estnischen SSR. Im

ganzen System der Parteiorganisation wurden neue organisatorische Formen eingeführt, um die Kommunisten zur ideologischen Arbeit heranzuziehen. Nach dem XXII. Parteitag bürgerten sich in den Parteikomitees der KPE solche organisatorische Formen ein wie: ständige Kommissionen, Ausschüsse nicht etatmäßiger Abteilungen u.a. An Hand der Arbeit einiger dieser ideologischen Ausschüsse der Parteikomitees der EKP, wird im Artikel ihr Anteil an der ideologischen, wissenschaftlich — atheistischen Arbeit und beim Organisieren der politischen Aufklärungsarbeit erläutert.

Im Artikel werden einige Vorschläge zur Verbesserung der Arbeit dieser organisatorischen Formen gemacht.

KOMMUNISTIDE OSAST KOHALIKES NÕUKOGUDES*

J. Kalits

NLKP ajaloo kateeder

Nõukogud on töörahva revolutsioonilise energia ja loomingu-
lise töö vili. Nad on poliitilises mõttes uus riigiaparaat, mis loob
rahva enamikuga tiheda, kergesti kontrollitava ja uuendatava si-
deme, erinedes selle poolest täielikult kodanlikust riigiaparaadist.
Nõukogud loovad kontakti erinevate kutsealade vahel. See ker-
gendab kõige mitmekesisemate ja sügavamate reformide teosta-
mist. Nõukogude kaudu on võimalik aktiviseerida, kasvatada, õpe-
tada ja kaasa tõmmata elanikkonna hulki, kes varem seisid väl-
jaspool poliitilist elu. Sellisena on nõukogud olnud väga tähtsaks
teguriks sotsialismi ülesehitamisel meie maal. Ja, nagu märgib
V I. Lenin, «ainult selles seisab tagatis, et nende töö on täielikult
pühendatud rahvahulkade huvide kaitsmisele».¹

Järjekindlalt tugevnedes ja kasvades on nõukogud kujunenud
meie maal tõeliselt massiliseks organisatsiooniks. Nii ka Eesti NSV
kohalikud nõukogud. 1963. aasta märtsis toimunud valimiste tule-
musena asus saadikukohuseid täitma ligi 12 000 inimest. Veelgi
suurem arv inimesi koondus kohalike nõukogude juhtimisele allu-
vatesse ühiskondlikesse organitesse. 1963. aasta augustis, viis
kuud pärast valimisi, moodustas selline ühiskondlik aktiiv Eesti
NSV-s umbes 10 protsenti kogu elanikkonnast. Analoogiliseks ku-
junes olukord ka pärast kohalike nõukogude valimisi 1965. aasta
märtsis — saadikukohustusi asus täitma 11 941 inimest.²

Kommunistliku Partei iga programm sisaldab tingimata osi või
lõike, mis on pühendatud nõukogude töö põhiküsimustele. Nii
märgitakse 1919. aastal vastuvõetud programmis nõukogude
kohta, et «partei ülesandeks on teha väsimatult tööd selleks, et
viia tõesti täielikult ellu see kõrgem demokraatliku tüüp, mille
normaalseks funktsioneerimiseks on vajalik rahvahulkade kul-
tuuri, organiseerituse ja isetegevuse taseme pidev tõus»³

¹ V I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 309—310.

² H. Schneider, Ühiskondlikest alustest kohalike riigivõimu ja hal-
dusorganite tegevuses, Tallinn, 1965, lk. 20.

³ NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolut-
sioonid ja otsused, 1 osa, Tallinn, 1956, lk. 414.

* Artikkel koostatud 1965. a.

Ka Eestimaa Kommunistlik Partei ei saanud isegi kodanliku diktatuuri rasketes tingimustes tegutsedes oma programmides vaikides mööduda nõukogude küsimusest. Seda puudutatakse nii 1920. aasta 5. novembril EKP I kongressil vastuvõetud Eestimaa Kommunistliku Partei programmis⁴ kui ka 1929. aastal täiendatud ja konkretiseeritud programmis.⁵

Partei ei juhi nõukogusid ainult teoreetilises mõttes, vaid ka praktiliselt. Kriipsutades alla partei juhtivat osa, kirjutas V. I. Lenin 1920. aastal: «Ühtki tähtsat poliitilist ega organisatsioonilist küsimust ei otsusta ükski riigiasutus meie vabariigis ilma partei Keskkomitee juhtivate näpunäideteta.»⁶ Parteiorganisatsioonid on vastutavad nõukogude töös esinevate puuduste eest, nad peavad nõukogusid juhtima, kuid ei tohi partei funktsioone segi ajada nõukogude kui riigivõimuorganite funktsioonidega. Oma otsused peab partei ellu viima nõukogude organite kaudu. Nõukogude konstitutsiooni raames.⁷

Konstitutsioonis öeldakse, et NLKP on töörahva kõikide organisatsioonide, nii ühiskondlike kui ka riiklike juhtiv tuumik.⁸ Hoopiski üksikasjalikumalt kui konstitutsioon fikseerib partei ja nõukogude vahelised suhted NLKP põhikiri. Põhikirjas rõhutatakse, et parteiorganisatsioonid ei asenda nõukogusid, ametiühinguid, kooperatiivseid ega muid töörahva ühiskondlikke organisatsioone, väldivad partei ja teiste organite funktsioonide segijamist, tarbetut parallelismi töös.⁹

Põhikirjas on kindlaks määratud parteigruppide ülesanded nõukogudes: «... partei mõju igakülgne tugevdamine ja partei poliitika elluviimine parteitute hulgas, partei- ja riikliku distsipliini kõvendamine, võitlus bürokratismi vastu, partei ja nõukogude direktiivide täitmise kontrollimine».¹⁰

Kui sotsialistliku ühiskonna ehitamist alles alustati, kirjutas V. I. Lenin, et «mida sügavam on ümberkujundus, mida me tahame teostada, seda rohkem on vaja äratada tema vastu huvi ja temasse teadlikku suhtumist, veenda selle tarvilikkuses üha uusi miljoneid ja kümneid miljoneid».¹¹ Kogemused näitavad, et miljonite veendumus kujunes kõige kindlamini välja nende eneste otsese osavõtu puhul riigi juhtimisest ja valitsemisest, nõukogude tegevusest. Seepärast osutab partei tänapäeval, kommunismi

⁴ Eestimaa Kommunistliku Partei I kongress, Tallinn, 1960, lk. 78.

⁵ ЕКРА, f. 6495, nim. 1, s.-ü. 207, l. 60.

⁶ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 29.

⁷ NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn, 1956, lk. 446.

⁸ Советские конституции, справочник, Москва, 1963, lk. 266.

⁹ Parteiaktivisti märkmik, Tallinn, 1965, lk. 97.

¹⁰ Sealsamas, lk. 105.

¹¹ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 461.

ülesehitamise perioodil järjest kasvavat tähelepanu nõukogude tööle.

NLKP XX kongress kriipsutas alla vajadust «igakülgsest edasiarendada nõukogude demokratismi, sihikindlalt parandada kõigi nõukogude organite tööd keskuses ja kohtadel, tugevdada nende sidet rahvahulkadega».¹² 1957. aasta jaanuaris võttis NLKP Keskkomitee vastu otsuse «Töörahma saadikute nõukogude töö parandamisest ja rahvahulkadega sidemete tugevdamisest»,¹³ millel oli oluline tähtsus. Selles juhtis NLKP Keskkomitee kõigi partei- ja nõukogude organisatsioonide tähelepanu vajadusele tunduvalt parandada nõukogude massilist organiseerimistööd ja veelgi tugevdada nende sidet elanikkonnaga. Erilist rõhku tuli panna kõigi rahvasaadikute, eriti aga kommunistidega tehtava töö parandamisele, vajadusele aktiveerida nende tegevust nõukogudes ja valijate hulgas. Ühtlasi kohustati selles otsuses parteikomiteesid aktiveerima parteigruppide tööd nõukogudes ja täitevkomiteedes, suurendama nende osatähtsust ja vastutust.

Partei XXII kongressil vastuvõetud programm ühendas partei ja nõukogude vahelise seose tugevdamise ja parteilise juhtimise edasise täiustamise küsimused partei osatähtsuse kasvuga kommunismi ehitamise perioodil. Partei osatähtsuse tõus on, nagu märgitakse NLKP programmis, tingitud ka «rahvahulkade loominguulise aktiivsuse tõusust, miljonite uute töötajate kaasatõmbamisest riigiasjade ja tootmise juhtimisele, sotsialistliku demokraatia edasiarendamisest».¹⁴

Vabariigi parteiorganisatsioonide tegevuses võis 60-ndate aastate algul nõukogude töö juhtimise ja suunamise alal märgata tunduvat elavnemist. Nii näiteks arutati EKP Jõgeva Rajoonikomitee pleenumil 1962. aasta mais küsimust «Jõgeva rajooni TSN Täitevkomitee massilisest organisatsioonilisest tööst». Pleenumi otsuses juhiti tähelepanu olulistele puudustele töös rahvasaadikutega. Soovitati laiendada nõukogude tegevusega haaratud ühiskondlikku aktiivi ning kohustati EKP Jõgeva Rajoonikomitee bürood andma nõukogude töö parandamiseks praktilist abi. Seesama küsimus seisis ka paljude rajoonikomiteede bürooistungite päevakorras. EKP Hiiumaa Rajoonikomitee büroo istung 1962. aasta jaanuaris arutas «Käina külanõukogu tööd ühiskondliku aktiiviga». Nõukogude tegevusega seotud küsimusi analüüsiti 1962. aastal ka Elva, Haapsalu ja mitmete teiste partei rajoonikomiteede büroode istungitel. Kõik vastuvõetud otsused rõhutasid kommunistide osa ja vastutust nõukogude töös.

¹² Parteitöötaja käsiraamat I, Tallinn, 1958, lk. 19.

¹³ Sealsamas, lk. 414–423.

¹⁴ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 125.

Tunduvat langust nimetatud töölõigus võis täheldada aiates 1962. aasta novembrist. Parteilise juhtimise eristamine tööstuslikuks ja põllumajanduslikuks tõi kaasa nõukogude töö parteilise juhtimise ja suunamise nõrgenemise. Ühtlasi mõjus juhtimise eristamine tööstuslikuks ja põllumajanduslikuks negatiivselt nende tegevusele, vähendas kohalike nõukogude osatähtsust ning võttis neilt võimaluse aktiivselt sekkuda majanduslikku ülesehitustöösse. Tagasipöördumine territoriaal-tootmisalase printsiibi juurde võimaldab nõukogude parteilist juhtimist korraldada vastavalt kaasaja nõuetele ja ülesannetele.

On selge, et saadikute töö edukus sõltub sellest, kui ulatuslikult suudetakse üldistada olemasolevaid kogemusi ning tuua juhtimisse teaduslikule alusele tuginevaid elemente. Tuleb põhjalikult tundma õppida kohalike nõukogude saadikute tööd, süveneda nende vajadustesse, ettepanekutesse, arvamustesse. Seda eesmärki kandis ka grupi teadlaste ja praktikute tegevus, kes pöördusid mõnede rajoonide saadikute poole küsitlusega nende tegevuse ja vajaduste kohta. Kuigi küsitlus haaras ainult kaht Eesti NSV maarajooni ja üht linnarajooni,¹⁵ pakuvad selle kokkuvõtted nõukogude parteilise juhtimise edasisel parandamisel kindlasti mõningat abi.

Küsimuse aktuaalsust tõstab see, et pahatihti unustavad autorid, kes kirjutavad nõukogude saadikute tegevusest, selle parteilise juhtimise küsimused täiesti. Nii näiteks ilmus 1965. aastal H. Sooviku brošüür¹⁶ rahvasaadikute töö kohta, kuid selles polnud sõnagagi märgitud, kas kõnesolevad saadikud olid kommunistid, kuidas neid juhtis ja abistas parteiorganisatsioon jne.

1964. aastal läbiviidud küsitluse objektiks oli 173 rajooninõukogu, 85 Tallinna rajooninõukogu, 198 rajoonilise alluvusega linnanõukogu, 57 alevinõukogu ja 481 külanõukogu saadikut, see haaras saadikutööd ajavahemikul 17. märtsist 1963 kuni 1. maini 1964. Küsitlusleht sisaldas 27 põhiküsimust kuni 16 alajaotusega. Saadud materjali läbitöötamiseks kasutati elektronarvutit «Ural 4».¹⁷ Statistiliste rühmituste vajalikkude põhjendatust ja andmete erinevuste tõenäosust kontrolliti «F-testi» abil.¹⁸

Küsitlusega saadikute tööst tegi käesoleva artikli autor algust juba 1962. aasta lõpul. Küsitleti Tartu Linna TSN saadikuid. Esi-

¹⁵ Küsitlus viidi läbi Paide ja Rakvere rajoonis ning Tallinna Mere-rajoonis.

¹⁶ H. Soovik, Rahvasaadiku töömait, Tallinn, 1965.

¹⁷ «Ural 4» võimaldab ankeetide töötlemist, millel on 44 põhiküsimust kuni 25 alajaotusega.

¹⁸ Vt. Erna Weber, Grundriss der biologischen Statistik, 4. Anlage, Jena, 1961; Г. Снедектор, Статистические методы в применении к исследованиям в сельском хозяйстве и биологии, Москва, 1961.

mene katse ei andnud soovitud tulemusi. Küsitluseks valitud aeg osutus ebasobivaks, sest see langes kokku saadikute volituste lõppemise perioodiga. Samuti oli küsimustik koostatud oskamatult. Uue küsitluse läbiviimisel püüti varemesisenenud puudusi vältida. Küsitlus korraldati ankeedi kaudu.

Ankeet algas kõige üldisemast: 1. Nõukogu, mille koosseisu Teie kuulute. 2. Teie vanus. 3. Sugu. 4. Teie põhitegevusala. 5. Parteilisus. 6. Haridus. Jne.

Et vastamine oleks võimalikult lihtne, sisaldas ankeet ka võimalikud vastused, kusjuures küsitletava ülesandeks jäi ainult sobiv vastus alla kriipsutada.

Näiteks:

- I. Nõukogu, mille koosseisu Teie kuulute:
 1. rajooninõukogu
 2. vabariikliku alluvusega linnanõukogu
 3. Tallinna rajooninõukogu
 4. rajoonilise alluvusega linnanõukogu
 5. alevinõukogu
 6. külanõukogu.

Analoogilise alajaotusena olid antud vastused ka sisulistele küsimustele.

Saadikutöö parteiisel suunamisel on oluliseks lüliks nõukogude parteigrupid. Need on moodustatud peaaegu kõigis vabariigi kohalikes nõukogudes. Seetõttu tuleks kommunistide osa selgitamisel kohalikes nõukogudes alustada parteigruppide töö analüüsist. Nõukogude töö kohta avaldatud kirjanduses tunnistatakse, et parteigruppide töös on tõsiseid puudujääke.¹⁹ Parteigruppide tegevuse kohta sisaldas ankeet kaudse küsimuse: «Mitmel korral on Teie tähelepanekute kohaselt pöördunud Teie kui saadiku või kogu nõukogu poole ettepanekuga, ülesande andmiseks või muus asjas nõukogu parteigrupi nimel?».

Vastused näitavad, et ühel korral on seda märganud 107 saadikut, kahel — 105, kolmel — 79, neljal — 41, viiel — 26, kuuest kuni kümne korral — 31, üle kümne — 33. Eitavalt vastas aga 498 saadikut. Seega ei ole rohkem kui 50 protsenti küsitletuist nõukogu parteigrupi tööd märganud.

Põhjalikum analüüs näitab, et olukord on halvem linnades. Nii on nõukogu parteigrupi tööd mittemärganud saadikute protsent rajoonilise alluvusega linnanõukogudes 57, Tallinna rajooninõukogudes 55. Rajooninõukogudes on vastav protsent 53, alevinõukogudes — 49, külanõukogudes — 45. Tulemus on üllatav — mida lähemal asub nõukogu parteiorganitele, kes põhikirja kohaselt

¹⁹ Vt. H. Schneider, Ühiskondlikest alustest kohalike riigivõimu ja haldusorganite tegevuses, Tallinn, 1965; E. Hõbe, Parteigrupid töörahva saadikute nõukogudes, «Rahva Hää!», 22. september 1961.

peavad suunama saadikugruppide tööd,²⁰ seda halvemad on näitajad. Kui arvestada veel seda, et sellele küsimusele ei vastanud Tallinna rajooninõukogude saadikuist enam kui 15 protsenti, rajooninõukogude saadikuist ligi 14 protsenti, alevinõukogude saadikuist aga vähem kui 2 protsenti ja külanõukogude saadikuist pisut üle 5 protsenti, on parteigruppide mõju kajastavad näitajad veelgi halvemad.

Järeldus võib olla ainult üks: Parteigrupi kui kommunistide kollektiivi osatähtsus kohalikes nõukogudes on alles väike. Parteigruppide töö vajab viivitamatut ja tunduvat parandamist, et iga saadik, nii kommunist kui ka parteitu, tunneks eeskätt parteigrupi kaudu parteilist juhtimist. Parteigruppide loomine on ainult esimene samm. On tarvis korraldada nende tööd ka sisuliselt, pidades silmas leninlikku juhtnööri, et «nõukogude organisatsiooni ja nõukogude võimu arendamise alal tuleb väsimatult töötada».²¹

NLKP põhikiri rõhutab, et iga partei liige on kohustatud «aktiivselt osa võtma meie maa poliitilisest elust, riigivalitsemisest, majanduslikust ülesehitustööst ja kultuurielust, olema eeskujuks ühiskondliku kohuse täitmisel, kaasa aitama kommunistlike ühiskondlike suhete arendamisele ja tugevdamisele».²²

Ankeet sisaldas terve rea küsimusi, millele laekunud vastuste põhjal saab kindlaks teha saadikute-kommunistide aktiivsust oma ülesannete täitmisel ning otsustada kommunistide juhtiva osa üle kohalikes nõukogudes.

Parteilisuse suhtes jagunesid küsitletud alljärgnevalt: NLKP liikmeid ja liikmekandidaate 401, kommunistlikke noori 51 ja parteituid 522.

Alljärgnevalt vaatleme kommunistide osa mõningate saadikutöö põhinäitajate alusel. NLKP programm rõhutab, et «nõukogu iga saadik peab aktiivselt osa võtma riiklikust tegevusest ja tegema teatavat tööd».²³ Sellelt seisukohalt on huvitav teada saada, kui palju aega kulutavad saadikud oma saadikukohuste täitmisele.

Küsitluse andmetel kulutavad saadikud oma ülesannete täitmiseks aega järgmiselt (keskmiselt kuus): 1—5 tundi — 408 saadikut (51,8⁰/₀); 6—10 tundi — 287 saadikut (25,5⁰/₀); 11—15 tundi — 133 saadikut (13,6⁰/₀); 16—20 tundi — 68 saadikut (7,0⁰/₀); 21—25 tundi — 32 saadikut (3,3⁰/₀); 26—30 tundi — 21 saadikut (2,2⁰/₀); 31—35 tundi — 5 saadikut, 36—40 tundi —

²⁰ Linna ja rajooniorganisatsioonid ja organid.

²¹ V I L e n i n, Teosed, 27. kd., lk. 244.

²² Parteiaktivisti märkmik, Tallinn, 1965, lk. 86.

²³ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 95.

samuti 5 saadikut. Üle 40 tunni aega nõudis saadikutöö 16 saadikut (1,6%). Kui neid arve võrrelda ainult kommunistide kohta käivatega, selgub, et viimaste koormus on mõnevõrra suurem. Kommunistide protsent nõukogudes on 41, kuus 1—5 tundi töötavate hulgas on neid 33,6 protsenti, 21—35 tundi töötavate hulgas aga ligi 52 protsenti; 41 ja enam tundi töötavate saadikute hulgas on kommunistide protsent 62. Need arvud lubavad teha järelduse, et kommunistid pühendavad saadikutööle suhteliselt rohkem aega kui parteituid. Kuid asjaolu, et 51,8 protsenti saadikuist pühendab saadikukohustuste täitmisele ainult 1—5 tundi kuus ja et selliste saadikute hulgas on 138 kommunisti (33,6%), näitab, et kaugeltki mitte kõik kommunistid ei tööta veel aktiivselt ja on vaja kaaluda, kuidas korraldada saadikutööd senisest paremini. Et saa kuidagi pidada normaalseks, et osa kommuniste kuulub kõige madalamate näitajatega rühmituse koosseisu.

Millisele lülile kohalikes nõukogudes tuleks osutada suhteliselt rohkem tähelepanu? Alltoodud tabel näitab, kuidas jaguneb saadikutööle keskmiselt kuus kulutatud aeg nõukogude kaupa (Tabel lk. 458).

1957. aasta 22. jaanuari otsusega juhtis Kommunistliku Partei Keskkomitee tähelepanu vajadusele tunduvalt parandada nõukogude massilist organiseerimistööd ja veelgi tugevdada nende sidet elanikkonnaga.²⁴ Selleks on vaja välja selgitada kitsaskohad, mis takistavad saadikutöö normaalset kulgu. Vastused küsimusele, mida saadikud peavad oma saadikutegevust takistavateks asjaoludeks, on kokku võetud alljärgnevas tabelis.

	Saadikutööd takistavatest asjaoludest nimetatii peamisena					
	Vähesed teadmised	Vähesed saadikutöö kogemused	Halvad töötingimused	Teiste ühiskondlike kohustuste rohkus	Ajapuudus muudel põhjustel	Ei ole mingisuguseid raskusi
Saadikute arv	74	227	251	89	117	119
Neist kommuniste	17	64	106	65	41	103

Toodud andmed näitavad, et saadikutel-kommunistidel on saadikuülesannete täitmisega suhteliselt vähem raskusi kui parteitutel. Nende üldarvust, kel saadikutöös ei esine mingisuguseid raskusi, moodustavad kommunistid üle 86 protsenti. Peamiste takistavate teguritena nimetatakse üldiselt ebasoodsaid töötingimusi ja

²⁴ Parteitöötaja käsiraamat, Tallinn, 1958, lk. 418.

Saadikutööle kulutatud aeg

NÕUKOGUD	Saadi- kute kogu arv	1—5 tundi	6—10 tundi	11—15 tundi	16—20 tundi	21—25 tundi	26—30 tundi	31—35 tundi	36—40 tundi	üle 40 tunni
Rajooninõukogud	166 100%	51 30,7%	58 35,0%	32 19,3%	15 9,0%	3 1,8%	5 3,0%	1 0,6%	—	1 0,6%
Tallinna Merera- joo ni nõukogu	83 100%	7 8,4%	19 22,9%	20 24,1%	24 29,0%	9 10,8%	1 1,2%	—	1 1,2%	2 2,4%
Rajoonilise allu- vusega linna- nõukogud	195 100%	75 38,5%	56 28,7%	35 17,9%	11 5,7%	7 3,6%	4 2,1%	1 0,5%	3 1,5%	3 1,5%
Külanõukogud	475 100%	241 50,7%	138 29,0%	45 9,5%	16 3,3%	13 2,8%	11 2,4%	3 0,6%	1 0,2%	7 1,5%
Alevinõukogud	56 100%	34 60,7%	16 28,5%	1 1,8%	2 3,6%	—	—	—	—	3 5,4%
KOKKU	975 100%	408 41,8%	287 29,5%	133 13,6%	68 7,0%	32 3,3%	21 2,2%	5 0,5%	5 0,5%	16 1,6%

kogemuste vähesust. Vestlused saadikutega näitasid, et saadikutööd takistavateks asjaoludeks on sagedased komandeedingud, töötamine oma valijatest eemal, ebasobiv vahetuste aeg jne. Seda laadi pidurite likvideerimine oleneb tihti töökoha administratsioonist. Mis puutub saadikutöö kogemuste puudumisse, siis on seda küsimust palju kergem lahendada, piisab ainult kohaliku nõukogu juhtivate organite ning kohalike parteiorganisatsioonide heast tahtest ja ettevõtmisest. Siit järeldus: kommunistide osatähtsuse suurendamiseks ja saadikutöö paremaks organiseerimiseks on vaja kohe tarvitusele võtta abinõud, mis võimaldaksid põhitöö ja saadikutöö paremat kooskõlastamist ja osutada senisest rohkem tähelepanu saadikutöö kogemuste vahetamisele ning populariseerimisele.

Mis puutub parteilastest saadikutel esinevatesse raskustesse, siis torkab juba esimesel pilgul silma ühiskondlike ülesannete rohkuse. Nende üldarvust, kes kurdavad ühiskondlike kohustuste rohkuse kui saadikutööd takistava teguri üle, on kommunistide üle 73 protsendi. Analüüs näitab, et kommunistidel on ühiskondlikke ülesandeid tõepoolest tunduvalt rohkem kui teistel saadikutel:

Parteilisus	Ühiskondlike ülesannete arv (peale saadikukohustuste)								
	üks	kaks	kolm	neli	viis	kuus	seitse	üle kaheksa	pole ühtegi
NLKP liikmed ja liikmekandidaadid	80	78	85	59	24	13	7	32	19
ÜLKNÜ liikmed	17	12	5	3	3	—	1	3	7
Parteitud	136	111	67	34	9	5	1	8	143

Kommunistide ühiskondliku koormuse reguleerimine kuulub aga täielikult nende parteiorganisatsioonide kompetentsi, kus kommunistid-saadikud on arvel. Seetõttu on nõukogude saadikute töö soodustamiseks väga oluline, et parteiorganisatsioonid aeg-ajalt kontrolliksid saadikute ühiskondlike ülesannete jaotust ning peaksid silmas, et saadikukohustuste täitmine on väga tähtis parteiline ülesanne.

Üheks tähtsamaks lüliks saadikutöös on saadikute kontakt valijatega. Ainult siis, kui nendevahelised sidemed on tihedad, suudavad nõukogud täita oma ülesandeid rahva huvide kaitsmisel. Püsiv kontakt rahvahulkadega tagab uute vormide kasutuselevõt-

mise nõukogude töös. Nõukogud on rahva, mitte aga rahvasnõukogude jaoks. «Pole midagi rumalamat,» kirjutas omal ajal V. I. Lenin, «kui nõukogude muutmine millekski tardunuks ja eesmärgiks omaette.»²⁵ Ka NLKP Keskkomitee otsuses 22. jaanuarist 1957 rõhutatakse, et nõukogude saadikud peavad pidevalt olema rahvahulkades, tundma nende vajadusi, nõudmisi ja meeleolusid, korrapäraselt kohtuma oma valijatega, võtma neid vastu, tähelepanelikult tutvuma elanikkonna avalduste ja kaebustega ning aitama kaasa nende lahendamisele.²⁶

Küsitlusandmed näitavad, et enamiku saadikute poole pöördub iga kuu keskmiselt 1—10 valijat. 965-st saadikust kuulus sellesse gruppi 583; 11—20 valijat — 203 saadikut; 21—30 valijat — 54; 31—40 valijat 22; 41—50 valijat — 11 ja üle 50 valija — 38. Seejuures aga ei pöördunud 74 saadiku poole rohkem kui aasta vältel ükski valija.

Ankeedivastused kinnitasid, et kommunistide poole on pöördunud suhteliselt rohkem valijaid. Nii näiteks on kommunistide protsent nende hulgas, kelle poole pöördus 1—10 valijat, ainult 37; nende hulgas aga, kes võtsid vastu üle 50 valija kuus, oli kommuniste 66 protsenti.

Valijad pöördusid kõige harvem rajoonilise alluvusega linnanõukogude ja alevinõukogude saadikute poole. Üldpilt ilmneb tabelis:²⁷

Saadiku poole pöördumiste arv (keskmiselt kuus)	Rajooninõukogude saadikud	Tallinna Mererajooni nõukogu saadikud	Rajoonilise alluvusega linnanõukogude saadikud	Alevinõukogude saadikud	Külanõukogude saadikud
1—10	94(55%)	53(63%)	108(56%)	38(69%)	288(60,5%)
11—20	39(22%)	21(25%)	36(18,5%)	10(18,3%)	97(20,3%)
21—30	11(6%)	2(2,4%)	11(5,7%)	1(1,8%)	27(5,7%)
31—40	8(5%)	1(1,2%)	3(1,6%)	—	10((2,1%)
41—50	1(0,6%)	—	2(1,1%)	—	8(1,7%)
üle 50	7(4%)	3(3,6%)	11(5,7%)	1(1,8%)	16(9,4%)
ei ühtki valijat	13(7,4%)	4(4,8%)	22(11,4%)	5(9,1%)	30(6,3%)

Huvitav oli täheldada ka mõningaid teisi faktoreid. Nii selgus, et 51 ja enam valijat võtsid vastu põhiliselt saadikud, kelle vanus kõikus 30—49 aasta vahel, üle kuuekümnneaastaste saadikute hul-

²⁵ V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 246.

²⁶ Parteitöötaja käsiraamat, Tallinn, 1957, lk. 418.

²⁷ Ankeedi puuduseks on esimese alajaotuse (1—10) liiga suur ulatus,

gas aga polnud ühtki sellist, kelle poole poleks pöördunud anuški valija. Teisi suuremaid erinevusi saadikute vanuse järgi ei tulnud ilmsiks. Soo järgi küll: meessoost saadikud olid mõnevõrra aktiivsemad.

Üheks saadikutegevuse näitajaks on esinemine istungjärgudel. Ka selles suhtes olid kommunistid ilmutanud suuremat agarust.

Sõnavõttude arv istungjärgudel ajavahemikul 17. märts 1963 — 1. mai 1964 oli selline:

	1 kord	2 korda	3 korda	4 korda	5 korda	6 korda	7 ja enam	Ei ühtki korda
Sõnavõtjate arv	164	138	126	60	62	19	79	324
Neist kommuniste	66 40%	63 46%	65 52%	28 47%	25 40%	10 53%	47 59%	85 26%

Peaaegu kõikides gruppides on kommunistidest sõnavõtjate protsent suurem kui kommunistide-saadikute protsent saadikute üldarvust²⁸ (gruppides «1 kord» ja «5 korda» on see enam-vähem kooskõlas üldise proportsiooniga), ainult sõnavõttudega mitteesi-
nenud kommunistide-saadikute protsent on sellest tunduvalt väiksem.

Kuigi saadikute-kommunistide aktiivsus on suhteliselt suurem, tuleks parteiorganisatsioonidel nõukogude parteigruppide ja kommunistide osatähtsuse tõstmisel kohalikes nõukogudes veel palju ära teha. Millist abi oodatakse siis eelkõige kohalikeit parteiorganisatsioonidelt?

Et välja selgitada, milline abistamise moodus oleks kõige vajalikum, esitati saadikutele järgmine valik:

- 1) saadiku informatsiooni või aruande kuulamine;
- 2) tähtsamate partei otsuste selgitamine;
- 3) juhtivate parteitöötajate esinemine saadikute ees;
- 4) nõukogude töö arutamine pleenumitel, aktiividel või büroo istungitel;
- 5) abi saadikute aruandekoosolekute organiseerimisel;
- 6) ei vaja abi.

385 saadikut-kommunistist 166 lugesid kõige vajalikumaks abistamismooduseks juhtivate parteitöötajate esinemist saadikute ees. See moodustab vastajate arvust üle 43 protsendi. Kui aga arvestada, et 75 saadikut-kommunisti märkisid, et nad ei pea ülal-
märkitud abistamisvorme üldse vajalikuks, siis soovis juhtivate parteitöötajate esinemist üle 53 protsendi, s. t. absoluutne enamus kommunistidest. Teiste mooduste kohta avaldatud arvamused ku-

²⁸ Küsitletud saadikute hulgas oli 41% partei liikmeid ja liikmekandidaate

junesid järgmiseks: 68 saadikut-kommunisti ütlesid vajavat kõige enam abi aruandekoosolekute organiseerimisel, 41 soovisid tähtsamate partei otsuste selgitamist, 19 — nõukogude töö arutamist parteiorganite poolt ja 16 — informatsiooni või aruande kuulamist kas parteiorganisatsiooni üldkoosolekul või parteiorganite istungil. Olgu märgitud, et parteitutest saadikutest eelistas juhtivate parteitöötajate esinemist 49 protsenti ja kommunistlikest noortest 64 protsenti.

Niisugune huvi partei poliitika vastu on kahtlemata üheks tõendiks partei osatähtsuse järjekindlast tõusust kommunistliku ühiskonna ehitamise perioodil. Parteiorganisatsioonide praktilise tegevuse jaoks tuleneb aga sellest konkreetne juhtnõor: tuleb tingimata organiseerida saadikute ja juhtivate parteitöötajate kohtumisi, kasutades selleks kõiki võimalikke mooduseid (loengud, vestlused, esinemised istungjärgudel, saadikutepäevadel jm.). Samuti peab tähelepanu osutama materiaalsete tingimuste loomisele partei programmi nõude — täielikult ellu viia saadikute regulaarne aruandmine valijate ees — täitmiseks.²⁹ Selleks vajavad saadikud, nagu nähtub nende vastustest, üsnagi palju abi. Eriti kehtib see Tallinna Mererajooni TS Nõukogu suhtes.

Leninlik nõue, et «tõesti kogu rahvas õpiks valitsema ja hakkaks valitsema»,³⁰ ja NLKP programmi viide sellele, et nõukogud on riigivalitsemise kool,³¹ eeldab, et parteiorganisatsioonid ei tegeleks ainult organisatsioonilise abistamisega, vaid aitaksid otseselt kaasa teadmiste omandamisele. Vajadus teadmiste järgi kasvab aga pidevalt. Nagu järeldub küsitluse andmetest, vajasisid saadikud-kommunistid kõige vähem abi üldpoliitiliste teadmiste omandamisel. See on ka arusaadav: 1) saadikukandidaatideks seavad kollektiivid üles poliitiliselt laia silmaringiga, arenenud inimesi, 2) üldpoliitilisi teadmisi on suhteliselt kerge omandada iseseisvalt, kirjanduse kaudu. Vajadus abi järele oli kõige suurem rahvasaadiku töövormide ja -meetodite osas. Seda märkis 34 protsenti. Ka juriidiliste teadmiste omandamise alal oli abivajadus küllalt suur (29%). Majandusalaste teadmiste omandamisel oli abivajadus väiksem (ligi 10%). 22 protsenti saadikuist-kommunistidest kirjutas, et nad ei vaja teadmiste omandamisel abi, s.t. tulevad toime täiesti iseseisvalt. Andmed kommunistlike noorte ja parteitute saadikute kohta kommunistide omadest oluliselt ei erinenud.

²⁹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 95.

³⁰ V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 243.

³¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 94.

Saadikute töö juhtimine kuulub kahtlemata eelkõige nõukogude organite kompetentsi. Viimaste kõrval on olnud saadikute olulisemaks abistajaks parteiorganisatsioon. Nii märkisid 395 saadikut-kommunistist 155, et neile on peale nõukogude organite saadikutöös kõige enam abi osutanud just parteiorganisatsioon. 10 kommunisti nimetasid ametiühinguorganisatsiooni, 3 komsomoliorganisatsiooni, 77 oma töökoha administratsiooni, 7 agitpunkti, 43 parteilasest saadikut kirjutas aga, et neile pole saadikutöös peale nõukogude organite abi osutanud ükski organisatsioon ega kollektiiv. Olukord, et 35 protsenti saadikuist-kommunistidest ei tunne parteilist juhtimist ega mingisugust abi ka teiste organisatsioonide poolt, kõneleb kahtlemata parteiorganisatsioonide töö puudustest kommunistide osatähtsuse suurendamisel kohalike nõukogude töös.

Sotsialistliku ülesehitustöö käigus järgisid kohalikud riigivõimuorganid kõrvalekaldumatult meie partei peajoont ja mobiliseerisid rahvahulki tähtsate riiklike ülesannete lahendamisele. Oma ulatusliku loova tööga on nõukogud võitnud rahva hulgas suure autoriteedi. Olulist osa selles on etendanud kommunistid, kelle eesrindlikkus paistab silma igas töölöigus. Kuid see, mis kehtib kommunistide kohta tervikuna, peaks kehtima ka iga üksiku kohta. Selles osas on parteiorganisatsioonidel ja saadikute parteigrupidel veel palju ära teha. Kommunistliku ühiskonna ehitamine nõuab nõukogude töö taseme tõstmist veel kõrgemale. Sotsialistliku riigi loomisel kirjutab V. I. Lenin, et «meil ei tule esitada neid nõudeid, mida esitab Lääne-Euroopa kodanlus, vaid neid, mida on väärikas ja sobiv esitada maale, kes seab oma ülesandeks arendada sotsialistlikuks maaks».³² Meie kaasaegsed ülesanded ja tegevus peavad aga väärima juba kommunismi ehitavat maad.

О РОЛИ КОММУНИСТОВ В МЕСТНЫХ СОВЕТАХ

И. Калитс

Резюме

В ходе строительства коммунистического общества возрастают и задачи депутатов. Группой научных работников и практиков проведена попытка выяснить, сколько времени уходит на выполнение депутатских обязанностей, зависит ли эффективность работы депутата от образования, партийности и т. д., какие факторы благоприятствуют и какие мешают работе депутатов. Всего опрошено 994 депутата.

³² V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 447.

Разработка полученных данных свидетельствует о передовой роли коммунистов. В данной работе представлены таблицы, показывающие сколько часов в среднем расходуют депутаты в месяц на выполнение депутатских обязанностей, что является наиболее трудным в депутатской деятельности, размеры общественной нагрузки депутатов, сколько раз в среднем обращались избиратели в месяц к депутату, сколько раз выступали депутаты на сессии, какая помощь нужна депутату от местных партийных органов и какая организация или коллектив, кроме советских органов, оказывал депутатам самую большую помощь.

Хотя все показатели депутатской деятельности депутатов-коммунистов лучше, чем у других, все же местным партийным органам и организациям необходимо проделать еще большую работу по повышению передовой роли коммунистов в местных Советах.

THE ROLE OF COMMUNISTS IN LOCAL SOVIETS

J. Kalits

Summary

In the course of building up a Communist society the tasks of the deputies are increasing. A group of scientific workers and practitioners made inquiries about how much time deputies devote to carrying out their tasks.

Does the effectiveness of their work depend on their education, on their being party members, etc.? What is conducive to the work of a deputy? What kind of difficulties are there to be overcome in their work?

In all nine hundred and ninety-four deputies were questioned.

A thorough investigation of the material gathered shows that the work of Communist deputies is most effective. This appears from the numerous tables added to the article.

Though it is proved that the Communists among the deputies achieve better results in their work, still it is necessary that local party organisations should considerably improve their methods in raising the role of the Communists in the Local Soviets.

KULTUURIREVOLUTSIOONI KAASAEGSEST* ETAPIST NÕUKOGUDE EESTIS

F. Kinkar

NLKP ajaloo kateeder

Kommunistliku ühiskonna vahetu ülesehitamise tingimustes kasvab kiiresti vaimse kultuuri arengu tempo ja ulatus. Seaduspäraselt suureneb ka Kommunistliku Partei juhtiv ja suunav osa selles kommunistliku ülesehitustöö tähtsas lõigus. Partei juhtiv osa kultuurielus seisneb esmajoones selles, et ta annab kultuuri arengule ühtse suuna, seob selle kommunismi ehitamise põhiülesandega. Partei tähtsaks ülesandeks on tagada laiade rahvahulkade vahetu osavõtt kultuurielust, selle arendamisest. NLKP programmist tuleneb kaasajal rahvuskultuuride igakülgse arendamise ning nende vastastikuse lähendamise ülesanne.

Väga olulisi muutusi on toonud kultuurirevolutsiooni kaasaegne etapp Nõukogude Eesti kultuuriellu. Ometi on meie teaduslikus (ja ka populaarteaduslikus) kirjanduses seda küsimust suhteliselt vähe käsitletud.

Käesolevaga on tehtud katse kokku võtta ja üldistada mõningaid saavutusi Nõukogude Eesti kaasaegses kultuurielus. Kirjutis ei pretendeeri küsimuste ammendavale analüüsile, pealegi on selles tähelepanu pööratud ainult probleemi mõningatele aspektidele; mitmed väga olulised momendid, nagu rahvuskultuuride vastastikune lähenemine jt., mis nõuavad ulatuslikumale faktilisele materjalile tuginevaid uurimusi, ei ole siin üldse käsitlemist leidnud.

* * *

Sotsialismi täielik ja lõplik võit Nõukogude Liidus löi vajalikud materiaalsed, sotsiaalsed ja kultuurilised eeldused ühiskonna üleminekuks kommunismi ehitamisele. Ka kultuurirevolutsiooni kaasaegne etapp on esmajoones selle hüppe loomulikuks ja seaduspäraseks jätkuks, mis toimus meie maa kultuurielus sotsialismi ehitamise aastatel.

Sotsialistlik kultuurirevolutsioon on eelkõige töötajate kultuuritaseme võimas tõus, sotsialistliku ideoloogia kindlustumine rahva teadvuses. Ilma kultuurirevolutsiooni võiduta ei saa olla sotsialismi täielikku võitu.

* Kasutatud andmeid kuni 1965. a.

Sotsialismi ülesehitamise lahutamatuks komponendiks oli ka Nõukogude Eestis sotsialistliku kultuurirevolutsiooni võit.

Uue, sotsialistliku kultuuri rajamisel vabariigis osutas hinda-matut toetust NLKP, vanemate vennasvabariikide eeskuju ja omakasupüüdmatu abi.

Vennasvabariikide kogemused tõestasid, et kultuurirevolutsioon saab olla edukas ainult sel juhul, kui selle ideeliseks juhiks on Kommunistlik Partei. Eestimaa Kommunistlik Partei kujuneski vabariigi kultuurielu revolutsioonilise ümberkorraldamise innustajaks ja organiseerijaks.

Kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil suudeti lahendada terve hulk kultuurirevolutsiooni ülesandeid. Kultuuriväärtused muutusid kättesaadavaks kõige laiematele rahvahulkadele, loodi uus, töörahva hulgast põlvnev haritlaste kaader. Sotsialistliku kultuurirevolutsiooni käigus saavutati väljapaistvat edu niisuguste tähtsate probleemide lahendamisel, nagu tööliste ja talupoegade kultuurilis-tehnilise taseme tõstmine, vaimse ja füüsilise töö oluliste erinevuste likvideerimine, maa ja linna vaheliste kultuurilis-elukondlike erinevuste kõrvaldamine, kapitalismifigandite väljatõrjumine inimeste teadvusest jne.

Oleks aga ekslik väita, et kultuurirevolutsiooni nimetatud ülesanded lahendati täielikult juba sotsialismi ehitamise käigus.

Vaatamata tohututele edusammudele kultuurielu kõigil aladel ei olnud tollal veel küllaldaselt võimalusi ega eeldusi selleks, et asuda täitma suure kultuurirevolutsiooni lõppetapi ülesandeid, s. o. luua kommunismile vajalik kultuuritase.

See on aga jõukohane meie tänapäeva ühiskonnale. «Kultuuri areng kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise perioodil on suure kultuurirevolutsiooni lõppetapp. Sellel etapil tagatakse kõigi kommunismi võiduks vajalike ideoloogiliste ja kultuuriliste tingimuste loomine,»¹ öeldakse NLKP programmis.

Kultuurirevolutsiooni kaasaegse etapi olemus seisab selle kultuurialase progressi hoogsamas, sügavamas, laiahaardelisemas jätkamises, millele pani aluse sotsialism.

Nõukogude ühiskond loob kaasajal kultuurirevolutsiooni lõppjärgu ülesannete edukaks lahendamiseks järjest soodsamaid objektiivseid eeltingimusi. Nendeks tingimusteks on eelkõige ühiskonna tootlike jõudude hoogne areng, töötajate heaolu tunduvas tõus jm.

Milles avalduvad kultuurirevolutsiooni lõppetapi peamised iseloomujooned?

Kommunistliku ühiskonna rajamine eeldab esmajoones kolme suure probleemi lahendamist. Need on kommunismi materiaal-

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1963, lk. 119.

tehnilise baasi loomine, kommunistlike ühiskondlike suhete rajamine ja uue inimese kasvatamine.

Kommunistliku ühiskonna inimene kasvab ja kujuneb juba praegu: tööprotsessis, ühiskondlik-poliitilises tegevuses, perekonnas.

Oleks aga vääär arvata, et uut inimest kujundavad üksnes objektiiivsed tegurid. Erakordselt kasvab kaasajal kõigi ühiskonnaliikmete vaimse arenemise, ideelise ja moraalse kasvatamise osatähtsus. Uus inimene — see on aktiivne võitleja kommunismist eest, inimene, kes on sügavalt veendunud kommunismi ideaalide õigsuses, mõistab oma vastutust ühiskonna ees, seisab kindlalt sotsialistliku internatsionalismi ja patriotismi pinnal. Uue inimese kasvatamine tähendab kommunistliku moraali printsiipide sügavat ja kindlat juurutamist töötajate teadvusse.

Nõukogude inimeste ideelises karastamises, kõigi kodanlike igandite hävitamises nende teadvusest ja käitumisest on suur ja vastutusrikas osa täita kultuuril. Selleks on aga vaja tõsta veelgi kõigi kultuurialade ideelist, kasvatuslikku väärtust. Niisuguse ülesande on seadnud kaasajal Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei.

Loobumata teistest sotsialismivastase võitluse vahenditest, panevad imperialistlike riikide valitsevad ringkonnad tänapäeval peamise lootuse ideoloogilistele diversioonidele sotsialistlike riikide vastu.

Imperialismijõudude mannetud katsed pidurdada sotsialismi teele asunud rahvaste edasiminekut ideoloogilise õnnestustöö rämpaste võtetega on määratud nurjumisele. Meie ühiskonna liikmete teadvuses on võitnud marksistlik-leninlik ideoloogia.

Õeldu ei tähenda aga hoopiski, et puudub tarvidus valvas olla, et ei tarvitse anda vastulööki igasugustele katsetele mõjutada nõukogude inimesi (esmajoones noori) kodanliku ideoloogia vaimus.

Partei pöörab ülisuurt tähelepanu vajadusele paljastada ja maha suruda igasugused katsed asuda rahuliku kooseksisteerimise seisukohale ideoloogia valdkonnas. Marksism-leninism on ammu tõestanud, et igasugune katse jutlustada rahulikku ideoloogilist kooseksisteerimist tähendab tegelikult libisemist sotsialismi vaenlaste positsioonidele.

Juba 1902. aastal rõhutas V. I. Lenin: «Kas kodanlik või sotsialistlik ideoloogia. Keskteed siin ei ole (sest inimkond ei ole mingit «kolmandat» ideoloogiat välja töötanud, ja üldse klassivastuoludest lõhestatud ühiskonnas ei saa kunagi olla väljaspool klasse või pealpool klasse olevat ideoloogiat). Seepärast tähendab igasugune sotsialistliku ideoloogia tähtsuse vähendamine, igasugune kõrvalekaldumine temast ühtlasi kodan-

liku ideoloogia tugevdamist.»² Lenini juhend on vankumatuks aluseks meie parteile kultuuri arengu suunamisel kaasajal.

Kultuurirevolutsioonile tema tänapäevasele etapil on iseloomulik esmajoones võitleva parteilisuse kindlustumine eranditult kõigil kultuurielu aladel.

Kommunismi ehitamise ajastu seab kultuurielu arengule nõude: tõsta pidevalt kultuuritöö ideelis-kasvatustlikku taset. Ühtlasi eeldab kommunism ka kultuuriväärtuste võrratut suurendamist, nende kättesaadavaks muutmist eranditult kõigile ühiskonna liikmeile.

Kommunistliku teadlikkuse kasvatamisel on partei seadnud ülesandeks inimeseksuse igakülgse arendamise — niisuguse inimese kujundamise, kelles harmooniliselt ühinevad vaimne rikkus, moraalne puhtus ja kehaline täiuslikkus. Selle eesmärgi saavutamise on mõeldamatu ilma ühiskonna kultuurielu kõigi alade hooga arenguta.

Nõukogude võimu aastate jooksul on üldhariduslike koolide õpilaste arv Eestis kasvanud ligi 85 protsendi võrra. 1939/40. õppeaastal õppis kodanliku Eesti koolides 116 000 õpilast, 1964/65. õ.-a. oli vabariigi üldhariduslikes koolides õpilasi kokku juba 214 000.³

Tähelepanuväärne on see, et Nõukogude Eestis on õpilaste arv iga kümne tuhande elaniku kohta kaugelt ületanud arenenud kapitalistlike maade vastava arvu. Kui 1962/63. õ.-a. oli vabariigi üldhariduslikes koolides õppijaid iga kümne tuhande elaniku kohta 1635, siis Saksa FV-s oli vastav arv ainult 1209, Austrias — 1169, Norras — 1586 jne.⁴

Kodanlikul ajal ei saanud peaaegu pooled lapsed lõpetada isegi 6-klassilist algkooli, suhteliselt väike oli gümnaasiumiõpilaste arv (1939/40. õ.-a. 3700).⁵ Nõukogude Eestis on kõigile noortele kehtiv 8-klassilise kooli kohustus. IX—XI klasside õpilaste arv küündis 1964/65. õ.-a. 34 000-ni,⁶ s. o. ületas 1939/40. õ.-a. gümnaasiumiõpilaste arvu enam kui 9-kordselt.

Hariduse omandamiseks on Nõukogude Eestis suurepäraseid võimalused tiheda koolivõrgu, arvuka pedagoogide kaadri jm. näol. Sõjajärgseil aastail (1946—1964) on Eestis taastatud või ehitatud 182 koolimaja 85 900 õpilaskohaga. Üle poole nendest (95 koolimaja 50 000 õpilasele) ehitati mõne viimase aasta jooksul (aastail 1959—1964).⁷ 1965. aasta sügisel asus uutes kooliruumides

² V. I. Lenin, Teosed, 5. kd., lk. 344—345.

³ 25 aastat Nõukogude Eestit, Tallinn, 1965. lk. 109.

⁴ «Rahva Hääl», 8. jaanuar 1964.

⁵ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 109.

⁶ Sealsamas.

⁷ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 106.

õppima veel 13 000 õpilast.⁸ Suureks edusammuks on see, et keskkoolide võrguga on kaetud ka maarajoonid. Koolide juurde on rajatud sööklaid, mitmesuguseid töökodasid, võimalaid, ujulaid, spordiväljakuid.

Vabariigi üldhariduslikes koolides töötas 1964/65. õ.-a. 14 000 õpetajat (1940/41. õ.-a. — 5200).

Õpetuse ja kasvatuse eesmärgiks vabariigi koolides on haritud, ideeliselt karastunud kommunistmehitajate põlvkonna ettevalmistamine eluks. 1965/66. õppeaastast alates on võetud tarvitusele mitmeid abinõusid tootmisõpetuse ühekülguse vältimiseks. Keskkooli eesmärkide hulka ei arvata enam õpilastele kitsa eriala käteteõpetamist ja vastava tunnistuse andmist nagu praktiseeriti rea aastate vältel. Nüüd pannakse pearõhk sellele, et laiendada õpilaste silmaringi ja seda esmajoones õpetatavate ainete kaudu. Keskkoolide õppeplaanis on loodud nüüd paremad võimalused õpilaste kunstiliseks ja muusikaliseks kasvatamiseks. Kavandatud abinõude rakendamine aitab kahtlemata senisest tõhusamalt õpetaja kasvatustööd eluga siduda, noorsugu iseseisvaks praktiliseks tegevuseks ette valmistada.

Kommunisti ehitamise huvid nõuavad üha suuremal arvul kvalifitseeritud spetsialiste kõigile rahvamajanduse, kultuuri jm. aladele.

Nõukogude Eestis töötas 1964/65. õ.-a. algul 35 kesk-eriõppeasutust 2819 õpilasega — 15 korda rohkem kui analoogilistes õppeasutustes oli õpilasi kodanlikus Eestis 1939/40. õ.-a. 1964. aastal oli vabariigis võimalik omandada kesk-eriharidust 99 alal.⁹

Kodanlikus Eestis õnnestus kahe aastakümne jooksul kõrgema hariduse saamine vaevalt 4000 inimesel.¹⁰ Praegusel ajal aga lõpetab Nõukogude Eestis igal aastal kõrgema kooli keskmiselt 2000 noort. Aastail 1946—1964 on Eesti NSV kõrgemad õppeasutused välja lasknud ühtekokku 26 448 spetsialisti.¹¹

1964/65. õ.-a. oli Eestis 19 900 üliõpilast. 1965/66. õ.-a. oli kõrgematesse koolidesse astujate hulk rekordiline. Ainuüksi Tallinna Polütehnilise Instituudi päevases osakonnas avanesid ukсед enam kui tuhande uue üliõpilase ees.

Märkimisväärset abi kõrgema haridusega spetsialistide ettevalmistamisel on osutanud vennasvabariigid. Arusaadavalt ei ole võimalik ega otstarbekaski õpetada oma vabariigis kõikide alade eriteadlasi, liiatigi kui nõudmine vastava kitsa eriala spetsialistide järele on suhteliselt väike. Seetõttu on hädavajalik vennasvaba-

⁸ «Rahva Hää!», 31. august 1965.

⁹ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 112.

¹⁰ A. Müürisepp, Eesti NSV 25-aastane, Tallinn, 1965, lk. 141.

¹¹ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 113.

rüikide kõrgemate koolide vaheline koopereerumine. Igal aastal eraldatakse noortele Eesti NSV-st arvukalt kohti teiste vabariikide kõrgemates õppeasutustes (väljaspool konkurssi).

1964. aastal suunati 190 uut üliõpilast organiseeritult välja- poole koduvabariigi piire õppima. Nad sõitsid 5 liiduvabariigi 43 instituuti ja ülikooli. Seejuures kandideeris neile 190 kohale vabariigis ligi 400 inimest. Koos eelmiste aastate kontingentidega õppis 1964/65. õ.-a. vennasvabariikides üle 600 Eesti NSV üliõpilase.¹²

Samal ajal omandab meil arvukalt vennasvabariikide noori erialasid, mille õpetamiseks on siin häid eeldusi. 1964/65. õ.-a. oli Eestis iga 10 000 elaniku kohta 156 üliõpilast. Selle näitajaga on vabariik kaugele ette jõudnud arenenud kapitalistlikest maa- dest (Ameerika Ühendriikides tuli 1962/63. õ.-a. 10 000 elaniku kohta 120 üliõpilast, Inglismaal 1961/62. õ.-a — 45, Saksa FV-s 1961/62. õ.-a. — 40).¹³

Pidevalt paranevad üliõpilaste õppimis- ja elutingimused. Viimastel aastatel on rajatud hulgaliselt õppehooneid ja ühiselamuid. Peatselt valmib Tallinna Polütehnilise Instituudi uus hoonetekompleks Mustamäel. 1964/65. õ.-a. sai 67,3 protsenti Eesti üliõpi- lastest (päevastes osakondades õppijaist) stipendiumi.¹⁴

Üliõpilaskond vastab partei ja valitsuse hoolitsusele tegudega. Tõsine süvenemine valitud erialasse, marksistliku-leninliku ühis- konnateaduse loov omandamine, massiline osavõtt teaduslikust tööst ja ühiskondlikust elust — see kõik on iseloomulik tänasele üliõpilasele, homsele kommunismiehitajale.

* * *

Kultuurirevolutsiooni lõppetapil on tähtsaks ülesandeks kõigi tööliste ja talupoegade kultuurilis-tehnilise taseme tõstmine intel- ligentsi tasemele. Seda nõuab tootmise kiire areng meie ühiskon- nas, kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine kui põhiüles- anne. «Automatiseerimine ja kompleksne mehhaniseerimine on materiaalseks aluseks sotsialistliku töö järkjärgulisele ümberkas- vamisele kommunistlikuks tööks. Tehniline progress suurendab tunduvalt nõudeid tootmiskultuuri, kõigi töötajate erialase ja üld- haridusliku ettevalmistuse suhtes,» deklareerib partei prog- ramm.¹⁵

Tootmise pidev komplitseerumine ning tehnika ja tehnoloogia täiustumine on objektiivseteks teguriteks, mille toimeil väheneb pidevalt vahe vaimse ja füüsilise töö tegijate kultuurilis-tehnilise taseme vahel.

¹² «Eesti Kommunist» 1965, nr. 7, lk. 17.

¹³ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 111.

¹⁴ Sealsamas, lk. 9.

¹⁵ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 62.

Suurt osa vaimse ja füüsilise töö erinevuste tasandamisel etendab töötajate üldharidusliku ja kultuurilise taseme tõus. Järelikult on tarvis saavutada, et viidaks ellu üldine keskharidus ja kõrgema hariduse omandamise võimalused avarduksid veelgi.

Nõukogude Eestis on toimunud olulised muutused füüsilise töö tegijate haridustasemes. 1959. aasta rahvaloenduse andmeil oli Eesti NSV-s igast 1000 töölisest kõrgema, lõpetamata kõrgema või kesk-eriharidusega 24 inimest, 44-l oli täielik, 205-l aga lõpetamata keskharidus. Kolhoosnikutest oli igast 1000 inimesest 13 kõrgema, lõpetamata kõrgema või kesk-eriharidusega, 16-l oli täielik, 108-l aga lõpetamata keskharidus.¹⁶

Meil, nagu teisteski vennasvabariikides, on aga hulk juhtivaid tootmisharusid, kus töötajate haridustase on keskmisest tunduvalt kõrgem. Näiteks 1959. aastal olid vabariigis haridustaseme poolest esirinnas laevamasinistid, -motoristid ja -kütjad (igast 1000-st töötajast 795—837 kõrgema, kesk- või lõpetamata keskharidusega), metallurgia ja metallitöötlemise ettevõtete töötajad (544 töötajat 1000-st), polügrafistid (662 töötajat 1000-st).

Kuid leidub veel alasid, kus töötajate hariduslik tase on alles suhteliselt madal. Eriti torkab silma kõrgema ja keskharidusega töötajate suhteliselt väike protsent metsatöölise, kaevurite ja ehitustöölise hulgas. Kuid siingi kulgeb areng tõusuteed.

Vaimse ja füüsilise töö vaheliste erinevuste vähenemise protsess väljendub ka selles, et kommunismi ehitamise käigus suureneb järjest vaimse töö tegijate arv. 1959. aastal tegeles Nõukogude Liidus 20,5 miljonit inimest, s. o. peaaegu 10 protsenti kogu elanikkonnast peaaesjalikult vaimse tööga. Kui aga aluseks võtta ainult töötav elanikkond, siis on vastav näitaja veelgi suurem (20,7%),¹⁷ Eesti NSV-s tegeles 1959. aastal 23,7 protsenti töötajatest peamiselt vaimse tööga.¹⁸

Jõudsalt on kasvanud Eesti NSV-s ka kesk- ja kõrgema haridusega spetsialistide arv. Vabariigi rahvamajanduses rakendatud insener-tehniliste töötajate arv oli 1964. aastal ligi 23 000, agrotehnikute, zootehnikute, veterinaararstide ja metsateadlaste arv ületas kaugelt 7000 piiri. Samal ajal töötas vabariigis enam kui 11 500 kõrgema või kesk-eriharidusega meditsiinitöötajat ja ligi 30 000 ökonomisti, pedagoogi, kaubatundjat, juristi jt. alade spetsialisti.¹⁹ Üldse oli Eesti NSV rahvamajanduses 1964. aastal rakendatud 77 400 spetsialisti (1941. aastal oli neid ainult 14 600).²⁰

¹⁶ Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года, Эстонская ССР. Москва, 1962, lk. 41.

¹⁷ «Экономические науки», 1961, nr. 3, lk. 16.

¹⁸ Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года, Эстонская ССР, lk. 57

¹⁹ Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Statistika Keskvalitsuse andmed.

²⁰ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 113.

Üleliidulise rahvaloenduse andmeil oli 1959. aastal Eestis iga 1000 elaniku kohta 21 kõrgema haridusega inimest. 1964. aastal tõusis see arv 27-ni.²¹ 1959. aastal oli vabariigis igast 1000-st inimesest 304 täieliku või mittetäieliku keskkharidusega (1939. a. — 129).²² See on sotsialistliku kultuurirevolutsiooni vilj.

Toodud andmed kõnelevad ühtlasi sellest, et ees seisavad veel suured ja keerukad ülesanded, eriti kui arvestada, et umbes poole töötavast elanikkonnast moodustavad meil kuni 35-aastased ja et suurel osal neist on esialgu ainult 7—8-klassiline haridus.

* * *

Teadus võtab kommunismi laiahaardelise ülesehitamise tingimustes järjest mõjukamalt osa uue ühiskonna materiaal-tehnilise baasi loomisest, tagab ühiskonna ainelise heaolu kiire paranemise. Teadus kujuneb kommunismi ehitamise käigus üha enam vahe- tuks tootlikuks jõuks. Piisab, kui meenutada, millist tõelist revolutsioonilist osa etendab kaasajal keemiateadus ning -tööstus.

Teaduse ja tehnika progress meie ühiskonnas võimaldab kõige efektiivsemalt rakendada loodusrikkused ja -jõud rahva teenistusse, avastada uusi energialiike ning luua uusi materjale, välja töötada kliima mõjutamise meetodeid, vallutada kosmost.

Väärika panuse kommunistliku ühiskonna ülesehitamisse meie maal annavad Nõukogude Eesti teadlased. Vabariigi teaduslikes asutustes, kõrgemates õppeasutustes, projekteerimis- ja konstrueerimisorganisatsioonides ning tööstusettevõtetes tegi 1964. aastal teaduslikku tööd 3300 teaduslikku töötajat, neist 73 doktori- ja 878 kandidaadikraadiga.²³ 1940. aastal oli Eestis 544 teaduslikku töötajat.²⁴

Eesti NSV Teaduste Akadeemias kui vabariigi peamises teadusliku töö keskuses on kujunenud arvukas uurijate kollektiiv. Akadeemia 11 uurimisinstituudis ning teistes teaduslikes ja abiasutustes tegutseb praegu umbes 600 teaduslikku töötajat. Neist 250 on kõrge kvalifikatsiooniga eriteadlased — teaduste doktorid või kandidaadid. Rõhuv enamik teadlastest on saanud kõrgema hariduse ja teadusliku kvalifikatsiooni sõjajärgsetel aastatel.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia, samuti ka vabariigi teised teaduslikud asutused ja kõrgemad koolid on saavutanud viimasel ajal oma tegevuses märkimisväärset edu. Ainuüksi Eesti NSV TA instituutides viidi aastail 1962—1963 lõpule 54 teaduslikku uurimistööd, mille tulemused leiavad rakendamist rahvamajanduses, arstiteaduses jm.²⁵

²¹ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 113.

²² Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года, lk. 28.

²³ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 117.

²⁴ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul, Tallinn. 1960, lk. 97.

²⁵ «Rahva Hääle», 8. jaanuar 1964.

Vabariigi füüsikud on koondanud oma tähelepanu peamiselt tahkete kehade füüsikale. Heade tulemuste eest tahke keha füüsika probleemide uurimisel määrati 1965. aastal grupile vabariigi teadlastele eesotsas füüsika-matemaatikadoktori K. Rebasega Nõukogude Eesti preemia. Üldtuntud on luminesentsialaste uurimiste edusammud, tänu viljakalt tegutsevale füüsikute koolkonnale, eesotsas akadeemik F. Klementiga. Nende viimase aja avastus võimaldab toota luminesentslampe ilma kahjulike elavhõbedaaurudeta, kasutades täiteks kahjutuid gaase.

Grupp füüsikuid (H. Õiglane jt.) tegelevad väga vajaliku ning perspektiivse probleemiga — materia elementaarosakeste klassifitseerimisega.

Silmapaistvate teadlaste kõrge hinnangu nii Nõukogude Liidus kui ka väljaspool selle piire on pälvinud vabariigi teadlaste töö päikesesüsteemi, täheastronoomia ja astrofüüsika valdkonnas. Veel enam on alust oodata rõõmustavaid tulemusi nüüd, kus vastavate uurimiste tegemiseks on valminud igati kaasaegne Tõravere observatoorium.

Üleliidulise ja rahvusvahelise tunnustuse osaliseks on saanud Eesti teadlaste saavutused uute ehitusmaterjalide loomise, täiustamise ja tootmisse rakendamise alal. Mõtleme siin esmajoones silikaltsiidialast uurimistööd, mille hingeks on Eesti NSV teeline teadlane tehnikadoktor J. Hint.

Tähtsaid saavutusi on ka meie vabariigi keemikutel. Aastaid kestnud uurimiste tulemusena on nad välja töötanud meetodid pindaktiivsete ainete saamiseks põlevkiviõlist. Nende ainete baasil saab valmistada mitmesuguseid tööstuses ja koduses majapidamises vajalikke pesemisvahendeid. Nii võib säästa igal aastal sadu tuhandeid tonne loomseid ja taimseid rasvu.

Edukalt arenevad tööd põlevkivist plastmasside ja muude toodete saamiseks. Vabariigi keemikud otsivad võimalusi, kuidas laiendada põlevkivist saadava tooraine kasutamist põllumajandusele vajalike produktide valmistamiseks.

Hästi edenevad uurimistööd ka tarbekeemia valdkonnas. On leitud meetod naftasaadustest väärtuslike lõhnaainete ja defitsiitsete vitamiinide saamiseks.

Eesti energeetikud on loonud efektiivse meetodi põlevkivi põletamiseks niinimetatud kaevkihis, mis võimaldab mitmekordselt suurema soojuse eraldumise (põlemisprotsessi suure intensiivsuse tõttu).

Mõne viimase aasta jooksul on Eesti NSV-s suhteliselt suure ulatuse võtnud uurimistöö küberneetika, automatiseerimise ja telemehhaanika alal. Küberneetikutel on loodud ja praegugi loomisel skeeme silikaltsiiditehaste optimaalseks paigutamiseks Tselinnoi krais, Komi ANSV-s ja Lääne-Siberis. On kavandatud skeeme põllumajandusliku tootmise ratsionaalseks korraldamiseks, põllu-

majandussaadusi töötlevate ettevõtete parimaks paigutamiseks Eesti NSV-s jne. Kõik see võimaldab rahvamajandusel iga aasta kokku hoida miljoneid rublasid.

Vabariigi teadlaste poolt soovitatud automaatprogrammimise süsteemi rakendatakse edukalt masinaehituses.

Suur edasimineku iseloomustab ka ühiskonnateaduste olukorda. Edukalt töötavad meie majandusteadlased. Eesti NSV Teaduste Akadeemias on lõpule viidud kompleksne uurimistöo, mis käsitleb rahvamajandusettevõtete arendamist, spetsialiseerimist ja paigutust aastail 1960—1980 kogu Baltimaade rahvamajanduse arengut arvesse võttes. Ulatuslikud on ka need majandusteadlaste uurimistööd, mille eesmärgiks on rakendada majanduse planeerimises ja tootmise juhtimises matemaatikat ning arvutustehnikat. Majandusteadlaste pideva tähelepanu orbiidis on põllumajandusliku tootmise intensiivistamisega seotud probleemid jpm.

Silmapiistvaid tulemusi on saavutanud viimastel aastatel vabariigi ajaloolased, kirjandus- ja keeleteadlased, folkloristid, kunstiteadlased. Trükist on ilmunud «Eesti NSV ajaloo» teine köide. Märgatavalt on elavnenu partei ajaloo uurimine. Lisaks arvukatele üksikuurimustele on ilmunud kaks köidet Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloo ülevaatest, mille on trükiks ettevalmistanud EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituut.

Eesti NSV ajaloolased on mõne viimase aasta jooksul koostanud mitu raamatut, milles marksismi-leninismi positsioonidelt lähtudes käsitletakse eesti rahva minevikku ning tema majandus- ja kultuurialaseid sidemeid naabritega, eriti suure vene rahvaga. Mahukas töö on ära tehtud Baltimaade talurahvaküsimuse uurimisel, Oktoobri-järgse perioodi ajaloo teaduslikul analüüsimisel jne.

Üldise tunnustuse on teeninud soome-ugri keelte alane viljakas uurimistöo, mida teevad vastava ala spetsialistid eesotsas akadeemik P. Aristega. Vabariigi lingvistid töötavad eesti keele probleemide kallal, koostavad eesti kirjakeele seletavat sõnastikku, terminoloogilisi sõnastikke jm.

Loetletud edusammud on saanud teoks tänu Kommunistliku Partei igakülgele ja pidevale hoolitsusele teaduse arengu eest, tänu sellele, et tema juhtimisel on üha tihenenu ja tugevnenud Nõukogude Eesti teadlaste viljakas koostöö vennasvabariikide teadlastega.

* * *

Kultuurirevolutsiooni lõppetapi ilmekaks jooneks on oluliste erinevuste kadumine linna ja maa kultuuritaseme vahel. Kindla aluse selleks loob kolhooside ja sovhooside edasine majanduslik areng, nende muutumine hästiorganiseeritud, kõrge tööviljakusega kommunistlikeks ettevõteteks, kolhooslik-kooperatiivse

omandi järkjärguline muutumine üldrahvalikuks omandiks. Maa kultuuritaseme edasise tõusu kindlustamisel võtab suure osa enda kanda Nõukogude riik.

V. I. Lenin kirjutab: «Kapitalismi ajal andis linn külale seda, mis laostas küla poliitiliselt, majanduslikult, kõlbeliselt, füüsiliselt jne. Meil hakkab linn iseenesest andma külale otse vastupidist.»²⁶

Sotsialistliku kultuurirevolutsiooni oluliseks saavutuseks on küla kultuuritaseme murranguline tõus. Küla kultuuriline ümberkujundamine viiakse lõpule kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil. Üheks olulisemaks teguriks on seejuures põllumajandusliku tootmise iseloomu muutumine. Vastavalt sotsialistliku suurpõllunduse vajadustele on maatöös keskseks muutunud mehhanisaator, kõrgema kultuurilis-tehnilise ettevalmistusega oskustööline, kesk- või kõrgema haridusega spetsialist. 1964. aastal töötas Eesti NSV kolhoosides ja sovhoosides 13 893 mehhanisaatorit, sealhulgas 8997 traktoristi ja kombainerit ning 4896 autojuhti.²⁷

Külas kasvab iga aastaga kesk- või kõrgema haridusega põllumajandusspetsialistide, arstide, õpetajate ja muude haritlaste arv, suureneb nende osa maa kultuurielus.

Pidevalt tiheneb koolivõrk maal. Esimesi samme koolide ehitamisel on astunud ka vabariigi kolhoosid. Pioneeriks oli Paide rajooni «Estonia» kolhoos, kes ehitas omal jõul kaasaegse koolihoone koos avara võimlaga.

Pidevalt laieneb raamatukogude, kinode ja klubiliste asutuste tegevus maal. Kümne aasta jooksul (1954—1964) ehitati vabariigis 166 klubi ja kultuurimaja. Valdav enamik neist paikneb maa-asulates või rajoonikeskustes ja etendab tähtsat osa küla kultuurielu arengus.

Kultuuritaseme suurest tõusust Nõukogude Eesti külas kõneleb ka see, et 1964. aastal oli maaelanikest raamatukogude lugejateks enam kui 38 protsenti,²⁸ 1938.—1939. aastal aga kasutas raamatukogusid umbes 8 protsenti maaelanikkonnast.²⁹

Regulaarsed kinoseansid, kutseliste kunstikollektiivide sagedased esinemised külas, maatöötajate ühised sõidud linna teatrisse või kontserdile — see kõik on muutunud küla kultuurielu enesestmõistetavaks, lahutamatuks osaks. Kodanlikus Eestis oli üksainus rändkino — see tähendas praktiliselt, et valdav osa maaelanikest filme näha ei saanud. Praegu ei ole aga vabariigis ühtki maa-nurka, kus ei toimuks regulaarseid kinoseansse.

²⁶ V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 426.

²⁷ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 59.

²⁸ ENSV Kultuuriministeeriumi andmed.

²⁹ «Eesti Statistika» nr. 212(7) — 213(8), 1939, lk. 413.

1964. aastal oli vabariigis kinokülastajaid ühtekokku 22,7 miljonit, neist maal 5,4 miljonit.³⁰

1964. aastal vaatas meie kutseliste teatrite etendusi maal 365 000 teatrikülastajat ehk 31 protsenti vaatajate üldarvust.³¹ Eesti NSV Riiklik Filharmoonia korraldas 1963. aastal külas 682 kontserti 210 000 inimesele. Eesti NSV Kunstnike Liidu, Eesti NSV Kunstifondi ja kunstimuuseumide poolt organiseeritud 100-st rändnäitusest suunati maarajoonidesse 1964. aastal ligi 70.

Küla kultuurielu ümberkujundamisel etendavad järjest suuremat osa televisioon, raadio ja ajakirjandus. Nende operatiivsel vahendusel on maatöötajad pidevalt kontaktis uudistega meie ühiskonna majanduse, poliitika ja kultuurivallast.

Küla kultuuritaseme edasise tõusu seisukohalt on ülisuur tähtsus kolhoosiasulate ja -keskuste väljaehitamisel. Praegu on vabariigi igas piirkonnas kolhoose ja sovhoose, kus keskasula on põhijoontes juba välja kujundatud, on kerkinud uued elumajad, kauplused, kultuuriasutused, elukondliku teenindamise ettevõtted jm. Heakorrastatud keskus on näiteks Rakvere rajooni Ed. Vilde nimelises ühismajandis. Sinna on rajatud avar moodne kultuurimaja, söökla ja elumaju. Edukalt areneb elamuehitus paljudes teisteski majandites.

Tõsi, kolhoosi- ja sovhoosikeskuste rajamisel seisavad ees veel väga suured ülesanded. Viimastel aastatel on kolhoosides elamuehitamise plaane täidetud ainult 30 protsendi ulatuses, mis ei vasta kolhooside kasvanud võimalustele.

NLKP programmis rõhutatakse: «Kolhoosikülad kujunevad järk-järgult ümber suurteks linnatüüpi asulateks heakorrastatud elamute, kommunaalasutuste, elukondliku teenindamise ettevõtete, kultuuri- ja tervishoiuasutustega. Lõppkokkuvõttes tõuseb maaelanikkond oma kultuuri- ja elukondlike tingimuste poolest linnaelanikkonna tasemele.

Linna ja maa vaheliste sotsiaal-majanduslike ning kultuuriliselukondlike erinevuste likvideerimine kujuneb üheks suuremaks kommunismi ehitamise tulemuseks.»³²

* * *

Kommunismi rajamise periood on andnud Nõukogude Eesti kunsti ja kirjanduse tõusule suurt hoogu.

NLKP programmis on märgitud: «Nõukogude kirjandus ja kunst, mis on tulvil optimismi ja elujaatavaid kommunistlikke ideid, etendavad suurt ideelis-kasvatuslikku osa, arendavad nõukogude inimeses uue maailma ehitaja omadusi. Kirjandus ja

³⁰ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 123.

³¹ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 9.

³² Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 79.

kunst peavad olema röömu ja innustuse allikaks miljonitele inimestele, väljendama nende tahet, tundeid ja mõtteid, aitama kaasa nende ideelisele rikastamisele ja kõlbelisele kasvatamisele.»³³

Selle eesmärgi poole püüdleavad ka Nõukogude Eesti kunsti-meistrid.

Pidevalt täieneb vabariigi kunstnike pere. Aastal 1962—1964 võeti Eesti NSV Kunstnike Liitu vastu 37 uut liiget ja liikmekandidaati. 1964. aastal kuulus selle ridadesse üle 300 kunstniku.³⁴

Eesti NSV Kirjanike Liit ühendas 1965. aastal oma ridadesse ligi sada kirjanikku.³⁵

Nõukogude Eesti kunstnikud on loonud arvukalt kõrgetasemelisi teoseid. Sõjajärgseil aastail on andnud väärtuslikku loomingu NSV Liidu rahvakunstnik E. Okas, E. Kits, L. Mikko, G. Reindorff, A. Bach, I. Kimm, V. Loik, E. Einmann, E. Roos, P. Luhthein, O. Soans, R. Uutmaa ja teised. Poliitilise karikatuuri ja satiiri viljelejatena on tuntud J. Jensen, R. Tiitus, H. Hiibus, E. Valter.

Kunstnike noorema põlvkonna esindajatest on tähelepanu ära tanud L. Muuga, E. Allsalu, N. Kormašov, V. Tolli, I. Torn jt.

Silmapaistvaid saavutusi on vabariigi tarbekunstnikel A. Reindorffil, E. Hansenil, E. Reemetsal, M. Adamsonil, L. Ermil, H. Kumal jt.

Vabariigi kaasaegses kunstiloomingus on palju röömustavaid saavutusi. Sellest kõneleb ka Nõukogude Eesti preemia määramine 1965. aastal prof. E. Okkale graafiliste lehtede «Razlvis», «1. mai», «Kiri» — sarjast «Lenin» ja graafiliste seeriatega «Itaalia», «Pariis», «Tööstusmaastikud» ning maalide «Jaapani küla» ja «Vana naine Hirošimast» eest.

Eesti NSV Kunstnike Liidu XII kongressil 1964. aasta märtsis tõsteti esile selliseid sisukaid ja meisterlikke temaatilisi kompositsioone nagu L. Muuga «Orkester», V. Loigu «Protestilaul», E. Kitse «Muusika. Ballett. Kujutatav kunst» ja V. Karruse «Vaheatus». Jõudsa edasimineku tunnistajaks Eesti kaasaegses kunstiloomingus on kahtlemata paljud teisedki teosed.

Iseloomulikuks jooneks rahva esteetilisel kasvatamisel on hoogsalt arenev kunstipropaganda, kunstnike tööde laialdane populariseerimine näituste, kohtumiste, loominguiliste aruannete jms kaudu.

Regulaarseks on kujunenud vabariigi kunstinädalad. See igaaastane traditsiooniline üritus toimub vahetult V. I. Lenini sünni-

³³ Sealsamas, lk. 120—121.

³⁴ «Sirp ja Vasar», 27. märts 1964.

³⁵ «Sirp ja Vasar», 16. juuli 1965.

aastapäeva eel ja on pühendatud Kommunistliku Partei ning Nõukogude riigi rajaja mälestusele.

1964. aastal toimus Eesti NSV-s kuues, senistest kõige ulatuslikum kunstinädal, mille raames korraldati arvukalt kunstinäitusi Tallinnas, Tartus, rajoonikeskustes, tööstuslinnades, kunstnike loomingulisi küllasõite Kohtla-Järvele, rohkesti lahtiste uste päevi ateljeedes, kunstitoodete töökodades j.m.

Viimase paari aasta jooksul on huvi vabariigi kunstimuseumide ja -näituste vastu tublisti kasvanud ja nende külastajate arv ulatub ligi 500 000 inimeseni aastas. Võrdluseks võib märkida, et umbkaudsete andmete järgi külastas kodanlikus Eestis kunstinäitusi ainult mõnikümmed tuhat inimest aastas.

Kommunismi ehitamise üllad põhimõtted ja praktika on olnud ka eesti kaasaegse kirjanduse loominguliste kordaminekute innustajaks. Mõeldamatu on siinkohal anda lühikestki ülevaadet Nõukogude Eesti kirjanduse arenguteest mõne viimase aasta jooksul, võib vaid esile tuua mõningaid iseloomulikke tõsiasju sellelt kultuurialalt.

Eesti NSV Raamatupalati andmetel ilmus vabariigis 5 aasta jooksul (1959—1963) ilukirjandust (kaasa arvatud lastekirjandus) 935 teost kogutiraažiga 15,5 miljonit. Selle hulgas oli arvukalt (192 teost) eesti nõukogude algupärase ilukirjanduse esitrükke, neist 72 proosateost, 13 näidendit, 42 luulekogu, 6 mitmesugust kogumikku ja 59 lasteraamatut.³⁶

Algupärase ilukirjandusteoste tiraažid on kasvanud niisuguseks, millest kodanliku Eesti tingimustes ei saanud unistadagi. Näiteks P. Kuusbergi romaan «Andres Lapeteuse juhtum» avaldati 1963. aastal tiraažiga 28 000 eksemplari. Ilukirjandusliku teose keskmiseks tiraažiks on meil praegu 15 000 eksemplari, mis peaaegu kümnekordselt ületab kodanliku Eesti aegse.

Aastail 1959—1964 on jõudnud lugejani Lenini preemia laureaadi J. Smuuli «Jäine raamat» ja «Jaapani meri, detsember». Ilmusid P. Kuusbergi romaanid «Enn Kalmu kaks mina» ja «Andres Lapeteuse juhtum», mille eest autorile määrati Nõukogude Eesti preemia. 1959. aastal ilmus trükist R. Sirge romaan «Maa ja rahvas», 1961. aastal «Tulukesed luhal. (Rahu! Leiba! Maad!)». Eesti nõukogude ilukirjandusse on lisandunud L. Vaheri romaan «Emajõe jutustus», R. Kaugveri «Keskpäevavalgus» ja «Igapäevane leib», O. Toominga «Kaksteist aastat. Ühe perekonna kroonika», V. Beekmani ja H. Sergo jutustused ning palju muud.

Rikkalik ja mitmekülgne on olnud nende aastate luulelooming. D. Vaarandi ja O. Kruus, L. Hainsalu ja U. Laht ning paljud tei-

³⁶ Eesti kirjandus, kirjandusteadus ja kriitika (1959—1962), Tallinn, 1963, lk. 329—334 ja Eesti NSV trükiteodangu statistika 1963, Tallinn, 1964, lk. 38—40.

sed nimesed esinevad meie luulemeistrite pikas nimekirjas. Oma töödega on esinenud hulk noori luuletajaid (P.-E. Rummo, M. Traat jt.). Lugejaskonna sooja lugupidamise ning kõrge tunnustuse Nõukogude Eesti preemia näol on pälvinud D. Vaarandi luulekogu «Rannalageda leib».

Edu on märgata ka laste- ja noorsookirjanduse väljaandmisel.

Kirjanduse areng on lahutamatu seotud selle levikuga rahva hulgas. Eesti NSV-s oli 1965. aastal üle 3000 raamatukogu enam kui 20-miljonilise raamatufondiga.³⁷ Lugejate arv ulatub vabariigi raamatukogudes üle 653 000.³⁸ Seega on iga teine inimene raamatukogu lugejaks. Milline kontrast võrreldes kodanliku Eestiga, kus 1938. aastal oli avalikes raamatukogudes 861 000 raamatut ja neid kasutas 114 700 lugejat.³⁹

Raamatukogude võrgu tiheduselt ja fondide suuruse poolest iga elaniku kohta on Eesti NSV liiduvabariikide hulgas esikohal.

Ei saa tähele panemata jätta jõudsalt arenevat raamatukaubandust kui kirjanduse ja selle tarbija vahelise seose üht tähtsamat vormi. Eesti NSV-s ostis iga elanik 1964. aastal trükitooteid enam kui 9 rubla eest. Selle näitajaga seisis Eesti NSV NSV Liidus esikohal.⁴⁰

Ka vabariigi heliloojate tegevust iseloomustab kaasajal suur loominguline aktiivsus, elav huvi tänapäeva vastu ja selle kajastamine muusikas. Väärtuslike teostega on rikastanud heliloomingut NSV Liidu rahvakunstnikud Eugen Kapp ja Gustav Ernesaks, Heino Eller, Villem Reiman, Lidia Auster, Edgar Arro, Boris Kõrver, Veljo Tormis jt. Edasiminekest vabariigi muusikaelus kõnelevad ka noore helilooja Arvo Pärdi oratoorium «Maaailma samm», Jaan Koha kantaat «Meie päevad», Veljo Tormise kantaat «Rahu päev» ja paljud teised helitööd.

Eesti NSV heliloojad on aastail 1945—1963 loonud 29 muusikalist lavateost, sealhulgas 13 ooperit ja 5 balletti.

Märkimisväärsed on olnud viimastel aastatel Nõukogude Eesti filmikunsti edusammud. «Jäljed», «Põrgupõhja uus Vanapagan», «Mäeküla piimamees» jt. «Tallinnifilmi» tooted on äratanud tähelepanu ka väljaspool koduvabariigi piire.

Eestis töötab 9 teatrit. 1965. aastal loodi neile lisaks veel Noorsooteater. Teatreid külastab meil aastas ligi 1,2 miljonit inimest,⁴¹ s.o. peaaegu 2 korda rohkem kui kodanlikul ajal kõige parematel aastatel.

Nõukogude Eestis on 1940.—1965. aasta jooksul kutseliste teatrite lavadel mängitud üldse üle 75 algupärase draamateose. Uusi

³⁷ «Sirp ja Vasar», 16. juuli 1965.

³⁸ «Rahva Häääl», 17. oktoober 1963.

³⁹ «Eesti Statistika», nr. 212(7) — 213(8), 1939. lk. 412—414.

⁴⁰ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 125.

⁴¹ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 122.

lavateoseid (kaasa arvamata dramatiseeringud, nukunäidendid ja operetilibretod) on selle aja jooksul loonud enam kui 30 eesti autorit.⁴²

Vabariigi näitlejate perest on võrsunud 6 NSV Liidu rahvakunstnikku: T. Kuusik, A. Lauter, K. Karm, A. Eskola, G. Ots ja A. Talvi. Suurepäraseid saavutusi on ka paljudel teistel näitlejatel.

Eesti NSV kultuurielu hoogne areng kaasajal annab veenva tõendi sellest viljastavast mõjust, mida avaldab kommunismi ehitamise protsess rahvaste vaimsele kultuurile. Nõukogude Eesti kultuuri iga uus edusamm rõõmustab mitte ainult vabariigi töötajaid, vaid ka meie vennasrahvaid, sõpru kogu sotsialismileeris, sest see on edasimineku ühise kommunistliku kultuuri nimel.

Nõukogude Eesti kultuuri arengu peasuunaks on tema internatsionaalsete sidemete edasine tugevdamine.

Kultuuri revolutsiooni edukas lõpuleviimine meie maal tähendab paljude väga tähtsate küsimuste praktikalist lahendamist esmakordselt ajaloos. See on keerukas, vastutusrikas ja austav ülesanne, nagu on üldse vastutusrikas ja austav kommunismi ehitamine, mida asus esimesena maailmas tegema nõukogude rahvas.

Iga rahvus Nõukogude maa vennalikust perest annab oma väärtusliku panuse kommunistliku kultuuri loomise üldrahvalikku üritusse.

* * *

Ekspluateerimisel rajanev ühiskonnakord ei anna võimalusi rahva seas peituvate talentide väljaarendamiseks, vaid lämmatab, surub alla ja hukutab töötajate andeid. Kurnav töö, ebakindlus homse päeva suhtes, tööpuudus — kõik need kapitalismi paratamatud kaaslased ei võimalda rahva töötaval enamikul täiel määral avaldada oma loomingulist aktiivsust vaimse kultuuri valdkonnas.

Sotsialistlik ühiskonnakord annab kõigile inimestele võimaluse oma võimete ja annete arendamiseks.

Sotsialismi täielik ja lõplik võit Nõukogude Liidus, meie maa asumine kommunismi ülesehitamisele tähistab uut, kõrgemat etappi nõukogude inimeste tööalase ja ühiskondliku aktiivsuse arengus.

V. I. Lenin rõhutas: «Masside elav looming — see on uue ühiskondliku elu põhitegur. Sotsialismi vaimule on võõras kroonulik-bürookraatlik automatism; elav, loov sotsialism on rahvahulka endi kätetöö.»⁴³ Erilise jõuga kõlavad need Lenini sõnad kaasajal, mil on kujunenud erakordselt soodsad objektiivsed ja

⁴² «Rahva Häälel», 11. juuli 1965.

⁴³ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 259—260.

subjektiivsed tingimused töötajate aktiivsuse edasiseks kasvuks igal elualal.

Töötavate hulkade loova aktiivsuse murranguline tõus avaldub täiel määral ka kultuurielus, olles kultuurirevolutsiooni lõppetapi iseloomulikumaid jooni, tema edu peamisi tagatisi.

Rahvahulkade kultuurialase loova initsiatiivi ja isetegevuse areng kaasajal toimub peaasjalikult nõukogude, ametiühingute, kooperasi, komsomoli, arvukate kultuurialaste, teaduslik-tehniliste, loominguliste ja teiste ühiskondlike organisatsioonide kaudu, Kommunistliku Partei suunamisel.

Nii valmivad eeltingimused olukorraks, kus kogu kultuurilis-kasvatuslik töö lakkab olemast riiklik funktsioon ja seda asuvad täielikult juhtima töötajate massiorganisatsioonid. See kujuneb oluliseks teetähiseks sotsialistliku üldrahvaliku riigi arenguteel kommunistliku omavalitsuse väljakujunemise ning kindlustumise suunas. Ühteaegu ühiskondlike organisatsioonide kultuurilis-kasvatusliku tegevuse mahu ja osatähtsuse suurenemisega kasvab Kommunistliku Partei juhtiv ja suunav osa, mis tagab kõigi massiorganisatsioonide sellealase tegevuse kooskõlastatuse ja eesmärgikindluse. Ei ole seepärast juhuslik, et viimastel aastatel on arvukates Kommunistliku Partei dokumentides ja otsustes pööratud neile küsimustele tõsiselt tähelepanu.

Rahvusliku kultuuri viljelemise traditsiooniliseks vormiks on kunstiline isetegevus. Sajandite rüpest välja kasvanud, on ta aina tugevnenud, põlvest põlve edasi arenenud.

Keegi ei eita kunstilise isetegevuse mõningat kvantitatiivset arengut ka kodanliku Eesti päevil, kuid see oli saavutus, mille rahvas võitles kätte väga suurte raskuste hinnaga. Kodanlik võim ei leidnud nimetamisväärsed võimalusi rahvakultuuri arendamiseks. Seegi vähene, mis valitsus kunstilise isetegevuse alal ette võttis oli mõeldud kodanliku ideoloogia propageerimiseks.

Nõukogude võim avas enneolematud võimalused rahvakunsti arendamiseks. See on kujunenud ühiskondliku kultuuritöö tõeliselt massiliseks vormiks. Eriline hoog tähistab eriti viimaseid aastaid. On kasvanud meie isetegevuslaste pere. 1963. aastal tegutses vabariigi kultuuriasutustes üle 8500 mitmesuguse isetegevusringi ja -kollektiivi. Eesti NSV-s on enam kui 700 isetegevuslikku koorikollektiivi üle 25 000 liikmega, 1200 tantsuringi (ligi 15 000 tantsijat), 900 orkestrit (üle 10 000 mängija) jne. Viimasel ajal on antud aastas keskmiselt üle 13 000 isetegevuskontserdi ja etenduse.⁴⁴ Paljudes kohtades juhivad seda tööd nüüd ühiskondlikult tegutsevad aktivistid. Riiklike klubiliste asutuste 2800 ringijuhist töötasid 1964. aastal 1260 inimest tasuta.⁴⁵

⁴⁴ «Rahva Hääli», 17. oktoober 1963.

⁴⁵ Eesti NSV Kultuuriministeeriumi Kultuurhariduslike Asutuste Valitsuse andmed.

NLKP programmis rõhutatakse: «Kommunismile ülemineku tingimustes muutub loominguine tegevus kõigil kultuurialadel eriti viljakaks ja saab kättesaadavaks kõigile ühiskonnaliikmetele. Tänu rahvahulkade loominguilise tegevuse tõusule kunsti valdkonnas kerkivad esile uued andekad kirjanikud, kunstnikud, muusikud, näitlejad.»⁴⁶

Käsikäes isetegevusliku kunsti kvantitatiivse kasvuga tõuseb ka selle ideelis-kunstiline tase, mis on kahtlemata veelgi olulisem. Seejuures ei vastanda me arenevat isetegevuslikku kultuuri professionaalsele kunstile. Vastupidi, partei on seisukohal, et ühiskonna kunstivarade areng ja rikastumine saavutatakse massilise kunstilise isetegevuse ning professionaalse kunsti lähendamise alusel. Ka edaspidi leiab kunstiline isetegevus endale innustavat eeskuju väljapaistvate kunstimeistrite ja kutseliste kollektiivide loominguist.

Kunstilise isetegevuse kui rahvahulkade esteetilise kasvutamise ühe kõige massilisema ja mõjuvama vahendi osatähtsus kasvab seaduspäraselt kultuurirevolutsiooni tänapäevasel etapil. Partei nõuab seepärast kunstilise isetegevuse kasvatusliku toime edasist parandamist. See eeldab omakorda rahvakunsti ideelise suunamise parandamist, repertuaari paremat valikut jne.

Kodanliku Eesti tingimustes suruti kunstilisele isetegevusele repertuaari kaudu otseselt ja kaudselt peale natsionalismi, apoliitilisust, labasust. Eriti teravalt andis see end tunda külas, kus isetegevus oli peaaegu ainuke töötajate kultuurilise teenindamise vorm. Kõik, mis näitelavale toodi, võeti publiku poolt vastu, sest valikut ei olnud. Oldi sunnitud tunnistama, et maal on näitelavad üle üjutatud kirjandusliku rämpsuga, et lavale toodud näidenditest võiks küll koostada pika nimestiku, kuid ainult väike osa sellest kuulub väärtuslike teoste hulka, kõik muu on allpool kriitikat.⁴⁷

See kõik on minevikku läinud. Nõukogude Eesti isetegevuslava peremeheks on kunstiküps, ideeliselt kõrgetasemeline repertuaar. Laulud, näendid ja tantsud kajastavad üha paremini kaasaega, kutsuvad töötajaid saavutama uusi võite. Suurema osa isetegevuslaste repertuaarist moodustavad nõukogude autorite tänapäeva-teemalised teosed. Auväärsel kohal on ka isetegevuslastele jõukohane eesti, vennasrahvaste ja maailma klassikaline repertuaar.

Eesti NSV isetegevusliku kunsti taseme tähelepanuväärsest tõusust kõneleb seegi, et paljud kollektiivid on saanud teenelise või rahvakollektiivi austava nimetuse. 1956. aastal sai esimesena

⁴⁶ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 119—120.

⁴⁷ Vabaharidustöö, I, 1929, lk. 43.

Eesti NSV teenelise koori aunimetuse Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu J. Tombi nim. Tallinna Kultuurihoone meeskoor.

1960. aastal pälvis sama nimetuse ka Viljandi Kultuurimaja segakoor «Koit», mis on teatavasti üks vanemaid isetegevuslikke koorikollektiive vabariigis. Erilisest hoost on kantud koori tegevus viimastel aastatel. Koorijuhi, vabariigi teenelise kunstitegelase P. Kriguli käe all on koor kasvanud 130-liikmeliseks kõrgetasemeliseks kunstikollektiiviks. Selles laulab töölisi, õpetajaid, kodupere naisi, õpilasi, inimesi eri vanuses ja erinevate elukutsetega. Segakoori «Koit» repertuaaris on hulgaliselt muusikalisi suurvorme. ooperikoorid, kantaadid, oratooriumid (koor Verdi ooperist «Aida», koor A. Lemba ooperist «Lembitu tütar», E. Kapi kantaat «Balti meri — rahumeri» jpm.).

1964. aastal oli vabariigis 5 teenelist isetegevuslikku koori ja 6 rahvakoori, 4 teenelist rahvatantsuansamblit ja 6 teenelist rahvaorkestrit.

Rahvakunsti kvalitatiiivset arengut näitab ka tõsiasi, et järjest laieneb isetegevuslaste poolt viljeldatavate kultuurialade ring. Aastakümnete jooksul piirdus kunstiline isetegevus Eestis laulukooride, näiteringide, muusika- ja rahvatantsukollektiivide tegevusega. Need alad on ka praegu juhtivad, kuid on tekkinud ja täie eluõiguse omandanud ka isetegevuslikud kujutava kunsti ringid, balletikollektiivid, sümfooniaorkestrid, kinostuudiod jm. Tõsi küll, neid ei ole veel palju, kuid nende tekkimine ja elujõuline tegevus on rahva kunstilise isetegevuse taseme tunduva tõusu tõendiks.

Üks esimesi kunstnike-isetegevuslaste tööde näitusi leidis Eesti NSV-s aset 1958. aastal, leninliku komsomoli 40. aastapäeva puhul. Nii eksponaatide hulk (üle 300 kujutava kunsti teose 85 autorilt ja üle 200 tarbekunstieseme 92 autorilt) kui ka külastajate arv — üle 10 000 — kõnelesid selle isetegevusala suurest populaarsusest. Niisuguseid näitusi korraldatakse nüüd vabariigis pidevalt ja suure eduga.

Kes siis tegelevad isetegevuslikus korras kujutava kunstiga? Nimetatud näitusel olid eksponeeritud ja said kiitva hinnangu insener G. Ruuberi, müüja I. Tiismani, töölise J. Reinsoo, ooperisolisti H. Otto jt. tööd. Väga viljakalt tegelevad isetegevuslike kunstnikena meie teatritöötajad, millest andis tunnistust 1964. aastal korraldatud näitus.

Eesti NSV 25. aastapäeva tähistavate ürituste sarjas korraldati 1965. aastal järjekordne isetegevuslike maalikunstnike tööde näitus. Vabariiklikule komisjonile esitatud mitmesajast tööst valiti välja 182 maali, akvarelli, graafilist lehte ja joonistust ning 12 skulptuuri. Külastajate tähelepanu köitsid Rakvere ehitusvalituse brigadiri A. Hansmäe ja Jõgeva õpetaja A. Eljandi maalid, Rakvere teeninduskombinaadi «Viru» töötaja E. Rajari monotüü-

pia «Vargamäe soosilla tee» ja paljud teised teosed.⁴⁸ Eesti NSV kunstnikud-isetegevuslased on korduvalt tutvustanud oma töid ka üleliidulistel näitustel.

Viimastel aastatel on Eesti NSV-s esile kerkinud palju isetegevuslikke laulude, tantsude, näidendite jne. loojaid. Paljude rahva tunnustust leidnud tantsude autoriks on Helja Talmet, kes töötab meditsiiniõena Haapsalu rajoonihaiglas. Tema loodud rahvatants «Tüdrukud» oli 1960. aastal vabariikliku laulupeo repertuaaris ja sai suure menu osaliseks.

5. oktoobril 1958 ilmus Kohtla-Järve V. Kingissepa nimelise Kultuurimaja lavale näidend «Varjud». V. I. Lenini nimelise Põlevkivitöötlemise Kombinaadi tööliste elust jutustava lavateose autoriks oli vanem aparaaditöölaine Leo Oolo.

Isetegevuslike dramaturgidena on esinenud meil kõige erinevamate elukutsetega inimesi. Nende hulgas on «Volta» tööline A. Künsar (komöödia «Ei ole õnne»), Tallinna ehitustrusti insstruktor E. Kanits (näidend «Ulatame neile käe») jt. E. Kanitsa näidendiga esines 1960. aastal ülevaatusel edukalt isetegevuslik noorsooteater «Noorus».

Isetegevusliku kunsti suurepäraseks näiteks on Suure Isamaasõja veterani Paul Kammi looming. Tunnustades P. Kammi teoste rahvalikkust ja kõrget kunstimeisterlikkust, võttis Eesti NSV Kunstnike Liit ta vastu oma liikmeks.

Nõukogude Eesti isetegevusliku kultuuri areng kajastub suurepäraselt laulupidude traditsiooni kaudu. Kodanluse võimutsemise perioodil ei ületanud laulupidudest osavõtjate arv keskmiselt 15 000 inimest (ulatudes ainult 1938. a. laulupeol 18 000 inimeseni).⁴⁹ Nõukogude Eesti laulupidudest (1947, 1950, 1955, 1960, 1965) on aga iga kord osa võtnud 30 000 ja enam lauljat, tantsijat ja orkestranti.

Eriti suurejooneliseks kujunes Eesti NSV 25. aastapäevale pühendatud laulupidu 1965. aastal. Osavõtjad ja kõik vabariigi töötajad tervitasid palavalt meie külalisi: NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimeest A. I. Mikojani, vennasvabariikide delegatsioone, kosmoselendur G. S. Titovi jt. See oli tõeline rahvaste sõpruse, kommunismi ideede võidukäigu pidupäev, vabariigi töötajate rõõmurohke püha.

«...Loovast tööst, püsivast rahust ja rahvaste jäädavast sõprusest laulab täna ka eesti töökas rahvas,» rõhutas oma avakõnes juubelilaulupeol Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees A. Müürisepp. «Ta laulab siin oma kodumaast, tema rahvast-võitlejast ja ehitajast, kes demonstreerib praegu kogu maailmale vaba

⁴⁸ «Noorte Hääl», 26. august 1965.

⁴⁹ «Eesti Kommunist», nr. 2, 1960. lk. 63.

tööinimese loomingulist geeniust, laulab Kommunistlikust Parteist, kes avas talle ukse sotsialismimaailma ning juhib vääramatult kommunistliku ühiskonna poole viival teel. Ta laulab Nõukogude rahvaste sõprusest.»⁵⁰

Ühiskondlikel alustel korraldatud kultuuritöö kasuks kõnelevad ka Eesti NSV rahvateatrite kogemused. Isetegevuslikud rahvateatrid on kommunistliku kultuuri kujunemise üheks kinnituseks, rahva loova initsiatiivi kasvu tõendiks. 1959. aastast algas nende hoogne areng. Juba kahe aasta pärast, NLKP XXII kongressil teatas NSV Liidu kultuuriminister, et meie maal on loodud ligi 600 isetegevusteatri, kes andsid 1960. aastal 22 000 etendust.⁵¹ 1965. aastal tegutses Nõukogude Liidus ligi 800 rahvateatrit.

Mõne viimase aasta jooksul on Eesti NSV-s asutatud 11 isetegevuslikku rahvateatrit. Esimesena vabariigis sai kõrge tunnustuse — rahvateatri nimetuse — Otepää Kultuurimaja draamaring (1957. a.). Aastail 1958—1960 said selle nimetuse veel 6 näiteringi.

Eesti NSV Kultuuriministeeriumi kolleegium, märkides Ametiühingute Nõukogu Tartu Kultuurihoone draamaringi loomingulise tegevuse kõrget ideelist ja kunstilist taset ja külastajate tunnustust, omistas 1959. a. veebruaris talle isetegevusliku rahvateatri nimetuse. Sama aasta juunis said selle aunime veel kohaliku tööstuse ja kommunaalmajanduse töötajate ametiühingu Tallinna klubi draamaring (A. H. Tammsaare nim. Rahvateater) ja J. Tombi nim. Kultuurihoone noorte draamaring (J. Tombi nim. Isetegevuslik Noorsooteater). 1959. aasta detsembris loodi isetegevuslik rahvateater Sillamäel. Järgnevatel aastatel tekkisid rahvateatrid Narvas, Võrus, Tallinna Laevastiku Ohvitseride Majas, Eesti NSV MN Kutsehariduse Peavalitsuse Ansambli juures («Noorus»), trükikoja «Kommunist» klubis (P. Pinna nimeline) ning Kingisepas («Saaremaa»).

Huvitav pilt avaneb, kui vaadelda isetegevusteatrite näitlejate koosseisu. 1964. aasta alguses oli vabariigi rahvateatrites 534 näitlejat.⁵² Detailsema ülevaate näitlejate kollektiivide koosseisust ja arvust üksikute teatrite kaupa annab tabel 1.⁵³

Toodud andmetest selgub, et rahvateatrid on arvukad, 40—60-liikmelised kollektiivid, mille tööst võtavad osa kõik põhilised elanikkonna grupid. Jääb vaid loota, et juba lähemas tulevikus kasvab ka seni veel vähene kolhoosi- ja sovhoositöötajate osa. Seda nõuavad maaelanike kultuurilise arengu ja esteetilise kasvatuselise huvid.

⁵⁰ «Rahva Hääle», 18. juuli 1965.

⁵¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress. Stenogramm, I osa, lk. 365.

⁵² 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 123.

⁵³ ENSV Rahvaloomingu Maja andmed.

Tabel 1

Isetegevusteatri nimetus	Töö- lisi	Tee- nistu- jaid	Kol- hoos- ni- kuid	Sõja- väe- lasi	Öpi- lasi	Ko- du- seid ja pen- sio- näre	Kok- ku
1. A. H. Tammsaare ni- meline Rahvateater	15	34	—	—	—	2	51
2. Narva Rahvateater	18	10	—	—	3	3	34
3. Tallinna Laevastiku Ohvitseride Maja Rahvateater	6	16	—	10	6	4	42
4. «Saaremaa»	31	24	—	—	5	8	68
5. J. Tombi nimeline Rahvateater	7	30	—	—	4	1	42
6. P. Pinna nimeline Rahvateater	15	25	—	—	3	4	47
7. Otepää Rahvateater	17	22	6	—	9	—	54
8. Võru Rahvateater	10	26	—	—	—	2	38
9. Ed. Vilde nimeline Rahvateater	15	36	—	—	7	4	62
10. «Noorus»	15	28	—	—	11	2	56
11. Sillamäe Rahvateater	21	13	—	—	2	4	40
K o k k u	170	264	6	10	50	34	534

Osavõtt rahvateatri tegevusest nõuab rohkem jõudu, aega ja entusiasmi kui tavaline isetegevus. Seepärast on rõõmustav, et vabariigi isetegevuslaste seast on kasvanud juba üle poole tuhande niisuguse aktivisti.

Tartu Ed. Vilde nimelise Rahvateatri perre kuuluvad selle loomisest peale televisiooni erikorrespondent H. Jallai, arst R. Tsurenkov, aparaaditehase meister A. Vilipson, tööstuskombinaadi «Tootja» tööline H. Rosenberg, pedagoog T. Lukk jt.

Otepää Rahvateatri rajajate-aktivistide hulgas oli kohaliku kombinaadi kangur Olga Vääränd, kes oli juba enne seda ligi kolme aastakümne jooksul isetegevuses kaasa löönud. Teatri rajajate hulka kuulusid ka linna tööstuskombinaadi tööline Helmi Rannas, komsomoli rajoonikomitee töötaja A. Laos jt.

Suurt osa rahvateatrite arengus on etendanud ja etendab professionaalne teater, kutselised näitlejad. Lavastaja Leo Kalmet ja Ben Drui tegutsevad viljakalt J. Tombi nimelises Rahvateatris ja rahvateatris «Noorus», energiliselt abistavad rahvateatreid

V. Kingissepa nimelise Tallinna Riikliku Akadeemilise Draamateatri peanäitejuht I. Tammur ja Eesti NSV Riikliku Vene Draamateatri näitejuht I. Rassomahhin. Võttes osa rahvateatrite etendustest, on professionaalsed näitlejad (I. Tammur, E. Abel, R. Aren, E. Alaküla jt.) olnud isetegevuslastele headeks abilisteks «Vanemuise» näitlejad B. Mikkal jt. jagavad oma lavatöö kogemusi Tartu rahvateatri perega, käivad kontrolletendustel, ei keela isetegevuslastele abi ega nõuannet.

Vabariigi isetegevuslikud rahvateatrid on kõrge kunstilise tasemega perspektiivikad kollektiivid. Nende repertuaari moodustavad enamjaolt teosed, mille kunstiküps esitamine teeb au igale professionaalsele teatrile. Ka vaid põgus pilk rahvateatrite mängukavadesse kinnitab seda.

Otepää Rahvateatri üheks õnnestunumaks lavastuseks oli tema tegevuse algul A. Korneitšuki «Eskaadri hukk». Edaspidi tulid lavale E. Ranneti «Kadunud poeg», M. Zarudnoi «Vööras maja», A. Korneitšuki «Platon Kretšet» jt. 1961. aastal tõi rahvateater lavale A. Zalite-Zilinski muusikalise komöödia «Siniste järvede maal», mõni aeg hiljem B. Brechti «Härä Puntilla ja tema sulane Matti», 1964. aasta repertuaaris esinesid aga A. H. Tammsaare «Vargamäe vanad ja noored», E. Ranneti «Haned», E. Toona «Palmid ja veri» (vabaõhuetendus) ja teised uuslavastused.

Rahvateatrite 1964. aasta repertuaari iseloomustasid niisugused lavateosed, nagu P. Karvaši «Kesköö missa» ja A. Šteini «Ookean» («Saaremaa»), J. Smuuli «Lea» ja V. Rozovi «Igavesti elavad» (A. H. Tammsaare nimeline Rahvateater), S. Aljošini «Paiat» ja K. Listovi «Baltlase süda» (Tallinna Laevastiku Ohvitseride Maja Rahvateater), N. Pogodini «Kremlis kellad» (Sillamäe Rahvateater), W. Shakespeare'i «Kaks veroonlast» («Noorus»), A. Cronini «Jupiter naerab» (Võru Rahvateater) jt.

Käesoleval ajal moodustavad rahvateatrite repertuaari kandva osa nõukogude autorite kaasajateemalised lavateosed. Ei ole unustusse jäänud ka sotsialismimaade dramaturgia, lääne tänapäevase progressiivse lavakunsti teosed ega klassika pärand. See on omakorda suurendanud rahvateatrite tegevuse kasvatuslikku tähtsust.

Rahvateatrid kujunevad järjest enam Nõukogude Eesti kultuurielu lahutamatuks osaks, kasvab nende osakaal töötajate esteetilises kasvatamises. Sellest kõnelevad mõningad kokkuvõtted nende tegevusest (vt. tabel 2).⁵⁴

Tähelepanu väärrib ka seik, et suur osa rahvateatrite lavastustest esitatakse väljasõiduetendustena, esmajoones maa-asulates. 1963.—1964. aastal rahvateatrite poolt antud etendustest olid enam kui pooled väljasõiduetendused, mida jälgis 69 600 vaatajat. See

⁵⁴ Eesti NSV Kultuuriministeeriumi andmed.

Aasta	Rahvateatrid	
	Etendusi, kontserte ja temaatilisi õhtuid	Külastajaid (tuh.)
1959	279	85,4
1960	513	149,3
1961	577	157,9
1962	469	108,2
1963	650	189,3

tähendab, et juba praegu etendavad rahvateatrid suurt osa maatöötajate kultuurilises teenindamises.

Isetegevusteatrid on areneva kommunistliku kultuurielu avalduseks. Neid ootab ees avar perspektiiv ning õilis ülesanne — koos professionaalse teatriga aidata kujundada igakülgset, harmooniliselt arenenud inimest. Tõusuteed sammuv massiline isetegevus ja partei lakkamatu hoolitsus töötajate kultuuriliste vajaduste üha täielikuma rahuldamise eest loovad head eeldused selleks, et vabariigi rahvateatrite arv ja osatähtsus edaspidigi jõudsalt kasvaks.

Ühiskondlike aluste laialdase rakendamise viljastavast mõjust kultuurielus räägib ka kultuuriülikoolide tegevus.

Kultuuriülikoolid tekkisid ja arenevad meie maal rahvahulkade initsiatiivil, nende tugevnemist ja levikut suunab igati Kommunistlik Partei. NLKP Keskkomitee võttis 1960. aasta augustis vastu otsuse «Kultuuriülikoolide tööst», milles on kavandatud nende tegevuse põhisuunad ja parteiorganisatsioonide igapäevane tegevus kultuuriülikoolide suunamisel.

Partei on esitanud kultuuriülikoolidele suured nõudmised. Peamiseks on ülesanne kaasa aidata laiade rahvahulkade kommunistliku teadlikkuse tõusule, nende ideelis-esteetilisele kasvatamisele, teaduse ja tehnika uute saavutuste ning eesrindlike kogemuste propagandale.

Aasta-aastalt kasvab meie maal kultuuriülikoolide ja nende kuulajate arv. Ainuüksi 1959. aasta esimesel poolel tekkis enam kui tuhat kultuuriülikooli umbes 500 000 kuulajaga.⁵⁵ 1960. aastal ulatus kultuuriülikoolide arv Nõukogude Liidus juba umbes 2000-ni (üle miljoni kuulaja).⁵⁶ 1961/62. õppeaastal tegutses neid juba 7000 (1,5 miljonit kuulajat).⁵⁷ 1964/65. õppeaastal kasvas rah-

⁵⁵ А. Диментман, Культура в массы, М., 1960, lk. 51.

⁵⁶ «Правда», 28. veebruar 1960.

⁵⁷ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress. Stenogramm. I osa, lk. 365.

vaülikoolide arv 10 000-ni, nendes õppijate arv aga peaaegu 2 miljoni inimeseni.⁵⁸

1958/59. õppeaastal hakkas Eesti NSV põlevkivibasseinis tegutsema 7 töölisülikooli. Üks neist loodi komsomoli, ühingu «Teadus» ja kultuurimaja aktiivi osavõtul Kohtla-Järvel. Tegelikult oli see ulatuslik loengutsükkel (86 tundi) abiks kommunistliku töö liikumisse lülitunud eesrindlastele. Käsitleti NLKP XXI kongressi materjale, kirjanduse ja esteetika probleeme, niisamuti ka matemaatikat ja füüsikat (36 tundi) jne.

Veebruaris 1959 loodi EKP Tartu Linnakomitee büroo otsusega poliithariduskabineti juures kommunistliku kultuuri lektoorium. Ka see oli mõeldud abiks esmajoones kommunistliku töö liikumisest osavõtjatele.

Need esimesed katsetused ning vennasvabariikides omandatud kogemused võimaldasid 1959/60. õ.-a. asuda ka Eesti NSV-s rahvaülikoolide ulatuslikumale rajamisele.

Järgnevatel aastatel kujuneski meie vabariigis tihe rahvaülikoolide võrk. Peale kultuuriülikoolide on loodud ka terviseülikoolide, juriidilisi, pedagoogilisi, ateismi, polügraafia, tehnika jt erialaseid rahvaülikoolide. 1964. aasta algul jagunesid Eesti NSV rahvaülikoolid järgmiselt: teaduslik-tehnilisi 7 (600 kuulajat), õigusteadusalaseid 6 (700), pedagoogilisi 5 (600), kultuuriülikoolide 5 (3000), meditsiinalaseid 9 (700), laia profiiliga ja muid 19 (5000)

Rahvaülikoolide kiirest arengust Eestis kõnelevad ka järgmised andmed:

Tabel 3

Õppeaasta	Rahvaülikoolide arv	Õppijate üldarv
1960/1961 ⁵⁹	12	5 337
1961/1962 ⁶⁰	32	8 734
1963/1964 ⁶¹	55	10 505
1964/1965 ⁶²	47	17 000

Nende aastate jooksul on valdav enamik õppijaid kultuuriülikooli edukalt lõpetanud. Tuhanded töötajad omandasid sellisel teel uusi poliitilisi, kultuurialaseid ja tehnilisi teadmisi.

Rahvaülikoolid tegutsevad ühiskondlikus korras. Neid juhivad ühiskondlikud nõukogud, mis on moodustatud parteiorganisatsi-

⁵⁸ «Коммунист», 1964, nr. 15, lk. 70.

⁵⁹ Ühingu «Teadus» andmed.

⁶⁰ 25 aastat Nõukogude Eestit, lk. 122.

⁶¹ Sealsamas.

⁶² «Noorte Hääl», 17. september 1965.

oonide, kultuuriorganite, loominguliste liitude jt. esindajatest. Tartu Rahvaulikooli, mis on üks suuremaid Eesti NSV-s, juhib 15-liikmeline nõukogu eesotsas EKP Tartu Linnakomitee sekretäri A. Jürimäega. Peale selle on igal teaduskonnal (neid on kokku kaheksa — loodusteaduste ja ateismi, kultuuri- õigus-, tervishoiu-, lastevanemate, kehakultuuri-, polügraafia- ja tehnikateaduskond) oma nõukogu.

Õppejõududena tegutsevad vabariigis tuntud teadlased ja kultuuritegelased. Väga arvukas ja kvalifitseeritud lektorite kaader on välja kujunenud näiteks Tallinna Kultuuriülikoolis. Siin on kunstiasakonna ühiskondlikuks juhatajaks Eesti NSV teeneline kunstitegelane prof. O. Raunam, õppejõududena töötavad kunstiteadlased L. Soonpää, H. Kuma, L. Gens, kunstiajaloolane E. Pihlak jt. Kirjandusosakonda juhatab Tallinna Ed. Vilde nim. Pedagoogilise Instituudi kateedrijuhataja B. Sööt, õppejõududeks on kirjanikud P. Kuusberg, M. Žuhhovitskaja, L. Remmelgas, A. Tamm, TRÜ õppejõud prof. V. Altho, J. Feldbach jt. Ka muusikaosakonna (juhataja L. Jürisson), kinokunstiosakonna (juhataja I. Kosenkranius), teatriosakonna (juhataja L. Kalmet) ja kodukultuuriosakonna (juhataja T. Luitva) juurde on koondunud võimekas lektorite kaader.

Lektorite valiku võimaluste poolest on Tallinna ja Tartu rahvaulikoolid soodsamas olukorras, sest nad saavad enam kasutada kõrgemate koolide õppejõudude abi. Et aga ka rajoonikeskustes saab rahvaulikooli tööd kohapealsete jõududega hästi organiseerida, sellest annavad tunnistust Rapla, Viljandi jt. rahvaulikoolide senised kogemused. On ju näiteks Raplas iga kümnes elanik rahvaulikooli kuulaja. Kultuuriülikooli 7 osakonnas õppis 1964. aastal 212 inimest, omandades teadmisi ateismi, pedagoogika, meditsiini jm. aladelt. Edukalt tegutsesid ka paljud teised rahvaulikoolid, kus olid kasutada ainult kohalikud spetsialistid (Kingisepa rahvaulikool, Põltsamaa tervishoiu rahvaulikool jt.).

Ühtekokku tegutses 1964. aastal rahvaulikoolides õppejõududena 862 lektorit (peale nende veel 105 praktiliste õppuste juhatajat), valdav enamik ühiskondlikus korras. Õppejõudude seas oli 155 teaduste doktorit ja kandidaati, 85 teadusliku asutuse töötajat, 231 insener-tehnilist töötajat, 158 kõrgema kooli õppejõudu, 123 kooliõpetajat, 172 arsti, 78 kirjanikku ning kunstnikku jt.

Rahvaulikoolide kuulajaskond on mitmekesine: hulgaliselt töölisi, teenistujaid, insener-tehnilisi töötajaid jt. 1964. aasta kevadel oli rahvaulikoolide 10 500 kuulaja hulgas enam kui 2600 töölisi, 6200 teenistujat; oma teadmisi täiendas ligemalt 500 pensionäri ja palju teisi.

Torkab silma teenistujate suhteliselt suur osa kuulajate seas. Juba 1960/61. õppeaastal olid rahvaulikoolide kuulajatest enam kui pooled teenistujad, töölisi oli aga 25 protsenti kuulajate ar-

vust. Nagu nähtub 1964. aasta andmetest, on umbes samasugune suhe püsima jäänud viimase ajani.

Olulisi muutusi ei ole toimunud ka vabariigi suurima, Tallinna Kultuuriülikooli kuulajate koosseisus. 1960/61. õ.-a. algul õppis I kursusel 515 inimest, neist 140 töölised (27%). 1963/64. õ.-a. lõpul oli kuulajaid üle 1700, neist umbes 450 töölised ja 1250 teenistujad (töölisi endiselt 27%).

Mõnevõrra parem on olukord Tartu Rahvaülikoolis, kus 1963/64. õppeaastal oli 1200 kuulajast 35 protsenti töölisi.⁶³

Võrdluseks olgu märgitud, et kogu Nõukogude Liidu ulatuses oli 1963/64. õppeaastal rahvaülikoolide kuulajate hulgas töölisi ja kolhoosnikuid 43 protsenti, teenistujaid 36 protsenti.⁶⁴

Lubamatult halb on vabariigis olukord kolhoosi ja sovhoositöötajate kaasatõmbamisega rahvaülikoolide töösse. 55 rahvaülikoolist tegutsesid 1964. aastal maal ainult 3, nende tööst võttis osa umbes 160 maatöötajat. Ainsaks lahenduseks saab olla rahva- ja kultuuriülikoolide ning -koolide senisest palju ulatuslikum organiseerimine maal asuvate kultuuri-, tervishoiu-, teadusliku uurimise jt. asutuste juurde.

On vaja silmas pidada, et kultuuriülikoolis õppimine vajab teatavaid eelteadmisi, õppeplaanide koostamisel on paljudel juhtudel arvestatud keskharidusega või oluliste kultuurialaste eelteadmistega kuulajaskonda (eriti Tallinna Kultuuriülikoolis).⁶⁵ See tekitab äärmise tarviduse laiendada tunduvalt ka kultuuri-
koolide võrku, et anda eriti tööliskoortele vajalik eelteadmiste pagas edasiõppimiseks kultuuriülikoolis, õhutada ja julgustada neid oma kultuurialaseid teadmisi täiendama.

Mõningaid järeldusi tegema sunnib ka asjaolu, et kuulajate valdava enamuse vabariigi rahvaülikoolides (üle 76%) moodustavad naised. Kõigis Nõukogude Liidu rahvaülikoolides kokku moodustavad umbes poole kuulajate arvust mehed.

Rahvaülikoolide üha hoogustuv tegevus on kultuurirevolutsiooni kaasaegse etapi iseloomulikke avaldusi. Selles väljendub laiade rahvahulkade tung kultuuri, teadmiste poole. Laiale ühiskondlikule alusele tuginev rahvaülikoolide tegevus täidab edukalt kommunismiehitaja igakülgset ja harmooniliselt arenenud isiksuse kujundamise ülesannet. Rahvaülikoolide kuulajatele on korraldatud ühiskülastusi jms. Toome mõned näited, mis kõnelevad rahvaülikoolide saavutustest.

Tartu Rahvaülikooli töö on hästi korraldatud ja kõrgetaseme-

⁶³ «Edasi», 18. september 1964.

⁶⁴ «Коммунист», 1964, nr. 15, lk. 71.

⁶⁵ 1963/64. õppeaastal olid vabariigi rahvaülikoolide kuulajatest (10 500) ligi 7000 kõrgema või keskharidusega ja peaaegu 2000 lõpetamata keskhari-
dusega.

line. Õppejõudude seas (1963/64. õppeaastal kokku 218) oli 5 teaduste doktorit-professorit, 80 teaduste kandidaati, 12 dotsenti, palju kogenud insenere, arste, parteitöötajaid jt.

Väga huvipakkuv on töö rahvaülikooli loodusteaduste ja ateismi teaduskonnas, mis loodi neli aastat tagasi. Kaheaastase õppeaja vältel saavad kuulajad ülevaate kaasaja loodusteaduste saavutustest. Nende varal paljastatakse «usuimesid». Ettekannete piltlikustamiseks näidatakse populaarteaduslikke ja ateistlikke filme. Korraldatakse ka ekskursioone mitmesugustesse muuseumidesse, teaduskonna lõpetajaid ootab tavakohaselt õppekäik Leningradi Ateismi ja Religiooni Ajaloo Muuseumi.

Juurdunud on teaduskonnas ka temaatilised õhtud. 1964/65. õppeaastal korraldas TRÜ õppejõud keemiakandidaat R. Tani ühel niisugusel õhtul, mis kandis nimetust «Religioossed imed teaduse valgusel», seeria katseid, mis aitasid kuulajail veenduda, et «usuimesed» põhinevad tavalistel keemilistel ja füüsikalistel protsessidel.

Elavalt möödus ka küsimuste-vastuste õhtu «Kurat on jumala truu sõber ja abiline».

Ateismiteaduskonnas tähistati vääriliselt suure teadlase Galileo Galilei 400. sünnijuubelit. Igal aastal korraldatakse Tartus teaduskonna aktiivi eestvõttel ateismifilmide festival, mida külastab keskmiselt iga kümnes tartlane.

Tähelepanu väärrib see, et teaduskonnas korraldatavatest üritustest võtavad hulgaliselt osa ka isikud, kes suuremal või vähemal määral on veel seotud religioosete eelarvamustega.

Teaduskonna hingeks on tuntud teadusemees, TRÜ Matemaatika-Füüsikateaduskonna dekaan dotsent A. Mitt. Aktiivse ja viljaka loengulise tegevuse eest omistas Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium 1964. aastal A. Mitile vabariigi teenelise kultuuritegelase aunimetuse.

Väga ulatuslikku tegevust arendatakse Tallinna Kultuuriülikooli kõigis kuues osakonnas.

Kirjandusosakonna õppeprogramm näeb ette kahele õppeaastale jaotatud 130-tunnilise loengukursuse. 20 tundi on pühendatud kirjandusteooria põhiprobleemidele («Kirjanduse rahvalikkus, klassilisus ja parteilisus», «Tüüpilisuse probleem kirjanduses». «Sotsialistlik realism kui nõukogude kirjanduse loominguline meetod» jt.). Programmi põhiosa annab ülevaate kirjandusajaloo põhietappidest, klassikute loomingust, eesti nõukogude kirjanduse arengust. 1963/64. õppeaastal täiendati õppekava uute loenguteemadega: «Skandinaavia ja Soome kirjandus», «Eesti nõukogude kirjandus Suure Isamaasõja perioodil», «Kirjanikke — rahvusvahelise rahupreemia laureaate», «Ülevaade pagulaskirjandusest» jt.

Tallinna Kultuuriülikoolis on vastavate osakondade juurde loodud ka õpperingid, kus omandatakse lisaks loengul kuuldule

praktilisi oskusi ja kogemusi. Üheks edukamaks on kunstiring. Teatriosakonna kuulajate teadmisi aitavad kinnistada sagedased lavateoste ühisarutelud, kohtumised teatritegelastega jne. See kõik muudab tegevust märksa elavamaks ja tagab edu kasvatustöös.

Tallinna Ed. Vilde nimelise Pedagoogilise Instituudi juures alustas lastevanemate ülikool tegevust alles 1963. aasta oktoobris, kuid saavutatud on juba mõndagi märkimisväärset. Rahvaülikooli nõukogu poolt kavandatud loenguprogramm realiseeriti kõigis kolmes (eelkooliealiste, noorima ja keskmise kooliea ning vanema kooliea) sektsioonis. 170 kuulajat omandasid vajalikke pedagoogikaalaseid teadmisi suure järjekindlusega. Rahvaülikooli poolt korraldatavate ürituste vajalikkusest kõneleb seegi, et näiteks 1964 aasta märtsis peetud isadepäevast võttis osa peaaegu 400 lapsevanemat. Samasuguse eduga töötavad paljud teisedki rahvaülikoolid.

* * *

Kultuurirevolutsiooni kaasaegne etapp on niisugune aste meie ühiskonna kultuurielu arengus, kus kindlustatakse kommunismiks vajalik kultuuriline ja ideoloogiline tase.

Selle grandioosse ülesande lahendamisel omandab nõukogude rahvas Kommunistliku Partei juhtimisel hindamatu väärtusega ajaloolisi kogemusi. Oma panuse kommunistliku kultuurirevolutsiooni võidu kindlustamisse meie maal annavad kõik rahvad. Häid kogemusi on sel alal omandanud ka eesti rahvas. Tihedas koostöös vennasrahvastega, nende kultuurieluga areneb eesti nõukogude kultuur saavutuste poole, mis on kommunismiajastu vääriksed. Tugevneb üha enam eesti rahvusliku kultuuri internatsionaalne iseloom, hoogustub tema lähenemine vennasrahvaste kultuuridega.

Täie selgusega ilmneb ka Eesti NSV-s seaduspärasus, et kaasajal, kommunismi vahetu ehitamise tingimustes areneb kiiresti edasi ja omandab uue tähenduse rahvahulkade loov tegevus ühiskondliku elu tähtsal alal — kultuurielus. Selles avaldub rahva ajaloolise osa suurenemine ja kvalitatiivne muutumine kommunismi ehitamise tingimustes.

О СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ КУЛЬТУРНОЙ РЕВОЛЮЦИИ В СОВЕТСКОЙ ЭСТОНИИ

Ф. Кинкар

Резюме

Современный этап культурной революции является составной частью построения коммунизма в нашей стране.

В статье анализируется процесс развития общеобразова-

тельных школ и вузов республики за последние годы. Статья содержит данные, характеризующие повышение культурного уровня села Эстонии, процесс исчезновения существенных различий между умственным и физическим трудом.

В статье делается попытка вкратце подвести итоги развития науки, искусства, литературы в Эстонской ССР за последние годы. Процесс развития Эстонской культуры характеризуется как процесс сближения ее с культурами братских народов.

Во второй части статьи рассматриваются закономерности роста творческой активности трудящихся в области культуры и некоторые ее проявления в Эстонской ССР. Приведенные материалы позволяют сделать вывод о том, что роль общественных организаций в деле повышения творческой инициативы трудящихся в вопросах культуры постоянно растет.

Материалы статьи говорят о том, что развитие общественных основ в культурном строительстве идет в Советской Эстонии успешно. Большие успехи сделаны в развитии самостоятельной культуры. Успешно работают самодеятельные народные театры Эстонии.

Кроме того, дается также краткий анализ деятельности народных университетов Эстонской ССР.

ON THE PRESENT STAGE OF THE CULTURAL REVOLUTION IN SOVIET ESTONIA

F. Kinkar

Summary

The present stage of the cultural revolution constitutes an integral component of building Communism.

The development of schools of general education and of higher educational establishments in Soviet Estonia nowadays is analyzed in the article. The article contains data which characterize the process of smoothing away differences between the cultural levels of the town and the countryside, the process of the disappearance of essential differences between physical and mental work.

The article also gives a survey of the rapid development of science, literature, art, the theatre and other branches of culture in the Republic today. The development of Estonian culture is characterized by the closing of ties with the cultures of the fraternal peoples.

The regular process of the rise in the cultural activity of the people in conditions of building up Communism and some of its

manifestations in the Estonian S.S.R. are dealt with in the second part of the article. The materials presented enable us to draw a conclusion that the role of public organizations in the rise in the cultural activity of the people is steadily increasing.

The data given in the article bear witness to the fact that the introduction of cultural work on a social basis is proceeding successfully in Soviet Estonia.

Amateur art is developing rapidly in the Republic. The amateur theatres work successfully. An analysis of the activities of people's universities up to now has also been given in the article.

SISUKORD — ОГЛАВЛЕНИЕ

K. Koger. O genezises võlgla B. I. Lenina na soretvovanaie	3
K. Koger. V. I. Lenini vaated võistlusele ja nende vaadete väljakujunemise ajaloost. <i>Resüme</i>	27
K. Koger. V. I. Lenins Ansichten über den Wettbewerb und die Geschichte des Werdegangs dieser Ansichten. <i>Zusammenfassung</i>	28
J. Ant. Eesti legaalne revolutsiooniline töölisajakirjandus marksismileninismi õpetuse kaitsel (1925—1929)	31
Ю. Ант. Эстонская легальная рабочая печать на защите марксистско-ленинского учения. <i>Резюме</i>	46
J. Ant. Die legale estnische revolutionäre Arbeiterpresse beim Schutz der marxistisch-leninistischen Theorie (1925—1929). <i>Zusammenfassung</i>	47
V. Ruus. EKP tegevusest sotsialistliku majanduse organiseerimisel ja juhtimisel (1940—1941)	49
B. Руус. О деятельности КП Эстонии по организации и руководству социалистическим хозяйством (1940—1941) <i>Резюме</i>	66
V. Ruus. Activities of the Communist Party in the socialist organization of economy in the Estonian S.S.R. <i>Summary</i>	67
M. Волков. Из опыта работы партийной и комсомольской организации Тартуского государственного университета по улучшению воспитания студентов (1956—1963 гг.)	69
I. Volkov. Tartu Riikliku Ülikooli partei- ja komsomoliorganisatsiooni kogemustest üliõpilastega tehtava kasvatustöö parandamiseks aastail 1956—1963. <i>Resüme</i>	85
I. Wolkow. Aus der Erfahrung der Arbeit der Partei- und Komsomoliorganisation der Staatlichen Universität zu Tartu bei der Erziehung der Studenten. <i>Zusammenfassung</i>	86
I. Sevtšuk. EKP tegevusest rahvusliku filmikunsti arengu suunamisel ja juhtimisel aastail 1961—1965	87
И Шевчук. Деятельность Коммунистической партии Эстонии по руководству развитием киноискусства (1961—1965 гг.). <i>Резюме</i>	111
I. Shevchuk. The activity of the Communist Party of the Estonian S.S.R. in directing and controlling the development of national Cinematographic art. <i>Summary</i>	112
S. Lepik. EKP tegevus koolivõrgu väljaarendamisel vabariigis aastail 1958—1965	113
С. Лепик. Деятельность КП Эстонии по развитию школьной сети республики (1958—1965 гг.) <i>Резюме</i>	130
S. Lepik. Die Tätigkeit der Estnischen Kommunistischen Partei bei der Ausbildung des Schulnetzes der Republik (1958—1965). <i>Zusammenfassung</i>	130

И. А. Сорокин. Из опыта развития общественных начал в идеологической работе Коммунистической партии Эстонии (1961—1964 гг.)	131
I. Sorokin. ЕКР töökogemustest ühiskondlike kogemuste arendamisel ideoloogilises töös (1961—1964). <i>Resüme</i>	149
I. Sorokin. Über die Arbeitserfahrungen ant dem Gebiete der Entwicklung gesellschaftlicher Grundlagen in der ideologischen Arbeit der Kommunistischen Partei Estlands (1961—1964). <i>Zusammenfassung</i>	149
J. Kalits. Kommunistide osast kohalikes nõukogudes	151
И. Калитс. О роли коммунистов в местных советах. <i>Резюме</i>	163
J. Kalits. The role of Communists in Local Soviets. <i>Summary</i>	164
F. Kinkar. Kultuurirevolutsiooni kaasaegsest etapist Nõukogude Eestis	165
Ф. Кинкар. О современном этапе культурной революции в Советской Эстонии. <i>Резюме</i>	193
F. Kinkar. On the present stage of the Cultural revolution in Soviet Estonia. <i>Summary</i>	194

**ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС
IV**

**На эстонском, русском,
немецком и английском
языках**

**Тартуский государственный университет
ЭССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18**

**Vastutav toimetaja: V. Ruus
Korrektorid: A. Ilves, J. Sarv,
F. Kibbermann ja O. Mutt**

**Ladumisele antud 19. IX 1966. Trükkimisele antud 21. III 1968.
Trükipoognaid 12,5. Arvestuspoognaid 14,4. Trükiarv 500. Ko-
hilo Paberivabriku trükipaber nr. 2. 60×90, 1/16. MB-02501.
Tellimise nr. 1993.**

Trükikoda „Pärnutrükki“, Pärnu, Hommiku tn. 4.

Hind 96 kop.

1 — 5